

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

卐 ॥ ग्रन्थाङ्क १ ॥ 卐

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचित

प्रबन्धचिन्तामणि

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

जैन धार्मिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, कथात्मक-इत्यादि विविधविषयगुन्फित
प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूर्जर, राजस्थानी आदि भाषानियुक्त
बहु उपयुक्त पुरातनवस्त्रय तथा नवीन संशोधनात्मक
साहित्यप्रकाशिनी जैन ग्रन्थावलि ।

कलकत्तानिवासी स्वर्गीय श्रीमद् डालचन्दजी सिंधी की पुण्यस्मृतिनिमित्त
तदीयसुपुत्र श्रीमान् बहादुरसिंहजी सिंधी द्वारा संस्थापित

मुख्य सम्पादक

जिनविजय मुनि

अधिष्ठाता, सिंधी जैन ज्ञानपीठ.

शान्तिनिकेतन

ग्रन्थांक १

प्राप्तिस्थान

संचालक, सिंधी जैन ग्रन्थमाला.

शान्तिनिकेतन, बंगाल.

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचित

प्रबन्धचिन्तामणि

विविधपाठान्तरयुक्त मूलग्रन्थ; तत्सम्बद्ध अनेक पुरातनप्रबन्ध; शिलालेख, ताम्रपत्र, ग्रन्थप्रदासि,
तथा ग्रन्थान्तरस्थ विविधप्रमाण; हिन्दीभाषान्तर; तत्कालीन ऐतिहासिक, भौगोलिक,
राजकीय, सामाजिक, धार्मिक आदि परिस्थिति विवेचक विस्तृत
प्रस्तावना-इत्यादि बहुविधविषयसमन्वित

सम्पादक

जिनविजय मुनि

जैनवाङ्मयाध्यापक, विश्वभारती.

शान्तिनिकेतन

प्रथम भाग

विविधपाठान्तर-परिशिष्ट-पद्यानुक्रमादियुक्त मूलग्रन्थ

प्रकाशक

अधिष्ठाता, सिंघी जैन ज्ञानपीठ.

शान्तिनिकेतन, बंगाल.

SINGHI JAINA SERIES

A COLLECTION OF CRITICAL EDITIONS OF MOST IMPORTANT CANONICAL, PHILOSOPHICAL,
HISTORICAL, LITERARY, NARRATIVE ETC. WORKS OF JAINA LITERATURE
IN PRĀKRIT, SANSKRIT, APABHRAMŚA AND OLD VERNACULAR
LANGUAGES, AND STUDIES BY COMPETENT
RESEARCH SCHOLARS.

FOUNDED

BY

ŚRĪMĀN BAHĀDUR SINGHĪ SINGHĪ OF CALCUTTA

IN MEMORY OF HIS LATE FATHER

ŚRĪ DĀLCANDJĪ SINGHĪ.

GENERAL EDITOR

JINAVIJAYA MUNI

ADHISTHĀTĀ: SINGHĪ JAINA JÑĀNAPĪTHA,
ŚĀNTINIKETAN.

NUMBER 1

TO BE HAD FROM

SAÑCĀLAKA, SINGHĪ JAINA GRANTHAMĀLĀ
ŚĀNTINIKETAN. (BENGĀL)

PRABANDHA CINTĀMAṆI

OF

MERUTUNĠĀCĀRYA

CRITICALLY EDITED IN THE ORIGINAL SANSKRIT WITH VARIANTS; SUPPLEMENTS
OF SIMILAR PRABANDHAS; CORRESPONDING EPIGRAPHICAL RECORDS
AND REFERENCES IN THE OTHER WORKS; HINDI TRANSLATION
AND NOTES AND ELABORATE, CRITICAL AND HISTORICAL
INTRODUCTION ETC.

BY

JINAVIJAYA MUNI

SINGHI PROFESSOR OF JAINA CULTURE AT VISVABHĀRATĪ
ŚĀNTINIKETAN.

PART I

TEXT IN SANSKRIT WITH VARIANTS, AN APPENDIX
AND INDICES OF STANZAS

PUBLISHED BY

THE ADHIŚTHĀTĀ, SINGHĪ JAINA JÑĀNAPĪṬHA
ŚĀNTINIKETAN. (BENGĀL)

V. E. 1989]

First edition, One Thousand Copies.

[1933 A. D.

प्रबन्धचिन्तामणि की संकलना ।

इस ग्रन्थका संकलन और प्रकाशन निम्न प्रकार, ५ भागोंमें, पूर्ण होगा ।

- (१) प्रथम भाग. भिन्न भिन्न प्रतियोंके आधार पर संशोधित-विविध पाठान्तर समवेत-मूलग्रन्थ; १ परिशिष्ट; मूलग्रन्थ और परिशिष्टमें आये हुये संस्कृत, प्राकृत और अपभ्रंश भाषामय पद्योंकी अकारादिक्रमानुसार सूचि; पाठ संशोधनके लिये काममें लाई गई पुरातन प्रतियोंका सचित्र वर्णन ।
- (२) द्वितीय भाग. प्रबन्धचिन्तामणिगत प्रबन्धोंके साथ सम्बन्ध और समानता रखनेवाले अनेकानेक पुरातन प्रबन्धोंका संग्रह; पद्यानुक्रमसूचि; विशेष नामानुक्रम; संक्षिप्त प्रस्तावना और प्रबन्ध संग्रहोंकी मूल प्रतियोंका सचित्र परिचय ।
- (३) तृतीय भाग. पहले और दूसरे भागका संपूर्ण हिंदी भाषान्तर ।
- (४) चतुर्थ भाग. प्रबन्धचिन्तामणिवर्णित व्यक्तियोंके साथ सम्बन्ध रखनेवाले शिलालेख, ताम्रपत्र, पुस्तकप्रशस्ति आदि जितने समकालीन साधन और ऐतिहासिक प्रमाण उपलब्ध होते हैं उनका एकत्र संग्रह और तत्परिचायक उपयुक्त विस्तृत विवेचन; प्राक्कालीन और पश्चात्कालीन अन्यान्य ग्रन्थोंमें उपलब्ध प्रमाणभूत प्रकरणों, उल्लेखों और अवतरणोंका संग्रह; कुछ शिलालेख, ताम्रपत्र और प्राचीन ताडपत्रोंके चित्र ।
- (५) पञ्चम भाग. प्रबन्धचिन्तामणिग्रथित सब बातोंका विवेचन करनेवाली विस्तृत प्रस्तावना-जिसमें तत्कालीन ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक, धार्मिक और राजकीय परिस्थितिका सविशेष जहापोह और सिंहावलोकन किया जायगा । अनेक प्राचीन मंदिर, मूर्तियाँ इत्यादिके चित्र भी दिये जायँगे ।

THE SCHEME OF THE WORK OF PRABANDHACINTĀMAṆI

[The work will be completed in five parts.]

- Part I. A critical Edition of the original Text in Sanskrit with various readings based on the most reliable MSS; An Appendix; An alphabetical Index of all Sanskrit, Prākṛit and Apabhraṃs'a verses occurring in the text and the appendix; A short Introduction in Hindi describing the MSS. and materials used for preparing the text along with plates.
- Part II. A collection of many old Prabandhas similar and analogous to the matter in the Prabandhacintāmaṇi; Indices of the verses and proper names; A short Introduction in Hindi describing the MSS. and materials used in preparing this Part, along with plates.
- Part III. A Complete Hindi Translation of Parts I and II.
- Part IV. A collection of epigraphical records, viz. stone inscriptions, copper plates, colophons and Pras'astis from the contemporary MSS; all available historical data dealing with the Persons described or referred to in the Prabandhacintāmaṇi along with a critical account in Hindi of the above, as also many plates. and a collection of authoritative references and quotations from other works.
- Part V. An elaborate general Introduction surveying the historical, geographical, social, political and religious conditions of that period; with plates.

आदावुन्मीलितं येन ज्ञानचक्षुर्मदीयकम् ।
देवीहंसगुरोस्तस्य स्मृतये इदमर्प्यते ॥

अनुक्रमणिका ।

प्रथमः प्रकाशः ।

विक्रमार्कप्रबन्धाः	पृ० १-१०
रोहणाचलगमनवृत्तान्त-साम्राज्यप्राप्तिः	१-३
कालिदासोत्पत्तिप्रबन्धः	... ३-५
सुवर्णपुरूपसिद्धिप्रबन्धः...	... ५
विक्रमादित्यसत्त्वप्रबन्धः	... ५
सत्त्वपरीक्षाप्रबन्धः	... ६
विद्यासिद्धिप्रबन्धः	... ६
सिद्धसेनद्वरिसमागमवर्णनम्	... ७
पृथिव्या अनृणीकरणवृत्तम्	... ८
[पृथ्वीरसप्रबन्धः]	... ८
विक्रमार्कनिर्गर्वताप्रबन्धः	... ९
विक्रमार्कमृत्युवृत्तान्तम्	... १०

१. सातवाहनप्रबन्धः	१०-११
३. शीलव्रते भूयराजप्रबन्धः	११
४. वनराजादिप्रबन्धः	१२-१५
चापोत्कटवंशावलिः	... १४-१५
५. मूलराजप्रबन्धः	१५-२९
मूलराज-सपादलक्षीयनृपयुद्धवृत्तम्	१६-१७
कन्यडितापसवृत्तान्तम्	... १८
लाखाकोत्पत्ति-विपत्तिप्रबन्धः	... १९
मूलराजान्वयविचारः	... २०
६. मुञ्जराजप्रबन्धः	२१-२५
मुञ्जराजजन्मवृत्तम्	... २१
सिन्धुलनृपवर्णनम्	... २१
भोजजन्मादिवृत्तान्तम्	... २२
मुञ्ज-तलपदेचयुद्धवृत्तम्	... २२
मुञ्जकारागारदशावर्णनम्	... २३

द्वितीयः प्रकाशः ।

७. भोज-भीमप्रबन्धः	२५-५२
भोजदानवृत्तान्तानि	... २५-२९
भोज-भीमविरोधवृत्तान्तम्	... ३०-३४
माघपण्डितप्रबन्धः	... ३४-३६
धनपालपण्डितप्रबन्धः	... ३६-४२
शीतापण्डिताप्रबन्धः	... ४२-४३
मयूर-नाण-मानतुङ्गाचार्यप्रबन्धः	४४-४५
पणखी-गोपयोः प्रबन्धः	... ४५-४६
अनित्यताश्लोकचतुष्टयप्रबन्धः	... ४६
वस्तुचतुष्टयप्रबन्धः	... ४७
बीजपूरकप्रबन्धः	... ४७
'एको न भव्यः' प्रबन्धः	... ४८
इक्षुरसप्रबन्धः	... ४८
अश्ववारप्रबन्धः	... ४८
गोपगृहिणीप्रबन्धः	... ४९
कर्णनृपतिवर्णनम्	... ५०
भोजमृत्युवर्णनम्	... ५१

तृतीयः प्रकाशः ।

८. सिद्धराजादिप्रबन्धः	५३-७६
भीमदेवपुत्रमूलराजवृत्तम्	... ५३
कर्णनृपतिमयणल्लदेवीवर्णनम्	... ५४
जयसिंहदेवजन्मकथनम्	... ५५
लीलावैद्यप्रबन्धः	... ५६
मन्त्रिसान्तुद्धधर्मताप्रबन्धः	... ५७
मयणल्लदेवीयात्रावर्णनम्	... ५८
जयसिंहदेवकृतधारायुद्धवर्णनम्	... ५९
जयसिंहदेव-हेमद्वरिसमागमः	... ६०
जयसिंहस्य रुद्रमहाकालप्राप्तादकरणम्	... ६१

सहस्रलिङ्गसरोवरकरणम् ...	६२-६४
जयसिंह-नवघणयुद्धवृत्तम् ...	६५
सूनलदेव्या वाक्यानि ...	६५
रैवतकोद्धारप्रबन्धः ...	६५
जयसिंहस्य शत्रुञ्जययात्रा ...	६६
देवसूरिचरितम् ...	६६-६९
वसाह आभडप्रबन्धः ...	७०
सर्वदर्शनमान्यताप्रबन्धः ...	७०
चणकविक्रयिवणिजः प्रबन्धः ...	७१
पोडशलक्षप्रसादप्रबन्धः ...	७१
वाराहीयब्रूचप्रबन्धः ...	७१
उञ्जावास्तव्यग्रामणीनां प्रबन्धः ...	७२
माङ्गुप्रबन्धः ...	७२
म्लेच्छागमनिषेधप्रबन्धः ...	७३
कोह्लापुरप्रबन्धः ...	७३
कौतुकीसीलणप्रबन्धः ...	७४
जयचन्द्रराज्ञा समं गूर्जरप्रधान- स्योक्तिप्रत्युक्तिप्रबन्धः ...	७४
पापघटप्रबन्धः ...	७५
सान्तूमत्रिवुद्धिप्रबन्धः ...	७५
वण्ठकर्मप्राधान्यप्रबन्धः ...	७५
जयसिंहस्तुतिश्लोकाः ...	७६

चतुर्थः प्रकाशः ।

९. कुमारपालादिप्रबन्धः	७७-९८
कुमारपालपूर्वजकथनम् ...	७७
सिद्धराजकृतकदर्थनावर्णनम् ...	७८
कुमारपालराज्यप्राप्तिः ...	७८
कुमारपाल-अर्णोराजयुद्धवर्णनम् ...	७९
चाहडकुमारप्रबन्धः ...	८०
वडकारसोलाकप्रबन्धः ...	८०
आम्बडप्रबन्धः ...	८१
कुमारपाल-हेमसूरिसमागमवर्णनम् ...	८२
हेमसूरिचरित्रम् ...	८३

हेमसूरिदर्शितं कुमारपालस्य सोमे- श्वरदेवप्रात्यक्ष्यम् ...	८४-८५
कुमारपालस्य जैनधर्माङ्गीकरणम् ...	८६
मन्त्रिवाहडकारितशत्रुञ्जयोद्धारप्रबन्धः ...	८७
राजपितामह आम्रभटप्रबन्धः ...	८८
कुमारपालाध्ययनप्रबन्धः ...	८९
हरडइप्रबन्धः ...	८९
उर्वशीशब्दप्रबन्धः ...	९०
उदयचन्द्रप्रबन्धः ...	९०
अभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तप्रबन्धः ...	९०
यूकाविहारप्रबन्धः ...	९१
सालिगवसहि-उद्धारप्रबन्धः ...	९१
वृहस्पतिप्रबन्धः ...	९१
आलिगप्रबन्धः ...	९१
वामराशिप्रबन्धः ...	९२
चारणयोः प्रबन्धः ...	९२
तीर्थयात्राप्रबन्धः ...	९३
सुवर्णसिद्धिनिषेधप्रबन्धः ...	९३
राजघरट्टचाहडप्रबन्धः ...	९४
कुमारपालकथितलवणप्रसादराण- कप्रबन्धः ...	९४
हेमाचार्य-कुमारपालयोर्मृत्युवर्णनम् ...	९५
अजयदेवस्य राज्योपविशनम् ...	९६
मन्त्रिकपदिप्रबन्धः ...	९६
रामचन्द्रमरणप्रबन्धः ...	९७
अजयदेवमरणवर्णनम् ...	९७
अजयदेवान्वयवृत्तम् ...	९७
वीरधवलवर्णनम् ...	९८

१०. वस्तुपाल-तेजःपालप्रबन्धः ९८-१०५

वस्तुपाल-तेजःपालयोर्जन्मादि- वृत्तान्तम् ...	९८-९९
शत्रुञ्जयादितीर्थयात्रावर्णनम् ...	१००-१०१
अर्बुदगिरौ विमलवसहिकास्थापनम् ...	१०१
शंखसुमटेन सह युद्धकरणम् ...	१०२

श्लेच्छपतिना सह मन्त्रिणो मैत्री	१०३
अनुपमाया औदार्यवर्णनम् ...	१०४
वीरधवल-लवणप्रसादयोः पञ्च- ग्रामसङ्घामवर्णनम्	१०४
अनुपमाया मरणे तेजःपालस्य शोकवृत्तम्	१०५
वस्तुपालस्य मृत्युवृत्तम्	१०५
पञ्चमः प्रकाशः ।	
प्रकीर्णकप्रबन्धः	१०६-१२८
विक्रमपात्रपरीक्षाप्रबन्धः ...	१०७
नन्दप्रबन्धः	१०७
मल्लवादिप्रबन्धः	१०७
शिलादित्योत्पत्ति-रङ्गोत्पत्ति-चल- भीमङ्गप्रबन्धः	१०८
पुञ्जराज-तत्पुत्रीश्रीमाताप्रबन्धः	११०
गोवर्द्धननृपप्रबन्धः	१११
पुण्यसारप्रबन्धः	१११
कर्मसारप्रबन्धः	११२

लक्ष्मणसेन-उमापतिधरयोः प्रबन्धः	११३
जयचन्द्रप्रबन्धः	११४
तुङ्गसुभटप्रबन्धः	११७
परमर्दि-जगद्देव-पृथ्वीपतीनां प्रबन्धः	११८
कौङ्कणोत्पत्तिप्रबन्धः	११८
वराहमिहिरप्रबन्धः	११९
नागार्जुनोत्पत्ति-स्तम्भनकतीर्थाव- तारप्रबन्धः	१२०
भर्तृहरि-उत्पत्तिप्रबन्धः	१२१
वैद्यवाग्भटप्रबन्धः	१२२
क्षेत्राधिपोत्पत्तिप्रबन्धः	१२३
वासनाप्रबन्धः	१२३
कृपाणिकाप्रबन्धः	१२३
जिनपूजायां धनदप्रबन्धः ...	१२४
ग्रन्थकारस्य प्रशस्तिः	१२५
परिशिष्टम्-कुमारपालस्य अहि- साया विवाहसम्बन्धप्रबन्धः	१२६-१२८
प्रबन्धचिन्तामणेः पद्यानुक्रमणिका ...	१२९-१३६

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

अस्ति वङ्गाभिधे देशे सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुशिदावाद इत्याख्या पुरी वैभवशालिनी ॥
निवसन्त्यनेके तत्र जैना ऊकेशवंशजाः । धनाढ्या नृपसदृशा धर्मकर्मपरायणाः ॥
श्रीडालचन्द्र इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सच्चरित्रो यः सिंधीकुलप्रभाकरः ॥
चाल्य एवागतो यो हि कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकातामहापुर्यां धृतधर्मार्थनिश्चयः ॥
कुशाग्रया स्वबुद्धयैव सदृत्त्या च सुनिष्ठया । उपार्ज्य विपुलां लक्ष्मीं जातो कोट्यधिपो हि सः ॥
तस्य मनुकुमारीति सन्नारीकुलमण्डना । पतिव्रता प्रिया जाता शीलसौभाग्यभूषणा ॥
श्रीविहादुरसिंहाख्यः सद्गुणी सुपुत्रस्तयोः । अस्त्येष सुकृती दानी धर्मप्रियो धियां निधिः ॥
प्राप्ता पुण्यवताऽनेन प्रिया तिलकसुन्दरी । तस्याः सौभाग्यदीपेन प्रदीप्तं यद्ब्रह्मज्ञणम् ॥
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्ति ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । सः सर्वकार्यदक्षत्वात् बाहुर्यस्य हि दक्षिणः ॥
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यस्तेजस्वी मध्यमः सुतः । सन्तुर्वीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥
सन्ति त्रयोऽपि सत्पुत्रा आप्तभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भक्त्याः पितुर्मागानुगामिनः ॥
अन्येऽपि बहवश्चास्य सन्ति स्वस्त्रादिवान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धोऽयं ततो राजेव राजते ॥

अन्यत्र—

सरस्वत्यां सदासक्तो भूत्वा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्येव सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥
न गर्वो नाऽप्यहंकारो न विलासो न दुष्कृतिः । दृश्यतेऽस्य गृहे कापि सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥
भक्तो गुरुजनानां यो विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽस्ति प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥
देश-कालस्थितिज्ञोऽयं विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादिसाहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥
समुन्नत्यै समाजस्य धर्मस्योत्कर्षहेतवे । प्रचारार्थं सुशिक्षाया व्ययत्येष धनं धनम् ॥
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदाङ्कितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहयति कर्मठान् ॥
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । करोत्ययं यथाशक्ति सत्कर्माणि सदाशयः ॥
अथान्यदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं यः कार्यं मनस्यचिन्तयत् ॥
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः परम् । तस्मात्तज्ज्ञानवृद्ध्यर्थं यतनीयं मया वरम् ॥
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्वमित्राणां विदुषां चापि तादृशाम् ॥
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शान्तिनिकेतने । सिंधीपदाङ्कितं जैनज्ञानपीठमतिष्ठिपत् ॥
श्रीजिनविजयो विज्ञो तस्याधिष्ठातृसत्पदम् । स्वीकर्तुं प्रार्थितोऽनेन ज्ञानोद्धारामिलाषिणा ॥
अस्य सौजन्य-सौहार्द-स्थैर्यौदार्यादिसद्गुणैः । वशीभूयाति मुदा येन स्वीकृतं तत्पदं वरम् ॥
यस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा ग्रन्थमाला प्रकाश्यते ॥
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके जिनविजयभारती ॥

किञ्चित् प्रास्ताविक ।

प्रबन्धचिन्तामणि ग्रन्थके बारेमें जितनी ज्ञातव्य बातें हैं उन सबका निर्देश, बहुत कुछ विस्तारके साथ, हम आगेके भागोंमें—चौथे पांचवें ग्रन्थमें—करना चाहते हैं इस लिये यहां पर अन्य कोई विशेष बातका उल्लेख नहीं, सिर्फ इस ग्रन्थकी प्रस्तुत आवृत्तिके जन्मका थोडासा पूर्वतिहास बतलाना, और उसके साथ इस ग्रन्थके, पूर्व, जो संस्करण और भाषान्तर आदि हुए हैं उनका परिचय देते हुए, जिन पुरातन हस्तलिखित पोथीयोंका मूल लेकर हमने इसका संशोधन और सम्पादन किया है उनका परिचय मात्र करना आवश्यक समझते हैं ।

प्रस्तुत आवृत्तिकी जन्मकथा.

प्रबन्धचिन्तामणि जैसे ऐतिहासिक महत्त्व रखनेवाले अनेक ग्रन्थ, और ऐसे ही उपयोगी अन्यान्य अगणित ऐतिहासिक साधन, जैन भण्डारोंमें पड़े पड़े सब रहे हैं लेकिन उनका ठीक ठीक परिचय विद्वानोंको न मिल सकनेके कारण वे अभी तक प्रकाशमें नहीं आये । इस बस्तुका खयाल हमें पाटणके पुरातन जैन भण्डारोंका अवलोकन करते समय, आजसे कोई १८-२० वर्ष पहले हुआ । विद्यमान जैन साधुसमूहमें जिस ज्ञाननिमग्न स्थितप्रज्ञ मुनिमूर्त्तिकान और चरणस्पर्श करनेसे हमारी इस ऐतिहासिक जिज्ञासाका विकास हुआ उस यथार्थ साधुपुरुष—पूज्यपाद प्रवर्तक श्रीमत्कान्तिविजयजी महाराज—की वात्सल्यपूर्ण प्रेरणा पाकर हमने यथाबुद्धि इस विषयमें अपना अध्ययन—अन्वेषण—संशोधन—सम्पादनादि कार्य करना शुरू किया । हमारा संकल्प हुआ कि जैन भण्डारोंमें इतिहासोपयोगी जितनी सामग्री उपलब्ध हों उसे खोज खोज कर इकट्ठी की जाय और आधुनिक विद्वन्मान्य पद्धतिसे उसका संशोधन और सम्पादन कर प्रकाशन किया जाय । हमारे इस संकल्पमें, उक्त पूज्यवरके गुरुभक्त और ज्ञानोपासक दिग्गजवर्य श्रीमान् चतुरविजयजी महाराज तथा प्रशिष्यवर श्रीमान् पुण्यविजयजीकी सम्पूर्ण सहकारिता प्राप्त होने पर, हमने नहीं स्वाध्यायनिरत ज्ञानवपस्वी प्रवर्तकजीके पुण्यनामसे अंकित—प्रवर्तक श्रीकान्तिविजय जैन इतिहासमाला—नामक अन्धावलिका प्रारंभ किया और भावनगरकी श्री जैन आत्मानन्द सभा द्वारा उसे प्रकाशित करने लगे । विज्ञप्तित्रिवेणी, हृदारसफोप, शंजुजयतीर्थोंद्वाराप्रबन्ध, जैन ऐतिहासिक गूर्जर काव्यसंचय और प्राचीन जैनलेखसंग्रह इत्यादि ग्रन्थ उस समय प्रकट हुए और विद्वानोंने उनका अपूर्व ऐतिहासिक महत्त्व समझ कर उस प्रयत्नको खूब सराहा ।

हमने अपना यह संशोधन कार्य, संवत् १९७१-७२ में, जब हमारा निवास वडोदेमें था, प्रारंभ किया था । उन्हीं दिनोंमें, वडोदा राज्यकी ओरसे प्रकाशित होने वाली 'गायकवाडस् ओरिएण्टल सिरीज' का प्रकाशन कार्य भी शुरू हुआ था । उस सिरीजके उत्पादक स्वर्गीय साक्षररत्न श्रीचिमणलाल डाहाभाई दलाल एम्. ए. हमारे घनिष्ठ मित्र थे । पाटणके जैन भण्डारोंका व्यवस्थित पर्यवेक्षण करनेमें तथा उन भण्डारोंमेंसे अलभ्य-दुर्लभ्य ग्रन्थोंकी प्राप्ति करनेमें भाई दलालजीको जो यथेष्ट सुविधा मिली थी वह उक्त पूज्यवर प्रवर्तकजी ही की मुक्तपाका फल था । इस लिये उनका और हमारा एक प्रकारका सतीर्थ जैसा सम्बन्ध था । समानशील और समव्यसनी होनेके कारण, वे प्रतिदिन घंटों, वडोदेके जैन उपाश्रयमें आकर बैठते—ऊठते और हम उनके और वे हमारे कार्यमें सहयोग देते—लेते थे । इस सहयोगके परिणाममें, कितनेएक जैन ऐतिहासिक ग्रन्थ 'गायकवाडस् ओरिएण्टल सिरीज' द्वारा भी प्रकट करनेका उन्हींने निश्चय किया और उनमेंसे, मोहराजपराजय नाटक का सम्पादन कार्य उक्त पूज्यवरके प्रधानशिष्य श्रीचतुरविजयजी महाराजने, कुमारपालप्रतिबोध नामक विशाल प्राकृत ग्रन्थका सम्पादन हमने और वसन्तविलास, नरनारायणानन्द, हम्मीरमदमर्दन आदि ग्रन्थोंका सम्पादन कार्य स्वयं दलालजीने अपने हाथमें लिया ।

नियमानुसार बडौदासे हमारा प्रस्थान हुआ और संकल्पित कार्यमें विशृंखलता उत्पन्न हुई। 'प्राचीनजैनलेखसंग्रह द्वितीय भाग,' 'कुमारपालप्रतिबोध' और 'जैनऐतिहासिक गूर्जरकाव्यसंचय' का जो कार्य अपूर्ण था वह तो किसी तरह पूरा किया गया लेकिन और विशेष कार्य कुछ न हो सका।

उसी समय पूनाके सुप्रसिद्ध 'भाण्डारकर प्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिर' (Bhandarkar Oriental Research Institute) की स्थापना हुई। वडौदासे प्रस्थान कर हम जब बम्बईमें चतुर्मास रहे थे तब, इस 'संशोधनमन्दिर'के मुख्य उत्पादक और प्राणप्रतिष्ठापक स्वर्गीय प्रो० गुणे और श्रीमान् डॉ० वेल्वलकर आदि सज्जनोंका एक डेप्युटेशन बम्बईके जैनसमाजकी मुलाखात लेनेको आया और प्रसन्नवश हमारा परिचय पा कर उन सज्जनोंने हमको पूना आनेका निमन्त्रण दिया। चतुर्मासके बाद हम घूमते घूमते पूना पहुंचे। वहां उस संस्थाके उद्देश्यादिका विशेषावलोकन कर तथा उसके अधिकारमें आनेवाले राजकीय प्राचीनग्रन्थसङ्ग्रहका विशाल साहित्यभण्डार—जिसमें हजारों जैन-ग्रन्थोंका भी समावेश होता है—का दिग्दर्शन कर उस संस्थाके विकासमें हमने भी यथाशक्ति योग देनेका प्रयत्न किया। उसके परिणाममें हमारी स्थिति पूनामें निश्चित हुई। वहां, इस प्राच्यविद्यासंशोधनमन्दिरके काममें योग देनेके साथ 'भारत जैन विद्यालय' नामक संस्थाका भी एक विशाल आयतन खडा किया गया। सन् १९१८ में, पूनाके उक्त संशोधनमन्दिरके उपक्रमसे भारतीय पुराविदोंकी परिषद्का प्रथम अधिवेशन (First Oriental Conference) हुआ। उसमें सम्मिलित होने वाले कुछ विद्याप्रिय और साहित्योपासक जैनमित्रोंको प्रेरित कर, हमने फिर अपने उसी संकल्पको कार्यमें प्रवृत्त करनेका एक नया आयोजन किया। जैन साहित्य संशोधक समिति नामक एक समिति का प्रतिष्ठापन कर कुछ परिचित स्नेहिगणकी सहायतासे जैन साहित्य संशोधक नामका वृहदाकार त्रैमासिक पत्र तथा ग्रन्थमाला प्रकाशित करनेका प्रारंभ किया। परंतु यथेष्ट साहाय्यादि प्राप्त न होनेसे यथेप्सितरूपमें वह कार्य आगे न बढ़ सका।

पूनेमें रहते समय, हमें स्वर्गीय लोकमान्य तिलक और महात्मा गांधी आदि महापुरुषोंका भी साक्षात् परिचय हुआ और हमारे जीवनमार्गमें विशिष्ट परिवर्तन घटित हुआ। जिस वेपकी चर्चाका आचरण हमने मुग्धभावसे बाल्यकाल ही में स्वीकृत किया था उसके साथ हमारे मनका तादान्य न होनेसे, हमारे मनमें, अपनी जीवनप्रवृत्तिके विषयमें एक प्रकारका बडा भारी आन्तरिक असन्तोष बढ़ता जाता था। अन्तरमें वास्तविक विरागता न होने पर भी केवल घाह्यवेषकी विरागताके कारण लोकों द्वारा वंदन-पूजनादिका सन्मान प्राप्त करनेमें हमें एक प्रकारकी वंचना प्रतीत होती थी। इस लिये गुरुपदके भारसे मुक्त हो कर किसी सेवक पदका अनुसरण करनेका हम मनोरथ कर रहे थे और अपनी मनोवृत्तिके अनुकूल सेवाका उपयुक्त क्षेत्र खोज रहे थे।

सन् १९२० में, देशकी मुक्तिके लिये महात्माजीने असहयोग आन्दोलनका मंगलाचरण किया और उसीके अनुसन्धानमें, राष्ट्रीय शिक्षणके प्रचार निमित्त, अहमदाबादमें गूजरातविद्यापीठकी स्थापनाका आयोजन हुआ। मित्रोंकी प्रेरणा और महात्माजीकी आज्ञासे प्रेरित होकर हम पूनासे अहमदाबाद पहुंचे और वहां, अपनी मनोवृत्तिके अनुरूप कार्यक्षेत्र पा कर, एक सेवकके रूपमें, गूजरातविद्यापीठकी सेवामें सम्मिलित हुए।

विद्यापीठने, अन्यान्य विद्यामन्दिरोंके साथ प्राचीन साहित्य और इतिहासके अध्ययन और संशोधनके लिये पुरातत्त्वमन्दिर नामक एक विशिष्ट संस्थाका निर्माण किया और उसके मुख्य-आचार्य-पद पर हमारी नियुक्ति कर हमको अपने अभीष्ट क्षेत्रमें कार्य करनेका परम सुयोग दिया। पुरातत्त्वमन्दिरके सञ्चालनमें हमें अध्यापक श्रीयुत रामनारायण पाठक, अ० श्रीरसिकलाल परीख, पंडितप्रवर श्रीसुखलालजी आदि सहृदय मित्रोंका प्रारंभ ही से हार्दिक सहचार मिला और इनके सहकार और सहविचारसे शीघ्र ही एक पुरातत्त्वविषयक ग्रन्थावलि प्रकट करनेकी योजना हाथमें ली गई। 'गूजरातपुरातत्त्व मन्दिर' एक राष्ट्रीय संस्था थी इस लिये उसका कार्यक्षेत्र राष्ट्रीय दृष्टिको

ले कर निश्चित करना आवश्यक था । अत एव उस संस्थाके द्वारा ऐसे साहित्यका निर्माण और प्रकाशन करना समुचित था जो किसी एक ही सम्प्रदाय या साम्प्रदायिक साहित्यका पोषक न हो कर समूचे भारतीय संस्कृतिका पोषक हो । तदर्थ जैन, बौद्ध, वैदिक और इस्लामिक साहित्यको भी उसके कार्य क्षेत्रमें सम्मिलित किया गया और उसी दृष्टिसे पुरातत्त्वमन्दिर ग्रन्थावली का प्रकाशन चालू किया गया । कुछ प्रासंगिक पुस्तकोंके सम्पादनके अतिरिक्त, हमने अपने लिये तो वही पुराना संकल्पित कार्य, मुख्य रूपसे मनमें निश्चित कर रखा था; और उसीके अनुसन्धानमें सबसे पहले हमने इस प्रबन्धचिन्तामणि की एक सुसम्पादित आवृत्ति तैयार करनेका और उसके साथ, इसीकी पूर्तिरूप, प्रबन्धकोष, कुमारपालप्रबन्ध, वस्तुपालचरित्र, विमलप्रबन्ध आदि ग्रंथ; तथा शिलालेख, ताम्रपत्र, ग्रन्थप्रशस्ति—इत्यादि अन्यान्य प्रकारके गूजरातके इतिहासके साधनभूत संग्रह की संकलना करनेका उपक्रम किया ।

प्रबन्धचिन्तामणिका जो संस्करण, आजसे ४५ वर्ष पहले, शास्त्री रामचन्द्र दीनानाथने प्रकाशित किया था, वह यद्यपि उस जमानेके मुताविक ठीक था, लेकिन आधुनिक दृष्टिसे वह बहुत ही अपूर्ण और अशुद्ध है । उसकी पाठशुद्धि ठीक नहीं है, मौलिक और प्रक्षिप्त पाठोंका उसमें कोई पृथक्करण नहीं है और कई पद्योंका—विशेषकर प्राकृत पद्योंका—रूप बड़ा विकृत कर दिया है । कुछ तो पुरातन लिपिविषयक अज्ञानता, कुछ ऐतिहासिक ज्ञानविषयक अल्पज्ञता, कुछ सांप्रदायिक परंपराविषयक अनभिज्ञता और कुछ प्राकृतादि भाषा विषयक अपरिचितताके कारण उनके संस्करणमें बहुतसी त्रुटियां रह गईं, जिससे ग्रंथका सुस्पष्ट स्वरूप समझनेमें कठिनाई पडती है । इस लिये सबसे पहले हमने इस ग्रंथकी पाठशुद्धि करनेके लिये जैन भण्डारोंमेंसे पुरानी प्रतियां प्राप्त करनेका प्रयत्न किया । यथालभ्य प्रतियां मिल जानेपर ग्रंथकी प्रेसकापी तैयार की गई और कुछ हिस्सा छपनेके लिये प्रेसमें भी दे दिया गया । छपनेका कार्य प्रारंभ हो कर ग्रन्थके दूसरे प्रकाश तकका हिस्सा जब मुद्रित हो चुका था, तब, कईएक कारणोंको ले कर, हमारा युरोप जानेका इरादा हुआ । सोचा था कि वहां बैठे बैठे भी इस ग्रंथका मुद्रणकार्य चालू रह सकेगा और युरोपसे लौटते तक ग्रन्थ पूरा हो जायगा तो फिर तुरन्त आगेका काम प्रारंभ कर दिया जायगा । इस लिये हमने इसकी प्रतियां भी वहां (जर्मनीमें) जा कर मंगवा लीं । लेकिन युरोपके सामाजिक और औद्योगिक वातावरणने हमारे मनको अपने आजीवन-अभ्यस्त विषयसे विचलित कर दिया । इन पुरानी बातोंकी खोज-खाज करनेके बदले वहांके जो वर्तमान राष्ट्रीय, सामाजिक और औद्योगिक तंत्र हैं उनका विशेषावलोकन कर किसी एक सजीव प्रवृत्तिमें संलग्न होनेके तरंग हमारे मनमें उठने लगे और उसी दिशामें कुछ कार्य करनेके विचारोंसे मन व्यस्त रहने लगा । सबव इसके, वहां पर बैठ कर जो, इस ग्रंथका मुद्रणकार्य समाप्त कर देनेका संकल्प यहांसे करके निकले थे, वह पूरा नहीं हो पाया ।

सन् १९२९ के डीसेंबरमें हम वापस भारत आये । उस समय, लाहोर काँग्रेसके प्रोग्रामके मुताविक देशमें नये विचारोंकी फ़ान्तिस्फूर्त लहरें उठ रही थीं । एक तो स्वयं युरोपसे मस्तिष्कमें कुछ नये विचार भर कर लये थे और दूसरा यहां पर भी उसी प्रकारका भिन्नकार्यसूचक प्रक्षुब्ध वातावरण घनीभूत हो रहा था । गूजरात विद्यापीठमें भी विद्याका वातावरण न होकर सत्याग्रही युद्धका ही वातावरण गूज रहा था । इस लिये इस ग्रन्थके, उस अधूरे पढे हुए कार्यको तत्काल हाथमें लेनेकी कोई इच्छा नहीं होती थी । आखिरमें सत्याग्रह-संग्राम छिड़ ही गया और देशके सब ही सेवकोंकी तरह, हम भी यथाक्रम ६ मासके लिये नासिकके शान्तिदायक समाधिविधायक कारागरमें जा पहुँचे । सचमुच ही नासिकके सेंट्रल जेलखानेमें जो चित्तकी शान्ति और समाधि अनुभूत की वह जीवनमें अपूर्व और अलभ्य वस्तु थी । वह जेलखाना, हमारे लिये तो एक परम शान्त और शुचि विद्या-विहार बन गया था । उसकी स्मृति जीवनमें सबसे बड़ी सम्पत्ति मालूम देती है । स्वनामधन्य सेठ जमनालालजी वजाज, कर्मवीर श्रीनरीमान, देशप्रेमी सेठ श्रीरणछोडभाई, साहित्यिकधुरीण श्रीकन्हैयालाल मुंशी आदि जैसे परम सज्जनोंका घनिष्ठ सम्बन्ध रहनेसे और सबके साथ कुछ न कुछ विद्या-विषयक चर्चा ही सदैव चलती रहनेसे, हमारे मनमें वे ही

पुराने साहित्यिक संकल्प, वहां फिर सजीव होने लगे। सहवासी मित्रगण भी हमारी रुचि और शक्तिका परिचय प्राप्त कर, हमको उसी संकल्पित कार्यमें विशेष भावसे लगे रहनेकी सलाह देने लगे। मित्रवर श्रीमुंशीजी, जो गूजरातकी अस्मिताके सर्वश्रेष्ठ प्रतिनिधि हैं और जो गूजरातके पुरातन गौरवको आवाल-गोपाल तक हृदयंगम करा देनेकी महती कला-विभूतिसे भूषित हैं, उनका तो दृढ आग्रह ही हुआ कि और सब तरंग छोड़ कर वही कार्य करने ही से हम अपना कर्तव्य पूरा कर सकते हैं। अन्यान्य घनिष्ठ मित्रोंका भी यही उपदेश हमें वहां बैठे बैठे वारंवार मिलने लगा और जेलखानेसे मुक्त होते ही हमें वही अपने पुराने वही-खाते टटोलनेकी आज्ञा मिलने लगी।

संवत् १९८६ के विजयादशमीके दिन, मित्रवर श्रीमुंशीजीके साथ ही हमें जेलसे मुक्ति मिली। हम बम्बई हो कर अहमदाबाद पहुंचे। यद्यपि जेलखानेके उक्त वातावरणने मनको इस कार्यकी तरफ बहुत कुछ उत्तेजित कर दिया था, तो भी देशकी परिस्थितिका चालू क्षोभ, रह रह कर मनको अस्थिर बनाता रहता था। अखिरमें श्रीमान् बाबू बहादुरसिंहजी सिंघीका, शान्तिनिकेतन आ कर जैन साहित्यके अध्ययन-अध्यापनकी व्यवस्था हाथमें लेनेका आग्रह पूर्ण आमंत्रण मिलनेसे, और हमारे सदैवके सहचारी परमबन्धु पण्डित प्रवर श्रीसुखलालजीकी भी तद्विपक बैसी ही आज्ञा होनेसे, हम शान्तिनिकेतन आ पहुंचे। यहां विश्वभारतीके ज्ञानमय वातावरणने हमारे मनको एकदम उसी ज्ञानोपासनामें फिर स्थिर कर दिया और हमारी जो वह चिर संकल्पित भावना थी, उसको यथेष्ट समुत्तेजितकर दिया। साथ ही में, उस संकल्पको कार्यमें परिणत होनेके लिये, जिस प्रकारकी मनःपूत साधन-सामग्रीकी अपेक्षा, हमारे मनमें गूढ़ भावसे रहा करती थी, उससे कहीं अधिक ही विशिष्ट सामग्री, सच्चरित्र, दानशील, विद्यानुरागी श्रीमान् बहादुरसिंहजी सिंघीके उत्साह, औदार्य, सौजन्य और सौहार्द द्वारा प्राप्त होती देख कर, हमने बड़े आनन्दसे इस सिंघी जैन ज्ञानपीठके संचालनका भार उठाना स्वीकार किया।

यद्यपि, प्रारंभमें हमने इस स्थानका, जैनवाङ्मयका अध्ययन-अध्यापन करानेकी दृष्टिसे ही स्वीकार किया; लेकिन हमारे मनस्तलमें तो वही पुराना संकल्प दटा हुआ होनेसे, यहां पर स्थिर होते ही, वह संकल्प फिर सहसा मूर्तिमान् होकर हमारे हृदयांगणमें नाचने लगा, और वही पुरानी ऐतिहासिक-सामग्री, जिसको हमने आज तक, मुंजीकी पुंजीकी तरह बड़े यत्नसे संचित रख कर बन्दी बना रखी है, हमारे मानसचक्षुके आगे खड़ी हो कर, कटाक्षपूर्ण टकटकी लगा कर ताकने लगी। हमारा व्यसनी मन फिर इस कामके लिये पूर्ववत् ही लालायित और उत्सुक हो उठा।

प्रसङ्ग पाकर हमने अपने ये सब विचार ज्ञानपीठके संस्थापक श्रीमान् बहादुरसिंह बाबूसे कह सुनाये; और 'ज्ञानपीठ'के साथ एक 'ग्रन्थमाला'भी स्थापित कर जैन साहित्यके रत्नतुल्य विशिष्ट ग्रंथोंको, आदर्शरूपसे तैयार कर-करवा, प्रसिद्धिमें लानेका प्रयत्न होना चाहिए, इस वारेमें सहज भावसे प्रेरणा की गई। इन बातोंको सुनते ही सिंघीजीने, उसी क्षण, बड़े औदार्यके साथ, अपनी सम्पूर्ण सम्मति हमें प्रदान की और ऐसी 'ग्रन्थमाला' के प्रारंभ करनेका और उसके लिये यथोचित द्रव्यव्यय करनेका यथेष्ट उत्साह प्रकट किया। इसके परिणाममें, सिंघीजीके स्वर्गीय पिता साधुचरित श्रीमान् डालचन्दजी सिंघीकी पुण्यस्मृति निमित्त इस सिंघी जैन ग्रन्थमाला का प्रादुर्भाव हो कर, आज इसका यह प्रथम 'मणि'-केवल 'मणि' ही नहीं 'चिन्तामणि'-पाठकोंके करकमलमें समर्पित हो रहा है।

इस ग्रंथके पूर्व संस्कारणादिका परिचय.

विदेशीय विद्वानोंमें, सबसे पहले इस ग्रन्थका परिचय, किन्लॉक फार्वस साहबको हुआ जिन्होंने गूजरातके इतिहासका रासमाला नामक सबसे पहला और अनेक बातोंमें अपूर्व ग्रन्थ लिखा। रासमाला के लिये ऐतिहासिक सामग्री इकट्ठी करनेका उपक्रम, जब फार्वस साहबने शुरू किया तब, प्रारम्भही में उन्हें वीरचन्द्र भण्डारी नामक एक शिक्षित जैन गृहस्थका अमूल्य सहकार मिल गया, जिसकी सहायतासे उन्हें गूजरातके पाटणके किसी जैनयतिजीके पास, प्रस्तुत ग्रन्थकी एक प्रति प्राप्त हो गई। रासमालाके पूर्वभागके प्रणयनमें प्रबन्धचिन्तामणिसे बहुत कुछ सहायता ली

गई है इतना ही नहीं लेकिन उसका सारा ही सारभूत ऐतिहासिक कलेवर प्रायः इसी ग्रन्थके आधार पर खड़ा किया गया है।

फार्वस साहबको जो पोथी पाटणसे मिली थी वह उन्होंने बम्बईकी 'फार्वस साहित्य सभा'को भेंट दे दी लेकिन पीछेसे वह पोथी वहाँसे लुप्त हो गई। बम्बई सरकारने जब, अपना पुरातन साहित्यके अन्वेषण और संग्रह-करणका कार्य शुरू किया, तब डॉ० व्युल्हर और प्रो० पीटर्सनको इस ग्रन्थकी प्राप्ति करनेकी वडी उल्टा हुई। बहुत कुछ परिश्रम करनेके बाद, सन् १८७४ में भटनेरके जैनग्रन्थमण्डारमें; इस ग्रन्थकी १ प्रति डॉ० व्युल्हरके देखनेमें आई, जिसकी तुरन्त नकल करवा कर उन्होंने लंडनकी इन्डिया ऑफिस लाइब्रेरीको भिजवा दी। सन् १८८५ में, प्रो० पीटर्सनको इसकी १ प्रति प्राप्त हुई जिसके बारेमें, उन्होंने, अपनी पुस्तकविषयक खोज वाली दूसरी रिपोर्ट (पृ० ८६-८७) में इस प्रकार, इस पर, उल्लेख किया है—

“इस प्रकार जल्दीमें किये गए इन उल्लेखोंके अंतमें, कहना चाहिए कि—वर्षके आखिरी भागमें, मेरुतुङ्गरचित ग्रन्थचिन्तामणि ग्रंथकी १ प्रति प्राप्त करनेमें मैं सफल हुआ हूँ। यह महत्त्वका ऐतिहासिक ग्रन्थ बड़ा उपयोगी है। अपने ग्रन्थसंग्रहमें इस ग्रन्थकी वृद्धि करनेका बहुत समयसे हमारा प्रयत्न रहा।” इत्यादि।

यह प्रति बम्बई सरकारके ग्रन्थसंग्रहमें—जो वर्तमानमें, पूनाके भांडारकर प्राच्यविद्यासंशोधन मंदिरमें, सुरक्षित है—अद्यापि विद्यमान है।

इसके सिवा, डॉ० व्युल्हरको एक और प्रति, उमाशंकर याज्ञिक नामके गूजरातके किसी शास्त्री द्वारा प्राप्त हुई, जिसकी भी नकल करवा कर, उन्होंने उक्त इन्डिया ऑफिस लाइब्रेरीमें भिजवा दी।

पीटर्सन साहब द्वारा प्राप्त हुई उक्त पूनावाली प्रतिको देखकर, गूजरातके पं० रामचन्द्र दीनानाथ शास्त्रीको, जो पीटर्सन साहबके निरीक्षणमें सहायक रूपसे काम करते थे, इस ग्रन्थको मुद्रित कर प्रकाशित करने की इच्छा हुई। प्रयत्न करनेसे उनको, उक्त प्रतिके सिवा, दो-तीन अन्य प्रतियाँ भी जैन उपाश्रयोंसे मिल गई थीं जिनका आश्रय ले कर उन्होंने आपना संस्करण, विक्रम संवत् १९४४ में, प्रकट किया। रामचन्द्र शास्त्रीने इस ग्रन्थका गूजराती भाषान्तर भी तैयार किया और उसको भी सं० १९४५ में छपाकर प्रसिद्ध किया।

इतिहासकी दृष्टिसे इस ग्रंथका बड़ा महत्त्व होनेसे, इसका इंग्रेजी भाषामें अनुवाद करनेकी आवश्यकता डॉ० व्युल्हरको मालूम थी; इस लिये उन्होंने, संस्कृत ग्रंथोंके इंग्रेजीमें अनुवाद करनेवाले सिद्धहस्त विद्वान् प्रो० सी. एच्. टॉनी. एम्. ए. को, इसका अनुवाद करनेकी प्रेरणा की। तदनुसार टॉनी साहबने बड़े उत्साहसे इस ग्रंथका सम्पूर्ण इंग्रेजी अनुवाद तैयार किया, और कलकत्ताकी एसियाटिक सोसायटी ऑफ बंगालने उसे प्रकाशित किया।

टॉनी साहबका मुख्य आधार, उक्त रामचन्द्र शास्त्रीद्वारा प्रकाशित आवृत्ति पर ही रहा, परंतु उन्होंने उपर्युक्त डॉ० व्युल्हरवाली तथा प्रो० पीटर्सनवाली हस्तलिखित प्रतियोंका भी कुछ कुछ पुनरुपयोग किया और कहीं कहीं ठीक अर्थानुसन्धान प्राप्त करनेकी चेष्टा की। टॉनी साहबके मुकाबलेमें, रामचन्द्र शास्त्रीका गूजराती भाषान्तर सर्वथा निरुपयोगी और असम्बद्धप्राय मालूम देता है।

प्रस्तुत आवृत्तिके सम्पादनमें प्रयुक्त सामग्री.

जिन प्रतियोंका उपयोग हमने इस आवृत्तिमें किया है उनका संकेतपूर्वक परिचय इस प्रकार है।

(१) A अहमदाबादके डेलाका उपाश्रय नामक प्रसिद्ध जैन उपाश्रयमें सुरक्षित जैन ग्रंथमण्डारकी संपूर्ण प्रति। [डिब्बा नं. ३०; प्रति नं. ३४] इसको हमने A अक्षरसे संकेतित किया है। इस प्रतिके ५३ पत्र हैं जो दोनों तरफ लिखे हुए हैं। प्रतिके अन्तमें इस प्रकार संक्षिप्त पुष्पिका लेख है—“सं० १५०९ वर्षे फागुणसुदि ९ वार रवौ प्रबन्ध. ३

पठता लपीः ॥ छ ॥ 'उनमो विना [य] काय ॥' लिपिकार कोई अजैन पठता नागक मालूम देता है। लिपि जैननागरी है और अक्षर सुवाच्य तथा सुन्दर है। पाठ भी प्रायः शुद्ध है।

(२) B अहमदाबादके उसी उपाश्रयकी दूसरी अपूर्ण प्रति। [डिब्बा नं. ५१, प्रति नं. ३५] इसका निर्देश हमने B अक्षरसे किया है। यह प्रति थोड़ी सी अपूर्ण है। इसके कुल ७१ पत्र हैं। अन्तके दो-एक पत्र नष्ट हो गये हैं, जिससे प्रस्तुत आवृत्तिके पृष्ठ १२१ की ५ वीं पंक्तिके पश्चात्से लेकर अन्ततकका ग्रंथभाग इसमें अनुपलब्ध है। इस प्रतिका यह अन्तभाग प्रायः तीन सौ वर्ष पहले ही नष्ट हो गया मालूम देता है। क्यों कि इसके विद्यमान अन्तके पत्र (७१) की अन्तिम पंक्तिके नीचे यह पद्य लिखा हुआ है—

संविमेनान्तिपदा तपगणपतिविजयसेनसूरीणाम् । श्रीरामविजयकृतिना चित्कोशे प्रतिरियं मुक्ता ॥

इस पद्यका अर्थ यह है कि—तपागण (तपागच्छ) पति आचार्य विजयसेनसूरिके संविन्न शिष्य श्रीरामविजयने यह प्रति ज्ञानकोश (ग्रन्थभण्डार) में रक्खी।

तपागच्छीय पट्टावलियोंके अनुसार विजयसेनसूरिका स्वर्गवास विक्रम संवत् १६७१ में हुआ, अतः उनके शिष्य रामविजय प्रायः उसी समयमें विद्यमान होने चाहिये यह स्वतः सिद्ध है।

अन्तिम पत्र अनुपलब्ध होनेसे इस प्रतिके लिखे जानेके समयके बारेमें कोई निश्चित विचार नहीं किया जा सकता; तो भी प्रतिकी स्थिति देखते हुए मालूम होता है कि यह प्रति भी करीब ५०० वर्ष जितनी पुरानी जरूर होगी। इस प्रतिका पाठ यद्यपि अशुद्धिबहुल है; तो भी कहीं कहीं इसका लेख बहुत शुद्ध और उपयुक्त मिल जाता है। इस प्रतिका किसीने पीछेसे कहीं कहीं संशोधन भी किया है और कई जगह पत्रोंके पार्श्वभागमें कुछ श्लोकादि भी लिख दिये हैं।

(३) P पाटणके सागरगच्छके उपाश्रयमें संरक्षित ग्रन्थभण्डारकी संपूर्ण प्रति। पत्र संख्या ८४। प्रथम पत्र और अन्तिम पत्रका एक-एक पार्श्व विल्कुल कोरा। इस प्रतिका नामनिर्देश हमने P अक्षरसे किया है। अन्तमें लेखकादिका सूचन करनेवाला कोई उल्लेख नहीं है। पत्रादिकी अवस्था देखते हुए कमसेकम ३-४ सौ वर्षकी पुरानी तो यह होगी ही। लेकिन, जिस आदर्श परसे यह प्रति नकल की गई है वह आदर्श बहुत पुरातन मालूम देता है। सम्भवतः ताडपत्रमय हों। क्यों कि इस प्रतिमें बहुतसी जगह विनष्टीभूत शब्दांश या पंक्त्यांश सूचित करनेके लिये इस प्रकारकी अक्षरशून्य रेखायें रख दी गई हैं जिनका तात्पर्य यह है कि जिस आदर्श परसे यह नकल की गई है उसमें ये शब्द जीर्ण-शीर्णादिके कारण नष्ट-भ्रष्ट होगये होने चाहिए। इस प्रतिके पाठभेदादिके संबंधमें आगे पर लिखा गया है।

(४) P_o पूना, भांडारकर प्राच्यविद्यासंशोधन मंदिरमें सुरक्षित, राजकीय ग्रंथसंग्रह—जो पहले डेफन कॉलेजमें रक्षित होनेसे, डेफनकॉलेज-संग्रह कहलाता था—की वह प्रति जिसका जिक्र ऊपर पीटर्सन साहबके उल्लेखके साथ हुआ है। इसका संग्रह नंबर ६१७, सन् १८८५-८६ है। पत्र संख्या ८१। इसके अन्तमें कोई लेखकादिका नाम नहीं है। प्रति बहुत पुरातन नहीं मालूम देती। अनुमानतः २००-२५० वर्ष जितनी पुरातन होगी। इसका सूचन हमने P_o अक्षरसे किया है।

(५) D शास्त्री रामचन्द्र दीनानाथने सं० १९४४ में, बम्बईसे इस ग्रंथका जो संस्करण प्रकट किया उसको हमने D संज्ञासे निर्दिष्ट किया है।

Da. Db. Dc. Dd. रामचन्द्र शास्त्रीने अपने संस्करणमें मुख्यतया ऊपर नं. ४ में उल्लिखित पूनावाली प्रतिका ही उपयोग किया है; लेकिन कुछ और भी त्रुटित और खंडित ऐसी दो-तीन प्रतियां उनको मिली थीं जिन परसे उन्होंने कुछ पाठभेद संग्रह करनेका अव्यवस्थित उद्योग किया था और इन प्रतियोंकी उन्होंने A. B. C. D आदि संज्ञायें

रखी थी। इन प्रतियोंके पाठोंको भी हमने कहीं कहीं संगृहीत किया है और उनका क्रमानुसार Da, Db, Dc, Dd. इत्यादि अक्षरोंसे निर्देश किया है।

(६) Pa पाटणके संघके भण्डारकी [डिब्बा नं. ५०, प्रति नं. ८] एक प्रति जिसमें सिर्फ प्रबन्धचिन्तामणिगत 'मुंजभोजप्रबंध' लिखा हुआ है। वास्तवमें यह प्रति है तो राजशेखरसूरिरचित 'प्रबन्धकोप' की, लेकिन इसके अन्तमें प्रबन्धचिन्तामणिका उक्त प्रबन्ध भी लिखा हुआ है। इस प्रतिकी कुल पत्र संख्या १०५ हैं जिसमें १ से ९१ पत्र तक प्रबन्धकोप लिखा हुआ है और शेषके पत्रोंमें उक्त प्रबन्ध है। यह प्रति विक्रम संवत् १४५८ में लिखी गई थी। इसके अन्तका पुष्पिका लेख इस प्रकार है—

“इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीभोजराजश्रीमीमभूपयोर्नानावदातवर्णनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥ छ ॥ प्र० ४६४ ॥ श्रीः ॥ छ ॥ संवत् १४५८ वर्षे प्रथम भाद्रपदशुद्धि ११ एकादश्यां तिथौ बुधवारे श्रीसागर-तिलकसूरिणा स्वशिष्यपठनार्थं श्रीअणहिलपुरपत्तने प्रबन्धानि राजशेखरसूरिविरचितानि आलिखिते ॥”

यह प्रति प्रायः सुद्ध और बहुत सुन्दर अक्षरोंमें लिखी हुई है। इसका उपयोग हमने मुंज और भोजप्रबन्धवाले भागमें किया और इसे Pa अक्षरसे सूचित किया है।

(७) Pb पूनाके उक्त राजकीय संग्रहमें, नं. ४५०, सन् १८८२-८३, की एक प्रति है जिसमें सिर्फ इस ग्रंथका द्वितीय प्रकाश-भोज-मीमभूपवर्णन नामका-लिखा हुआ है। इसके प्रान्तमें लेखक आदिका कुछ निर्देश नहीं है। अनुमान ३०० वर्ष जितनी पुरातन होगी। इसके कुल पत्र १९ हैं जिनमें १२ वां पत्र अप्राप्त है। इसका पाठ साधारण है लेकिन प्रबन्धान्तर्गत वर्णनोंका क्रम-विपर्यय और न्यूनाधिक्य बहुत अधिक पाया जाता है। इसका सूचन हमने Pb के संकेतसे किया है।

(८) इस ग्रन्थके आदिके दो प्रकाशवाली १ प्रति, पाटणके तपागच्छके भण्डारमेंसे मिली [डिब्बा नं. ५७, प्रति नं. ५७] जिसके कुल १६ पत्र हैं। यह प्रति सं० १५२० की लिखी हुई है। इसका अन्तिम पुष्पिका लेख इस प्रकार है—

“संवत् १५२० वर्षे श्रावणशुद्धि १३ दिने तपागच्छनायक श्रीलक्ष्मीसागरसूरिशिष्य पं० ज्ञानहर्षगणिपादानां सा० सोनाफेन भा० रूडी प्रमुख कुटुंबयुतेन श्रीसिद्धांतभक्त्या लिखापितं ॥ छ ॥ श्रीसंघस्य कल्याणमस्तु ॥ छ ॥ श्रीः ॥”

इस प्रतिका पाठ प्रायः A आदर्शके समान है इस लिये इसको हमने कोई खास संज्ञा नहीं दी और सम्पादनमें कोई विशेष सहायता भी इससे नहीं ली गई।

(९) पाटणके ऊपरवाले ही भण्डारमेंसे, पत्र संख्या १७ की एक प्रति [डिब्बा नं. ६६, प्रति नं. ११२] जिसमें, उपर्युक्त Pa आदर्शकी समान, सिर्फ मुंज-भोजप्रबन्धका हिस्सा लिखा हुआ है। इसका पाठ भी ऊपरवाले नं. ८ में सूचित आदर्शके समान ही पाया गया; इस लिये इसका भी कोई नामनिर्देश करना आवश्यक नहीं समझा।

(१०) प्रो० सी. एच्. डॉनने जो इस ग्रंथका इमेजी भाषांतर किया है उसमें उन्होंने, मूल ग्रंथके पाठका संशोधन करनेका भी कुछ प्रयत्न किया है; और शास्त्री रामचन्द्रकी मुद्रित आवृत्तिके साथ, पूनावाली P प्रतिका तथा लंडनकी इन्डिया ऑफिसकी डॉ० न्युल्हवाली प्रतियोंका भी उपयोग कर कुछ पाठभेद, अपनी पुस्तककी पाद-टिप्पणीयोंमें चर्चुत किये हैं। लेकिन वे सब पाठभेद प्रायः हमारे इन संगृहीत आदर्शोंमें आ जाते हैं इस लिये हमने उनका पृथक् संकेतके साथ कोई निर्देश करना उपयुक्त नहीं समझा।

प्राप्त आदर्शोंका चर्गीकरण.

इस प्रकार हमारे पास जो यह आदर्श-सामग्री उपस्थित हुई उसका परीक्षण करने पर हमें इसके ४ वर्ग मान्द्वय दिये। १ डा वर्ग, A आदर्शका है जिसकी समानता प्रायः Po, D, Da और Dc आदर्शोंमें पाई जाती है।

२ रा वर्ग, B आदर्शका है जिसकी समानता Db और Dd आदर्शोंके साथ है। ३ रा वर्ग, Pa और Pb का; और ४ था वर्ग, P का है।

इन वर्गोंमेंसे पहले और दूसरे वर्गमें तो परस्पर विशेष करके कुछ शब्दों और प्रतिशब्दोंका ही पाठभेद है और कुछ थोड़ेसे पद्योंकी न्यूनाधिकता मिलती है। ३ रा वर्ग, भोजप्रबन्धवाले प्रकरणोंमें कुछ विशेष रूपसे भेद प्रदर्शित करता है। इसमें भी Pa आदर्शकी अपेक्षा Pb आदर्श अधिक भिन्न है। इसमें कई प्रकरण, अन्यान्य आदर्शोंकी अपेक्षा आगे-पीछे लिखे हुए मिलते हैं इतना ही नहीं परंतु वे न्यूनाधिकरूपमें भी मिलते हैं।

P सञ्ज्ञक आदर्शकी विशेषता.

४ था वर्ग जो P आदर्शका है वह एक विषयमें सबसे भिन्नता और विशिष्टता रखता है। इस आदर्शमें सिद्धराज, कुमारपाल, वस्तुपाल-तेजपाल और अन्यान्य व्यक्तियोंके प्रशंसात्मक जो पद्यसमूह—सोमेश्वरदेव रचित कीर्तिकौमुदी नामक काव्यमेंसे—तत्तत्स्थलों पर, उद्धृत किया गया है वह अन्य किसी भी आदर्शमें उपलब्ध नहीं है। इन पद्योंकी संख्या कोई सब मिला कर १२० है। इतनी बड़ी पद्यसंख्याका इसमें प्राप्त होना; और, दूसरे सब आदर्शोंमें उसका सर्वथा अभाव मिलना; एक बहुत बड़ी समस्या उपस्थित करता है। क्या ये पद्य स्वयं ग्रंथकारने, पहले या पीछे, उद्धृत किये हैं या किसी अन्य लेखक द्वारा ये प्रक्षिप्त हैं? ग्रंथकार स्वयं यत्र तत्र ऐसे बहुतसे पद्योंका अवतरण करनेमें खूब अभ्यस्त हैं, यह तो, उनके इस ग्रंथका अवलोकन मात्र करने ही से, निर्विवादरूपसे, मान लेना पड़ता है। सोमेश्वरदेवकी कीर्तिकौमुदीमेंसे भी इसी प्रकार उद्धृत किये हुए दो-एक अन्य पद्योंका अवतरण, (देखो पृ० ४८, और ६३) और और आदर्शोंमें भी दिखाई देनेके कारण, ग्रंथकारके सन्मुख कीर्तिकौमुदी काव्य भी रखा हुआ होगा, इस बातको मान लेनेमें भी कोई आपत्ति नहीं दिखाई देती। तो क्या ये सब पद्य भी उन्होंने ही अवतारित किये हैं? अगर उन्होंने ही ने किये हैं तो फिर, केवल इस आदर्शको छोड़ कर, और और आदर्शोंमें भी ये क्यों नहीं मिलते? कोई विशेष साधन जब तक प्राप्त नहीं हो सकता, तब तक इस प्रश्नका निश्चित उत्तर देना अशक्य है। तो भी एक अनुमान जो हमें हो रहा है उसे पाठकोंके जाननेके लिये यहां निर्दिष्ट कर देते हैं। जैसा कि हम ऊपर, इस P प्रतिका परिचय देते हुए लिख आये हैं, कि यह प्रति, जिस आदर्श परसे उतारी गई है वह आदर्श बहुत पुराना होना चाहिए। अतः आदर्शके प्राचीन होनेमें तो हमें विश्वसनीय आधार प्राप्त होता है। इस प्राचीनत्वसे हमारा अभिप्राय स्वयं ग्रंथकारके समसामयिकत्वसे है। यदि यह प्रति, जैसा कि हम अनुमान करते हैं, ३-४ सौ वर्ष जितनी पुरानी है; तो, इसका मूल आदर्श, जो उस समय जीर्ण दशामें विद्यमान होना चाहिए, कमसे कम वह भी ३-४ सौ वर्ष जितना पुरातन होना चाहिए। यदि यह बात ठीक हो तो उस प्राचीन आदर्शका समय उतना ही पुरातन हो जायगा जितना ग्रंथकार मेरुतुङ्गाचार्यका है। मेरुतुङ्गाचार्यको प्रबन्धचिन्तामणिकी रचना समाप्त किये आज ६२८-२९ वर्ष हुए। हमारे अनुमानके मुताविक उक्त प्राचीन आदर्शको भी इतने वर्ष तो सहज हो सकते हैं। इससे हम यह अनुमान करनेके लिये अनुप्रेरित होते हैं कि, इस आदर्शका जो मूल आदर्श होगा वह स्वयं-मेरुतुङ्गाचार्यका, वह आदर्श होगा, जिसे या तो उन्होंने सबसे पहले तैयार किया हो; या सबसे पीछे तैयार किया हो। सबसे पहले तैयार करनेका तात्पर्य यह, कि पहले पहल ग्रंथकारने, जब ग्रंथकी रचना की, तब उन्होंने प्रसंगप्राप्त कीर्तिकौमुदीके ये सब पद्य, ग्रन्थगत वर्णनमें बहुत उपयुक्त समझकर, विपुलताके साथ उद्धृत कर लिये; लेकिन पीछेसे ग्रंथका पुनः संशोधन करते समय, इतने पद्योंका, एक साथ एक ही ग्रंथमेंसे उद्धरण करना मनमें ठीक न जंचा हो इस लिये उन्हें छोड़ कर, उस संशोधित आवृत्तिकी, और और नकलें करवाई गई हों और उन्हींका सर्वत्र प्रचार किया गया हो। वह मूल प्रथमादर्श कहीं भण्डारमें ज्यों का त्यों पड़ा रहा हो, जिसके नाशकालमें, इस विद्यमान P आदर्शके लेखकने उसका पुनरवतार कर, इस रूपमें, उसे चिरजीवी बना दिया हो। दूसरा विकल्प जो

यह कि—या सबसे पीछे इस आदर्शकी सृष्टि हुई हो; तो उसका कारण यह हो सकता है कि पहला आदर्श जो ठीक तैयार हुआ उसकी अनेक नकलें तैयार हो कर सर्वत्र प्रचारमें आगई हों; और फिर पीछेसे, बहुत कुछ समयके बाद, ग्रंथकारने ग्रंथके कलेवरको विशेष पुष्ट बनानेके लिये, ये सब पद्य अपनी कोईएक प्रतिमें प्रविष्ट कर उसका एक नवीन और परिवर्द्धित संस्करण बनाना चाहा हो; लेकिन उसका कोई विशेष प्रचार न होकर वह ज्यों कि ल्यों भण्डारहीमें पडी रही हो और उपर्युक्त अनुमानानुसार, P आदर्शके लेखकने उसका यह पुनरवतार कर लिया हो । इन दोनों विकल्पोंमेंसे कौन विकल्प विशेष बलवान् हो सकता है इसके लिये भी हमें कुछ कल्पना हुई है, लेकिन उसका यहां पर विवेचन करना ज्यादा गौरवरूप हो जायगा, इस लिये आगेके भागमें यथाप्रसङ्ग उसका भी दिग्दर्शन करा दिया जायगा । इससे एक यह खास बात भी सूचित होती है, कि दोनों विकल्पोंमेंसे यदि कोईएक विकल्प भी ठीक हो सकता है, तो उस परसे, इस P आदर्शका मूलादर्श स्वयं ग्रंथकारका एक आदर्श था, यह प्रमाणित हो सकता है ।

इस P आदर्शकी नकल उतारने वालेने, पुरातन आदर्शकी लिपिको ठीक ठीक नहीं समझनेके कारण, अक्षरांतर करनेमें बहुत भूलें फीं हैं जिससे इसका पाठ बहुत कुछ अशुद्ध बन गया है; तो भी जहां अन्य आदर्शमें भ्रष्ट पाठ मिलता है या अयथोपयुक्त शब्द दिखाई देते हैं, वहां इस प्रतिमें बहुत शुद्ध पाठ और समुचित शब्द उपलब्ध होते हैं । यह बात भी इस आदर्शके विशिष्ट संशोधित होनेकी सूचना देती है ।

पाठभेदोंके संग्रह करनेकी पद्धति.

पाठभेदोंके संग्रह करनेकी हमारी पद्धति यह है, कि व्याकरण या भाषाकी दृष्टिसे जो शब्द शुद्ध माद्धम देते हैं उन्हीं शब्दोंका हम संग्रह करते हैं । सर्वथा अशुद्ध शब्दोंका या व्याकरणकी दृष्टिसे अपरूप पाठोंका, जैसा कि पश्चिमीय विद्वान् करते रहते हैं, हम संग्रह नहीं करते । अर्थानुसन्धानसे असंगत माद्धम देने पर भी यदि व्याकरणकी दृष्टिसे शब्दप्रयोग शुद्ध माद्धम देता है तो उसे हम पाठभेदके रूपमें संगृहीत कर लेते हैं । हां, जहां कहीं पाठमें बहुत कुछ गहबड़ी माद्धम दे और अर्थसंगति ठीक न लगे, वहां हम, ऐसे सर्वथा अशुद्ध शब्दोंको और भ्रष्टरूपोंको भी पूर्णरूपसे संगृहीत कर लेते हैं । देइय विशेषनामोंके शुद्ध अशुद्ध सब ही रूपोंका संग्रह करना आवश्यक समझते हैं ।

हमारे इस संस्करणमें मुख्य आधारभूत A, B और P आदर्शके आदि और अन्तके पत्रोंका हाफटोन चित्र बनाकर इस पुस्तकके साथ लगाये जाते हैं, जिससे पाठकगण, इन पुरातन आदर्शोंकी अक्षाराकृति-आदिका दर्शन भी प्रत्यक्षतया कर सकेंगे ।

इस ग्रंथकी सम्पूर्ण संकलना कैसी होगी; और कौन कौन भागमें क्या क्या विषय रहेंगे; इसके लिये एक धृक् पृष्ठपर पूरा विवरण दे दिया गया है जिसके अवलोकनसे पाठकोंको आगेके भागोंका किंचित् विषय-परिचय हो सकेगा ।

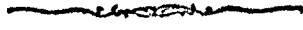
अन्तमें, अहमदाबादके डेलाके भण्डारके तथा पाटणके भण्डारोंके संरक्षकोंका, जिनके द्वारा हमको यह सामग्री प्राप्त हो सकी है, कृतज्ञतापूर्ण उपकार मान कर, इस किंचित् प्रास्ताविकको पूर्ण करते हैं ।

वि० सं० १९८८, सांस्कृतिक पत्रे.

विश्वभारती. शान्तिनिकेतन ।

जिन विजय

॥ सिंघीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमेदपाटाख्यो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सन्नाम्नी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥
तत्र श्रीवृद्धिसिंहोऽभूत् राजपुत्रः प्रसिद्धिमान् । ध्यात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥
मुञ्ज-भोजमुखा भूषा जाता यस्मिन्महाकुले । किं वर्ण्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चातुर्य-रूप-लावण्य-सुवाक्सौजन्यभूषिता ॥
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णा शौर्यदीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वैव जनो मेने राजन्यकुलजा त्वियम् ॥
सूनुः किसनसिंहाख्यो जातस्तयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति ह्यनद् यन्नाम जननीकृतम् ॥
श्रीदेवीहंसनामात्र राजपूज्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्भेषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥
अष्टोत्तरशताब्दानामायुर्यस्य महामतेः । सचासीद् वृद्धिसिंहस्य प्रीतिश्रद्धास्पदं परम् ॥
तेनाथाप्रतिमप्रेम्णा स तत्सूनुः स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्यक् कृतो जैनमतानुगः ॥
दौर्भाग्यात्तच्छिशोर्वाल्ये गुरु-तातौ दिवंगतौ । मुग्धीमूय ततस्तेन त्यक्तं सर्वं गृहादिकम् ॥

तथा च—

परिभ्रम्याथ देशेषु संसेव्य च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा कृत्वाऽऽचारान् सुदुष्करान् ॥
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना येन तत्रातत्त्वगवेषिणा ॥
अधीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रल-नूतनकालिकाः ॥
येन प्रकाशिता नैका ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिह्यतथ्यगुम्फिताः ॥
यो बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सत्कृतः । जातः स्वान्यसमाजेषु माननीयो मनीषिणाम् ॥
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात्स्वयमन्यदा ॥
पुरे चाहम्मदावादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठमिति ख्यातः प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्नियुक्तो यो महात्मना । विद्वज्जनकृतश्लाघे पुरातत्त्वाख्यमन्दिरे ॥
वर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूय्य तत्पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे यस्तत्संस्कृतिमधीतवान् ॥
तत आगत्य सँल्लयो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावासोऽपि सम्प्राप्तः येन स्वराज्यपर्वणि ॥
ऋमात्तस्माद् विनिर्मुक्तः प्राप्तः शान्तिनिकेतने । विश्ववन्द्यकवीन्द्रश्रीरवीन्द्रनाथभूषिते ॥
सिंघीपदयुतं जैनज्ञानपीठं यदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंघीश्रीडालचन्दस्य सूनुना ॥
श्रीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥
प्रतिष्ठितश्च यस्तस्य पदेऽधिष्ठातृसज्जके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् शोधयन् जैनवाङ्मयम् ॥
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंघीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे चैषा ग्रन्थमाला प्रकाश्यते ॥
विद्वज्जनकृताह्लादा सच्चिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके जिनविजयभारती ॥

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचितः

॥ प्रबन्धचिन्तामणिः ॥

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचितः—

प्रबन्धचिन्तामणिः ।

॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

श्रीनाभिभूर्जिनः पातु परमेष्ठी भवान्तकृत् । श्रीभारत्योश्चतुर्द्वारमुचितं यच्चतुर्मुखी ॥ १
नृणामुपलतुल्यानां यस्य द्रावकरः करः । ध्यायामि तं कलावन्तं गुरुं चन्द्रप्रभं प्रसुम् ॥ २
शुम्फान्विधूय विविधान्सुखबोधाय धीमताम् । श्रीमेरुतुङ्गसद्गद्यबन्धाद् ग्रन्थं तनोत्यसुम् ॥३
रत्नाकरान्सद्गुरुसम्प्रदायात्प्रबन्धचिन्तामणिमुद्दिधीषीः ।
श्रीधर्मदेवः^१ शतघोदितेतितृत्तैश्च^२ साहाय्यमिव व्यघत् ॥ ४
श्रीगुणचन्द्रगणेशः प्रयन्धचिन्तामणिं नवं^३ ग्रन्थम् ।
भारतमिवाभिरामं प्रथमादर्शोऽत्र दर्शितवान्^४ ॥ ५
भृशं श्रुतत्वान्न कथाः पुराणाः प्रीणन्ति चेतांसि तथा बुधानाम् ।
वृत्तैस्तदासन्नसतां प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थमहं तनोमि ॥ ६
बुधैः प्रबन्धाः^५ स्वधियोच्यमाना भवन्त्यवश्यं^६ यदि भिन्नभावाः ।
ग्रन्थे तथाप्यत्र सुसम्प्रदायाद् दृष्ये^७ न चर्चा चतुरैर्विधेया ॥ ७

[१. अथ विक्रमार्कप्रबन्धाः ।]

१. अन्त्योऽप्याद्यः समजनि गुणैरेक एवावनीशः शौर्यौदार्यप्रभृतिभिरिहोर्वीतले विक्रमार्कः ।
श्रोतुः श्रोत्राभृतसवनवचस्य राज्ञः प्रबन्धं संक्षिप्योच्चैर्विपुलमपि तं वच्मि किञ्चित्तादौ ॥ १

१) तथाहि—अवन्तिदेशे^१ सुप्रतिष्ठाननामनि नगरेऽसमसाहसैकनिधिर्दिव्यलक्षणलक्षितो^२

कर्मविक्रमादिगुणैः सम्पूर्णो^३ विक्रमनामा राजपुत्र आसीत् । स पुनराजन्मदारिद्र्योपद्रुतोऽप्य-
तिनीतिपरः सन्^४ परःशतैरप्युपायैर्याननुपलभमानः^५ कदाचिद्भट्टमात्रमित्रसहायो^६ रोहणाचलं
प्रति प्रतस्ये । तत्र तदासन्ने प्रवरनामनि^७ नगरे कुलालस्थालये विश्रम्य प्रभातसमये स
भट्टमात्रेण खनित्रं याचितः । प्राह—अत्र खनीमध्यमध्यास्य प्रातः पुण्यश्रावणापूर्वं^८ ललाटं

1 AP श्रीसर्वः; D ॥ ॐ नमः धियै ॥ श्रीस्वामिने नमः । 2 BTb भारत्याः । 3 DP गुरुं चन्द्रः । 4 B
भ्रमप्रभुं । 5 BDa-b प्रत्यान् । 6 Da ० देवैः । 7 ADP प्रयनोपरोपशृः । 8 A वृत्तौ च; D वृत्तत्र । 9 A
नास्ति 'नवं' । 10 BP अत्र निर्मितवान्; D प्रदर्शितः; Db तित्तिर्गितः । 11 AD सुधियोः । 12 B भवत्यवश्यं ।
13 B ० दायरूपे; Da ० दायरूपे; Db दायरूपे । 14 Db उच्चयिनीपूर्वा । 15 D 'कर्म' नास्ति । BDb क्रमविक्रमादिः ।
16 Db भादतं 'सकलकलाकलापलिलयो भरुंहरिवन्तु' पृथदिरोपगद्वयं पृथगर्थमाने लिखितमधिकमुपलभ्यते । 17 AB ० द्रुतः
परः शतैः । 18 B ० र्थानुपलभमानाः; Db ० र्थानलभः । 19 Da-b भट्टमात्रसहायो । 20 BDa-b प्रवरनगरे । 21 B
पुण्यश्रावणापूर्वं; D पुण्यश्रावणापूर्वं; Db पुण्यश्रावणापूर्वं ।

करतलेन^१ संस्पृश्य, हा दैवमित्युदीरयन् घाते पातिते^२ सति दुर्गतो यथाप्राप्त्या रत्नानि लभते^३ । स वृत्तान्तममुं तस्मात्सम्यगवगम्य विक्रमेण तदैन्यं कारयितुमक्षमस्तान्युपकरणानि सहादाय^४ रत्नखननार्थं खनीमध्ये प्रहारोद्यतं विक्रममभिदधे—‘यत् कश्चिद्वन्त्याः समागतो वैदेशिकः ‘खगृहकुशलोदन्तं पृष्टो भवन्मातुः पञ्चत्वमाचख्यौ’ । तत्तसवज्रशूचीनिभं वचो निशम्य ललाटं

५ करतलेनाहत्य, हा दैवमित्युचरन् खनित्रं करतलाच्चिक्षेप । तेन खनित्राग्रेण विदारितायां भुवि देदीप्यमानं सपादलक्षमूल्यं रत्नं प्रादुरासीत्^६ । ‘भट्टमात्रस्तदादाय विक्रमेण सह प्रत्यावृत्तः । तच्छोकशङ्कुशङ्कापनोदाय^७ खनीवृत्तान्तज्ञापनपूर्व^८ तत्कालमेव मातुः कुशलमुक्तवान् । विक्रमः^९ सहजां लोलुभतां विमृश्य भट्टमात्रस्य क्रुधा तत्कराद्रत्नमाच्छिद्य पुनः खनी कण्ठे प्राप्तः ।

२. धिग् रोहणं गिरिं दीनदारिद्र्यव्रणरोहणम्^{११} । दत्ते हा दैवमित्युक्ते रत्नान्यर्थिजनाय यः ॥ २

१० इत्युदीर्य सकललोकप्रत्यक्षं तत्रैव तद्रत्नमुत्सृज्य पुनर्देशान्तरं^{१२} परिभ्राम्यन्नवन्तिपरिसरे^{१३} प्राप्तः । पटुपटहध्वनिमाकर्ण्य^{१४} वृत्तान्तमवबुध्य च तं छुसवान् । तेन समं स राजमन्दिरे समायातः । तस्मिन्नेवापृष्टे मुहूर्ते अहोरात्रप्रमिते राज्ये सचिवैरभिपिक्तो दीर्घदर्शितयेति द्वध्यौ—यदस्य राज्यस्य^{१५} प्रबलः^{१६} कोऽप्यसुरः^{१७} सुरो वा क्रुद्धः सन् प्रतिदिनमेकैकं नृपं संहरति । नृपाभावे च^{१८} देशविनाशं करोति । अतो भक्त्या^{१९} शक्त्या वा तदनुनयः समुचित इति—नानाविधानि भक्ष्यभो-
१५ ज्यानि^{२०} निर्माप्य,^{२१} प्रदोषसमये चन्द्रशालायां सर्वमपि सज्जीकृत्य, निशारात्रिकावसरानन्तर-
मङ्गरक्षैर्नृपस्तत्र भारशृङ्खलायां निहितं^{२२} पल्यङ्के निजपट्टकूलाच्छादितमुञ्च्यैर्षकं नियोज्य स्वयं प्रदीपच्छायामाश्रितः^{२३} कृपाणपाणिर्धैर्यनिर्जितजगत्रयो दिगवलोकनपरो यावदास्ते; तावन्महा-
निशीथसमये वातायनद्वारेण प्रथमं धूमम्, ततो ज्वालाम्, ततः साक्षात्प्रेतप्रतिरूपमिव करालं
वेतालमालोकितवान् । स च बुभुक्षाक्षामकुक्षिस्तानि भोज्यानि यदृच्छयोपभुञ्ज्य, गन्धद्रव्यैश्च
२० स्वशरीरं विलिप्य, ताम्बूलास्वादेने^{२४} परितुष्टस्तत्र पल्यङ्के समुपविश्य श्रीविक्रमं प्राह—‘रे मनुजं !
अहमग्निवेतालनामा देवराजप्रतीहारतया प्रतीतः^{२५} प्रतिदिनमेकैकं नृपं निहन्मि । किं तु^{२६} तवा-
नया^{२७} भक्त्या प्रीणितेन मयाऽभयदानपूर्वं तव राज्यं प्रदत्तम् । परमेतावद्भक्ष्यभोज्यानि^{२८} मम
सदैवोपदौकनीयानि^{२९} ।’ इत्थमुभाभ्यामपि^{३०} प्रतिपन्ने कियत्यपि गते काले श्रीविक्रमेण राज्ञा
निजमायुः पृष्टः—‘नाहं वेद्मि, किं तु स्वस्वामिनं विज्ञाप्य^{३१} भवन्तं ज्ञापयिष्यामि’ इत्युक्त्वा
२५ गतः । पुनरन्यस्यां निशि समेतः—‘महेन्द्रेण त्वं^{३२} सम्पूर्णवर्षशतायुरादिष्ट’ इति तं जगौ । स

१ A करतलेन । २ A पतिते । ३ Da समादाय; Db आदाय । ४ Da तात कश्चित्; Db देवः कश्चित्; B ततः क० । ५ AD स्वगृहे । ६ Db आदर्शे एतस्माद्वाक्यादग्रे ‘भाग्येन किं न घटते यतः—

(१) यद्यपि कृतसुकृतशतः प्रयाति गिरिकन्दरान्तरेषु नरः । करकलितदीपकलिका तथापि लक्ष्मीस्तमनुसरति ॥’ एतावानधिकः पाठः । ७ B स भट्ट० । ८ B शोकशंकापनोदाय; Da-b शोकापनोदाय । ९ AB ज्ञापना० । १० Da विक्रमस्तदानीं । ११ Da व्रणरोपणं । १२ B ० भ्रमन्न० । १३ D परिसरं; B ० देशपरिसरे । १४ A B तं वृत्ता० । १५ Db राज्ये; B राजा । १६ B सार्थेबलः । १७ B कोपि ऽसुरः सुरो वा; P कोपि सुरो असुरो वा । १८ D ‘च’ नास्ति । १९ A ‘शक्त्या’ नास्ति; B शक्त्याशक्त्या वा; Da-b यथाशक्त्या भक्त्या वा । २० P भक्ष्यखाद्यानि । २१ P विधाप्य; Dc निर्माय । २२ D ० वृत्तस्तत्र । २३ AP निहितः । पल्यं० । २४ A ० सुस्तीर्षकं । २५ AD माश्रित्य । २६ B निर्जितजयविजयो । २७ करालवेतालं । २८ A सुञ्ज्य । २९ B ० स्वादेन । ३० B मनुज्य; P सतुष्टा । ३१ P देवराजेन । ३२ P विहितः । ३३ BP हन्मि । ३४ BP ‘किंतु’ नास्ति । ३५ BP ० संवन्तमक्त्या । ३६ Da-b ० एतद्० । ३७ BP ० भोज्यादि । ३८ BP ० नीयम् । ३९ P ‘अपि’ नास्ति । ४० D विज्ञाप्य । ४१ D विज्ञाप०; Da विज्ञप० । ४२ D ‘त्वं’ नास्ति । ४३ P विनानान्यत्र ‘संपूर्ण’ नास्ति ।

राज्ञा' मित्रधर्ममधिकमधिरोष्य' इत्युपरुद्धः—'यन्महेन्द्रपार्श्वदेकेन हायनेन' हीनमधिकं वा' वर्षशतं कारयेति' । स तदङ्गीकृत्य भूयोऽभ्युपेतः 'सन्निति वाचमुवाच—'महेन्द्रेणापि न' नवनवैतिर्नकोत्तरं वर्षशतं' भवति' । इति' निर्णये ज्ञाते, यावत्परस्मिन् दिने तद्योग्यं भक्ष्यभोज्यादिपाकं' निपिद्धं, नृपः संग्रामसज्जो भूत्वा निशि तस्यौ । तावत्तत्रैव रीत्या' समुपागतः सन्' तद्भोज्यादिकमर्वाक्ष्य कुंद्रो राजानमधिकिक्षेप' । तयोश्चिरं' द्रन्द्वयुद्धे जायमाने सुकृत-सहायेन राज्ञा तं' पृथ्वीतले पातयित्वा, हृदि चरणमारोष्य—'इष्टं दैवतं सरे'त्यादिष्टः' स नृपं जगौ—'तवाद्भुतसाहसेनाहं' परितुंष्टोऽस्मिं; यत्कृत्यादेशकारी अग्निवेतालनामाहं तव सिद्धः' । एवं निष्कण्ठकं तस्य राज्यमजनि । इत्थं तेन' परीक्रमाक्रान्तदिग्बलयेन' पण्णवति प्रतिनृप-तिमण्डलानि स्वभोगमानिन्ये' ।

३. वन्यो' हस्ती' स्फटिकघटिते भित्तिभागे' स्वभिव्यं दृष्ट्वा द्रात्प्रतिगज इति त्वद्द्विपां मन्दिरेषु । 10
हत्वा' कोपाद्दलितरदनत्वं पुनर्वीक्ष्यमाणो मन्दं मन्दं स्पृशति करिणीशङ्कया साहसाङ्कः' ॥ ३

*कालिदासायैर्महाकविभिरित्यं' संस्तूयमानश्चिरं प्राज्यं साम्राज्यं' वुसुजे ।

साम्प्रतमवसरायातां श्रीकालिदासंमहाकवेरुत्पत्तिं संक्षेपतो' ब्रूमः ।'

२) अवन्यां पुरि श्रीविक्रमादित्यराज्ञः' सुता प्रियङ्गुमङ्गरी । साऽध्ययनाय धरंरुचिनाम्नः पण्डितस्य समर्पिता' । सा प्राज्ञतया सर्वाणि शास्त्राणि तर्ह्यार्थं कियद्भिर्वासरैरधीत्य, यौवन-15 भरवर्तमाना' जनकं नित्यमाराधयन्ती, कदाचिद्भवसन्तसमये 'वर्तमाने गवाक्षे सुखासनासीना, मध्यन्दिनप्रस्तावे ललाटनूपे तपने पथि सञ्चरन्तमुपाध्यायमालोक्य वातायनच्छायासु' विश्रान्तं तमुवाच । परिपाकपेशलानि सहकारफलानि दर्शयन्ती तं तद्दोलोभमवबुध्य—'अमृनि फलानि शीतलान्युष्णानि वा तुभ्यं रोचन्ते'—इति तद्वचनचातुरीत्तत्त्वमनवबुध्य 'तान्युष्णान्येषाभिलषामी'ति तेनोक्ते 'तदुपढौकितवस्त्राञ्चले तिर्यक् तानि मुमोच । 'भूतलपाताद्रजोऽवगुण्डि-20

.. 1 B राजा । 2 P 'धर्ममधिरोष्य' । 3 AD 'रुष्यः' Da नास्ति । 4 Da आग्रहान्महेन्द्र० । 5 A नास्ति । 6 AD 'अधिकं वा' नास्ति । 7 B नास्ति । 8 A 'सन्' नास्ति । 9 AD 'याचम्' नास्ति । 10 A नास्ति । 11 P नवति० । 12 B दत्तं; P पा (या?) दत्तं । 13 Db भवतीति कवित्तमिति । 14 B 'भोज्यादिकं; P भोज्यादिकं पाकं । 15 P निषेप्य । 16 D पूर्वरीत्या । 17 AD नास्ति; D स नृपं जगौ । 18 P 'तद्' नास्ति । 19 AD नास्ति । 20 D 'क्षेप च' । 21 B 'चिरद्वन्द्वः; P तयोर्द्वन्द्वः । 22 B पृथिवी० । 23 अत्र Db आदत्तं—'आदिष्टः सन्' अहो अस्व करिषटाविपटनेक-पंचाननस्य महासाहसम् । यत्सायेन किं न जायते । यतः—

(२) सायैकताननृचीनां प्रतिज्ञातार्थकारिणाम् । प्रभविष्युर्न देवोऽपि किं पुनः प्राकृतो जनः ॥ एवं विशुभ्य' एतायानधिकः पाठः । 24 AD अयुनादुप० । 25 AD 'अहं' नास्ति । 26 P तृष्टो । 27 BP 'अस्मि' नास्ति । 28 BP तेन राज्ञा । 29 B परि० । 30 P 'दिकृचयेण; D० 'श्रान्तमण्डलेन । 31 B स्वभोगतां निमित्ते । 32 P विभो । 33 AD स्फुटिष्ट० । 34 P चित्रभागे । 35 P दिष्या । 36 P वीक्ष० । 37 ADP साहसाङ्कः * एष द्वितारकान्तर्गतः पाठः ADP आदत्तैषु नोपपद्यन्ते । 38 P कालिदासिभिः कविभिरित्यं । 39 P राज्यं । 40 P कालिदासकवे० । 41 B मंहेपात् । 42 B विक्रमादित्यमुता; P 'दित्यस्य सुता । 43 BP वेदगभेनाम्नः । 44 Dd प्रदत्ता । 45 B तस्य । 46 B कियद्-कासरे० । 47 B वीचनमरे वर्तमाने; P वीचने मरे वर्तमाना । 48 P प्रवृत्त० । 49 P सुखासीना । 50 'पञ्चायमिप्राप्तं । 51 P तत्र छो० । 52 ततः निमित्तदुपरो० । 53 P भूतलपतितानि-रजो० ।

तानि करतलाभ्यामादाय, स मुखमारुतेन तद्रजोऽपनयन्, राजकन्यया सोपहासमभिदधे-
 'किमत्युष्णान्यमूनि वदनवातेन' शिशिरीकुरूपे?' इति तस्याः सोपहासवचसा सामर्पः स द्विजः
 प्राह- 'रे विदग्धमानिनि! गुरुवितर्कपराया भवत्याः पशुपाल एव पतिरस्तु' इति तच्छापं श्रुत्वा
 तयोक्तं- 'यस्तव त्रैविद्यस्याप्यधिकविद्यतया परमगुरुस्तमेव विवाहयिष्यामि ।' सेति प्रतिज्ञात-
 5 वती । अथ श्रीविक्रमे तद्विचितप्रवरवरचिन्तासमुद्रमग्ने⁵ स पण्डितः कदाचिदभिलपितवरनिवे-
 दनोत्सुकीकृतराजशासनादरण्यानीमवगाहमानोऽतितृष्णातरलितः सर्वतः सर्वतोमुखीभावात्
 पशुपालमेकमालोक्य जलं याचितवान् । तेनापि 'जलाभावाद्गुग्धं पिवे'त्युक्त्वा 'करचंडी'¹¹ विधेही-
 त्यभिहिते सर्वेष्वभिधानेषु¹² अभिधानमिदमश्रुतचरमाकर्ण्य¹³ चिन्ताचान्तस्वान्तः स्वहस्तं तन्म-
 स्तके दत्त्वा महिष्यास्तले निवेश्य¹⁴ च करचंडीसञ्ज्ञां करतलयुगलयोजनां कारयित्वा आकण्ठं
 10 पयः पायितः । स तं मस्तकहस्तदानात् करचंडीविशेषशब्दज्ञापनाच्च गुरुप्रायं¹⁵ मन्यमानस्तस्याः
 ससुचितपतिमवगम्य महिषीपरिहारात्तं निजं सौधमानीय पण्मासीं यावत्तद्वपुःपरिकर्मणापूर्वं¹⁷
 'ॐ नमः शिवाय' इत्याशीर्वादाध्यापनं कारितः । पद्भिर्मासैस्तस्य तान्यक्षराणि कण्ठपीठस्थि-
 तान्यवगम्य, शुभे मुहूर्ते कृतशृङ्गारः स पण्डितेन नृपसभां नीतो नृपं प्रति सदभ्यस्तमाशी-
 र्वादं सभाक्षोभवशाद् 'उशरट' इत्यक्षरैर्जगौ । तस्य¹⁸ विसंस्थूलवचसा¹⁹ विसितस्य²⁰ नृपतेरसतीं²¹
 15 तच्चातुरीमारोपयितुकामः स²² पण्डितः—²³

४. ²⁴ उमया सहितो रुद्रः शङ्करः शूलपाणिभृत् । रक्षतु त्वां महीपाल टङ्कारवलगवितः ॥ ४

इति विदितेन²⁵ श्लोकेन तत्पाण्डित्यगम्भीरतां वचनविस्तरेण व्याख्यातवान् । तत्प्रत्ययप्रीतेन
 नृपतिना स²⁶ महिषीपालः स्वां²⁷ पुत्रीं परिणायितः । पण्डितोपदिष्टं सर्वथा मौनमेवालम्ब्यमानो
 राजकन्यकया²⁸ तद्वैदग्ध्यजिज्ञासया नवलिखितपुस्तकस्य शोधनायोपरुद्धः । करतले पुस्तकं वि-
 20 न्यस्य तदक्षराणि विन्दुमात्रारहितानि नखच्छेदिन्या³⁰ केवलान्येव कुर्वन् राजपुत्र्या मुखोऽयमिति
 निर्णीतः । ततःप्रभृति जामातृशुद्धिरिति सर्वतः प्रसिद्धिरभूत् । कदाचिच्च³¹ चित्रभित्तौ महिषी-
 निवहे दर्शिते सति प्रमोदात्स्वप्रतिष्ठां विस्मृत्य तदाह्वानोचितानि विकृतिवचनान्युच्चरन्महिषीपाल
 इति तयां³³ निश्चिक्ये । स तां तद्वज्ज्ञामाकलय्य कालिकां³⁴ देवीं विद्वत्ताकृते आररार्थं । पुत्री-
 वैधव्य भीतेन राज्ञा निशि च्छद्मना दासीं³⁶ प्रहिय, तवाहं तुष्टास्सीत्यभिधाय, यावत्स उत्थाप्यते
 25 तावद्विप्लवभीता कालिकैव देवी प्रत्यक्षीभूय तमनुजग्राह । तद्वृत्तान्तावबोध्यात्प्रमुदितया राज-
 कन्यया तत्रागत्य 'अस्ति कश्चिद्वाग्विशेषः' इत्यभिहिते, स तदैव कालिदासनाम्ना प्रसिद्धः

1 D स्व । 2 P मारुतैस्तं । 3 BP 'सोपहासम्' नास्ति । 4 P वदनमारुतैः । 5 P दुग्धिविदग्धं । 6 B 'इति तव' नास्ति । 7 A त्रैविद्यस्याप्यधिकतया; D ०प्यधिको विद्यतया; P ०अधिकविद्यया । 8 B तिमग्ने । 9 Db ०नृपा० । 10 A सर्वतो मर्मुख्याभा०; D सर्वतो मूर्खाभा० । 11 D करचंडी । 12 Da अभिधानेध्विदं । 13 AD अश्रुतमाकर्ण्य । 14 AD 'व' नास्ति । 15 AD मस्तके । 16 D विना नास्त्यन्यत्र 'मन्यमानः' । 17 D ०कर्मपूर्वं । 18 B विहाय नास्त्यन्यत्र । 19 B ०स्थूलेन वचसा । 20 A तस्य नृपतेः; P तस्य विसितस्य नृपतेः । 21 Db मनसि असतीं । 22 B विनान्यत्र न । 23 D पण्डितः प्राह । 24 B आदर्शोऽस्य श्लोकस्य केवलं प्रथमः पाद एव उपलभ्यते । P आदर्शो उत्तरार्धः मेतादशम्—'रक्षंतु तव राजेन्द्र टण्कारकरं यज्ञः ।'; Da-b रक्ष तावत् तव० । 25 BP निवेदितेन । 26 AP हि । 27 A नास्ति । 28 A मौनमथावलम्ब० । 29 AP कन्यया । 30 Da अक्षरच्छेदिन्या; Dd लेखिन्या; Da नास्ति । 31 AD महिषी पाल एव । 32 AD कदाचिच्चित्र० । 33 AD नास्ति । 34 BP कालिका० । 35 Da-b आराधयितु- सुपविष्टः । न मुंके । दिनाष्टकं जातं । 36 Da-b कालिकां नास्तीं दासीं । 37 B कालिकादास० ।

कुमारसम्भवप्रभृतिमहाकाव्यत्रयपदप्रवन्धान् रचयामास । इति कालिदासोत्पत्तिप्रवन्धः* ॥ १ ॥

३) अन्यदां तन्नगरवास्तव्यो दान्ताभिधानश्रेष्ठी^३ सभासंस्थितं विक्रमार्कमुपायनपाणिरूपा-
गल्य प्रणामपूर्वकं विज्ञापयामास—‘स्वामिन् ! मया शुभे मुहूर्ते प्रधानवर्द्धकिभिर्द्वैवलगृहं कारि-
तम् । तत्र महतोत्सवेन प्रवेशः कृतः । यावद्दहं तत्र निशीथे पल्यङ्कस्थितः^४ सुप्तजाग्रदव-
स्यया तिष्ठामि, तावत्, पतामीत्याकस्मिकीं गिरं^५ निशम्य, भयभ्रान्तो मा पतेत्युदीरयंस्तदैव^६
पलायनमकार्षम् । तस्य धवलगृहस्य सम्बन्धे^७ नैमित्तिकैः^८ स्यपतिभिश्च यथावसरमर्हणा-
दिभिः^९ सत्कारैर्वृथादण्डितः । इत्यथे देवः प्रमाणम् । तमुदन्तं सम्यगवधार्य तदुक्तं तद्ववल-
गृहमूल्यं लक्षत्रयं तस्यै प्रदाय सन्ध्यायां सर्वावसरानन्तरं तस्मिन्नात्मीयीकृते^{१०} सौधे श्रीविक्रमः
सुखं^{११} प्रसुप्तः । तामेव पतामीति गिरमाकर्ण्यसमसाहसिकतया सत्वरं पतेत्युदीरयन् समीपे^{१२}
पतितं सुवर्णपुरूपं प्राप । इत्थं [सुवर्ण] पुरूपसिद्धिः ॥ २ ॥

४) अथान्यस्मिन्नवसरे^{१३} कश्चिद्दुर्विधः पुरूपः^{१४} करकृतलोहमयकृशतरदरिद्रपुत्रको द्वाःस्यनिवे-
दितो नृपं प्राह—‘स्वामिन् ! भवता नाथेन प्रथितायामवन्त्यां सर्वाण्यपि वस्तूनि सत्वरमत्र
विक्रयं यान्ति लभन्ते^{१५}’ वेति प्रसिद्धिं^{१६} बुद्ध्यां चतुरशीतिसंख्येपु चतुःपथेष्वहोरात्रं विक्रयाय
दरिद्रपुत्रको आमितोऽपि केनापि न गृहीतः । प्रत्युताहं निर्भर्त्सितः । इति नगर्या यथावस्थितं
कलङ्कं महाराज्ञे विज्ञप्य यथागतं ब्रजामीत्यापृच्छन्नस्मिं^{१७} । तदैव तं महान्तं कलङ्कपङ्कं पुर्याः पर्या-
लोच्य दीनारलक्षं तस्यै प्रदाय नृपस्तं दरिद्रलोहपुत्रकं कोशे निवेशयामासं । तस्यामेव निशि^{१८}
प्रथमयामे सुखप्रसुप्तस्यं राज्ञः समीपे^{१९} गजाधिष्ठानद्वैवतम्, द्वितीययामे ह्याधिष्ठानद्वैवतम्, तृती-
ययामे लक्ष्मीश्चाविर्भूय ‘महाराज्ञीं दारिद्र्यपुत्रके शीते नास्माकमिहावस्थार्तमुचितमि’त्यापृच्छ्य,
राज्ञीं साहसभङ्गे माभूदित्यनुज्ञातानि तानि^{२०} जग्मुः । चतुर्थयामे तु^{२१} कश्चिद्दुदारपुरूपो दिव्य-
तेजोमयमूर्तिः प्रादुर्भूय ‘अहं सच्यनामा भवन्तमापृच्छे’ इत्युदिते करतलेन नृपः कृपाणि-
कामादाय यावदात्मघाताय व्यवस्यति तावत्तेनैव करे गृहीत्वा तुष्टोऽस्मीत्यभिधाय स्वलितः ।
गजाधिष्ठानाणि त्रीणि दैवतानि प्रत्यावृत्त्य नृपं प्रोचुः—‘गमनसङ्केतव्याघातिना सत्त्वेन विप्रल-
ब्धानां नृपं विहाय नास्माकं गमनमुचितमिति तान्यप्ययत्नं^{२२}’ तस्युः ।

[१] अर्थास्तावद् गुणास्तावद् तावत्कीर्तिः सद्युज्वला । यावत्खेलसि सच्य त्वं चित्तपत्तनमध्यमः(गः) ॥

[२] राज्ञं यातु द्विषो यान्तु यातु श्लोकोऽपि लोक्तः । न ते गमनमाजीवमनुमन्यामहे वयम् ॥

इति विक्रमादित्यसत्त्वप्रवन्धः ॥ ३ ॥

1 B कुमारसंभवमहाकाव्यप्रपभृतीन् पदः; P कुमारसंभवादि पद; Dc ० महाकाव्यप्रवन्धान् । * पदप्रकरणसमाप्तिवाक्यं
ADP आदर्शेणो नोपकल्प्यते । 2 Dc अयाम्यदा । 3 B ० प्रवरश्रेष्ठी । 4 P ० पूर्व । 5 A वादंकि; B वादंकि । 6 B
पल्यङ्के । 7 Db ० स्थितः पुरपुरेकमयलोरेय सुप्तः । 8 B नाद्रि । 9 D सम्बन्धि । 10 P नैमित्तिकः । 11 D ० सर-
महीनारीभिः; Da ० सरं महादानादिभिः सत्कारिभ्य । 12 BP नाद्रि । 13 AD सन्ध्यासर्वाः; P मध्याह्नसर्वाः । 14 A
० धामीयहृते; B ० धामीहृते । 15 BP सुप्तः । 16 A ‘समीपे’ नाद्रि । 17 ABD अपाक्षिद्यः । 18 AD दुर्वि-
धपुरवः; P दुर्विदग्धः पुरवः । 19 B ० सरः । 20 B ‘सत्वरं’ नाद्रि । 21 B लभते; D लभ्यन्ते; P लभ्यते । 22 B
प्रसिद्धं । 23 P सुखा । 24 B ० पृष्ठमानोऽस्मि । 25 AD ‘दरिद्र’ नाद्रि । 26 B संस्थापितवान् । 27 P निदायां ।
28 BP प्रसुप्तराजः । 29 D राज्याः । 30 B महाराजा । 31 B ० स्थानः । 32 राज्ञः । 33 B साहसल्य ।
34 BP नाद्रि । 35 D अत्र; AP नाद्रि । 36 D भवन्तमा भवं द्वितो गन्तुमापृच्छे । 37 A गजाधिष्ठाः । 38 ABP
विमहन्त्याः । 39 A ० यद्यमस्युः । † देवलं P आदर्शे पृथेनो द्वौ श्लोकौ लिखितौ लभ्येते । ‡ BP आदर्शो विहाय नास्त्यप्यत्र
प्रकरणसमाप्तिपुत्रकमिदं वाक्यम् ।

५) अथान्यस्मिन्नवसरे सभास्थितं श्रीविक्रमं सामुद्रिकशास्त्रवेदी कश्चिद्वैदेशिको¹ द्वाःस्य-
निवेदितः प्रविश्य नृपलक्षणानि निरीक्ष्यमाणः शिरोधूननपरो, नृपेण स विषादकारणं पृष्टः,
ऊचे-‘देव ! त्वां³ सर्वापलक्षणनिधिमपि षण्णवतिदेशसाम्राज्यलक्ष्मीं सुज्ञानमवेक्ष्य सामुद्रिक-
शास्त्रे⁴ निवेदपरोऽभवम् । तत्किमपि कर्तुरात्रं न पश्यामि यत्प्रभावेण त्वमपि राज्यं कुरुषे’ ।
इति तद्वाक्यानन्तरमेव⁵ कृपाणिकामाकृष्य⁶ यावदुदरे निधत्ते तावत्तेन ‘किमेतद्’िति पृष्टः श्री-
विक्रमः प्राह-‘उदरं विदार्य तव⁸ तद्विधमन्त्रं⁹ दर्शयिष्यामी’ति वदन्, ‘द्वात्रिंशतोऽधिकमिदं¹⁰
सत्त्वलक्षणं तव¹¹ नावगतमि’ति पारितोषिकदानपूर्वकं नृपस्तं विससर्ज । इति सत्त्वपरीक्षा
प्रबन्धः[†] ॥ ४ ॥

६) अथ¹² कस्मिंश्चिदवसरे,¹³ परपुरप्रवेशविद्यया¹⁴ निराकृताः¹⁵ पराः¹⁶ सर्वा अपि विफलाः कला
इति निशम्य तदधिगमाय श्रीपर्वते भैरवानन्दयोगिनः समीपे श्रीविक्रमस्तं चिरमारराय ।
तत्पूर्वसेवकेन केनापि¹⁷ द्विजातिना [राज्ञोऽग्रे इति कथितम्-यत्त्वया] ‘मां विहाय परपुरप्रवेश-
विद्या गुरोर्नादेया ।’ इत्युपरुद्धो नृपो विद्यादानोद्यतं गुरुं विज्ञापयामास-[यत्प्रथममस्मै द्विजाय
विद्यां देहि पश्चान्मह्यम् । हे राजन्] ‘अयं विद्यायाः सर्वथाऽनर्ह’ इति गुरुणोदिते, भूयोभूयः,
तव पश्चात्तापो भविष्यतीत्युपदिश्य, नृपोपरोधात्तेन विप्राय विद्या प्रदत्ता । ततः प्रत्यावृत्तौ
द्वावप्युज्जयिनीं प्राप्य पट्टहस्तिविपत्तिविषण्णं राजलोकमालोक्य परपुरप्रवेशविद्यानुभवनिमित्तं
च राजा निजगजशरीरे आत्मानं न्यवेशयत् । तद्यथा-

५. विप्रे¹⁹ ग्राहरिके नृपो निजगजस्याङ्गेऽविशद्विद्यया, विप्रो भूपवपुर्विवेश, नृपतिः क्रीडाशुकोऽभूत्ततः ।^{*}
पल्लीगात्रनिवेशितात्मनि नृपे व्यामृश्य देव्या मूर्ति²¹, विप्रैः कीरमजीवयन्, निजतनुं श्रीविक्रमो लब्धवान् ॥५
इत्थं श्रीविक्रमार्कस्य परपुरप्रवेशविद्या सिद्धा²³ । इति विद्यासिद्धिप्रबन्धः²⁴ ॥ ५ ॥

1 P आदर्शे ‘कश्चिक्वादिचिको’ इत्येवंरूपोऽपपाठः । 2 एतद् वाक्यस्थाने B आदर्शे ‘नृपेणोचे सविषादं कथं त्वं पृष्टः’
एतादृशं वाक्यम् । 3 ‘देव त्वां’ स्थाने D ‘यत्त्वां’ । 4 B सामुद्रशा० । 5 A करोति; D करोपि । 6 AD ‘एव’
नास्ति । 7 AD ०मादाय । 8 BP नास्ति । 9 B ०मन्त्रं च । 10 B ०शतोदितमिदं । 11 A तवावगतः; D तव
नोवगतः । † केवलं Da-b आदर्शयोः इदं वाक्यं लभ्यते । 12 B कस्मिन्नवसरे । 13 A परप्रवेश । 14 B विद्या० ।
15 P विद्यया विनाकृताः । 16 B वि हाय ‘पराः’ नास्ति । 17 B सेवकेनापि द्विजन्मना । ‡ एषः पाठः BP सञ्ज्ञके आदर्शे-
ऽनुपलभ्यः । 18 A विज्ञापया० । 19 ADB भूपः ग्राहरिके द्विजे । 20 B पल्ली; P भृङ्गी । 21 B मूर्ति । 22 B विप्रैः ।

* अस्य पद्यस्य द्वितीय-तृतीययोः पादयोर्मध्ये P सञ्ज्ञके आदर्शे निम्नावतारितः कियानधिकः पाठः प्रक्षिप्तो दृश्यते—

“शुकोक्तिः—(३) ‘यमी किं ध्यायते ध्याने गुरवे क्रियते किमु । प्रतिपन्नं सतां कीदृगादौ छात्राः पठन्ति किम् ॥’ ॐ नमः सिद्धं ।

राज्ञी कथयति—(४) ‘किं जीवियस्स चिह्नं का भज्जा होइ मयणरायस्स । का पुष्फाण पहाणा परिणीया किं कुणइ बाला ॥ सासुरइजाइ ।

शुकोक्तिः—(५) ‘निवरुइ प्र(?)णाण मज्जे कामिणी हारो न होइ रे सुहय । तक्कहिओ वि न याणसि पंडिय गच्चं किमुच्चहसि ॥’

23 P एवं श्रीविक्रमपरपुरप्रवेशविद्यासिद्धिः । 24 Da आदर्शे एवेदं समासिवाक्यं दृश्यते ।

अत्र, विद्यासिद्धिप्रबन्धानन्तरं D पुस्तकस्थस्य परिशिष्टानुसारेण कस्मिंश्चिदादर्शे निम्नलिखितोवृत्तान्तोऽधिक उपलभ्यते ।

“एकदा नृपो गुरुवन्दनाय गतः । तत्र वृद्धं कमपि तपस्विनं पठन्तं वन्दयामास । तेन नाशीर्निगादिता पठनव्यग्रेण । राज्ञोक्तं-वृद्ध !
पठन् मुशळं कुञ्जावपिप्यसि ? । तदवगम्य तेन पठित्वा सूरिपदे प्राप्ते तस्यैव राज्ञः सदासि गत्वा मुशळमनाय्यालवालं विधाय श्रीकृपभ-
देवस्तवेन मुशळं पुष्पयित्वा गतः । तावता सिद्धसेनेनापि तदवगम्य वादाय पृष्ठे गतम् । परेण केतलारसग्रामं व्रजन् वृद्धवादी रुद्धः ।
वादं विधेहीति । तेनोक्तं-पुरे गम्यते, तत्र सभ्या भवन्ति । पुनः प्रतिवादिनोचे-अत्रैव वादः । अमी गोपाः सभ्याः । तेऽप्याकारिताः ।
प्रथमं सिद्धसेनेनोपन्यासो विहितो गीर्वाणवाण्या । तदनु वृद्धवादिना गण्ठीयकं बद्ध्वा गोपकुण्डकं विधाय प्रोचे-

७) 'अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीविक्रमो राजपाटिकायां ब्रजंस्तन्नगरनिवासिना श्रीसङ्घेनानुगम्यमानं वन्दिवृन्दैः' 'सर्वज्ञपुत्र' इति स्तूयमानं श्रीसिद्धसेनाचार्यमागच्छन्तमवलोक्य 'सर्वज्ञपुत्र इति वचसा कुपितस्तत्सर्वज्ञतापरीक्षार्थं तस्मै मानसं नमस्कारमकरोत् ।' सिद्धसेनोपि पूर्वगतश्रुतवलेन नृपभावमवगम्य 'दक्षिणं पाणिमुदस्य धर्मलाभाशिषं ददौ । नृपतिनाऽऽशीर्वादहेतुं' 'ष्टः सन् महर्षिः—'तव मानसनमस्कारस्याशीर्वादः प्रदीयमानोस्ती'त्यभिहिते तज्ज्ञानचमत्कृतेन राज्ञा तत्पारितोषिके सुवर्णकोटिर्घृततीर्थत् ।

८) 'अथान्यस्मिन्नवसरे राज्ञा' 'कोशाध्यक्षस्तस्य' दापितसुवर्णवृत्तान्तं षष्टः प्राह—'यद्धर्मवहिकायां श्लोकवन्दनेन मया सुवर्णदानं निहितम् ।' तथाहि—

६. धर्मलाभ इति प्रोक्ते दूरादुच्छ्रितपाणये । सूरये सिद्धसेनाय ददौ कोटिं धराधिपः ॥ ६

ततः श्रीसिद्धसेनसूरीन्सभायामाकार्यं 'तत्सुवर्णं गृह्यतामि'ति प्रोक्ते, वृथा युक्तस्य 'भोजन-10 मित्युच्चारपुरःसरमनेन सुवर्णदानेन' ऋणग्रस्तामवनीमनृणीकुरु इत्युपदिष्टे तत्सन्तोषपरितुष्टेन राज्ञा तदङ्गीकृतम् ।*

(६) नवि मारीयपु नवि चोरीयपु, परदारागमण निवारीयपु ।

घोषावि हु घोषं दर्शयपु, इम समिग टगमयु जाईयपु ॥

पूर्वं पठति गोपा नृपति । तैरुक्ते-अनेन जितं; एवं किमपि न वेत्सि । ततो वृद्धवादिना पुरे गत्वा वादं विधाय जितः शिष्यो यमपु । ततः सिद्धसेनदिवाकरेण गुरुवरणसंवाहनां विधायमानेन गुरुव उक्ताः—यदि यूयमादेशं ददत तदाहमागमं संस्कृतेन करोमि । गुरुभिरुक्ते-तव महत्पापमजनि, एवं गुरुगच्छयोगो न, गच्छेः । तेनोक्ते-प्रायश्चित्तं ददत । गुरुभिरुक्ते-यत्र जिनधर्मो न तत्र जिनप्रभावनां विधाय पुनः समागन्तव्यमित्यवधूतवेपेण चण्डितः । द्वादशवर्षीणि यावदन्यत्र परिभ्रम्य तदनन्तरं भालवके गृहमहाकालप्रासादे शिवाभिमुखं धरणीं हृत्वा धरणशरणीं ह्यारकाटे नियोज्य सुप्तः । तत्र धारितोऽपि तथैव । अत्रान्तरे राज्ञाऽऽशिक्षकपुरस्यान् प्रेषयित्वाप्यवृत्तः । तापतान्त्रःपुरे रथ-भद्रापनं छत्रम् । समागत्य षष्टः-कथं शिवस्य नमस्कारं न विदधासि । तेनोक्ते-मम नमो असौ न सहते । निषेहि । तेन सकललोकसमक्षं—

(७) प्रदान्तं दर्शनं यस्य सर्वभूताभयप्रदम् । साहस्र्यं च प्रशस्तं च शिवलोचन विभास्यते ॥

इति द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशत्तिका कृता । तदा लिङ्गमप्यादयन्तिषुलमालद्वात्रिंशत्परीकारितप्रासादे श्रीपार्शनायविभ्यं प्रकटीभूतं नमस्कृतं च । असौ सहते नमस्कारम् । तदा प्रभृति गृहमहाकालोऽजनि । राजा विक्रमार्कः परमजैनोऽभूत् । सिद्धसेनोऽपि स्रगुपाशं समेल्य सूरिमघ्नं प्राप्यैकदोऽजिन्यामेव चातुर्मासकं स्थितः ।*

1 AD अथास्मिन्न० । 2 B पाटिकाया । 3 AB ०मान० । 4 AD वन्दिवृन्दैः । 5 BP श्री सर्व० । 6 BP ०मालोचय । ७ अत्रान्तरे D शुद्धके निद्राडितितं पथमधिकमुपलभ्यते ।

(८) "आसे दर्शनमागते ददातावीं सम्पापिते चायुतं यद्वाचा च हसेहमायु भवता लक्षोऽस्य निधाययताम् ।

निष्काणां पारितोषके मम सदा कोटिमंदाशा परा कोशापीना सदेति विक्रमनृपक्षके यद्दान्यवित्यम् ॥"

A आदर्शं शृष्टयाघोभागे टिप्पणीरूपेणैतं पद्यं लिखितं विद्यते ।

8 D पूर्वगतवलेन । 9 P दक्षिणपा० । 10 B अथास्मिन्न० । 11 P नासि । 12 D लक्षे । 13 BP नराधिपः । 14 BP दृष्टम् । 15 AD युवगेन ।

* अत्रान्तरे D शुद्धके निद्रायतारितानि पद्यानि विद्यन्ते । A आदर्शं अयमि पद्यानि शृष्टयार्थमागेषु टिप्पणीरूपेण लिखितानि लभ्यन्ते ।

(९) "दिष्टशुभिस्तुरायातनिष्ठति द्वारे यारितः । हस्तन्यस्यत्तुःश्लोको यद्वागच्छतु गच्छतु ॥

(१०) दीयन्तां दत्ता लक्षानि दासनानि चातुर्दत्ता । हस्तन्यस्यत्तुःश्लोको यद्वागच्छतु गच्छतु ॥

(११) सर्वदा सर्वदोऽस्तीति मित्वा संस्तुयसे कुपेः । नारयो टेमिरे शृष्टिं न यक्षः परयोपिष्ठः ॥

(१२) सार्वनी शिवा यश्चे हृदमीः ऋसरोरदे । भीतिं किं हृदिता राजन् येन देसान्तरं गता ॥

(१३) अपूर्वेण धनुर्विधा मयता शिक्षिता वृत्तः । मार्गनीयः समभ्येति गुणो याति दिग्गन्तरम् ॥

९) तस्यामेव निशि नृपो वीरचर्यायां पुरि परिभ्रमन् भूयो भूयस्तैलिकमुखेन पथ्यमान-
मिदमश्रौषीत् ।

७. अम्मीणउं सन्देसडउं नारयं कन्ह कहिञ्ज ।

प्रभातशेषां रजनीमवधीकृत्य तदुत्तरार्द्धमश्रुष्वन्निर्विण्णो नृपः सौधं प्राप्य निद्रामकरोत् । प्रत्यु-
5 षकालेऽवसरकृत्यानन्तरं नृपेण तत्राहूतस्तैलिकस्तदुत्तरार्द्धं पृष्टः ।

जगुं दालिहिहिं दुत्थियउं वलिवन्धणह मुइञ्ज ॥ ७

इत्याकर्ण्य श्रीसिद्धसेनोपदेशं पुनरुक्तं निष्कर्णाय पृथिवीमनृणां कर्तुमारोभे ।

* [उज्जयिन्यां राजा विक्रमादित्यो भट्टमात्रेण समं महाकाले नाटकालोकनार्थं गुप्तवेपो गतः । काला-
न्तरितेन नागरिकसुतेन कार्यमाणे नाटके सूत्रधारमुखात् तद्वर्णनं श्रुत्वा राजापि नागरिकद्रव्यग्रहणाय मनसि
10 लोभं कृतवान् । पश्चात् कियत्कालमतिक्रम्य तृपितो मुख्यवेश्यागृहे भट्टमात्रपार्श्वीत् पानीयं याचितवान् । तत्र
वृद्धवेश्या प्रधानान् पुरुषान् भणित्वा तन्निमित्तमिक्षुरसमादातुमुपवने गता । सल्लकैरिक्षुदण्डान् भिन्वा तयार्द्धघ-
टैऽप्यसम्भृते दुर्मनस्का करकं भृत्वा वेलाविलम्बेनागता । राजा इक्षुरसे पीते भट्टमात्रेण वेलाविलम्बदौर्मनस्यका-
रणं पृष्ट्वा जगाद-अन्यदिने एकेन निर्भिन्नेक्षुदण्डेन सकरको घटो भ्रियते । अद्य घटोपि न सम्पूरितः । तत्कारणं
न ज्ञायते । भट्टमात्रेण [पुनः] पृष्टं यूयमेवं परिणतमतयस्तत्कारणं जानीत । ततो विचार्य निवेदयन्तु । वेश्यापि
15 वदति-पृथ्वीपतेर्मनः प्रजासु विरुद्धं जातं ततः पृथ्वीरसोपि क्षीणो जातः । इति कारणं निवेदितवती । राजापि
तद्बुद्धिकौशलाच्चमत्कृतः । स्वभुवनशयनीये सुप्त इति चिन्तितवान्-अकृतेऽपि प्रजापीडने विरुद्धचिन्तामात्रेणापि
पृथ्वीरसहानिर्जाता । अतः प्रजां न पीडयिष्यामि इति कृतनिश्चयो नृप इति परीक्षणार्थं द्वितीयायां निशायां
तृषामिषात्तद्गृहे गत्वा शीघ्रमेव सहर्षया तयाऽऽनीतमिक्षुरसं पीत्वा शयनीये सुप्तवान् । वेश्यापि भट्टमात्रपृष्ट्वा
राज्ञः प्रजासु हृष्टं मनो निवेदितवती । राज्ञाऽपि आत्मनिशावृत्तान्तं निवेद्य पुनरपि तस्यै वृद्धवेश्यायै परिचित्तोप-
20 लक्षणतुष्टेनहारो दत्तः । इति नृपतिमनोऽनुसारी पृथ्वीरसप्रबन्धः ॥ *]

१०) 'अथ 'मत्सदृशः कोऽपि जैनो¹⁰ नृपतिर्भावी'ति पृष्टे श्रीसिद्धसेनसूरिभिरभिदधेः-

८. पुत्रे वाससहस्रे सयम्मि वरिसाण नवनवइ अहिए । होही कुमरनरिन्दो तुह विक्रमराय सारिच्छो ॥ ८

११) अथापरस्मिन्नवसरे जगत्यनृणीक्रियमाणे निजौदार्यगुणेनाहंकृतिं दधानः प्रातः कीर्त्ति-
स्तम्भं कारयिष्यामीति चिन्तयंस्तस्मिन्नेव निशीथे वीरचर्यायां¹¹ चतुष्पथान्तः परिभ्रमन् युद्ध्य-
25 मानवृषाभ्यां¹⁴ त्रासितः कस्यापि दारिद्र्योपद्रुतद्विजन्मनो जीर्णवृषभकुटीस्तम्भमध्यारूढो याव-

(१४) आहते तव निःस्वाने स्फुटितं रिपुहृद्घटैः । गलिते तत्प्रियानेत्रे राजंश्चित्रमिदं महत् ॥

(१५) वक्त्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति सदा शोण एवाधरस्ते बाहुः काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते समुद्रः ।

वाहिन्यः पार्श्वमेताः क्षणमपि भवतो नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं स्वच्छेऽन्तर्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलापः ॥

(१६) उरुयन्तरवाहलयी थणपन्वयरोमरायवणगहणे । सुरनरगणगन्धन्वा नगवीभा मयणचोरेण ॥ ९ ॥”

1 D 'परि' नास्ति । 2 B आमीणउ; P अम्हीणउ; D अम्मणिओ । 3 A संदेसड । 4 D तारय; Ta नारयाणह ।
5 B ०मधिकृत्य । 6 D जग । 7 P दालिहइं । 8 D दुत्थियउं; A दुत्थियउं । 9 AD नास्ति 'इत्याकर्ण्य' । * केवलं Db
आदर्शेऽयं प्रबन्ध अत्र दृश्यते, अन्यान्यादर्शानुसारेण तु अग्रे भोजराजप्रबन्धे एतद्वृत्तान्त उपलभ्यते । † एषा द्विदण्डान्तर्गता पङ्क्तिः
B आदर्शे नोपलब्धा । 10 P महाजैनो । 11 AD अथान्यस्मिन्न० । 12 B चिन्तयत् । 13 B ०चर्यायां । 14 B वृषभाभ्यां ।

त्तिष्ठति तावत्तावेव वृषौ^१ शृङ्गाग्रेण तं^२ स्तम्भं भूयो भूयस्ताडयतः^३ । अत्रान्तरे स. विप्रोऽक-
स्मान्निद्राभङ्गमासायाकाशे शुक्रगुरुभ्यां निरुद्धं चन्द्रमण्डलमवलोक्य गृहिणीमुत्थाप्य चन्द्रमण्ड-
लसूचितं तन्नृपतेः प्राणसङ्कटमवगम्य, 'होतव्यद्रव्याणि तदुपशान्तये होमार्थमुपहौकयिष्ये'^४ इति
सावधानं नृपे शृण्वति, स गृहिण्योचे- 'अयं नृपः पृथिवीमन्वृणां कुर्वन्नपि^५ मम कन्यासप्तकस्य
विवाहाय द्रव्यमयच्छज्ज शान्तिककर्मणां कथं द्ययसनामोचयितुमुचित'^६ इति तद्वचसा सर्वथा
परिहृतगर्वस्तत्सङ्कटाच्छुद्धितः कीर्त्तिस्तम्भवात्ता^७ विस्मरन् राज्यं चिरं चकार । इति विक्रमार्कस्य
निर्गर्वताप्रबन्धः ॥ ६ ॥

[*अथान्यस्यां निशि एका रजनी राज्ञा पृष्टा-वस्त्राणि विरूपाणि कथं ससैकतानि । तयोक्तम्-

[३] यासौ दक्षिणदक्षिणार्णववधू रेवाप्रतिस्पर्द्धिनी गोविन्दप्रियगोकुलाकुलतटी गोदावरी विश्रुता ।

तस्यां देव गतेऽपि मेघसमये खच्छं न जातं जलं तदण्डद्विरन्देन्द्रदन्तपुशालप्रक्षोभितैः पांशुभिः ॥ 10

[४] रजकवधूवचनमिदं श्रुत्वा नरनाथनायकः स ददौ । स्वाङ्गाग्रेषुत्कतहितं लक्षं भूलेपमात्रेण ॥

[५] चौरमागधविघ्नभ्यो रजक्यै कविताश्रुतौ । चातुःप्रहरिकं दानं दत्तं विक्रमभूषुजा ॥]

॥ ^{१०} इति श्रीविक्रमस्यात्र विविधाः प्रबन्धा यथाश्रुतं ज्ञेयाः ॥

१२) कदाचिदायुःप्रान्ते केनाप्यायुर्वेदविदा श्रीविक्रमस्य वपुरपाटवे वायसपिशिताहारेण
रोगशान्तिर्भवतीत्युपदिष्टे नृपेण तस्मिन्पाके कार्यमाणे प्रकृतिव्यत्ययं विमृश्य नृप इति ज्ञापितः- 15
'साम्प्रतं धर्मोपधमेव चलवत् । प्रकृतेर्विकृतिरूपातः । जीवितलोलुपतया लोकोत्तरां सत्त्वप्रकृति-
मपहंग्य काकमांसमभिलपन्सर्वथा न जीवसी'ति वैद्येनाभिहितः । तं पारितोषिकदानार्थं परमार्थ-
यान्धवमिति श्लाघमानो गजतुरगकोशादिसर्वस्वमार्थभ्यो वीतीर्थं राजलोकं नगरमापृच्छ्य विजने
क्वापि घवलगृहप्रदेशे तत्कालोचितस्नानदानदेवतार्चनपूर्वं दर्भस्रराधिरूढो ब्रह्मद्वारेण प्राणो-
त्क्रान्तिं करिष्यामीति विमृशन्नकस्मादाविर्भूतमप्सरोगणं सं ददर्श । अञ्जलिं वद्ध्वा प्रणामपूर्वं 20
'का यूयमि'ति पृष्टे- 'न वाग्विस्तराहोऽयमवसरः', ^{२१} परमापृच्छनायैव वयमुपागता इत्यभिधाया-
प्सरसोऽप्सरसन्व्यो नृपेण भूयोऽभिदधिरे- 'नवीनब्रह्मणा निर्मितानां भवतीनामद्वैतरूपवतीना-
मेकमेव रूपं नासया' हीनमि'ति जिज्ञासुरस्मि । अथ ताः ^{२२} सहस्ततालं विहस्य 'निजमेवांपराध-
मस्मासु सम्भावयसी'ति ता मौनमाश्रिता नृपेणोचिरे- 'खर्गलोकस्थितासु भवतीषु ममापराधः

1 B वृषमौ । 2 B नास्ति । 3 अत्र Db आदर्शे एतदग्रे 'उपरि च फणी पुञ्जवलम्बेनापोभूय क्लृप्तमग्निध नृपशिरसि
दंनाय पुनः पुनः क्लृप्तवैति' एतादृशोऽधिकः पाठः समुपलभ्यते । 4 B 'तन्' नास्ति; P स । 5 D हौकयेति । 6 AD 'अपि'
नास्ति । 7 AD शान्तिकर्म० । 8 B मोच्यः स राजा तदुत्थं कृत्वा मुचितः । 9 AD ०लम्बं विस० । * कोष्टकान्तगतः
पङ्क्तयः Db आदर्शे लभ्यते । 10 AD नास्त्येया पङ्क्तिः । अत्र D पुस्तके निम्नलिखिता गायत्रिमुद्रिता लभ्यते परं सा प्रथिता अलि
APB आदर्शेष्वुपलभ्यतात् । A आदर्शे पृष्टाधोमार्गे टिप्पणीरूपेण लिखिता दृश्यते ।

(१०) 'कर्तुं कार्यं मुक्ते च साहसं महदुर्ध्वं च अप्यपानं । अजराभरं न पतं हा विक्रम हारिओ जग्मो ॥'
Db सपञ्च आदर्शेऽत्र निम्नलिखितोऽधिकः पाठः समुपलभ्यते—

(१८) 'सख्यं सन्ननचित्तवह्युतरं दीनार्थिष्येऽतीतलं पुत्रालिङ्गनवत्तथा च मधुरं बालस्य सजलवत्पव ।

पुलोनीरल्यह्मचन्द्रनलसकपूर्वालीमिलत्पाटव्युत्पलकेतकीसुरमितं पानीयमानीयताम् ॥

(१९) यदा जीवन्न शुक्रश्च परितश्चन्द्रमण्डलम् । परिवेष्यत्पवच्छदे राज्ञः कष्टेन जीवति ॥'

11 D 'ज्ञान' स्थाने 'मजान' द्रव्यः । 12 B स नृपो । 13 B अञ्जलिवद्भ्रमणम् । 14 AD 'परं' नास्ति । 15 B
इत्यप्सरसोऽभिधायापसरान्व्योः । 16 D 'युक्म्' नास्ति । 17 B नासाप्रदीनं । 18 Da-b दचहल० । 19 D 'पुव' नास्ति ।

कथं सम्भाव्यत ? इति नृपवचःप्रान्ते ताभ्यो मुख्ययां मुमुक्षुयांऽऽचक्षे- 'राजन् प्राक्पुण्यो-
दयेन साम्प्रतं नवापि निधयस्तव सौधेऽवतेस्तदधिष्ठाया वयम् । भवतांऽऽजन्मावधि महा-
दानानि ददतैकस्यैव निधेरेतावदेव व्यवकलितं यावच्चं नासायं न पश्यसि' । इत्थं नवृत्तिमा-
कर्ण्य ललाटं करतलेन स्पृशन् 'यद्यहं नवनिधीनवतीर्णान् वेधि तदा नवभ्यः पुण्येभ्यस्तांसमर्प-
यामी'ति देवेनाज्ञानभावाद्भ्रितं इत्युचरंस्ताभिः 'कलौ भवानेवोदारं' इति प्रतिबोधिनः परलोक-
माप । ततः प्रभृति तस्य विक्रमादित्यस्य जगत्त्रयमधुनापि संवत्सरः प्रवर्तते ॥ ७ ॥

॥ श्रीविक्रमार्कस्य दाने ॥ विविधाः प्रबन्धाः ॥

[२. अथ सातवाहनप्रबन्धः ।]

१३) अथ दाने विद्वत्तायां च श्रीसातवाहनकथा यथाश्रुतां ज्ञेया । तत्पूर्वभवकथा चैवं-श्रीप्रति-
१० धानपुरे सातवाहनभूपो ॥ राजपाटिकायां गच्छन्नगरप्रत्यासन्ननद्यां वीचिभिर्नीरतीरनिक्षिप्तं ॥ स-
त्यमेकं हसन्तमालोक्य प्रकृतेर्विकृतिस्त्पात इति भयभ्रान्तो नृपः सर्वानपि विदग्धपुण्यान् सन्दे-
हमसुं पृच्छञ्च ज्ञानसागरनामानं जैनमुनिं पप्रच्छ । ज्ञानातिशयेन तेन तत्पूर्वभवं विज्ञायेत्युपदि-
ष्टम्- 'यत्पुरातनभवे त्वमस्मिन्नेव पत्तने उच्छिन्नवंशः काष्ठभारवाहनैकवृत्तिः ॥ अस्यामेव नद्यां
भोजनावसरे सन्निहितशिलातले सक्तून् पयसाऽऽलोच्य नित्यमश्नासि । कस्मिन्नप्यहनि मासोप-
१५ वासपारणाहेतोः ॥ पुरे ॥ ब्रजन्तं जैनमुनिमाह्वयं तं सक्तुपिण्डं तस्मै प्रादानं । तस्य पात्रदानस्या-
तिशयात्त्वं सातवाहननामा नृपतिरासीः । स मुनिदेवो जातः ॥ तदेवंताधिष्ठानवशात्तं काष्ठ-
भारवाहिनो जीवं त्वां नृपतितयोपलक्ष्य प्रमोदाद्भ्रसितवान् । तत्कथासङ्ग्रहश्चैतत्काव्यम्- ॥

९. मीनानने प्रहसिते भयभीतमाह श्रीसातवाहनमृषिर्भवताञ्च नयाम् ।

यत्सक्तुभिर्मुनिरकार्यत पारणं प्राक् देवाद्भवन्तमुपलक्ष्य झपो जहास ॥

२० स श्रीसातवाहनस्तं ॥ पूर्वभववृत्तान्तं जातिस्मृत्या साक्षात्कृत्य ततःप्रभृति दानधर्ममाराध-
यन् सर्वेषां महाकवीनां विदुषां च सङ्ग्रहपरः चतसृभिः स्वर्णकोटीभिर्गाथाचतुष्टयं क्रीत्वा सप्त-
शतीगाथाप्रमाणं सातवाहनाभिधानं सङ्ग्रहगाथाकोशं ॥ शास्त्रं निर्माण्य नानावदातनिधिः
सुचिरं राज्यं चकार । तद्गाथाचतुष्टयमेतद् ॥ यथा—

1 B ताभ्यां । 2 A मुल्या । 3 D मुमुक्षुयाः; A नास्ति । 4 B तव प्राह० । 5 B 'तव सौधे' नास्ति । 6 AD
भवता देवता रूपेणाजन्मा० । 7 AD 'भवतीर्णान्' नास्ति । 8 B देवे ज्ञान० । 9 'वेधित' स्थाने B 'न चितित' । † दण्डा-
न्तर्गता पङ्क्तिः B आदर्शे नास्ति । 10 B दानविविधाः । 11 Db सातवाहनप्रबन्धा लिख्यन्ते । 12 A शालवाहन । 13 BP
यथाश्रुतं । 14 BP सातवाहननरेन्द्रो । 15 AD तीरक्षिप्तं । 16 B प्रकृतियि० । 17 BP सर्वानपि । 18 BP ज्ञा-
नातिशयात् । 19 B उच्छिन्न० । * अत्र वृत्तिशब्दाग्रे P Db सम्प्लुके आदर्शे-

(२०) 'अहो कोऽपि दारिद्र्याणां दारिद्र्यव्याधिरद्भुतः । पृष्टिजाधेऽपि यः पीयमाने न क्षयभूरभूत् ॥' एषोऽधिकः श्लोकः उपलभ्यते ।
20 AD 'अस्यां' स्थाने 'तस्यां' । 21 AD जैनमुनिं मासोप० । 22 A पारणहेतोः; BP पारणकारणे । 23 AD पुरे ।
‡ अत्र Db आदर्शे- 'जैनमुनिं दृष्ट्वा पूर्वभवे मया कस्मैचित्त ददे तत्सेदं फलम् । यदुक्तं—

(२१) रम्येषु वस्तुषु मनोहरतां गतेषु रे चित्त ! खेदमुपयासि कथं वृथा त्वम् ।

पुण्यं कुरुष्व यदि तेषु तवास्ति वाञ्छा पुण्यैर्विना नहि भवन्ति समीहितार्थाः ॥

इत्थं चिन्तयित्वा मुनिमाकार्यं तं सक्तुपिण्डं- ॥ एतावान् समधिकः पाटोऽस्ति । 24 B ०माकार्यं । 25 B प्रदात् । 26 AD शाल-
वाहननृपति० । 27 BP एतद्वाक्यं नास्ति । 28 B देवाधिष्ठान० । 29 P नास्ति । 30 BP नृपतया । 31 AD
सङ्ग्रहश्चैवं । 32 AD 'तं' नास्ति । 33 A शालवाहणाभि०; D शालिवाहनाभि० । 34 P ०कोश० । 35 P ०सिद्धे; B
Db आदर्शे- 'तद् गाथाचतुष्टयं बहुश्रुतेभ्यो ज्ञेयम् ।' एवंप्रकारं उल्लेखोऽस्ति । अत्रेतना गाथाश्च न सन्ति ।

१०. हारो वेणीदण्डो खट्वागलियाईं तह य तालु चि । एयाईं नवरि सालाहणेण दहकोडिगहियाईं ॥ १
 ११. भंगं चिय अलहन्तो हारो पीणुनयाण थणयार्णं । उच्चिम्बो^१ भमइ उरे जउपानइफेणपुज्जं व ॥ २
 १२. कंसिणुज्जलो य रेहइ वेणीदण्डो नियम्बविम्बम्मि । तुह सुन्दरि सुरयमहानिहाणरक्खाभुयङ्गं व ॥ ३
 १३. परिओससुन्दराईं सुरए^२ जायन्ति जाईं सुक्खाईं । विरहाउ ताईं पियसहि खट्वागलियाईं^३ कीरन्ति ॥ ४
 १४. मा जाण कीर जहं चञ्चुलालियं पडइ पक्कमाइन्दं । जरदत्तणदुल्लियं उंभुयतालाहलं एयं ॥ ५

१५. ताण पुरोयं मरीहं^४ कयलीथम्माणं सरिसपुरिसाण । जे अत्तणो विणासं फलाइं दिन्ता न चिन्तन्ति ॥ ६
 १६. जह सरसे तह सुक्के वि पायवे धरइ अणुदिणं विञ्जो । उच्छंगवद्वियं निग्गुणं पि गरुयानं लुङ्गिन्ति ॥ ७
 १७. पढमो नेहाहारो तेहिं तिसिएहिं तहं^५ कहवि गहीउ । पिच्छन्ति जं न अन्नं तच्चिय आजम्म मुञ्जारां ॥ ८
 १८. सयलज्जाणान्दयरो सुक्खस्स वि एस परिमलो जस्स । तस्स नवसरसभावम्मि हुञ्ज किं चन्दणदुमस्स ॥ ९
 १९. कयलितरु विञ्जगिरी नेहाहारो य चन्दणदुमो य । एयाओ नवरि सालाहणेण नवकोडिगहियाओ^६ ॥ १० 10

[३. अथ शीलव्रते भूयराज-प्रबन्धः ।]

१४) तद्यथा—“पद्मत्रिंशद्ग्रामलक्षप्रमिते कन्यकुञ्जदेशे कल्याणकटकनाम्नि” राजधानीनगरे भूयराजं इति राजा राज्यं कुर्वन् कस्मिंश्चित्प्रभातसमये राजपाटिकायां सञ्चरन्नेकस्मिन्सौधतले वातायनस्थितां कामपि मृगाक्षीं मृगयमाणो निजचित्तापहारापराधिनीं तामपि जिहीर्षुर्निजं पानीयाधिकृतपुरुषं समादिदेश । स च तां नृपसौधे समानीय क्वचित् सङ्केतप्रदेशे स्थापयित्वा नृपं विज्ञापयामास । नृपेण च तत्रागतेन बाहुदण्डे धृता सती सा तं भूपमवादीत्—‘स्वामिन् ! सर्वदेवतावतारस्य भवतो हन्त कोऽयं नीचनार्यामभिलापः’ । ततस्तद्वाक्यामृतेनेपेच्छान्तकामानलो नृपः ‘काऽसी’ति तां प्रोचे । तया—‘अहं तव दासी’त्यभिहिते ‘किं तथ्यमेतदि’ति नृपादेशात् ‘प्रभोर्दासः पानीयाधिकृतस्तस्यै पत्यहं दासानुदासीति’ । तद्वाचित्तयान्तश्चमत्कृतो नृपतिः सर्वथा विलीनकामार्त्तिसीं सुतां मन्यमानो विससर्ज । तस्या वपुषि निजरौ लग्ना-20 विति विचिन्त्य तन्निग्रहवाञ्छया निशीथे निजैरेव यामिकैर्गवाक्षप्रविष्टनरकरभ्रान्त्या निजावेव भुजौ निग्राहयामास । अथ प्रत्युपे तान् यामिकान् सचिवैर्निर्गृह्यमाणान् निवार्य मालवमण्डले महाकालदेवप्रासादे गत्वा स्वयं देवमारार्थयस्तस्यौ । देवादेशाद्भुजद्वये लग्ने सति तं मालवदेशं सान्तःपुरं तसै देवाय दत्त्वा तद्रक्षाधिकृतान् परमारराजपुत्रान् नियोज्य स्वयमेव तापसीं दीक्षामङ्गीचक्रे^१ । इति शीलव्रते भू[य]राजप्रबन्धः ॥ ९ ॥

25

- 1 A मगु । 2 A धणिणाण । 3 Db-c उच्चिम्बो । 4 A पुंजु व्व । 5 A कसिणु । 6 AD तह । 7 D सुपहु । 8 Dd सुरएसु लहन्ति । 9 Db खट्वागलियाईं ; Dd खट्वागलियाईं । 10 P जं । 11 A उच्चुणं ; P उज्जव । 12 P पुरोड । 13 D मरीहं । 14 P कयलियंमण । 15 A नात्ति । 16 A नुरुया । 17 P मुञ्जन्ति । 18 Dc तहवि । 19 Db मुञ्जारां । 20 A पट्टं । १ अन्तिमं गायात्रिकं P आदर्शं नोपलब्धम् । 21 P नात्ति ‘तद्यथा’ ।

* AD Da-b सत्त्वकेव्वादौषु एव समसोऽपि प्रबन्धो निग्रहितरूपेण संक्षिप्तसामकृतयोपलभ्यते—“पद्मत्रिंशद्ग्रामलक्षप्रमिते कन्यकुञ्जदेशे कल्याणकटके पानीयाधिकृतमियाभिलाष्यतिकराद् राजा भूयदेवो (D भूदेवो) मालवके श्रीरुद्रमहाकालमाराप्य मालवकं तसै देवाय दत्त्वा स्वयं तापसोऽभूदिति संक्षेपः ।”

22 B नाम निजराजं ; P नात्ति त्तराजं । 23 B भूराज । 24 BP कसिन् । 25 AD ‘धप’ नात्ति । 26 B ‘सा’ नात्ति ; Db सती । 27 P ‘ईपव’ नात्ति । 28 B Db ‘तव’ नात्ति । 29 BP तव । 30 Db ‘सां’ । 31 BP ‘चकार’ ।

[४. वनराजादिप्रबन्धः ।]

१५) *तस्य कन्यकुब्जस्यैकदेशो गूर्जरधरित्री, तस्यां* गूर्जरभुवि वहीयाराभिधानदेशे पञ्चा-
शरग्रामे चापोत्कटवंश्यं झोलिकासंस्थं बालकं वणनाम्नि वृक्षे निधाय तन्मातेन्धनमवचिनोति ।
प्रस्तावात्तत्रायातैर्जैनाचार्यैः श्रीशीलगुणसूरिनामभिरपराह्णेऽपि तस्य वृक्षस्य ज्ञायामनमन्तीमा-
5 लोक्य, झोलिकास्थितस्य तस्यैव बालकस्य पुण्यप्रभावोऽयमिति विमृश्य, जिनशासनप्रभावकोऽयं
भावीत्याशया वृत्तिदानपूर्वं तन्मातुः पार्श्वात्स बालो जगृहे । त्रीरमतीगणिन्या स बालः परिपा-
ल्यमानो गुरुभिर्दत्तवनराजाभिधानोऽष्टवर्षिको देवपूजाविनाशकारिणां संप्रकाणां रक्षाधिकारे
नियुक्तः । स तान् बाणेन निघ्नन् गुरुभिर्निपिद्धोऽपि चतुर्थोपायसाध्यांस्तानेवं जगौ । तस्य जातके
राजयोगमवधार्याऽयं महानृपतिरेवं भावीति निर्णय स ¹⁰ तन्मातुः पुनः प्रत्यर्पितः । मात्रा समं
10 कस्यामपि पल्लिभूमौ स्वमातुलस्य चौरवृत्त्या वर्तमानस्य [।सन्मानपात्रतां प्राप्तो जनपदस्यान्तर-
स्त्रलितपौरुषवृत्तिर्नगरग्रामसार्थाकेव....(?)†] सर्वत्र धाटीप्रपातं करोतु ।

१६) कदाचित् ¹⁵ काकरग्रामे खात्रपातनपूर्वं कस्यापि व्यवहारिणो गृहे धनं मुष्णन् दधिभाण्डे
करे पतिते सत्यत्र भुक्तोऽहमिति विचिन्त्य तत्सर्वस्वं तत्रैव मुक्त्वा विनिर्ययौ । परस्मिन्नहनि
तद्गणिन्या श्रीदेव्या निशि गुप्तवृत्त्या सहोदरवात्सल्यादाहृतः । पृष्टः—‘कथं मद्गृहे प्रविश्य सर्व-
15 सारं [गृहीत्वा] त्वया पुनरेव मुक्तम् ?’ । तेनोक्तं—

२०. कह नाम तस्स पावं चित्तिज्ज् आगए वि कोवम्मि । उप्पलदलसुकुमालो जस्स घरे अल्लिओ हत्थो ॥
सापि तद्वचनमाकर्ण्य तच्चरित्रेण चमत्कृता भोजनवस्त्रदानादिकमुपकारं चकार^१ । ‘मम पट्टा-
भिषेके भवत्यैव भगिन्या तिलकं विधेयमिति प्रतिपेदे¹⁰ ।

१७) अथान्यस्मिन्नवसरे तस्य¹¹ चरटवृत्त्या वर्तमानस्य चौरैः काप्यरण्यप्रदेशे रूढो जाम्बा-
20 भिधानो वणिकु तं¹⁹ चोरत्रयं दृष्ट्वा खिवाणपञ्चकमध्याद्वाणद्वयं भञ्जस्तैः पृष्ट इति²¹ प्राह—‘भवन्नित-
याधिकं वाणद्वयं विफलमित्युक्ते, तदुक्तं चैलवेध्यं वाणेनाहत्य तैः परितुष्टैरात्मना सह नीतस्त-
द्योधविद्याचमत्कृतेन ²⁴ श्रीवनराजेन ‘मम पट्टाभिषेके त्वं महामात्यो भावी’त्यादिश्य विमृष्टः ।

१८) अथ कन्यकुब्जादायातपञ्चकुलेन तद्देशराज्ञः सुतायाः श्रीमहर्षिकाभिधानायाः कञ्जुक-
सम्बन्धे पितृप्रदत्तगूर्जरदेशस्योद्ग्राहणकहेतवे समागतेन सेल्लभृद्धनराजाभिधानश्चक्रे । पण्मासीं

* द्वितारकान्तर्गतः पाठः AD नास्ति । 1 Db वाण० । 2 Da शीलगणि; Db शीलगण । 3 B सूरिभिः; A सूरि-
भिर्नामभिः । 4 B ०मवनमन्ती० । 5 B ‘पुण्य’ नास्ति । 6 Db परिपाख्य० । 7 B नास्ति । 8 D लोष्टैः; Pa बाणेः ।
9 AD नृपतिर्भा० । 10 P ‘स’ नास्ति; AD ‘तन्’ नास्ति । 11 B समर्पितः । † एतत्कोष्ठकान्तर्गतः पाठः केवलं P
आदर्शे एवोपलभ्यते । 12 ०प्रदान० । ‡ एतदग्रे Po आदर्शे ‘चौरस्वभावे लभ्ने न सुखं कदाचिदपि । यतः—

(२२) नकं दिवा न शयनं प्रकटा न चर्या सैरं न चाज्ञजलवस्त्रकलत्रभोगः ।

शंकानुजादपि सुतादपि दारतोऽपि लोकस्तथापि कुरुते ननु चौर्यवृत्तिम् ॥’

एतावान् प्रक्षिप्तः पाठः समुपलभ्यते । 13 केवलं B आदर्शे एव एष शब्दः । 14 B नास्ति । 15 B तदधि० । § एतद्विचिह्वा-
न्तर्गतपाठस्थाने AD आदर्शे ‘तया भोजनवस्त्र(वसु D)दानपूर्वकमुपकृतो’; B आदर्शे ‘ज्ञानभोजनवस्त्रदान०’ एतादृशः संक्षिप्तः
पाठः प्रपद्यते । 16 P प्रतिपन्नम् । 17 AD नास्ति । 18 D जम्बा० । 19 P तच्चौर० । 20 AD ‘स्व’ नास्ति ।
21 B ‘इति’ नास्ति । 22 D बल० । 23 P ‘तद्’ नास्ति । 24 BP ‘श्री’ नास्ति । 25 D तादृश० । 26 D महणिका० ।
27 P ०प्रतिपन्न । 28 B सोल्लवृद्ध; P सल्लभृद् ।

यावद्देशसुद्राद्य चतुर्विंशतिसंख्यान् पारुथकद्रम्मलक्षांस्तेजोजात्यांश्चतुःसहस्रसंख्यांस्तुरङ्गमान्
गृहीत्वा पुनः स्वदेशं प्रति प्रस्थितं पञ्चकुलं सौराष्ट्राभिधानघाटे वनराजो निहृत्य कस्मिन्नपि
वननिकुञ्जे तद्राजभयाद्वर्षं यावद्दुसवृत्त्या तस्यौ ।

१९) अथ निजराज्याभिषेकाय राजधानीनगरनिवेशाचिकीः शूरां भूमिमवलोकमानः पीप-
ल्ललातडागपाल्यां सुखनिपण्णेन भारूयाडसाखंडसुतेनाणहिल्लनात्रा पृष्टः—“किमवलोक्यते” । 5
‘नगरनिवेशयोग्या शूरा भूमिरवलोक्यते’ इति तैः प्रधानैरभिहिते, “यदि तस्य नगरनिवेशस्य
मैत्राम दत्तं ततस्तां भुवमावेदयामी’त्यभिधाय जालिवृक्षसमीपे गत्वा यावतीं भुवं शशकेन
श्वा त्रासितंस्तावतीं भुवं दर्शयामास । तत्र प्रदेशे” अण हि ल्ल पु र मिति’ नाम्नां नगरं
निवेशयामास ।”

[अत्रान्तरे P व्यादेशं निम्नोद्धृतानि पद्यानि लिखितानि प्राप्यन्ते—

10

[६] कृतहारानुकारेण प्रकारेण चकास्ति यत् । सुकृतेन वृतीभूय त्रायमाणं कलेरिव ॥

[७] चन्द्रशालसु बालानां खेलन्तीनां निशामुखे । यत्र वक्त्रश्रिया भाति शतचन्द्रं नभःस्खलम् ॥

[८] लङ्का शङ्कावती चम्पा सकम्पा विदिशा कृशा । काशिर्नाशितसम्पत्तिर्मिथिला शिथिलादरा ॥

[९] त्रिपुरी विपरीतश्रीर्मथुरा मन्यराकृतिः । धाराप्यभृन्निराधारा यत्र जैत्रगुणे सति ॥ युग्मम् ॥

[१०] कौरवेश्वरसैन्यस्य यत्पौररक्षीजनस्य च । बलाद् गाणेय-कर्णस्य न पश्याम्यहमन्तरम् ॥

15

[११] ग्रांडश्रीरलका न जातपुलका लङ्कतिशङ्काकुला, नैवाप्युजयिनी कदापि जयिनी चम्पातिकम्पान्विता ।

कान्ती कान्तिविभूषिता नहि तथाऽधोध्याऽतियोध्यामवत्, यस्याप्र तदिहाङ्कतं विजयते श्रीनर्तनं पचनम् ॥]

२०) ८०२ द्वाधिकाष्टशतसंवत्सरे (A D संवत् ८०२ वर्षे वैशाखसुदि २ सोमे) श्रीविक्रमार्कत-
स्तस्य जालितरोर्मूले” धवलगृहे कारयित्वा राज्याभिषेकलभ्रे काकरग्रामवास्तव्यां तां प्रतिपन्नभ-
गिनीं श्रियादेवीमाहूयं तथा कृततिलकः श्रीवनराजो” राज्याभिषेकं पञ्चाशद्वर्षदेद्यः कारया-20
मास । स जाम्ब्याभिधानो वणिग् महामाल्यश्चक्रे । पञ्चासरग्रामतः श्रीशीलगुणसूरीन् सभक्ति-
कमानीय धवलगृहे निजसिंहासने निवेश्य कृतञ्जचूडामणितया सप्ताङ्गमपि राज्यं तेभ्यः समर्प-
यंस्तैर्निःशुद्दैर्भूयो भूयो निपिद्धस्तं त्युपकारबुद्ध्या तदादेशाच्छ्रीपार्श्वनाथप्रतिमालङ्कृतं पञ्चा-
सराभिधानं चैवं निजाराधकमूर्त्तिसमेतं” च कारयामास । तथीं धवलगृहे” कण्ठेश्वरीप्रसादश्च
कारितः ।

25

२१. गुर्जराणामिदं राज्यं वनराजात्प्रभृत्यपि । जनेस्तु स्थापितं मध्वैस्तद्वेदपी नैव नन्दति” ॥

२१) संव० ८०२ पूर्वं निम्नद्धं वर्षं ५९ मास २ दिन २१ श्रीवनराजेन राज्यं कृतम् ।

श्रीवनराजस्य सर्वायुर्वर्षं १०९ मास २ दिन २१ ।

1 B 'पावय' नास्ति । 2 P पारुथक; Db पारुथक; D रूप्यक । 3 BP चतुःसहस्राद् सुरगान् । 4 AD 'राजधानी'
नास्ति । 5 P वरारक । 6 BP •निपण्णेः । 7 P भारूयाडसाखंडाः; B 'साखंडा' नास्ति । 8 A द्विसु विलो । 9 BP
'मथादेव' नास्ति । 10 D नाम सम । 11 BD दत्त । 12 B शशकेन यावतीं भुवं श्वाः; D यावती भूः शशकेनोच्छ्वासिता ।
13 AD 'प्रदेशे' नास्ति । 14 AD 'दृति' नास्ति । 15 P नास्ति । 16 BD निवेश्य । 17 BP •सरोमले । 18 BP
•माकर्षं । 19 BP नास्ति । 20 D नास्ति 'तत्'; A तवः । 21 P •सहितं । 22 AD तथा तेन । 23 D •गृहकण्ठे ।
24 D कण्ठे । 25 Db कण्ठेषाद् वच नन्दति ।

संवत् ८६२ वर्षे आपाढसुदि ३ गुरौ अश्विन्यां सिंहलग्ने वहमाने वनराजसुतस्य श्रीयोगराजस्य राज्याभिषेकः ।

[B P प्रत्यन्तरे—'संवत् ८०२ पूर्व वर्ष ६० श्रीवनराजेन राज्यं कृतम् । संवत् ८६२ वर्षे श्रीयोगराजस्य राज्याभिषेकः (P श्रीजोगराजेन राज्यमलंचक्रे)'—इत्येव पाठः ।]

२२) तस्य राज्ञः^१ त्रयः कुमारः । अन्यस्मिन्नवसरे क्षेमराजनाम्ना कुमारेण राजेति विज्ञप-
यांचक्रे—'देशान्तरीयस्य राज्ञः प्रवहणानि वात्यावर्त्तेन विपर्यस्तानि । अन्यवेलाकूलेभ्यः श्रीसो-
मेश्वरपत्तने समागतानि । ततस्तेषु तेजस्वितुरंगमसहस्रं दश (१००००) तथा गजानां सार्द्धाद्यथा
संख्यायां रूप १८ । अपरवस्तूनि कोटिसंख्याया । एतावत्सर्वं निजदेशोपरि स्वदेशमध्ये भूत्वा
सञ्चरिष्यति । यदि स्वाम्यादिशति तदाऽऽनीयते^२' इति विज्ञप्तेन राज्ञा तन्निषेधः कृतः ।

१० तदनन्तरं तैस्त्रिभिः कुमारै राज्ञो वयोवृद्धभावाद्द्वैकल्यमाकलय तस्यामपि स्वदेशप्रान्तप्रान्तरं-
भूमौ स्वसैन्यं सजीकृत्याज्ञातचौरवृत्त्या तत्सर्वमाच्छिद्य स्वपितुरुपनिन्द्ये । अन्तःकुपितेन मौनाव-
लम्बिना तेन^३ राज्ञा न किमपि तेषां प्रति^४ प्रत्यादिष्टम् । तत्सर्वं नृपतिसात्कृत्वा 'क्षेमराजकुमारे-
णैतत्कार्यं सुन्दरं कृतमसुन्दरं वे'ति विज्ञप्तो नृपतिर्वभाषे—'यदि सुन्दरमुच्यते तदा परस्वलुण्ड-
नपातकम्; यद्यसुन्दरमभिधीयते तदा भवदीयचेतस्सु^५ विरक्तिः । अतो मौनमेव श्रेय इति

१५ सिद्धम् । श्रूयतां भवदीयप्रथमप्रश्ने परवित्तापहृतौ निषेधहेतुः । यदा परमण्डलेषु नृपतयः
सर्वेषामपि राज्ञां राज्यप्रशांसां कुर्वन्ति तदा गूर्जरदेशे च रट राज्य मित्युपहसन्ति^६ । अस्मत्स्थानं-
पुरुषैरित्यादिस्वरूपं वयं विज्ञप्तिकया ज्ञाप्यमानाः किञ्चिन्निजपूर्वजवैमनस्यमावहन्तो दूयामहे ।
यद्ययं पूर्वजकलङ्कः सर्वलोकहृदये विस्मृतिमावहति तदा समस्तराजपङ्क्तिषु वयमपि राज-
शब्दं लभामहे । धनलवलो भूलोलुभैर्भवद्भिः स पूर्वजकलङ्क उन्मृज्य^७ पुनर्नवीकृतः^८ । तदनन्तरं

२० राज्ञा शस्त्रागारान्निजं धनुरूपानीय 'यो भवत्सु बलवान् स इदमारोपयत्विति समादिष्टे सर्वा-
भिसारेण तन्नैकेनाप्यधिरोप्यत इति राज्ञा हेलयैवाधिज्यीकृत्याभिदधे—

२२. आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां वृत्तिच्छेदोऽनुजीविनाम्^९ । पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रो वध उच्यते ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशात् आज्ञाभङ्गादस्मास्वशस्त्रवधकारिषु पुत्रेषु को दण्डः^{१०} उचितः । अतो
राज्ञा प्रायोपवेशनपूर्वकं विंशत्यधिकवर्षशते पूर्णं चिताप्रवेशः कृतः । अनेन राज्ञा भट्टारिकाश्री-
२५ योगीश्वरीप्रासादः कृतः^{११} ।

२३) अनेन (योगराजनाम्ना) राज्ञा वर्ष ३५ राज्यं कृतम् ।

सं० ८९७ पूर्व वर्ष २५ श्रीक्षेमराजेन राज्यं कृतम् ।

सं० ९२२ पूर्व वर्ष २९ श्रीभूयडेन राज्यं कृतम् ।

अनेन श्रीपत्तने भूयडेश्वरप्रासादः कारितः ।

1 AD 'राज्ञः' नास्ति । 2 A सार्द्धाद्यथा; D सार्द्धशती । 3 B संख्यायां । 4 D 'रूप १८' नास्ति । 5 B 'भूत्वा'
नास्ति । 6 BP तदादीयते । 7 P 'वृद्धताभां' । 8 B प्रान्तरप्रान्तभू०; A प्रान्तप्रान्तभू०; D प्रान्तभू० । 9 D 'स्व'
नास्ति । 10 AD 'तेन' नास्ति । 11 P 'प्रति' नास्ति; B प्रतिपर्यादिष्टं; D प्रतिपर्यादि कृतं । 12 AD चेतसो । 13 P
'हसन्तः' । 14 AD 'स्थान' नास्ति । 15 AD 'वयं' नास्ति । 16 AD पूर्वज० । 17 PD 'लोभ' नास्ति । 18 AD
उन्मृज्य । 19 B 'धिकृत्याभिदधे' । 20 P द्विजन्मनां । 21 D 'आज्ञाभङ्गां' नास्ति । 22 BP दण्डः कः । 23 BP
विंशत्याधिकं । 24 BP भादशे एषा पङ्क्तिर्नास्ति ।

- सं० ९५१ पूर्वं श्रीवैरसिंहेन वर्ष २५ राज्यं कृतम् ।
 सं० ९७६ पूर्वं वर्ष १५ श्रीरत्नादित्येन राज्यं कृतम् ।
 सं० ९९१ पूर्वं वर्ष ७ श्रीसामन्तसिंहेन राज्यं कृतम् ।

एवं चापोत्कटवंशे सप्त नृपतयोऽभूवन् । विक्रमकालात् संख्यया वर्ष ९९८ ।

[A आदर्शं तथा प्रायस्तत्सदृशे D पुस्तके एषा वंशावलिः निम्नस्वरूपा लिखिता लभ्यते—

- सं० ८..... (१) श्रावणसुदि ४ निरुद्धं वर्ष १० मास १ दिन १ श्रीयोगराजेन राज्यं कृतम् ।
 सं० ८..... श्रावणसुदि ५ उत्तरापाठनक्षत्रे धनुर्लभे रत्नादित्यस्य राज्याभिषेको बभूव ।
 सं० ८..... कार्तिकसुदि ९ निरुद्धं वर्ष ३ मास ३ दिन ४ अनेन राज्ञा राज्यं कृतं ।
 सं० ८..... कार्तिकसुदि ९ रवौ मघानक्षत्रे वृषलभे श्रीवैरसिंहो राज्ये समुपविष्टः ।
 सं० ८..... ज्येष्ठसुदि १० शुके निरुद्धं वर्ष ११ मास ७ दिन २ अनेन राज्ञा राज्यं चक्रे ।
 सं० ८..... ज्येष्ठसुदि १३ शनौ हस्तनक्षत्रे सिंहलभे श्रीक्षेमराजदेवस्य राज्याभिषेकः समजनि ।
 सं० ९२ भाद्रपदसुदि १५ रवौ वर्ष ३८ मास ३ दिन १० अस्य राज्ञो राज्यनिबन्धः ।
 सं० ९३५ वर्षे अश्वीनीसुदि १ सोमे रोहिणीनक्षत्रे कुम्भलभे श्रीचामुण्डराजदेवस्य पट्टाभिषेकः समजनि ।
 सं० ९..... माघवादि ३ सोमे निरुद्धं वर्ष १३ मास ४ दिन १७ अनेन राज्ञा राज्यं विदधे ।
 सं० ९३८ (१) माघवादि ४ भौमे स्वातिनक्षत्रे सिंहलभे श्रीआगडदेवो राज्ये उपविष्टः । अनेन कर्करायां 15
 पुर्या आगडेश्वर-कण्ठेश्वरीप्रासादौ स्मारितौ ।
 सं० ९६५ पौषसुदि ९ बुधे निरुद्धं वर्ष २६ मास १ दिन २० राज्यं कृतं ।
 सं० ९..... पौषसुदि १० गुरौ आर्द्रानक्षत्रे कुम्भलभे भृगुगडदेवः पट्टे समुपविष्टः । अनेन राज्ञा
 भृगुगडेश्वरप्रासादः कारितः श्रीपत्तने प्राकारश्च ।
 सं० ९..... वर्षे आपाटसुदि १५ निरुद्धं वर्ष २७ मास ६ दिन ५ राज्यं कृतं ।
 एवं चापोत्कटवंशे पुरुष ८; तद्वंशे १९० वर्ष, मास २, दिन सप्त राज्यं कृतम् ।]

२३. *असेन्या मातङ्गाः परिगलितपक्षाः शिखरिणो जडप्रीतिः कूर्मः फणिपतिर्यं च द्विरसनः ।
 इति ध्यातुर्धातुर्धरणिधृतये सान्ध्यचुलुकात्समुत्तस्यौ कश्चिद्विलसदसिपट्टः स सुमटः ॥ इति ॥

[५. मूलराजप्रबन्धः ।]

२४) अथ पूर्वोक्तश्रीभृगुराजवंशे मुञ्जालदेवसुतां राज-वीज-दण्डक-नामानस्त्रयः सहोदरा 25
 यात्रायां श्रीसोमनाथं नमस्कृत्य ततः प्रत्यावृत्ताः श्रीमदणहिल्लपुरे श्रीसामन्तसिंहद्वयं वाहके-
 ल्यामयलोकमानास्तुरगस्य नृपेण कशाघातेन दत्ते सति कार्पटिकवेशधारी राजनामा क्षत्रियोऽन-
 यसरदत्तेन तेन कशाघातेन पीडितः शिरःकम्पपूर्वकं हा हेति शब्दमवादीत् । राज्ञा तत्कारणं
 श्रुष्टः स-‘तुरङ्गमेन कृतं गतिविशेषं न्युञ्जन्योग्यमनवधार्थं कशाघाते दीयमाने भूमैव मर्माभि-
 घातः समजनि’ । तेन तद्वचसा चमत्कृतेन राज्ञा स तुरङ्गमो वाहनाय समर्पितस्तस्यैव । अन्वाश्व-30
 चारयोः सदृशं योगमालोक्य पदे पदे तयोर्न्युञ्जन्तानि कुर्वन्तेनैव तदाचार्येण तस्य महत्कुलमा-
 कलय्य लीलादेवीनाम्नीं स्वभगिनीं तस्मै ददात् । आधानानन्तरं कियत्यपि गते काले, तस्या अकाण्ड-

* पृतलवं BP आदर्शं नोपलभ्यते । 1 BP ‘भय’ नास्ति । 2 D भृगुगडरा०; P भृगुगडा० । 3 BP नास्ति । 4 AD
 श्रीभृगुगडदेवपुत्रं । 5 BP ०प्रहारेण ।

मरणे सञ्जाते सति, सचिवैरपत्यमरणं पर्यालोच्य तदुदरविदारणपूर्वमपत्यमुद्धृतम् । मूलनक्षत्र-
जातत्वात्स श्रीमूलराजाभिधया समजनि । बालार्क इव आजन्म तेजोमयत्वात्सर्ववल्लभ-
तया पराक्रमेण मातुलमहीपालं प्रवर्द्धमानसाम्राज्यं कुर्वन् मदमत्तेन श्रीसामन्तसिंहेन स साम्रा-
ज्येऽभिषिच्यते अर्जुन्मत्तेनोत्थाप्यते च । तदादिचापोत्कटानां दानमुपहासतया प्रसिद्धम् । स
इत्थमनुदिनं विडम्ब्यमानो निजपरिकरं सजीकृत्य विक्रलेन मातुलेन स्थापितो राज्ये तं निहत्य
सत्यं एव भूपतिर्भवत् ।

२५) सं० ९९३ वर्षे आषाढसुदि १५ गुरौ, अश्विनीनक्षत्रे सिंहलग्ने रात्रिप्रहरद्वयसमये जन्मत
एकविंशतितमे वर्षे श्रीमूलराजस्य राज्याभिषेकः समजनि ।

(B P आदर्श—‘सं० ९९८ वर्षे श्रीमूलराजस्य राज्याभिषेको निष्पन्नः ।’ एतावानेव पाठः)

२४. *मूलार्कः श्रूयते शास्त्रे सर्वकल्याणकारकः । अधुना मूलराजेन योगचित्रं प्रशस्यते ॥

[१२] स्वप्ने एत्य वनं जगाद स विभुश्चापोत्कटानां विभोर्वशे हृहयभूपतेर्गुणवती कन्यास्ति वं..... ।

त्तासौ मुदितेन विगताशङ्कं विवाह्या त्वया गर्भं धास्यति सार्वभौममुदरे सेयं मृगाक्षी यतः ॥

[१३] तत्कुशावजनिष्ट विष्टपमणिः श्रीराजिराजाङ्गजः श्रीमद्गूर्जरमण्डलेऽथ नृपतिः श्रीमूलराजाहयः ।

यस्मिन् दिग्विजयोद्यमव्यतिकरे प्रौढप्रभावाद्भुते कम्पन्ते स मनांसि नाम न परं भूम्योऽपि भूमीभुजाम् ॥

श्रीसौराष्ट्रमंडले युद्धं सा...सीहेन इति प्रबन्धः ।

[१४] आवर्जिता जितारातेर्गुणैर्वाणरिपोरिव । गूर्जरेश्वरराज्यश्रीर्यस्य जज्ञे स्वयंवरा ॥

[१५] सपत्राकृतशत्रूणां संपराये स्वपत्रिणाम् । महेच्छः कच्छभूपालं लक्षं लक्षीचकार यः ॥

[१६] लाटेश्वरस्य सेनान्यमसामान्यपराक्रमः । दुर्वारं वाणपं हित्वा हास्तिकं यः समग्रहीत् ॥

[१७] दानोपहतदारिद्र्यं शौर्यनिर्जितदुर्जनम् । कीर्त्तिस्थगितकाकुत्स्थं यो राज्यमकरोच्चिरम् ॥

20 [इत्यादिभिः स्तुतिभिः बुधैः स्तूयमानः साम्राज्यं कुर्वन्—] कस्मिन्नप्यवसरे सपादलक्ष्मीयः क्षिति-
पतिः श्रीमूलराजमभिषेणयितुं⁹ गूर्जरदेशसन्धौ समाजगाम । तद्यौगपचेन नरपतेस्तिलङ्गदेशीय-
राज्ञो वारपनामा सेनापतिरुपाययौ । श्रीमूलराजेन तयोरेकस्मिन्विचृह्यमाणेऽपरः पार्णिघातं
कुरुत इति सचिवैः सह विमृशंस्तैरुचे—‘श्रीकन्थादुर्गे प्रविश्य कियन्त्यपि दिनान्यतिवाह्यन्ताम्¹¹ ।
नवरात्रिकेषु समागतेषु सपादलक्षक्षितिपतिः स्वराजधान्यां शाकम्भर्यामेव स्वगोत्रजामाराध-
यिष्यति । तस्मिन्नवसरे श्रीवारपनामा सेनानीर्जीयते । तदनुक्रमागतः सपादलक्षक्षोणीपतिरपि¹²
इत्थं तदीये मन्त्रे श्रुते सति नृपः प्राह—‘मम लोके पलायनापवादः किं न भविष्यती’त्यादिष्टे, ते ऊचुः—

२५. यदपसरति मेघः कारणं तत्प्रहर्तुं मृगपतिरपि कौपात्सङ्कुचत्युत्पतिष्णुः ।

हृदयनिहितवैरा गूढयत्रप्रचाराः किमपि विगणयन्तो बुद्धिमन्तः सहन्ते ॥

इति तद्वचसा श्रीमूलराजः श्रीकन्थादुर्गे¹³ प्रविवेश । श्रीसपादलक्ष्मीभूपतिः श्रीगूर्जरदेश एव¹⁴

1 AD ‘सति’ नास्ति । 2 P ‘मूलनक्षत्रजातत्वात् मूलराज इति’ इत्येव पाठः । 3 AD श्रीभूयडदेवेन । 4 AB अननुम०; D तेन तु मत्ते० । 5 AD ०हासप्रसिद्धं । 6 BP राज्ये स्थापितो । 7 BP स सत्य ।

* B आदर्शे एतादृश एव श्लोकः—मूलार्कः श्रूयते लोके सर्वकार्यस्य कारकः । अधुना मूलराजस्तु चित्रं लोकेषु गीयते ॥

† एतच्चिह्नान्कितानि पद्यानि P आदर्शं विना नान्यत्रोपलभ्यन्ते । ‡ एषा खण्डिता पङ्क्तिरपि P प्रतावेव लभ्यते ।

8 BP आदर्शं एवैषः कोष्ठकगतः पाठः प्राप्यते । 9 Da-b पराजेतुं । 10 B नरपतितिलंगदेशराज्ञो । 11 AD ०वाह्यन्ते ।

12 BP ‘ते ऊचुः’ नास्ति । 13 P ०दुर्गं । 14 AD ‘एव’ नास्ति ।

वर्षाकालमतिक्रामन्नवरात्रेषु समागतेषु तस्यामेव कटकभूमौ शाकम्भरीनगरं निवेद्य तत्र गोत्र-
जामानीय तत्रैव नवरात्राणि प्रारभे । श्रीमूलराजस्तत्स्वरूपमवगम्य निरुपायान् मन्त्रिणो मत्वा
तत्कालोत्पन्नमतिवैभवो राजलाहणिकां प्रारभ्य राजादेशेन समस्तान् समन्ततः सामन्तानाहूय
कूटलेखनव्ययकरणप्रतिबद्धपञ्चकुलमुखेन सर्वानपि राजपुत्रान् पदार्तीश्चान्वयावदाताभ्यामुपलक्ष्य
यथोचितदानादिभिरावर्ज्य च समयसङ्केतज्ञापनपूर्वकं तान् सर्वान् सपादलक्षीयनृपतिशिबिरस-
न्निहितान् विधाय, स्वयं निर्णीते वासरे प्रधानकरभीमारुह्य तत्प्रतिपालकेन समं भूयसीमपि भुवमा-
क्रम्य, प्रत्यूपकालेऽप्रतर्कित एव सपादलक्षीयनृपतेः कटकं प्रविश्य करभ्या अवरुह्य कृपाणपाणिरे-
क्राक्येव श्रीमूलराजस्तदौवारिकमभिहितवान्—‘साम्प्रतं नृपतेः कः समयः ? श्रीमूलराजो राजद्वारे
प्रविशतीति स्वस्वामिने विज्ञपय’—इति वदंस्तं दोर्दण्डप्रहारेण द्वारदेशादपसार्य, ‘अयं श्रीमूलराज
एव द्वारे प्रविशती’ति तस्मिन्नभिदधाने गुरुदरान्तःप्रविश्य तस्य राज्ञः पत्यङ्के स्वयं निपसाद् ।
भयन्नान्तः स राजा क्षणमेकं मौनमवलम्ब्येपत्साध्वसं विधुय, ‘भवानेव श्रीमूलराजः?’ इत्यभिहिते,
श्रीमूलराजस्य ओमिति गिरमाकर्ण्य यावत्समयोचितं किञ्चिदस्ति तावत्पूर्वसङ्केतितैस्तैश्चतुःसह-
स्रप्रमितैः पत्तिभिः स गुरुदरः परितः¹⁰ परिवेष्टयाञ्चके । अथ श्रीमूलराजेन स नृप इत्यभिदधे—
‘अस्मिन्भूवलये नृपतिः समरवीरः समरे यो ममं सम्मुखस्तिष्ठति स कोऽपि नास्त्यस्ति वेति मम
विश्रुशतस्त्वमुपयाचितशंतीरुपस्थितोऽसि । परमशनायसरे भक्षिकासन्निपात इव तिलङ्गदेशीय-
तैलिपांभिधानराज्ञः सेनापतिं मज्जयाय समागतं यावच्छिक्षयामि तावत्त्वया पार्ष्णिघातादिभ्या-
पाररहितेन स्यातव्यमिति त्वामुपरोद्धुमहमागतोऽसि’ । श्रीमूलराजेनेत्यभिहिते स भूपतिरेवम-
वादीत्—‘यस्त्वं नृपतिरपि सामान्यपत्तिरिव जीवितनिरपेक्षतयेत्वं चैरिगृह एक एव प्रविशसि तेन
त्वया सार्द्धमाजीवितान्तं मे सन्धिः’ । तेन राज्ञेत्युदिते ‘मा मैवं वदे’ति तं निवारयंस्तेन भोजनाय
निमन्त्रितोऽवज्ञया तं निषिद्ध्य, करे तरवारिमादायोत्थितस्तां करभीमारुह्य तेन स्कन्धावारेण परि-
वेष्टितो चारपसेनापतेः कटके पतितः । तं निहृत्य दशसहस्रसंख्यांस्तद्वाजिनोऽष्टादशगजरूपाणि
चादाय यावदावासान् दत्ते तावत्प्रणिधिभिरस्मिन्वृत्तान्ते ज्ञापिते सपादलक्षनृपतिः पलायाञ्चके ।

२६) तेन राज्ञा श्रीपत्तने श्रीमूलराजवसहिका¹¹ कारिता, श्रीमुञ्जालदेवस्वामिनः¹² प्रासादश्च ।
तथा निल्यं निल्यं सोमवासरे श्रीसोमेश्वरपत्तने¹³ यात्रायां शिवभक्तिं तथा व्रजंस्तद्भक्तिपरिलुप्तः
सोमनाथ उपदेशदानपूर्वं मण्डलीनगरमागतः । तेन राज्ञा तत्र मूलेश्वर इति प्रासादः कारितः ।
तत्र नमश्चिकीर्षार्ह्येण प्रतिदिनमागच्छतस्तस्य “नृपतेस्तद्भक्तिपरिलुप्तः श्रीसोमेश्वरः ‘अहं’
ससागर एव भवन्नगरे समेप्यामी’त्यभिधाय श्रीमदणहिल्लैपुरेऽवतारमकरोत् । समागतसागर-
सङ्केतेन सर्वेष्वपि जलाशयेषु सर्वाण्यपि वारीणि क्षाराण्यभवन् । तेन राज्ञा तत्र त्रिपुररुप-
प्रासादः कारितः ।

1 AD ज्ञातया । 2 D राजा टिड्ढिका; A टिड्ढिकीर्षि । 3 BP क्षणलेखक । 4 DP ज्ञापना । 5 AD ‘स्वयं’
नास्ति । 6 D ऊर्ध्व । 7 B गुरदरा; P गुरुदरा । 8 B इत्यभिहिते; P इति तेनाभिहिते । 9 B मूलराजः स्वयं जगौ
ओमि । 10 AD नास्ति । 11 B कौटुम्भिक; P नास्ति । 12 D विदाय ‘मम’ नास्ति । 13 BP मन्मुने भवनिष्ठे ।
14 BP नारायण्येन; 15 AD याचितेयम् । 16 AD तैलम् । 17 AD ‘त’ नास्ति । 18 D यत्वं । 19 B
जीवितान्तमेव सन्धिः; P जीवितमेव सन्धिः । 20 D ‘नृपतिः’ नास्ति । 21 BP मूलवसहिका । 22 BP मुञ्जालस्वामि-
देवनाम्ना । 23 AD धीपत्तने । 24 गिरमरस्ता । 25 BP मण्डलीमुपागतः । 26 AD ‘नृपतेः’ नास्ति । 27 AD
‘महं’ नास्ति । 28 P ‘दितुरपत्तने ।

२७) अथ तस्य प्रासादस्य^१ चिन्तायकमुचितं तपस्विनं कश्चिदालोकमानः^२ सरस्वतीसरितीरे एकान्तरोपवासपारणकेऽनिर्दिष्टपञ्चग्रासभिक्षाहारं कान्थडिनामानं स तपस्विनमश्रौषीत् । यावत्तन्नमस्याहेतवे नृपतिस्तत्र प्रयाति तावत्तेन तृतीयज्वरिणा स ज्वरः कन्थायां नियोजित इति नृपतिरालोक्य,^३ तेन राज्ञा 'कथं कन्था कम्पते ?' इति पृष्टः । 'नृपेण सह वार्त्ता कर्तुमक्षमतयेह^४ ज्वर आरोपित' इत्यभिहिते पार्थिवः प्राह—'यद्येतावती शक्तिर्भवतस्तदा ज्वरः किं न सर्वथा प्रहीयते' इति राजादेशे—

२६. 'उपतिष्ठन्तु मे रोगा ये केचित्पूर्वसञ्चिताः । आनृष्ये गन्तुमिच्छामि तच्छम्भोः परमं पदम् ॥

इति शिवपुराणोक्तान्यधीयन्, नाशुक्तं कर्म न क्षीयते इति जानन् कथमसुं विसृजामी'ति तेनाभिहिते त्रिपुरुषधर्मस्थानस्य^५ चिन्तायकत्वाय नृपतिरभ्यर्थयामास ।

२७. 'अधिकारात्रिभिर्मासैर्माठापत्यात्रिभिर्दिनैः । शीघ्रं नरकवाञ्छा चेद्दिनमेकं^६ पुरोहितः ॥

इति स्मृतिवाक्यतत्त्वं^७ जानंस्तप उडुपेन संसारसागरमुत्तीर्य कथं गोष्पदे निमज्जामी'ति वचसा निषिद्धो नृपस्ताम्रशासनं मण्डकवेष्टितं निर्माय तस्मै भिक्षागताय पत्रपुटे मोचयामास । स तदजानंस्ततः प्रत्यावृत्तः । पुरा प्रदत्तमार्गोऽपि सरस्वत्याः पूरे तदा न^८ दीयमानमार्गः, आजन्म निजदूषणानि विमृशंस्तात्कालिकभिक्षादोषपरिज्ञानाय यावद्विलोकते तावत्तद्वत्तं ताम्रशासनं^९ ददर्श । तदनु क्रुद्धं तपोधनं विज्ञाय तत्रागत्य नृपस्तत्सान्त्वनाय यावद्विनयवाक्यानि ब्रूते तावत्तेन 'मया दक्षिणपाणिना गृहीतं भवत्ताम्रशासनं कथं वृथा भवती'ति वयजल्लदेवनामा निजविनेयो नृपाय समर्पितः । तेन वयजल्लदेवेन 'प्रतिदिनमङ्गोद्वर्तनाय जाल्यघुसृणस्याष्टौ पलानि, मृगमदपलचतुष्टयम्, कर्पूरपलमेकम्, द्वात्रिंशद्द्वाराङ्गनाः, ग्रासं^{१०}सहितं सितातपत्रं च यदा ददासि तदा चिन्तायकत्वमङ्गीकरोमी'त्यभिहिते राज्ञा तत्सर्वं प्रतिपद्य त्रिपुरुषधर्मस्थाने तपस्विभूपतिपदे^{११} सोऽभिषिक्तः । कंकूलोल इति प्रसिद्धः* । इत्थं भोगान् भुञ्जानोऽप्यजिह्वब्रह्मचर्यव्रतनिरतः स कदाचिन्निशि मूलराजपत्न्या परीक्षितुमारब्धः । तां^{१२} ताम्बूलप्रहारेण कुष्ठिनीं विधाय पुनरनुनीतो निजोद्वर्तनविलेपनात्^{१३} स्नानोत्सृष्टपयःप्रक्षालनाच्च सजीचकार ।

[अथात्रैव लाखाकोत्पत्ति-विपत्तिप्रबन्धः ।]

२८) पुरा कस्मिन्नपि परमारवंशे कीर्त्तिराजदेवाधिपतेः सुता कामलतानाम्नी । सा बाल्ये सम-
मालिभिः^{१४} कस्यापि प्रासादस्य पुरो रममाणा, वरान् वृणीतेति ताभिर्व्याहियमार्गां^{१५} सा कामलता
घोरान्धकारनिरुद्धनयनमार्गां प्रासादस्तम्भान्तरितं फूलडोभिधानं पशुपालमज्ञातवृत्तान्तमेव
वृत्वां, तदनन्तरं कतिपयैर्वर्षैः प्रधानवरेभ्य उपढौक्यमाना पतिव्रताव्रतनिर्वहणाय पितरावनु-
ज्ञाप्य निर्वन्धात्तमेवोपयेमे । तयोर्नन्दनो लाखाकः । स कच्छदेशाधिपतिः, प्रसादितयशोराज-

1 AD नास्ति । 2 P °द्वलोकमानः । 3 BP सरस्वत्याः सरितस्तीरे । 4 D कन्थडि० । 5 D 'स' नास्ति । 6 P °रालोके । 7 BP नास्ति । 8 BP आनृष्ये । 9 BP चिन्तायकत्वाय त्रिपुरुषधर्मस्थानस्य । 10 °दिनं भव । 11 AD 'तत्त्वं' नास्ति । 12 AD 'कथं' नास्ति । 13 AD दत्त० । 14 P पूरेऽदीयमान० । 15 B स दत्तस्ताम्र०; AD तावत्तताम्र० । 16 D ग्राम० । 17 A कंकूलोल; D कंकुरौल; Da-c कंकुरौल । * B नास्तेतद्वाक्यं । 18 B 'अपि' नास्ति । 19 BD 'व्रत' नास्ति । 20 P °मारेभे । 21 D नास्ति 'तां' । 22 D विलेपनस्नानो० । † D पुस्तक एवैषा पङ्क्तिर्दृश्यते; नान्यत्र । 23 P विनाऽन्यत्र 'देशाधि०' । 24 P समं सखिभिः । 25 AP °माणे । 26 B फूलहा० । 27 AD °मज्ञातवृत्त्या तमेव । 28 A वृत्तं ।

वरप्रसादात्सर्वतोऽप्यजेयः, एकादशकृत्वस्त्रासितश्रीमूलराजसैन्यः, कसिन्नप्यवसरे कपिलको-
द्दुर्गस्थित एव लाखाकः राज्ञां स्वयं निरुद्धः । तदनु स लक्षः काप्यवस्कन्ददानाय प्रहितं निर्व्यू-
ढसाहसं माहेचाभिर्धं भृत्यमागच्छन्तमित्येव । तत्स्वरूपमवधार्य श्रीमूलराजेन तदागमनमार्गेषु
निरुद्धेषु स समासकार्यस्तंत्रागच्छन् 'शस्त्रं त्यजे'ति राजपुरुरूपैरुक्तः स्वस्वामिकार्यसमर्थनाय तथैव
कृत्वा समरसज्जं लाखाकमुपेत्य प्राणंसीत् । अथ संग्रामावसरे—

२८. उग्या ताविउं जिहिं न किउ लखउ भणइ ति वट्ट । गणिया लब्धई दीहडा के दह अहवा अट्ट ॥

इत्यादिबोधवाक्यानि ¹⁰ बहूनि व्याहरन् माहेचाभृत्येनोद्भूतसुभद्रवृत्तिदर्शनेन प्रोत्साहितसाहसः
श्रीमूलराजेन समं द्वन्द्वयुद्धं कुर्वाणस्तस्याजेयतां दिनत्रयेण विमृश्य तुर्यदिने श्रीसोमेश्वर-
मनुस्मृत्य ततोऽवतीर्णरुद्रकलया स लक्षो निजन्ने । अथ भूपतिस्तस्याजिभूपतितस्य वातचलिते¹¹
श्मश्रुणि पदा स्पृशन् लक्षजनन्या 'लृति' रोगेण भवद्दंशो विपत्स्यत' इति शर्तः ।

२९. स्वप्रतापानले येन लक्षहोमं वितन्वता । स्रत्रितस्तत्कलत्राणां वाप्यावग्रहनिग्रहः ॥

३०. कच्छपलक्षं ह्रीत्वा सहसाधिकलम्बजालमायातम् । सङ्गरसारंगमध्ये धीवरतीं दर्शिता येन ॥

३१. मेदिन्यां लब्धजन्मा जितबलिनि बलौ बद्धमूला दर्धीचौ रामे रुद्रप्रवाला दिनकरतनये जातशाखोपशाखा ।
किञ्चिन्नागार्जुनेन प्रकटितकलिका पुष्पिता साहसङ्के आमूला मूलराज त्वयि फलितवती त्यागिनि त्यागवल्ली ॥

३२. स्नाता प्राङ्गुपि वारिवाहसलिलैः संरूढदर्शङ्करन्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्दत्त्वा निवापाञ्जलीन् ।
प्रासादास्तव विद्विपां परिपतत्कुड्यव्यपिण्डच्छलात्कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेतया पिण्डक्रियाम् ॥

॥ इति लाखाफूलउत्र-उत्पत्तिविपत्तिप्रबन्धः ॥ ११ ॥

२९) इत्थं तेन राज्ञा पञ्चपञ्चाशद्वर्षाणि निष्कण्टकं साम्राज्यं विधाय सान्ध्यनीराजनाविघेर-
नन्तरं राज्ञा प्रसादीकृतं ताम्बूलं चण्डेन करतलाभ्यामादाय तत्र कृमिदर्शनाच्चिर्न्येनं तत्स्वरूपप्र-
वगम्य वैराग्यात्संन्यासाङ्गीकारपूर्वं दक्षिणचरणाङ्गुष्ठे वह्निनिषेजनापूर्वं गजदानप्रभृतीनि महा-
दानानि ददानोऽष्टभिर्दिनैः—

३३. उद्भ्रमेकं पदलभमग्निमेकं विपेहे विनयैकवश्यः । प्रतापिनोऽप्यस्य कथैव का र्थेद्विभेद भानोरपि मण्डलं चः ॥

इत्यादिभिः¹² स्तुतिभिः स्तूयमानो दिवमारुरोह ।

संव० १९८ पूर्वं वर्ष ५५ राज्यं श्रीमूलराजश्चक्रे ॥ इति मूलराजप्रबन्धः ॥ १२ ॥

[१८] *तसिन्नय कथाशेषे निःशेषितनिजद्विपि । राजा चागुडराजोऽभूत् महीमण्डलमन्त्रन् ॥

[१९] *विरोधिवनिताचिततापाध्यापनपण्डिताः । यदीयाः कटकारग्माः कृतजम्मरिर्मीदवः ॥

[२०] *पाणिपङ्कजवर्तिन्या स्फुरत्कोशविलासया । यस्यासिभ्रमरश्रेण्या मित्रा वंशाः क्वाच्यन्त ॥

1 AD कोटि; B कोट । 2 BP 'लाखाक' नास्ति । 3 A 'राजा' नास्ति । 4 P 'निरुद्धः' । 5 B 'दह';
P तासुउ । 6 D जहिं । 7 P ते । 8 B छामई । 9 P कि । 10 B 'बहूनि बोधवाक्यानि' इति; AD 'बहूनि'
स्थाने 'निविधानि' इति पाठान्तरम् । 11 D 'भृत्येनोद्भूतसुभद्रवृत्तिदं' । 12 B नास्ति 'व' । 13 P 'संन्यासाङ्गीकारपूर्वं'
14 P चलितं । 15 AD स्पृशन् राजा लक्षं । 16 B तजनन्या । 17 B 'लृति' । 18 AD 'लृति' । 19 P 'लृति'
20 P पीरता । † इदं पदपदं नोपलभ्यते B प्रती । ‡ B प्रती नाग्येया इति; AD 'लृति' इति पाठान्तरम् ।
21 AD सन्त्या । 22 D 'निर्व्येन' नास्ति । 23 BP अष्टादशभिः । 24 B 'वह्नि' । 25 P 'वह्नि'
§ Da-b प्रती इदं पाठयमुपलभ्यते । * प्तानि प्तानि P प्रवायेव प्रच्छेदे ।

३०) संवत् १०५३ पूर्वं वर्ष १३ श्रीचामुण्डराजेन राज्यं कृतम् ।

[२१] *लोकत्रयोल्लसत्कीर्तिर्महीपतिमतल्लिका । राजा बल्लभराजाख्यस्ततस्तत्तनुभूरभूत् ॥

[२२] *उपरुन्धन् विरुद्धानां पुरीः पुरुषपौरुषः । जगज्जम्पन इत्येष विशेषज्ञैरुदीरितः ॥

३१) सं० १०६६ पूर्वं मास ६ श्रीवल्लभराजेन राज्यं कृतम् ।

[२३] *वभूव भूपतिस्तस्यावरजो विरजस्तमाः । श्रीमान् दुर्लभराजाख्यः सुदुर्लभयशाः परैः ॥

[२४] *कालेन करवालेन भोगिनेवाभिरक्षितम् । निधानमिव यद्दराज्यमनाहार्यं परैरभूत् ॥

[२५] *सर्वथानुपभोग्येषु यस्य सौभाग्यभासिनः । न करः परदारेषु द्विजसारेषु चापतत् ॥

३२) सं० १०६६ पूर्वं व० ११ मा० ६ श्रीदुर्लभराजेन राज्यं कृतम् ।

अथ तेन राज्ञा दुर्लभेन श्रीपत्तने श्रीदुर्लभसरो रचयांचक्रे ।

[२६] *तस्य भ्रातृसुतः श्रीमान् भीमाख्यः पृथिवीपतिः । विष्टपत्रितयामीष्टप्रवृत्तिप्रतिभूरभूत् ॥

(अत्र A आदर्शानुसारी मुद्रितपुस्तकस्थः कालक्रमसूचकोऽयं पाठ एतादृशः—)

[अथ सं० १५० (? १०५२) श्रावणशुदि ११ शुके पुष्यनक्षत्रे वृषलग्नौ श्रीचामुण्डराजो राज्ये उपाविशत् ।

अनेन श्रीपत्तने चन्दनाथदेव-चाचिणेश्वरदेवप्रासादौ कारितौ ।

सं० ५५ (? १०६५) अश्विनिशुदि ५ सोमे निरुद्धं वर्ष १३, मास १, दिन २४ राज्यं कृतं ।

सं० १०५५ (? १०६५) अश्विनशुदि ६ भौमे ज्येष्ठानक्षत्रे मिथुनलग्नौ श्रीवल्लभराजदेवो राज्ये उपविष्टः ।

अस्य राज्ञो मालवकदेशे धाराप्राकारं वेष्टयित्वा शीलीरोगेण विपत्तिः सञ्जाता । अस्य 'राजमदनशंकर' इति तथा 'जगज्जम्पण' इति विरुद्धद्वयं संजातम् । सं० १० (? १०६६) चैत्रशुदि ५ निरुद्धं मास ५, दिन २९ अनेन राज्ञा राज्यं कृतम् ।

सं० १५५ (१०६६ ?) चैत्रशुदि ६ गुरौ, उत्तराषाढनक्षत्रे मकरलग्नौ तद्भ्राता दुर्लभराजनामा राज्येऽभिषिक्तः । अनेन श्रीपत्तने सप्तभूमिधवलगृहकरणं व्ययकरणहस्तिशालाघटिकागृहसहितं कारितम् । स्वभ्रातृवल्लभराजश्रेयसे मदनशङ्करप्रासादः कारितस्तथा दुर्लभसरः कारयांचक्रे । एवं १२ वर्षं राज्यं कृतं ।]

३३) तदनु [AD प्रतौ-सं० १०५ (१०७८) ज्येष्ठशुदि १२ भौमे अश्विनीनक्षत्रे मकरलग्नौ— एतावानधिकः पाठः] श्रीभीमाभिधानं निर्जमङ्गलं राज्येऽभिषिच्य स्वयं तीर्थोपासनवासनया वाणारसीं प्रति प्रतिष्ठासुर्मालवकमण्डलं प्राप्य तन्महाराजश्रीमुञ्जेन 'छत्रचामरादिराजचिह्नानि विमुच्य कार्पटिकवेषेणैव पुरतो ब्रजं, यद्वा युद्धं विधेहि'-इत्यभिहितोऽन्तरा धर्मान्तरायमुदितमवगम्य तं वृत्तान्तं नितान्तं श्रीभीमराजार्यं समादिश्य कार्पटिकवेषेण तीर्थं गत्वा परलोकं साधयामास ।

३४) ततः प्रभृति मालविकराजभिः सह गूर्जरनृपतीनां मूलविरोधबन्धः^१ संवृत्तः ॥१३॥

1 P चामुण्डेन । * तारकचिह्नाङ्कितानीमानि पद्यानि केवलं P प्रतौ प्राप्यन्ते । 2 AD मा(आ?)तुः सुतं । 3 P आसाद्य । 4 AD ब्रजेति । 5 A भीमराज्ञे । 6 P तीर्थं । 7 BP मालवराज्ञा । 8 AD विरोधः; P विरोधबन्धः प्रवृत्तः ।

[६. मुञ्जराजप्रबन्धः ।]

३५) अथ प्रस्तावायातं मालवकमण्डलमण्डनश्रीमुञ्जराजचरितमेवम्—पुरा तस्मिन्मण्डले^१ श्रीपरमारवंशयः श्रीसिंहभट्टनाम्ना नृपती राजपाटिकायां परिभ्रमन् शरवणमध्ये जातमात्रमति-
मात्ररूपपात्रं कमपि बालमालोक्य पुत्रवात्सल्याद्गुपादाय देव्यै समर्पयामास । तस्य सान्त्वयं
मुञ्ज इति नाम निर्मेमे। तदनु सीन्धले^२ इति नाम्ना सुतः समजनि । निःशोपरंजगुणपुञ्जमञ्जुलस्य^३
श्रीमुञ्जस्य राज्याभिषेकचिकीर्त्तपस्तसौधमलङ्कर्वन्नमन्दमन्दाक्षतया निजवधुं^४ वैत्रासनान्तरितां^५
विधाय प्रणामपूर्वं भूपतिमाराराध । राजां तं प्रदेशं विजनमवलोक्य तज्जन्मवृत्तान्तमादित एव
तस्यै निवेद्य 'तव भक्त्या परितोषितः सन् सुतं विहाय तुभ्यं राज्यं प्रयच्छामी'ति वदन्; 'परमनेन
सीन्धलनाम्ना धान्धवेन समं प्रीत्या वर्त्तितव्यमि'त्यनुशास्ति दत्त्वा तस्याभिषेकं चकार । सैजन्म-
वृत्तान्तप्रसरशङ्किना तेन खदयिताऽपि निजग्रे । तदनु पराक्रमाक्रान्तभूतलः समस्तविद्वज्जनचक्र-^{१०}
वर्ती रुद्रादित्यनाम्ना महामालेन चिन्तितराज्यभारं; तं सीन्धलनामानं प्रातरमुत्कटतयाऽऽज्ञाभ-
ङ्गकारिणं खदेशान्निर्वास्य सुचिरं राज्यं चकार ।

३६) स सीन्धलो गूर्जरदेशे समागत्य [अर्बुदतलहृदिकायां] काशहदनगरसन्निधौ निजां पत्नीं
निवेश्य दीपोत्संवरत्रौ मृगयां कर्तुं प्रयातः । चौरवधुयंभूमेः सन्निधौ शूकरं चरन्तमालोक्य, शूलि-
कायाः पतितं चौरशयमजानन्, जानुनाथो विधाय यावत्प्रतिकिर्त्त^१ शरं सज्जीकुर्वते तावत्तेन शयेन^{१५}
सङ्केतितः । ततस्तं करस्पर्शाभिवार्य, शूकरं तं शरेण विदार्य, यावदाकर्पति तावत्स शयोः^{१६}ऽह-
सपूर्वमुत्तिष्ठन् सीन्धलेन प्रोचे—'तव सङ्केतकाले शूकरे शरप्रहारः श्रेयान्, किं वाऽवबुध्य मत्प्रदर्त्तः
प्रहारः?' इति तद्वाक्यान्ते सँ छिद्रान्वेषी प्रेतः तन्निःसीमसाहसेन परितुष्टो वरं वृणु^१ इत्यभिहितः,
'मम बाणः क्षिती मा पतत्विति याचिते, भूयोऽपि 'वरं वृणु' इति श्रुत्वा, 'मञ्जुजयोः सर्वापि
लक्ष्मीः स्वाधीने'ति । तत्साहसचमत्कृतः स प्रेत इत्याह—'त्वया मालवमण्डले गन्तव्यमिति ।^{२०}
तत्र श्रीमुञ्जराजा सन्निहितविनाशस्तत्रै त्वया स्यातव्यम् । तत्र तवान्वये राज्यं भविष्यती'ति
तत्प्रेषितस्तत्र गत्वा श्रीमुञ्जराजः सम्पदः पदं कमपि जनपदमवाप्य पुनरुत्कटतया [*प्रवृत्ते ।
अन्यदा तैलिकात् पाराचिर्याचिता । तेन नार्पिता । ततः क्रोपाद्बुदाव्य तत्कण्ठे झालयित्वा क्षिप्ता । तैलिकेन
रावा कृता । राजा पुनः सरलामकारयत् । चलोत्कटत्वेन भीतो मुञ्जनृपः । इत्थं केऽपि मर्दनकारिणो महाकला-

1 Pa ०एव व्याख्यास्यामः । 2 Pb मालवमण्डले । 3 D सिंहदन्तमठः; BP श्रीहर्षनामा । 4 A रूपमात्रं; B
रूपपात्रमतिमात्रं । 5 Pa बालकमवलोक्य । 6 Pb अनुप्रायेण पुत्रवा० । 7 A चान्वयं । † P प्रती 'सा स्वयं तस्य मुञ्ज
इति नाम विदधे' एतादृशं वाक्यम् । 8 B सीन्धुल; P सिन्धुराज । 9 AD 'राज' नास्ति । 10 AD ०मञ्जुलमुञ्जस्य ।
11 Pb चिकीर्त्तुं० । 12 BP नृपतिः० । 13 Pa राजानं तं । 14 BP ०मालोक्य । 15 BP भवद्वक्त्या । 16 BP
यच्छामि । 17 B Pa तस्य स्वज० । 18 D सजन्० । 19 AD ०राज्यः । इतोऽग्रे D इच्छके एतादृशयुक्तिका पङ्क्तिरुपलभ्यते—

'चिरं सुखमनुभवन् कस्यामपि योपिलनुरच्छिद्रिखिलाभिषेकरमभिमिश्र्य द्वादशशयोजनीं निदिश प्रयाति प्रत्यायाति च । तया समं
विच्छेपे जाते इमं दौघकमपेपीद—(२३) *मुञ्ज पदहा दोरही पेक्सिस्ति न गमांरि । असादि घण गजीइं चिनिखलि होसेऽप्यारि ॥ १'
20 B सिन्धुराजनामानं । 21 केवलं Pb प्रती इदं पदं इत्यथे । 22 AD दीपोत्सवे । 23 AD वध० । 24 Pb शूकरं प्रवि ।
25 B इदहास० । 26 D मद्गाप्रदत्तः । 27 Pa तस्य स । † एवद्विदग्धान्दगंतपाटस्थाने Pb प्रती 'अट्टहासं कृष्योत्पत्तव,
अभीते वृष्टः प्रेतो वरं वृणु' एतावान् एव संक्षिप्तः पाठो लभ्यते । 28 AD ०विनाशस्तथापि तत्र त्वया गन्तव्यमेव । * एतत्कोष्ठ-
कान्तर्गताः पङ्क्तयः केवलं Pb प्रती लिखिता लभ्यन्ते ।

वन्तो देशान्तरादागता राज्ञो मिलिताः । तत्पार्श्वत्स्वाङ्गे मर्दनान् दापयति । ते च स्वकलया हस्तपादाद्यङ्गान्युत्तार्य पुनः सजीकुर्वन्ति । एवं द्विस्रिः कारितम् । हृष्टो राजा सीन्धलस्याप्येवं कारयति । तस्याङ्गेपूत्तारितेषु निश्रेष्ठतां गतस्य नेत्रोद्धारं चकार । सजस्य तस्य नेत्रहरणे कः शक्तः । अतोऽनेन प्रकारेण] श्रीमुञ्जेन निगृहीत-
नेत्रः काष्ठपञ्जरनियन्त्रितो भोजं सुतमजीजनत् । सोऽभ्यस्तसमस्तशास्त्रः पङ्क्तिंशदण्डायुधान्य-
5 धीत्य द्वासप्ततिकलाकूपारपारङ्गमः समस्तलक्षणलक्षितो ववृधे । तज्जन्मनि जातकविदा केनापि नैमित्तिकेन जातकं समर्पितम् ।

३४. पञ्चाशत्पञ्च वर्षाणि मासाः 'सप्त दिनत्रयम् । भोक्तव्यं 'भोजराजेन सर्गौडं दक्षिणापथम् ॥

इति श्लोकार्थमवगम्यास्मिन्सति मत्सूनो राज्यं न भविष्यतीत्याशङ्क्यान्त्यजेभ्यो वधाय तं समर्पयामास । अथ तैर्निशीथे माधुर्यधुर्या तन्मूर्त्तिमवलोक्य जातानुकम्पैः सकम्पैश्चेष्टद्वैतं
10 स्वरेत्यभिहिते -

३५. मान्धाता स महीपतिः कृतयुगालङ्कारभूतो गतः सेतुर्येन महोदधौ विरचितः कासौ दशास्यान्तकः ।

अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो धीवद्भवान् भूपते नैकेनापि समं गता वसुमती मेन्ये त्वया यास्यति ॥
इदं काव्यं पत्रके आलिख्य तत्करेण नृपतये समर्पयामास । नृपतिस्तद्दर्शनात्खेदमेदुरमना अश्रूणि
सुञ्चन् भ्रूणहत्याकारिणं खं निनिन्द ।

15 [२७] [*हा हा सह्यइ हियए कवं तुह भोज भणिय जं सरणे । मुह पाव दुडु दोहगनिठामठामस्त तउं सरणे ॥

[२८] इणि राजिइं न हु काजु भोज गुणागर तूह विणु । काठ दिवारउ आज जिम जाई भोजह मिलं ॥
ततो मंत्रिप्रबोधवाक्यं राज्ञः-

[२९] सामिय अतिहिं अजाणु जं इण परि वोळई हिव । जाण्या एहु प्रमाणु कीधउं जं न कयत्थियइ ॥

इति राज्ञा भूयो भूयो विलप्यमानेन]

20 ३७) अथ तैस्तं सवहुमानमानीय युवराजपदवीदानपूर्वं सम्मान्य तिलङ्गदेशीयराज्ञा श्रीतैलिप-
देवनाम्ना सैन्यप्रेषणैराक्रान्तो रोगग्रस्तेन रुद्रादित्यनाम्ना महामात्येन निपिद्ध्यमानोऽपि तं प्रति-
प्रतिष्ठासुः,

[*मंत्रिणा उक्तम्-

[३०] देव अम्हारी सीप कीजइ अवगणिअइ नही । तूं चालंती भीप इणि मंत्रिहिं हुस्यइ सही ॥

25 [३१] रुलीयउं रायह राजु तइं वइठइ मइं लंघीयइ । ए पुणि वडउं अकाजु तूं जाणे मालव धणी ॥

[३२] सामी मुहतउ वीनवइ ए छेहलउ जुहारु । अम्ह आइसु हिव सीसि तुह पडतउं देपूं छारु ॥

-इति मंत्रिणा निपिद्धोऽपि ससैन्यश्चवाल ।]

गोदावरीं सरितमवधीकृत्य तामुल्लङ्घ्य प्रयाणकं न कार्यमिति शपथदानपूर्वं व्यापिद्धोऽपि¹⁵ तं
पुरा षोढा निर्जितमित्यवज्ञया पश्यन्नतिरेकवशात्तां सरितमुत्तीर्य स्कन्धावारं निवेशयामास¹⁶ ।

30 रुद्रादित्यो¹⁵ नृपतेस्तद्भूतान्तमवगम्य¹⁶ कामपि भाविनीमविनीततया¹⁷ विपदं विमृश्य स्वयं चितानले

1 ADPa समस्तराजशास्त्रः । 2 ADP 'दण्ड' नास्ति । 3 A ताजिकविदा । 4 BP सप्तमासाः; Pa. सप्तमास० ।
5 PPa भोजदेवेन भोक्तव्यं । 6 PPa ०मवधार्य । 7 AD ०मवधार्य । 8 BP ०मिहितः । 9 De ०न्तकृत् । 10 Db सर्वेऽपि चास्तं गताः । 11 Db मुञ्ज । * कोष्ठकान्तर्गताः पङ्क्तयः केवलं Pa. प्रतौ लभ्यन्ते । 12 Pb स्थापिते । 13 AP व्यापिध्य; Pa. निपिध्य; B व्यापिधि । 14 P निवेश्य-स्थितः । 15 B तं नृपतेर्वृ०; P तं नृपस्य वृ०; AD नृपतेर्वृ० ।
16 PPa ०माकर्ण्य । 17 P भाविनीं विपदं विमृश्य नृपस्याविनीततया चितानले ।

प्रविवेश । अथ तैलिपेन तत्सैन्यं छलवलाभ्यां हतविप्रहतं कृत्वा मुञ्जरज्वा विवध्य श्रीमुञ्जराजो जगृहे । काराग्रहे निहितः । काष्ठपञ्जरनियन्त्रितो मृणालवत्या तद्गगिन्या परिचार्यमाणस्तया सह जातकलत्रसम्बन्धः, पाश्चात्यैर्निजप्रधानैः सुरङ्गादानपूर्वं तत्र ज्ञापितसङ्केतः, कदाचिद्दुर्घणे स्वं प्रतिविम्बं पद्मन्नज्ञातवृत्त्या पृष्टतः समागताया मृणालवत्या वदनप्रतिविम्बं जराजर्जरं मुकुरे निरीक्ष्य युनः श्रीमुञ्जस्य वदनसामीप्यात्तद्विशेषविच्छायतया तां विपण्णामालोक्यैवमवादीत्- 5

३६. मुञ्जु मणह मुणालवह जुवर्णु गयउं न शुरि । बह सकर सयखण्ड थियं तोह स मीठी चूरि ॥

इति तां सम्भाष्य स्वस्थानं प्रति यियासुस्तद्विरहासहो भयात्तं वृत्तान्तं ज्ञापयितुमशक्तो भूयो भूयः प्रोच्यमानोऽपि तां चिन्तामनुचरन्, अलवणातिलवर्णैरसवतीं भोजितोऽपि तदाखादानव-
योधात्तया निर्वन्धनधुरया गिरा सप्रणयं पृष्टः प्राह-‘अहमनया सुरङ्गया स्वस्थाने गन्तास्मीति ।
चेद्भवती तत्र समुपैति तदा महादेवीपदेऽभिपिच्य प्रसादफलं दर्शयामी’ ॥ ‘लभिहिते, ‘धावदा-10
भरणकरण्डिकासुपानयामि तावत्क्षणं प्रतीक्षस्व’ ॥ ‘लभिदधानाऽसौ’ ॥ कात्यायिनी ‘तत्र गतो मां
परिहरिष्यती’ ॥ ‘ति विमृशन्ती स्वभ्रातुर्भूपतेस्तं वृत्तान्तं निवेद्य, विशेषतो विडम्बनाय वन्धनवद्धं
कारयित्वा प्रतिदिनं’ ॥ ‘भिक्षाटनं कारयामास । स प्रतिगृहं परिभ्रमन्नियंदमेदुरैरतयेमानि वाक्यानि
पपाठ । तथाहि’ ॥-

३७. *सउ चिचह सट्टी मणह वचीसंडा हियांह ॥ अम्मी ॥ ते नर डहदसी ॥ जे वीससहं तियांह ॥ 15
अपि च’ ॥-

३८. श्लोली ॥ तुंष्टवि किं न मूउं किं ॥ हूउ न छारह पुञ्जुं । ॥ ‘हिण्डइ दोरी दोरियउं जिम मद्रुइं तिम मुञ्जुं ॥
॥ तदा श्लोकं सद्भिर्नरैः- ॥

[३३] ॥ चिचि विसाउ न चितीयइ रयणायर गुणपुञ्ज । जिम जिम वायइ विहि पडहु तिम नचिसइ मुञ्ज ॥
॥ ततः केनापि दयार्द्रचेतसा सता कथितम्- 20

[३४] ॥ सायरु पां(सा)इ लंक गहु गडवइ दस थिरु राउ । भग्ग प(स)इ सो भञ्जि गउ थुंज म करसि विसाउ ॥
तथा च’ ॥-

३९. गय ॥ गय रह गय तुरय गय पायफडानि मिच । सग्गट्टियं करि मन्तणउं मुहुंता ॥ रुदाइय ॥
अधान्यस्मिन्वासरे कस्यापि गृहपतेर्गृहे भिक्षांनिमित्तं नीतः । पद्मकरूपाणि तत्पत्नीं तत्रं
पाययित्वा गर्वोद्वुरकन्धरां भिक्षादाननिषेधं विदधतीं मुञ्जः प्राह- 25

1 Pa तैलिपदेवेन । 2 Pa नास्ति । 3 Pb रटमुञ्जः । 4 Pa विजगृहे । 5 P कारागरे काष्ठपञ्जरे क्षिप्तः । कमला-
दिल्लमंत्रिणा मोषितः । काष्ठपञ्जरकल्पे रक्षमाणो मृणालवत्याः । 6 PD मुञ्जः, B पमणइ मुञ्जु । 7 P निणालः, Pa
मणालः । 8 DP ज्ञापनः । 9 A गयुं मनः, D गयुं नः, P निउं मः । 10 P कियः, Pb हूर । 11 Pb थुरि ।
12 AD ज्ञापितुः । 13 Pa ०लवणाः । 14 Pa दसोयानि इति तावत्क्षणं, Pb दसोयानीति तावत् क्षणं प्रतीक्षस्वत्वमिदधाना
आभारणकरण्डिकासुपानयामि अर्थात् तत्र । 15 PPa अयो तत्र गतो मां कात्यायिनी परिः । 16 ABD प्रतिगृहं । 17 Pb
मेदुरपेयसङ्कतयाः । 18 A विना नास्त्यवयवम् । * D पुत्रके- सटथिचहरिसट्टी मग्गणइ वचीसट्टीहियां । दिभग्गिमे ते नर दडुसीसे
जे वीससहं थियां । 19 B वचीसट्टी, Pa वंचासट्टी । 20 A हियांह, B हियांह । 21 Pa
दयार्द्रं । 22 P छारणी । 23 Pa थियांह, Da जे पणिमइ हां । 24 AD नास्ति । 25 D हाट्टी । 26 A थुरी, B
थुरी, P थुरि, Pa तुहणि । 27 A सुयः, Pa मूयड । 28 A किं न ह्यः, B ह्य किम इउ, Pa न ह्यव । 29 AD
उज्ज । † Pa प्रती ‘परी परी बहूअ भागीयइ’ पुराणतः पादः । 30 P दोरिउ, D वचीयड । 31 B मद्रुइ, PD मद्रुइ ।
32 DP मुञ्जः । ‡ पुराणद्वारिक्तानि पदानि पद्मवोच्ये केवले Pa प्रती प्राप्यन्ते । 33 P नास्ति । 34 B ह्य । 35 Pa
०द्वि । 36 B मरण, Pa मरुता, Pb रट्टु । 37 Pa भिक्षायं ।

४०. *भोली मुन्धि म गव्वु करि पिक्खवि पडुरुयाइं । चउदहं सइं छहुत्तरइं मुञ्जह गयह गयाइं ॥

{ साँ इत्थमुत्तरं ददौ—

[३५] †च्यारि वइल्ला धेनु दुइ मिट्ठा^१ बुल्ली नारि । काहुं मुंज कुडंवरियाहं गयवर वज्झइं वारि ॥

‡पुनर्भ्राम्यमाणेन मुंजेन वाप्यामुपविष्टेन राज्ञा वितर्कितेन सता प्रोक्तम्—

[३६] †आपद्गतं हससि किं द्रविणान्ध मूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् ।

त्वं किं न पश्यसि घटीर्जलयत्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिताः पुनरेव रिक्ताः ॥

†तथा पृष्ठे लग्नैः पुरुषैर्विडम्ब्यमान इत्युच्ये—

[३७] †जे थक्का गोला नई हूं बलि कीजूं ताह । मुंज न दिट्टउ विहलिउ रिद्धि न दिट्ट खलाहं ॥

‡पुनः स्वं मन्दबुद्धित्वं स्मरन् इत्युक्तवान्—

[३८] †दासिहिं नेह न होइ नाना निरहिं जाणीयइ । राउ मुंजेसरु जोइ धरि धरि भिक्खु भमाडीइ ॥

†अपि च—

[३९] †वेसा छंडि वडायती जे दासिहिं रचंति । ते नर मुंजनरिन्द जिम परिभव घणा सहंति ॥

[४०] †मा मङ्कड कुरुद्वेगं यदहं खण्डितोऽनया । रामरावणमुञ्जाद्याः स्त्रीभिः के के न खण्डिताः ॥

[४१] †रे रे यत्रक मा रोदीर्यदहं भ्रामितोऽनया । कटाक्षाक्षेपमात्रेण कराकृत्यौ च का कथा ॥

[४२] †जा मति पच्छइ सम्पज्जइ सा मति पहिली होइ । मुञ्ज भणइ मुणालवइ विघन न वेढइ कोइ ॥

[४३] †सुहृद्वेन्द्रस्य ऋतुपुरुषपतेर्जोशजनकः प्रमीतः शय्यायां सुतविरहदुःखादशरथः ।

ज्वलत्तैलद्रोण्यां निहितवपुपस्तस्य नृपतेश्विरात्संस्कारोऽभूदहह विपमाः कर्मगतयः ॥+

[४४] †अलङ्कारः शङ्काकरनरकपालं परिजनो विशीर्णाङ्गो भृङ्गी वसु च वृष एको बहुव्रयाः ।

अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वासरगुरोर्विधौ चक्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पुनरमी ॥÷ }

20 इत्थं सुचिरं भिक्षां भ्रामयित्वा वध्यभूमौ नृपादेशाद्बधविधौ नीतः { *सन् परिधानवत्तं गृहीतः ।

तदोच्ये—

[४५] इयं कटी मत्तगजेन्द्रगामिनी विचित्रसिंहासनसंस्थिता सदा ।

अनेकरामाजघनेषु लालिता विधेर्वशान्निर्वसनीकृताऽधुना ॥

तदनु मुञ्जेन पृष्ठं कया मारणविडम्बनया मां मारयिष्यथ । वृक्षशाखावलम्बनात् । तदोवाच—

25 [४६] क तरुरेष महावनमध्यगः क्व च वयं जगतीपतिसूनवः ।

अघटमानविधानपटीयसो दुरवबोधमहो चरितं विधेः ॥ }

* P धणवन्ती मा गव्वु वहिसि; Pa मा गोलिणि गव्वु वहिसि । 1 AD चउदसइं । 2 A छहुत्तरइं; P बहुत्तरह । { † एतत् कोष्ठकान्तर्गतः एषः सर्वोपि पाठः. AB प्रतौ न विद्यते । D, P, Pa, Pb आदर्शेषु भिन्नभिन्नक्रमेण न्यूनाधिकरूपेण च एतत्पाठगतानि पद्यानि समुपलभ्यन्ते । 3 Pa अथ तथा प्रोक्तम् । ‡ D पुस्तके नास्तीदं पद्यम् । 4 Pa सींठा बोली । 5 Pa काहउं । 6 Pa कुणंविद्या । 7 Pa वज्जइ । ॥ एतच्चिह्नाङ्कितानि एतानि पद्यानि वाक्यानि च Pa आदर्शे एवोपलभ्यन्ते । § इमौ द्वौ श्लोकौ D पुस्तके लभ्येते; Pb प्रतौ अनयोः स्थाने एतादृश एक एव श्लोकः—

रे रे मण्डक मां रोदीर्यदहं खण्डितोऽनया । रामरावणभीमाद्या योपिद्धिः के न खण्डिताः ॥

§ एतच्चिह्नाङ्कितानि पद्यानि Pa प्रतौ नोपलभ्यन्ते । ॥ D पुस्तके एतत्पद्याग्रे 'यशःपुञ्जो मुञ्जो' एतत्पद्यं लिखितं लभ्यते, तच्च P आदर्शानुसारेण प्रकरणान्ते स्थितं, तत्रैव सम्बद्धं प्रतिभाति । + इतोऽग्रे D पुस्तके 'आपद्गतं हससि किं' एतत्पद्यं प्राप्यते, तच्च Pa आदर्शानुसारेणेतः पूर्वमेवागतमस्ति । ÷ इतोऽग्रे D पुस्तके 'सायरखाइ लंकगडो' इदं पद्यं विद्यते, तच्च Pa आदर्शानुसारेणोपर्यागतम् । { × एष पाठः केवलं Pa प्रतौ प्राप्यते ।

तैरिष्टं^१ दैवतं स्मर इत्यभिहितः प्राह-

४१. लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे वीरश्रीवीरवेशमनि^२ । गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्बा सरस्वती ॥
इत्यादि तद्वाक्यानि 'बहूनि यथाश्रुतमवगन्तव्यानि । तदनु तं मुञ्जं निहृत्य तच्छिरो राजाङ्गणे
शूलिकाप्रोतं कृत्वा नित्यं दधिविलिसं कारयन्नियममर्पं पुपोप ।

४२. यशःपुञ्जो मुञ्जो गजपतिरवन्तिक्षितपतिः सरस्वत्याः द्युः समजनि पुरा यः कृतिरिति ।
स कर्णाटेशेन स्वसचिवकुबुध्वैव विधृतः कृतः शूलीप्रोतोऽस्त्यहह विपमाः कर्मगतयः ॥

३८) 'अथ मालवमण्डले तद्वृत्तान्तवेदिभिः सचिवैस्तद्भ्रातृव्यो भोजनामा राज्येऽभ्यपिच्यत ।

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यैरिञ्चिते प्रबन्धचिन्तामणौ नृपश्रीविक्रमादिलप्रमुखमहासात्त्विकपरोपकारादि-
गुणरत्नालङ्कृतनृपतिचरितवर्णनो नाम प्रथमः प्रकाशः ॥ मंथाप ४० ॥

[७. अथ भोज-भीमप्रबन्धः ।]

10

३९) अथ [संवत् १०७८ वर्षे] यदा मालवकमण्डले श्रीभोजराजा राज्यं चकार तदाऽत्र गर्ज-
रधरिच्यां चौल्लुक्यचक्रवर्ती श्रीभीमः पृथिवीं शशास । कस्मिन्नपि निशाशेषे स श्रीभोजः श्रियं-
श्चञ्चलतां निर्जंचितसि चिन्तयन् कल्लोललोलं निजं^३ जीवितं च विमृशन्^४ प्रातःकृत्यानन्तरं दान-
मण्डपेऽनुचरैराहूतेभ्योऽर्थिभ्यो यहच्छया सुवर्णटङ्ककान् दातुमारभे ।

४०) अथ रोहिकाभिधानस्तन्महामाल्यः कोशविनाशात्तदौदार्यगुणं दोषं मन्यमानोऽपरथा तं^५
दानविधिं निषेदुमक्षमः संवावसरे भग्ने सभामण्डपभारपट्टे-

४३. *'आपदर्थं धनं रक्षेत्' इत्यक्षराणि खटिकयाऽलेखि^६ । प्रातर्यथावसरं नृपतिस्तान्वर्णाग्नि-
वर्षणं समस्तपरिजने^७ तं व्यतिकरमपहुर्वीने 'भाग्यभाजः क चापदः' इति नृपतिना लिखिते, 'दैवं
हि कुर्व्यते कापि' एवं मन्त्रिलिखनादनन्तरं^८ नृपतिनां तद्विलोक्य 'संश्रितोऽपि विनश्यति ॥' इति
पुरो लिखिते स सचिवोऽभयं याचित्वा संलिखितं विज्ञापयामास । तदनु^९ इयं पण्डितानां पञ्च-
शती मम मनोगजं ज्ञानाङ्कुशेन वशीकर्तुमर्मात्रं महामात्रसन्निभा यथा याचितं प्राप्तं लभते ।
तथा हि, -कङ्कणोत्कीर्णमायांचतुष्टयमेतत्-

1 AD तैरिष्टमिष्टं । 2 D नाति; A स मुञ्जः; Pa इत्यभिहिते । 3 Pa ० मन्दिरे । 4 D 'बहूनि' नाति; P 'तद्वा-
क्यानि बहूनि' स्थाने 'तस्युक्तानि' । 5 Pb प्रती इयं पंक्तिरेतादशी लभ्यते- 'ततो मालवे तद् विदित्वा तस्यसचिवैस्तद्भ्रातृव्यो भोजो
राज्ये व्यस्यः ।' 6 P Pa ० चापांभिःकृते । 6 Pa ० चूटामणौ । 7 AD प्रती अस्याः पंक्त्याः स्थाने 'इति धीविक्रमप्रमुखनृ-
पवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।' पृतादती पंक्तिर्लभ्यते । 7 एतद् वाक्यमात्रं Pb प्रती उपलभ्यते । 8 A चौल्लुक्य० । 9 D ० संदीप ।
10 P नाति; B मालवमण्डपाद्ये । 11 B राजधिय० । 12 BP 'निज' नाति । 13 Pa स्वं । 14 Pa चिन्तयन् ।
15 P हेमटं०; Pa स्पर्णटं० । 16 P Pa रोहिकाभि० । 17 Pb सेवाव० । * Pa प्रती 'आपदर्थं धनं रक्षेद् दारान् रक्षेद्
घनैरपि । आत्मानं सततं रक्षेद् दारैरपि घनैरपि ॥' एष संपूर्णः श्लोको लिखितो लभ्यते । 18 BP लिखेत् । 19 B परिजनेन;
Pa परिजने । 20 B ० भगपुत्रानेन । † पृतादस्याने B 'धीमतां इव आपदः'; P 'महतामापदः कुतः' पृतादताः पाठः ।
21 BP कृष्यति । 22 P मन्त्रिणा लिखिते । 23 BP वृषेण । 24 ADP सचिवोपि । 25 BP Pa स्वं लेखकं ।
26 BP ज्ञापयामास । 27 AD 'द्वयं' नाति । 28 P भगमात्र; Do-d अतिमात्रं; Pb ० मना अत्र । 29 AD महामाल्य ।
30 Pb चतुष्टयमेतत्; BP चतुष्टयमिदं; Pa चतुष्टयं च ।

४४. इदमन्तरमुपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति सम्पदियम् । विपदि नियतोदयायां पुनरुपकर्तुं कुतोऽवसरः ॥
 ४५. निजकरनिकरसमृद्ध्या धवलय भुवनानि पार्वणशशाङ्क । सुचिरं हन्त न सहते हतविधिरिह सुस्थितं कमपि ॥
 ४६. अयमवसरः सरस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिशम् । इदमपि सुलभमम्भो भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥
 ४७. कतिपयदिवसस्थायी पूरो दूरोन्नतश्च^३ भविता ते । तटिनीतटद्रुपातिनि पातकमेकं चिरस्थायि ॥
 ४८. किं च- यदनस्तमिते सूर्ये न दत्तं धनमर्थिनाम् । तद्धनं नैव जानामि प्रातः कस्य भविष्यति ॥

इति स्वकृतं कण्ठाभरणीभूतं^५ श्लोकमिष्टं मन्त्रमिव जपन्^६, मन्त्रिन्^७ प्रेतप्रायेण भवता कथं विप्रलभ्ये^८ ।

४१) अथान्यस्मिन्नवसरे राजा राजपाटिकायां सञ्चरन् सरिच्चीरमुपागतः । तन्नीरमुल्लङ्घ्यागच्छन्तं दारिद्र्योपद्रुतं काष्ठभारवाहकं कमपि विप्रं प्राह-

४९. 'कियन्मात्रं जलं ? विप्र !' 'जानुदघ्नं नराधिप !' । इति तेनोक्ते
 १० 'कथं सेयमवस्था ते ?' इति नृपेण पुनरुक्ते 'न सर्वत्र भवादृशाः ॥'

इति तद्वाक्यान्ते यत् पारितोषिकं नृपतिरस्मै अदापयत्^९ तन्मन्त्री धर्मवहिकायां श्लोकबद्धं लिलेख । तद्यथा-

५०. लक्षं लक्षं पुनर्लक्षं मत्ताश्च दश दन्तिनः । दत्तं भोजेन^{११} नृपेण जानुदघ्नप्रभाषिणे^{१२} ॥

४२) अथान्यस्यां^{१३} निशि निशीथसमयेऽकस्माद्विगतनिद्रो राजा राजानं गगनमण्डले नवोदित-
 १५ मालोक्य स्वसारखताम्भोधिप्रोन्मीलद्वेलानिभमिदं काव्यार्द्धमाह-

५१. यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीलां प्रकुरुते^{१४} तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा ।
 इति राज्ञा भूयोभूयो निगद्यमाने कश्चिच्चौरौ नृपसौधे खात्रपातपूर्वं कोशभुवने प्रविश्य^{१५} प्रतिभा-
 भरं निषेद्धुमक्षमः-

अहं त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रान्ततरुणीकटाक्षोल्कापातव्रणशतकलङ्काङ्किततनुम् ॥

२० इति तत्पठनानन्तरं चौरमङ्गरक्षैः^{१६} कारागारे निवेशयामास । ततोऽहर्मुखे सभामुपनीताय^{१७} तस्मै
 चौराय यत्पारितोषिकं^{१८} राज्ञा प्रसादीकृतं तद्धर्मवहिकानियुक्तो नियोग्येवं काव्यमलिखत्-

५२. अमुष्मै चौराय प्रतिनिहितमृत्युप्रतिभिये^{१९} प्रभुः प्रीतः प्रादादुपरितनपादद्वयकृते ।
 सुवर्णानां कोटीर्दश दशनकोटिक्षतगिरीन् करीन्द्रानप्यष्टौ मदमुदितगुञ्जन्मधुलिहः ॥

[पुनरन्यदा गवाक्षजालिकाप्रविष्टं चन्द्रं दृष्ट्वा प्राह-

1 AD ०तोदितायां । 2 AD किमपि । 3 P दूरोन्नतोपि; AD दूरोन्नतोपि चण्डरयः । 4 A 'किं च' नास्ति ।
 5 AD Pb भरणीकृतं । 6 AD ०मिष्टमन्त्रवजपन् । 7 P Pa नास्ति । 8 A ०लभ्यः; D ०लभ्यः । 9 D नृपेणोक्ते
 विप्र० । † द्विदण्डान्तर्गतपाठस्थाने Pb प्रतौ 'तद्वाक्यं चिन्तयन् पारितोषिके लक्षस्वर्णमदापयत् । तद् भाण्डागारिको नार्पयति ।
 फेरकमेव कारयति । तद्वाज्ञा ज्ञाते प्रतिफेरकं लक्षं वर्द्धयति नृपः । वारद्वयफेरके लक्षत्रयं दश गजानदापयत् विप्राय तस्मै ।' एतादृशो
 विस्तृतः पाठः । 10 Pa यथा तत्; P नास्ति । 11 P Pb विनाऽन्यत्र 'देवेन' । 12 D प्रभाषणात् । 13 D अथा-
 न्यदा; B अथ निशायां । 14 AD ०वेल० । 15 BP ०सूचे । 16 Pa वितनुते । 17 Pb प्रविष्टः । 18 BP तत्पठि-
 तानन्तरं । 19 BD रक्षकैः । 20 Pb ०मुपनीय । 21 D तोषकं । 22 P काव्येनालिखत्; Pb काव्यबद्धम० । 23 Pa
 ०भये । ‡ कोष्ठकान्तर्गतं वर्णनं Pb विनाऽन्यत्र नोपलभ्यते ।

[४७] गवाक्षमार्गप्रविमक्तचन्द्रिको विराजते वक्षसि सुशु ते शशी ।

तदवसरे प्रविष्टेन चौरैणोक्तम्-

प्रदक्ष्णम्पः स्तनसङ्गयाञ्छया विदूरपातादिव खण्डशो गतः ॥

एतस्यापि तथैव दानं धर्मवहिकायां निवेशनं च ।]

४३) अथ कदाचित्तस्यां वाच्यमानायां स्वमेव स्थूललक्षं मन्यमानो दर्पभूताभिभूत इव

५३. तत्कृतं यन्न केनापि तद्वत् यन्न केनचित् । तत्साधितमसाध्यं यत्तेन चेतो न द्यते ॥

इति खं मुहुर्मुहुः श्लाघ्यमानः, केनापि पुरातनमन्त्रिणा तद्दर्पवर्षवहिकीर्षया श्रीविक्रमार्कधर्मवहिका नृपायोपनिन्द्ये । तस्या उपरितनविभागे प्रथमतः प्रथमं काव्यमेतत्-

५४. *वक्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति सदा शोण एवाधरस्ते बाहुः काङ्कस्ववीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते समुद्रः ।

वाहिन्यः पार्श्वमेताः क्षणमपि भवतो नैव मुञ्चन्त्यमीक्षणं खच्छेज्जन्तर्मानसेऽसिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलापः ॥ 10

†अस्य काव्यस्य पारितोषिके दानं यथा-

५५. अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः पञ्चाशन्मदगन्धमत्तमधुपक्रोधोद्भुराः सिन्धुराः ।

अश्वानामयुतं* प्रपञ्चतुरं वाराङ्गनानां शतं दण्डे पाण्ड्यनृपेण ढौकितमिदं वैतालिकस्वार्पितम् ॥

इति तत्काव्यार्थमवगम्य तदौदार्यविनिर्जितगर्वसर्वस्वस्तं वहिकामर्चयित्वा यथास्थानं प्रस्थापयत् ।

४४) प्रतीहारेण विज्ञप्तः-‘स्वामिन् ! देवदर्शनोत्सुकं सरस्वतीकुटुम्बं द्वारमध्यास्ते’ । ‘क्षिप्रं 15 प्रवेशये’ति राजादेशादनु प्रथमप्रविष्टा* तत्प्रेषया प्राह-

५६. बापो विद्वान् बापपुत्रोऽपि विद्वान् आई विदुपी आईधुआपि विदुपी ।

काणी चेटी सापि विदुपी वराकी राजन्” मन्ये विधपुञ्जं कुटुम्बम् ॥

इति तस्याः” प्रहसनप्रायेण वचसा नृपतिरीपद्विहस्य तज्ज्येष्ठपुरुपाय समस्यापदमाह-‘असारात्सारमुद्वरेत्’ ।

५७. दानं विचाद् भ्रतं वाचः कीर्तिधर्मां तथायुपः । परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्वरेत् ॥

अथ” नृपतिस्तत्पुत्राय-‘हिमालयो नाम नगाधिराजः; प्रवालशय्याशरणं शरीरं’ इति नृपतिवाक्यानन्तरम्-

५८. तव प्रतापञ्चलनाञ्जगाल हिमालयो नाम नगाधिराजः ।

चकार मेना विरहातुराङ्गी प्रवालशय्याशरणं शरीरम् ॥

इति समस्यायां पूरितायां” ज्येष्ठस्य पत्नीं प्रति राज्ञा”-‘कवणु पिषावजं खीरु’ इति समस्यापदे समर्पिते”-

1 BP इति । 2 Pa इति । 3 Pa विक्रमार्कस्य; A विक्रमार्कवहिका । * B भाद्रौ पूतापयं नोपलभ्यते; AD भाद्रौ प्रथमं ‘भद्रौ हाटकं’ इदं पद्यं तदनन्तरं च पूतापयं लिखितं लभ्यते । † केवलं P प्रती इयं पंक्तिर्लभ्यते; अस्याः स्थाने Pa प्रती ‘एतन्मुदिद्वाने’ इत्येव वाच्यं । 4 BP तादृशयोपचयप्रपञ्चितता; Pa एतन्मुदिद्वाने प्रपञ्चतुरं । 5 BP पाण्डुः । 6 B Pa तं; P नाम्नि । 7 AD अस्याः । 8 A प्रथमं प्रविष्टतः प्रेष्यः; D *मिष्टं तत्प्रेष्यः; P ‘तद्वैष्या’ म्याने ‘चेटी’ । 9-10 D पुत्रके ‘विदुपी’ स्थाने ‘विठपी’ । 11 A राजन्नाम्पं भोज (B ‘भोज’ स्थाने ‘विदि’) विद्वधुङ्गम् । 12 D तस्य । 13 Pa इति श्रुतः । 14 AD ‘चकार मेना विरहातुराङ्गी’ इति द्वितीयः वादः । 15 Pb नाम्नि । 16 AD राजा; P प्राह । 17 AD राजाऽर्पिते; B राजा समः; P प्रती ‘इति राजद्वेषे समस्यापदे सा प्राह-’ पूतापयं वाचयामिदम् ।

५९. जईयह^१ रावणु जाईयउ^२ दहमुहु^३ इक्कु सरीरु^४ । जणणि^५ वियम्भी^६ चिन्तवइ कवणु पियावउं खीरु ॥
सेत्थं पूरयामास^७ । अथ राज्ञा दासीं^८ प्रति-‘कण्ठ विलुल्लइ^९ काउ’ इति समस्यापदम् ।

६०. कवणिहिं^{१०} विरहकरालिअइं उड्ढाविउ^{११} वराउ । सहि^{१२} अच्चभुअ दिट्ठ^{१३} मइं कण्ठ विलुल्लइ काउ ॥
सेत्थं पूरयामास । सुतां विस्मृत्य राज्ञा तानि सर्वाणि सत्कृत्य विसृष्टानि ।

5 अथ राजा विसृष्ट^{१४}सर्वावसरश्चन्द्रशालाभुवि विधृतातपत्रः^{१५} परिभ्रमन् द्वाःस्थेन विज्ञप्तसुता^{१६}-
वृत्तान्तो नृपः-उच्यतामिति तां प्रति प्राह । अथ सा^{१७} ऊचे-

६१. राजन् !^{१८} मुञ्जकुलग्रदीप निखिलक्षमापालचूडामणे युक्तं सञ्चरणं तवात्र भवने^{१९} छत्रेण रात्रावपि ।
मा भूच्चद्वदनावलोकनवशाद् व्रीडाविलक्षः शशी मा भूचेयमरुन्धती भगवती दुःशीलताभाजनम् ॥

इति तद्वाक्यानन्तरं तत्सौन्दर्यचातुर्यापेहृतचित्तस्तामुद्राद्यै^{२०} भोगिनीं चकार ।

10 ४५) अथान्यदा यमलपत्रेषु सत्स्वपि सन्धिदूपणोत्पत्तये श्रीभोजराजा गूर्जरदेशविज्ञतां
जिज्ञासुः सान्धिविग्रहिककरे कृत्वेमां गाथां श्रीभीमं प्रति प्राहिणोत्-

६२. हेलानिदलियगइन्दकुम्भपयडियपयावपसरस्स । सीहस्सं^{२१} मएण समं न विग्गहो नेव सन्धानं ॥

इति^{२२} तदुत्तररूपां गाथां याचमानो^{२३} भीमः^{२४} सर्वेषामपि महाकवीनां तदुत्तरहेतून् विविधान्
गाथावन्धान् फल्गुवल्गितान् विचिन्तयन् [*आस्ते; तदा नगरान्तः श्रीजैनप्रासादे एकायां नृत्त-

15 सजापरायां स्तम्भमवष्टभ्य स्थितायां नर्तक्यां मन्त्रिणा तत्रोपविष्टशिष्यपार्श्वार्त्स्तम्भे व्यावर्ण-
यिते शिष्यः प्राह-

[४८] यत्कङ्कणाभरणभूपितवाहुवलेः सङ्गात्कुरङ्गकदशो नवयौवनायाः ।

न खिद्यसे न वलसे न च कम्पसे त्वं तत्सत्यमेव दृषदा परिनिर्मितोऽसि ॥

तत्स्वरूपे मन्त्रिणा राज्ञो विज्ञप्ते, राजा आचार्यानाह्वय पप्रच्छ ।*]

20 ६३. अन्धयसुआण कालो भीमो पुहवीइ^{२५} निम्मिओ विहिणा । जेण सयं पि न गणिअं का गणणा तुज्झ इक्कस्स ॥
इति गोविन्दाचार्यविरचितां तां चेतश्चमत्कारिकारिणीं गाथां तस्य प्रधानस्य करे प्रस्थाप्य सन्धि-
दूषणमपाहरत् ।†

1 B जई ह; P Pa जईयइ । 2 P जाईउ । 3 AP ०मुह । 4 A Pa शरीर । 5 P माइ । 6 B वियंभिय ।
7 P नासीदं वाक्यं । 8 AD ‘दासीं प्रति’ नास्ति; Pa ‘राज्ञा’ नास्ति; P ‘अथ राज्ञा’ स्थाने ‘सुतां विस्मृत्य’ । 9 P विलुल्लउ ।
10 AD काणविहिं । 11 D पइं उड्ढावियउ । 12 P सहिय भुअभुय । 13 B दिट्ठ; P दिट्ठं । 14 AD सर्वावसरे ।
15 AD परिभ्रमन् विष्ट० । 16 AD विज्ञप्तः सुता०; Pa ०सुतावृत्तान्ते; Pb सुताविसर्जनवृत्तांतः । 17 ABD ‘ऊचे’
नास्ति; Pa सोचे । 18 AD Pa ‘मुञ्ज’ स्थाने ‘भोज’ । 19 AD भुवने; B Pa भवतः । 20 AD तत्सौन्दर्यापहत०;
B तदौदार्यचातुर्याप० । 21 Pb ०परिणोय । 22 AD सिंहस्स । 23 P अत्रोत्तररूपां । 24 D याच्यमानो; AB
पद्यमानो; P विलोकयन्; B पद्यमानानां । 25 D विना नास्ति । * कोष्ठकान्तर्गतः पाठः केवलं P प्रतौ प्राप्यते । 26 AD
पुहवी भीमो य । 27 ABD चमत्कारिणीं । † अत्र एतद्वर्णनात्रे AD आदर्शं निश्चोद्धृतं वर्णनं विद्यते परं BP आदर्शानुसारे-
णोपरिष्ठात् किञ्चिदकारान्तरेण प्राप्यते । ‘कस्मिन्नप्यवसरे प्रतिहारनिवेदितः कोऽपि पुरुषः सभां प्रविश्य श्रीभोजं प्रति-

अस्त्रा तुप्यति न मया न स्तुषया सापि नाम्बया न मया । अहमपि न तथा न तथा वद राजन्कस्य दोषोऽयम् ॥

इति तद्वाक्यानन्तरं तदाजन्मदारिद्र्यद्रोहि पारितोषिकं दापयामास ।†

४६) अथ कस्यामपि निशि हिंस्रसमये वीरचर्यया' नृपतिः परिभ्रमन् कस्यापि देवकुलस्य पुरः
कमपि पुरुषं-

६४. 'शान्तोऽग्निः स्फुटिताधरस धमतः क्षुत्क्षामकुक्षेमं शीतेनोद्धुपितस्य मापफलवच्चिन्तार्णवे मज्जतः* ।

निद्रा काप्यवमानितेव दयिता सन्त्यज्य दूरं गता सत्पात्रप्रतिपादितेव कमला न क्षीयते शर्वरी ॥

इति पठन्तं श्रुत्वा 'निशान्तंमतिवाद्य तं प्रातराहूय पप्रच्छ--'कथं भवता निशाशोपेऽत्यन्तशीतो- 5
पद्रवंः सोढः ? । 'सत्पात्रप्रतिपादितेव कमले'ति सङ्केतपूर्वमादिष्टः--'स्वामिन! मयात्र घनत्रिचे-
लीवलेन शीतमतिवाह्यते' । स इति विज्ञपयन्, 'का तव त्रिचेली'ति' भूयोऽभिहित' 10 इदमपाठीत्-

६५. रात्रौ जानुर्दिवा भाजुः कृशाजुः सन्ध्योर्द्वयोः । राजन् शीतं मया नीतं जानुभाजुकृशाजुभिः ॥

स इत्थं वदन् राज्ञा लक्षत्रयैदानेन परितोषितः ।

६६. धारयित्वा त्वयात्मानमहो त्यागं धना ऽधुना । मोचिता धलिकर्णाद्याः सचेतो गुप्तिवेश्मनः ॥ 10

इति ससारसारस्वतोद्धारपरं, तत्पारितोषिकदानाक्षमेण राज्ञा' सौपरोधं निवारितः ।

(अत्र Pb प्रतौ निम्नगतमधिकं चर्णनसुपलभ्यते—)

[४९] शीतत्रा न पटी न चाग्निशकटी भूमौ च घृष्टा कटी निर्वाता न कुटी न तन्दुलपट्टी तुष्टिर्न चैका घटी ।

वृत्तिर्नारमटी प्रिया न गुमटी तन्नाधमे संकटी श्रीमद्भोज तव प्रसादकरटी भंक्ता ममापत्तटी ॥

अत्र काव्यकर्त्रे ११ 'टी' कारप्रमितलक्षदानं भोजस्य ज्ञेयम् । 15

कदाचित्कस्यापि विद्वत्कुलस्य वासायं गृहाणि विलोक्यमानानि सन्ति । तेष्वसत्सु 'तन्तुवायधीवरादीन् कर्षयन्तु'-

इति राज्ञा प्रोक्ते राजपुरुषास्तान् कर्षयन्ति यावत्तावत्तन्तुवायस्तानवस्थाप्य राजपार्थे गतः । 'देव! कसान्मां
कर्षयसी'ति तेनोक्ते, राजाह--'त्वं काव्यं करोषि ? ततः स-

[५०] काव्यं करोमि न च चारुतरं करोमि, यत्तत्करोमि न च सिद्धयति किं करोमि ।

भूपालमौलिमणिलालितपादपीठ श्रीसाहसाङ्ग कवयामि वयामि यामि ॥ 20

धीवरवधुरपि मांसं करे कृत्वा राजान्तिके गताऽऽह-

[५१] देव त्वं जय कासि लुब्धकवधूर्हस्ते किमेतत् पलं क्षामं किं सहजं त्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम् ।

गायन्ति त्वदरिभ्रियाश्रुवटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना गीतान्धा न चरन्ति देव हरिणास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥

इत्युक्ति-प्रत्युक्तिमयं काव्यद्वयं श्रुत्वा तान् नगरान्तः स्थापयामास ।

अन्यदा कश्चित्कोविदो मदोद्दुरोऽग्रज्ञया तन्नगरजनान् गेहेनर्दिन इव मन्यमानो वादार्यमाजगाम । पुराभ्यर्षे 25

कमपि वस्त्रधावनपरं पुरुषं प्रति प्राह--'रे रे शाटकमलनिर्घाटक नगरे का का वार्ता ?' स प्राह-

[५२] अश्वा वहन्ति भवनानि सतोरणानि गावश्चरन्ति कमलानि सकेसरणि ।

पीतं च यत्र दधि नास्ति तिलेषु तैलं प्रासादवारशिखरेषु मृगाश्चरन्ति ॥

ततः कामपि बालिकां प्रत्याह--'का त्वम् ?' साह-

[५३] मृतका यत्र जीवन्ति उच्छ्रंसन्ति गतायुषः । स्वगोत्रे कलहो यत्र तस्याहं कुलबालिका ॥ 30

1 Pa पुरुषो । 2 B •चर्षया; A •चर्षया निघटः । * D Pa प्रथमद्वितीयपादौ इत्यनेन छिपितौ छन्दोः ।
3 BP •प्यमां । 4 P आहर्षः । 5 Pb निम्नोच्चाराद्येवमतिः । 6 A इत्यन्तोपद्रवः; P निरायां शीतोपद्रवः ।
7 AD •एषं समादिष्टं । 8 Pa वस्त्रधरिणि । 9 Pb अभिहितवान् । 10 वर इदमपाठीयम् । 11 P छद्मप्रवेन । 12 D
व्यागाधना । 13 P •शारधरः; Pa •द्धारपरं । 14 Pa राजा लक्षप्रदानेन ।

तदर्थमनवबुध्यमानः, बालिका अपि यत्र एवंविधास्तत्र विद्वांसः क्रीडशा भविष्यन्तीति विचार्य पश्चाद्गतः ।]

४७) अथान्यस्मिन्नवसरे राजा राजपाटिकायां गजाधिरूढः पुरान्तरा सञ्चरन् कमपि रोरं भूमि-
पतितकणांश्चिन्वन्तमवलोक्य-

६७. नियउयरपूरणम्मि^६ य असमत्था किं पि^४ तेहिं जाएहिं ।

-इति तेनार्द्धकविना पूर्वार्द्धे प्रोक्ते;

सुसमत्था वि हु^५ न परोवयारिणो तेहि वि न किं पि ॥

६८. *ते हि वि न किंपि' भणिए भोजनरिन्देण दानसूरेण[†] । दिन्नं^६ मायंगसयं एगा कोडी हिरण्णस्स ॥
इति तद्वचनान्ते;

६९. परपत्थणापवन्नं^७ मा जणणि जणेसु^८ एरिसं पुत्तं ।

-इति तद्वाक्यादनु;

मा^९ उयरे वि धरिज्जसु पत्थणभङ्गो कओ जेहिं^{१०} ॥

स^{११} इति वदन् 'कस्त्वमि'ति राज्ञाभिहितो नगरप्रधानैः^{१२} 'भवद्विविधविद्वद्घटायामपरथा प्रवेश-
मलभमानोऽनेनैव प्रपञ्चेन स्वामिदर्शनचिकीरयं राजशेखरः'-इति ज्ञापितः । तदुचितमहादानैः
प्रसादीकृतेः[‡]

15 [५४] १ उद्दामाम्बुदनादनृत्तशिखिनीकेकातिरेकाकुले सुप्रापं सलिलं स्थलेष्वपि तदा निस्तर्षं...घागमे ।
मीष्मे ग्रीष्मभरे परस्परदरादालोकमानं दिशो दीनं मीनकुलं न पालयसि रे कासार का सारता ॥

७०. भेकैः कौटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्तर्गतं कच्छपैः पाठीनैः पृथुपङ्कपीठलुठनाद्यस्मिन्मुहुर्मूर्च्छितम् ।
तस्मिन्नेव सरस्यकालजलदेनोन्नम्य तच्चेष्टितं येनाकुम्भनिमग्नवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥

-इत्यकालजलद्राजशेखरोक्तिः ।

20 ४८) अर्थं कस्मिन्नपि संवत्सरे^{१६} अवृष्टिभावात्कण^{१७}तृणानामप्राप्त्या दुःस्थे^{१८} देशे स्थानपुरुषैर्भोज-
गमं ज्ञापितः श्रीभीमश्चिन्तां प्रपन्नो दा^{१९}भरनामानं सन्धिविग्रहिकमादिशत्-'यत् किमपि दण्डं
दत्त्वाऽस्मिन्वर्षे श्रीभोज इहागच्छन्निवारणीयः' । स इति तदादेशात्तत्र गतः । अत्यन्तविरूप-
तया^{२१} परिचितः । श्रीभोजेनेत्यभिदधे-

1 D 'अथ' नास्ति । 2 D गजारूढः । 3 P पूरणे वि । 4 Pa किं व; P तेहिं किं पि । 5 B वि हु जे ।
* D पुस्तके इयं गाथा नास्ति; B आदर्शे पृष्ठस्याधोभागे केनापि पश्चाद्विखिता दृश्यते । † Pa दिन्नं देवेण भोयराएण; Pb दान-
सूरेण भोजराएण; AB विक्रमराएण रायराएण-एतादृशाः पाठभेदाः । 6 Pa मत्तगयंदाण सयं । 7 D Pa ०पवत्तं । 8 Pa
जणेसि; A जिणेसु । 9 A ऊयरे वि मा धरि०; D मा पुहवि मा धरि० । 10 Pa-b जेण । 11 Pa इति स; Pb इत्थं ।
12 Pb प्रधानपुरुषे० । 13 Pb ततस्तदु० । ‡ अत्र Dd आदर्शे एतत्कथनं किञ्चिद् भिन्नप्रकारेण लिखितमुपलभ्यते । यथा-
'राजशेखरः इति भाषिणे विप्राय हस्तिनीं ददौ । पुनः स विप्रः-"निर्वाता न कुटी न चाग्निशकटी०" (इति समग्रं पद्यम्) इति श्रुत्वा
तेनैकादशसहस्राणि दत्तानि । अथ राजशेखरनामा कविः सन्ध्यायां महाकालप्रासादे सुप्तः पठति ।

(४४) पोतानेतान्नय गुणवति ग्रीष्मकालावसानं यावत्तावच्छमय रुदतो येन केनाशनेन ।

पश्चादम्भोधररसपरीपाकमासाद्य तुम्बी कुष्माण्डी च प्रभवति यदा के वयं भूभुजः के ॥

प्रसन्नेन राज्ञा सर्वस्वदानात्क्षयितेन कविनोक्तम्-भेकै०' इत्यादि ।

१ केवलं P प्रतौ इदं पद्यं प्राप्नोते । 14 ABD 'अथ' नास्ति । 15 Pa अवसरे । 16 D वृष्ट्यभावात् । 17 P तृणकणाना० ।
18 P विना नास्त्यन्यत्र 'दुस्थे देशे' । 19 D डामर । 20 P संप्रतिवर्षे; Pa सांप्रत० । 21 AD अत्यन्तविरूपवान् पर-
चित्तज्ञः; B ०परचितश्च ।

७१. यौष्माकाधिपसन्धिविग्रहपदे दूताः कियन्तो द्विजं । त्वाद्दक्षा बहवोऽपि मालवपते ते सन्ति तत्र त्रिधा ।
 प्रेष्यन्तेऽधममध्यमोचमगुणप्रेष्यान्तुरुषाः क्रमात्तेनान्तःसितसुत्तरं विदधता धाराधिपो रञ्जितः ॥
 इति तद्वचनचर्तुरीचमत्कृतो राजा गूर्जरदेशं प्रति प्रयाणपटह [*दापनं चक्रे । प्रयाणावसरे वैन्दिनोक्तम्—
 ७२. चौडैः क्रोडं पयोधैर्विंशति निवसते रन्ध्रमन्त्रो गिरीन्द्रे^१ कर्णाटः पट्टयन्धं न भजति भजते गूर्जरो निर्झराणि ।
 चेदिल्लेलीयतेऽसौः क्षितिपतिसुभटः कन्यकुञ्जोऽत्र कुञ्जो भोज । त्वचत्रमात्रप्रसरभयभरव्याकुलो राजलोकः ॥ 5
 ७३. क्रोणे कौङ्कणकैः कपाटनिकटे लाटः कलिङ्गोऽङ्गणे त्वं रे कोशलनूतनो मम पिताप्यत्रोपितः स्यण्डिले ।
 इत्थं यस्य विवर्द्धितो निशि मिथः प्रत्यर्थिनां संस्तरस्थानन्यासभवो^२ विरोधकलहः कारानिकेतक्षितौ ॥

प्रयाणकपटह*] दापनादनु समस्तराजविडम्ब्यननाटकेऽभिनीयमाने सकोपः कोऽपि भूपः कारागारा-
 न्तरा धुरःस्थितं सुस्थितं तैलिपं^३ भूपमुत्थापयंस्तेनोचे—‘अहमिहान्वयवासी कथमागन्तुकमव-
 द्धवसा निजं पद्ममुज्ज्वामी^४ति विहस्य^५ नृपो^६ दामरं प्रति नाटकरसावतारं प्रशंसंस्तेनाभिदधे—10
 दिव । अतिशायिन्यपि रसावतारे धिग् नदस्य कथानायकवृत्तान्तानभिज्ञताम् । यतः श्रीतैलिप-
 देवराजा शूलिकाप्रोतमुज्जराजशिरसा प्रतीयत इति^७ । तेन सभासमक्षं^८ इति प्रोक्ते तन्निर्भर्त्स-
 नसम्पन्नमन्युरनन्यसामान्यसामग्र्या तदैव तिल्लङ्गदेशं प्रति प्रयाणमकरोत् ॥

४९) अथ तैलिपदेवस्यातिवलमायान्तमाकर्ण्य व्याकुलं श्रीभोजं स^९ दामरः समायातकल्पित-
 राजादेशदर्शनपूर्वं भोगपुरे श्रीभीमं समायातं विज्ञपयामास । तथा तद्दार्त्तया क्षते क्षारनिक्षेप-15
 सदक्षया विलक्षीक्रियमाणः श्रीभोजराजा दामरमभ्यधात्—‘अस्मिन्वयं त्वया स्वस्वामी कथञ्चन-
 पीहागच्छन्निवार्यः^{१०}—इति भूयो^{११} भूयः सदैव्यं भापमाणे नृपे प्रस्तावविद्युपाद्दस्तिनीसहितं हस्ति-
 नमुपायने उपादाय पत्तने श्रीभीमं परितोषयामास ।

५०) कस्मिंश्चिद्दर्मशास्त्राकर्णनक्षणेऽर्जुनस्य राधाबेधमाकर्ण्य, किमभ्यासस्य दुष्करमिति

1 AD पद । 2 AD मारुतः । 3 P किन्दु । 4 ० रूपकमत् । 5 Pb तेनान्तर्गतसुत्तरं । 6 AD चासुयं ।
 7 Pb भोजे गूर्जरधरिणी । * पृथक्कोष्ठकान्तर्गतः पङ्क्तौ B Pa आदौ अनुपलभ्याः । 8 AD दानं । 9 P वन्दी...
 धवादीम् । 10 D चौडैः । 11 P गिरीन्द्रं । 12 Pb कुङ्कुणकः । 13 P सुपो । 14 AD विदम्बनाट० । 15 AD
 ० भीयमाने । 16 AD ‘पुरः’ नास्ति; D पुता० । 17 P तैलपं; Pa तैलिपदेव० । 18 Pb ० मुग्धिहामीः । 19 AD
 विहसत् । 20 Pb भोजनृपो । 21 D ० भटस्य । 22 AD समासमक्षं तेनोके । 23 AD ‘सामान्य’ नास्ति । 24 B
 तैलङ्ग; P कर्णाटः । † पृथङ्निदृष्टान्तर्गतपट्टिस्यानि P प्रती निम्नगतः श्लोको लभ्यते—

(४९) भोजराज मम स्वामी यदि कर्णाटभूपतिः । केदाहृष्टं न पश्यामि तर्हि सुभशिरः करे ॥

‡ पृथक्प्रकरणस्थाने D d प्रती निम्नलिखितरूपारमकं कथनमुपलभ्यते—

श्रीभोजराजा गूर्जरोपरि हृतप्रस्थानो बाद्यावासे हृतघ्नानो मेदितः सन् राज्ञोके दामराख्या—भीमहीवाको नापितोऽप्य कल्पे किं
 करोमि ? । तेनोक्तम्—अभ्येषां राज्ञां शितोमुषितम् । एकस्य शितो जलसिद्धमासे पक्षान्मुण्डयिष्यतीति भणिते राज्ञा धमरुहतेन राजसुवने
 राजपिङ्गधमनाटके चित्रे दामरस्वामी कर्णाटराज्यादृनि कुर्वन् दर्शितः । दूतेनोक्तम्—

भोजराज मम स्वामी यदि कर्णाटभूपतेः । कराहृष्टे न पश्यामि कथं सुभशिरः करे ॥

इति धारणेन स्युतपूर्वपरः गूर्जरदेशं परिलग्न्य कर्णाटोपरि प्रयाणं हृतयान् । नृपामे दामरलोकोः—

(५०) सत्यं त्वं भोजनापेण्ड पूर्वसां दिशि राजसे । स्युतोऽपि लघुतामेति पश्चिमाशयलभ्यसे ॥

25 BP Pa ‘स दामरा’ नास्ति । 26 Pa-b ‘कल्पित’ नास्ति । 27 B Pa सामवर्षयं । 28 A कथंचन इहा०; P कथ-
 मपि इहा० । 29 P पुनः पुनः ।

विमृश्य¹ संतताभ्यासवशाद्विश्वविदितं राधावेधं विधाय नगरे हृदयोभां कारयंस्तैलिक-सूचिका-
भ्यामवज्ञया निराकृतोत्सवाभ्यां श्रीभोजभूषो व्यज्ञप्यत । तैलिकेन चन्द्रशालास्थितेन भूमि-
स्थितसङ्कीर्णवदने⁵ मृन्मयपात्रे तैलधाराधिरोपणात्; सूचिकेन च भूमिस्थितेनोर्द्ध्वीकृततन्तुमुखे
आकाशात्पतन्त्याः सूच्या विवरं नियोज्य निजाभ्यासकौशलं निवेद्य नृपं प्रति-⁶चेच्छक्तिरस्ति
5 ततः प्रभुरप्येवं करोत्वित्यभिधाय राज्ञो गर्वं खर्वं चक्राते ।

७४. भोजराज ! मया ज्ञातं राधावेधस्य कारणम् । धाराया विपरीतं⁶ हि सहते न⁷ भवानिति ॥

५१) विद्वद्भिरिति श्लाघ्यमानो नवं नगरनिवेशं कर्तुकामः⁸ पटहे वाद्यमाने धाराभिधया पण-
स्त्रियाऽग्निवेतालनाम्ना पत्या सह¹⁰ लङ्कां गत्वा तं नगरनिवेशमालोक्य पुनः समागतया, मन्नाम
नगरे द्वातव्यमित्यभिधाय¹¹ तत्प्रतिच्छन्दपटो¹² राज्ञेऽर्पितः¹³ । ततः स¹⁴ नवां धारां नगरीं निवे-
10 शयामास ।

५२) कस्मिन्नप्यहनि स¹⁵ नृपः सान्ध्यसर्वावसरानन्तरं निजनगरान्तः परिभ्रमन्-

७५. *एहु जम्मु नग्गहं गियउ¹⁷ भडसिरि¹⁸ खग्गु न भग्गु । तिक्खा¹⁹ तुरिय न वाहिया²⁰ गोरी गलि²¹ न लग्गु ॥
इति केनापि दिगम्बरेण पट्यभानसाकर्ण्य प्रातस्तमाकार्यं रात्रिपठितवृत्तान्तसङ्केतवशेन शक्तिं
पृष्टः सन्²⁴ -

15 ७६. देव दीपोत्सवे जाते प्रवृत्ते दन्तिनां मदे । एकच्छत्रं करिष्यामि सगौडं दक्षिणापथम् ॥

-इति स्वपौरुषमाविःकुर्वन् सेनानीपदेऽभिषिक्तः ।

५३) इतश्च²⁸ सिन्धुदेशविजयव्या²⁹पृते श्रीभीमे [स³⁰ दिगम्बरः] समस्तसामन्तैः समं समेत्य
श्रीमदणहिल्लपुरभङ्गं कृत्वा³¹ धवलगृहघटिकाद्वारे कर्पदिकान् वापयित्वा जयपत्रं जग्राह । तदादि
'कुलचन्द्रेण मुषितमि'ति सर्वत्र क्षितौ³³ ख्यातिरासीत् । स जयपत्रमादाय मालवमण्डले गतः ।
20 श्रीभोजाय तं वृत्तान्तं विज्ञपयत् । 'भवतेज्जालवापः³⁵ कथं न कारितः ? अत्रत्यमुद्ग्राहितं गूर्जर-
देशे प्रयास्यती'ति* श्रीसरस्वतीकण्ठाभरणेन श्रीभोजेनाभिद्धे ।

1 AD विमृशन् । 2 Pb हृदयोभादिपूर्वकमुत्सवं । 3 P भोजराजा । 4 Pb शालोपरिस्थितेन । 5 Pb संकीर्ण-
मुखमृन्मयः । 6 P विपरीतत्वं । 7 Pa नैव भूपतिः । 8 BP प्रारब्धुकामः; Pa प्रवेष्टुः । 9 Pb धारादेव्यभिधानया ।
10 समं । 11 Pb मित्यंगीकाराप्य । 12 A प्रतिच्छन्दपटं; P तत्पटं; Pa तत्पटहं । 13 AP समर्थः । 14 AP
'ततः स नवां' स्थाने 'सा' इत्येव । 15 ADP 'स नृपः' नास्ति । 16 Pa नग्गा । 17 P गउ; Pa गयउ । 18 P अरि-
सिरि । 19 D तिक्खां तुरियां । 20 AD माणिया । 21 BP कंठि । 22 B माहूय; P नास्ति । 23 BP निशाः ।
24 B Pa 'सन्' नास्ति; P सन् उवाच । 25 AD करोम्येव । 26 P सेनापतिः । 27 P स्थापितः । 28 Pb विहाय
'इतश्च' नास्ति । 29 D प्रावृत्ते । 30 BP Pa नास्ति 'स दिगम्बरः; Pb दिगम्बरः सेनाध्यक्षः । 31 Pb सूत्रयित्वा ।
32 AD कपर्दिकान् । 33 P 'क्षितौ' नास्ति । 34 AD पयन्नुक्तो । 35 Pb तत्र कथं ।

* 'एहु जम्मु' इत आरभ्य 'गूर्जरदेशे प्रयास्यतीति' इत्येतत्पर्यन्तस्य कथनस्य स्थाने Dc प्रतौ निम्नलिखितस्वरूपात्मकं संक्षिप्तं
कथनमुपलभ्यते-

(३०) 'नवजलभरीया मंगडा गयणि धडुक्कइ मेहु । इत्यन्तरे जइ आविसिइ तउ जाणीसिइ नेहु ॥

'एषां भूवल्लभया सह०' राज्ञा तन्निजपुत्रीस्वरूपं दृष्टं प्रातराकार्यं गूर्जरदेशोपरि सेनाधिपत्यं ददौ । तदा तेनोक्तम्-'देव दीपोत्सवे०'
इति । ततो गूर्जरदेशः समग्रोऽपि तेन विनाशितः । श्रीपत्तनचतुष्पथे कपर्दिका वापिताः । तस्यागतस्य राज्ञोक्तम्-न कृतं रम्यम् । अद्य
प्रभृति मालवदेशदण्डः श्रीगूर्जरे यास्यतीति ।'

५४) कदाचिच्चन्द्रातपे उपविष्टः श्रीभोजः सन्निहिते कुलचन्द्रे पूर्णचन्द्रमण्डल [*मालोक्य पुनः-
पुनस्तत्सम्मुख] मवलोकमान इदमपाठीत्-

७७. येषां वल्लभया सह क्षणमिव क्षिप्रं क्षपा क्षीयते तेषां शीतकरः शशी विरहिणामुलकेव सन्तापकृत् ।
इत्यर्द्धं कविना तेनोक्ते^१ कुलचन्द्रः प्राह-

अस्माकं तु न वल्लभा न विरहस्तेनोभयभ्रंशिनामिन्दू राजति दर्पणाकृतिरसौ नोष्णो न वा शीतलः ॥ 5
इति तदुक्तेरनन्तरमेवैकां वाराङ्गनां प्रसादीचकार ।

५५) अथ दामरनामा सान्धिविग्रहिको मालवमण्डलादायातः श्रीभोजस्य सभां वर्णयन् महा-
न्तमायल्लङ्कं जनयति । तत्र गतश्च श्रीभीमस्यामात्रां रूपपात्रतां^२ वर्णयन्स्तद्दृष्ट्वातरलितः श्रीभोजः
'तमिहानय मां तत्र वा नय'^३ इत्यभ्यर्थयमानः, सभादर्शनोत्कण्ठितेन श्रीभीमेन तथैव^४ याच्य-
मानः कस्मिन्नपि वर्षे उपायविन्महदुपायनमादाय विप्रवेपधारिणं ताम्बूलकरण्डकवाहिनं श्रीभीमं^५
सहं गृहीत्वा संदसि गतः । प्रणमन् श्रीभोजेन श्रीभीमानयनवृत्तान्तं व्याहृतः स विज्ञापयान-
चक्रे-^६'स्वतन्त्राः स्वामिनो नः । अनभिमतं कार्यं केन बलात्कार्यते इति । सर्वथेय'^७ कदाशा देवेन ना-
वधारणीया'^८-इत्यभिधायं, श्रीभीमस्य वयोवर्णाकृतीनां सादृश्यं पृच्छन् श्रीभोजस्तान्सभासदो^९-
लोकानवलोकयन् स्वगीधरं लक्ष्मीकृत्य दामरेणैलभिदधे-^{१०}'स्वामिन् ।

७८. एषाऽऽकृतिर्यं वर्षं इदं रूपमिदं वयः । अन्तरं चास्य भूपस्य काचचिन्तामपोरिव ॥ 15

इति तेन विज्ञप्ते चतुरचक्रवर्ती श्रीभोजस्तत्सामुद्रिकविलोकनान्निश्चलदृशं नृपं विमृश्योपायन-
वस्तुन्युपनेतुं स सान्धिविग्रहिकस्तं प्राहिणोत् । तेषु वस्तुपुपनीयमानेषु तद्गुणवर्णनया^{११} वार्तान्त-
रव्याक्षेपेण च भूयसि कालविलम्बे संवृत्ते 'स्वगीवाहकोऽद्यापि कियच्चिरं विलम्बते ?' इति राज्ञा
समादिष्टः स तं भीममिति विज्ञेयमास । राजा तदा तदनुपदिकानि सैन्यानि प्रगुणयन् दाम-
रेणाभिदधे-^{१२}'द्वादश-द्वादश योजनान्तरे प्रावहणिका ह्याः, घटिकायोजनगामिन्यः करभ्यः,^{१३}
अनया समग्रसामग्र्या श्रीभीमः [प्रतिक्षणं वहीँ] भुवमाक्रमन् कथं भवता गृह्यते ?' इति विज्ञ-
प्तेन पाणी घर्षयन् चिरं तस्यौ ।

(अत्र Pb सन्नक आदर्शे निम्नलिखितानि प्रकरणान्यधिकान्युपलभ्यन्ते-)

[अध्यान्यसिन् वर्षं श्रीभीमस्तं डामरं मालवमण्डले प्रेषयितुकामो वार्तादि शिक्षयन् आस्ते । डामर उचिष्टन् पटीं
प्रक्षाडयामास । ततः श्रीभीमेन पृष्टः स आह-^{१४}'भवच्छिक्षितमत्रैव मुञ्चामीत्युच्ये । यत्तत्र गतोऽहं स्वयमेवावस-^{१५}
रोचितं वृषिये । अन्यशिक्षितं कियत्कथयिष्यते' । ततो राजा तस्यावसरोचितचातुरीविज्ञानाय प्रच्छन्नं स्वर्णमयं
समुद्रकं रक्षापुञ्जेन भृत्वा, 'भोजसभाया अन्यत्र नायमुद्घाटनीयः' इति शिक्षयित्वा तदस्ते उपदार्यमदात् । ततः
स गतो मालवे । भोजसभायां तं बहुपङ्क्तुलवेष्टितं आनाय्य भोजनपात्रे मुमोच । स उद्वेष्ट्य विलोकयति तदा मध्ये
छारपुञ्जः । ततो नृपेणोक्तम्-'भो इदं किमुपायनम् ?' डामरस्तत्कालोत्पन्नमतिः प्राह-^{१६}'देव ! श्रीभीमेन कोटि-

* कोट्यन्तर्गतः पाठः केवलं Pb प्रतो उपलभ्यः । 1 Pb श्रीभोजेनोक्तेः । 2 Pb वरां वारां । 3 Pa सान्धिवि० ।
4 P रूपवर्णनां कथनं । 5 A तत्र मां नयेति वा; B मां तत्र न० । 6 P तथेयोच्यमानः, Pa तथा याच्यमानः । 7 AD
स । 8 P सभायां । 9 A नाभिमतं; D अभिमतं । 10 D सर्वथाप्येके दासाः । 11 D नावधीरं० । 12 P ०मिहिते ।
13 Pa तेन सह सदःसदो लोकाः । 14 AD इनाहूः; B ययाहूः; P इयमाहूः । 15 AD निम्नलरगदास्तं । 16 AD
वर्णनवार्ता० । 17 P Pa क्षापयामास । 18 AD योजनानां प्रान्ते; B Pa योजनान्ते । 19 केवलं Pb प्रतो लभ्योऽयं पाठः ।
20 AD घर्षयित्वा ।

होमः कारितः, तद्रक्षेयं तीर्थभूता, श्रीत्या भवत्कृते प्राभृतीकृताऽस्ति' । इति तेनोक्ते हृष्टचेतसा राज्ञा स्वहस्तेन सर्वेषां समर्पिता । तैः सर्वैस्तिलककरणेन वन्दिता । अन्तःपुरे प्रेषिता । ततः स सम्मानितः प्रतिप्राभृतसहितः पश्चादागतः । ज्ञातवृत्तान्तेन श्रीभीमेनापि पूजितः ।

पुनः कौतुकाक्षिप्तचित्तः श्रीभीमः कस्मिन्नवसरे मुद्रामुद्रितलेखं विधाय तद्वस्ते समर्प्य, उपदापाणिं तड्डामरं 5 मालवेऽप्रैपीत् । स उपदासहितं लेखं भोजहस्तेऽदात् । यावदुन्मुञ्च वाचयति तावद् 'अयं भवता शीघ्रं निपातनीयः' इति पश्यति । ततः सविस्मयेन राज्ञा पृष्टम्—'भो इदं किं लिखितमस्ति?' । ततः स उत्पातिकामतिः प्राह—'देव ! मज्जन्मपत्रिकायां समस्ति, यत्रास्य रुधिरं पतिष्यति तत्र द्वादशवर्षप्रमाणो दुर्भिक्षः पतिष्यति' इति ज्ञात्वा श्रीभीमेनाहमत्र प्रेषितः स्वदेशविनाशभीतेन प्रच्छन्नलेखयुक्तः । एवं सति त्वं यथारुचितं कुरु' इति तेनोक्ते राजाह—'नाहमात्मदेशप्रजामनर्थे पातयिष्ये' । ततः सम्मान्य विसर्जितः प्राप्तः स्वदेशे । तद्वुद्धिकौशलेन 10 पुनश्चमत्कृतः श्रीभीमस्तं बहुमन्यते ।]

५६) अथ श्रीभोजः^१ श्रीमार्घपण्डितस्य^२ विद्वत्तां पुण्यवत्तां^३ च सन्ततंमाकर्णयन्, तद्दर्शनोत्सुकतया राजादेशैः सततं प्रेष्यमाणैः श्रीमालनगराद्धिसमये समानीय सवहुमानं भोजनादिभिः सत्कृत्य तदनु राजोचितान्विनोदान् दर्शयन्, राजावारात्रिकावसरानन्तरं सन्निहिते स्वसन्निभे पल्यङ्के माघपण्डितं नियोज्य तस्मै स्वां 'शीतरक्षिकामुपनीय प्रियालापांश्चिरं कुर्वाणः सुखं 15 सुखेन सुष्वाप । प्रातर्माङ्गल्यतूर्यनिर्घोषैर्विनिद्रं नृपं स्वस्थानगमनाय माघपण्डित आपृष्टवान् । विस्मयापन्नहृदयेन राज्ञा दिने भोजनाच्छादनादिसुखं पृष्टः स कदन्नसदन्नवार्त्ताभिरलं^{१०} शीतरक्षाभारेणं श्रान्तं^{११} स्वं विज्ञपयन् खिद्यमानेन राज्ञा कथं कथञ्चिदनुज्ञातः पुरोपवनं यावद्भूभुजाऽनुगम्यमानः माघपण्डितेन स्वागमनप्रसादेन सम्भावनीयोऽहमिति विज्ञप्य^{१३} नृपानुज्ञातः स्वं पदं भेजे । तदनु कतिपयैर्दिनैः श्रीभोजस्तद्विभवभोगसामग्रीदिदृक्षया श्रीश्रीमालनगरं प्राप्तः । 20 माघपण्डितेन प्रत्युद्गमादियथोचितभक्त्याऽऽवर्जितः ससैन्यस्तन्मन्दुरायां ममौ । स्वयं तु माघपण्डितस्य सौधमध्यास्य सञ्चारकभुवं^{१४} काचवद्धामवलोक्य स्नानादनु देवतावसरोर्व्या मारकतं कुट्टिमे शैवलवल्लरीयुगजलभ्रान्त्या धौतान्तरीयं संवृण्वन् सौवस्तिकेन ज्ञापितवृत्तान्तस्तदैव तद्देवतार्चनन्तरं निवृत्ते मन्त्रावसरेऽशनसमयसमागतां रसवतीमाखादमानं^{१५}, अकालिकैरदेशजैर्व्यञ्जनैः फलादिभिश्चित्रीयमाणमानसः, संस्कृतपयःशालिशालिनीं रसवतीमाकण्ठमुपभुज्य भोजनान्ते चन्द्रशालामधिरुह्याश्रुतादृष्टपूर्वकाव्यकथाप्रबन्धप्रेक्ष्यादीनि प्रेक्षमाणः, शिशिरसमयेऽपि 25 सञ्जाताकसिकभीष्मोष्मभ्रान्त्या संवीतसितखच्छवसनस्तालवृन्तकरैरनुचरैर्विज्यमानोऽमन्दचन्द्रनालेपनेपथ्यः सुखनिद्रया तां क्षणदां क्षणमिवातिवाह्य प्रत्यूषे शङ्खनिस्वनाद्विगतनिद्रो हिमसमये ग्रीष्मावतारव्यतिकरो माघपण्डितेन ज्ञापितः [*प्रतिसमयं सविस्मयः कति दिनान्यवस्थाय] स्वदेशगमनायापृच्छन्^{१६} स्वयं कारितनव्यभोजस्वामिप्रासादप्रदत्तपुण्यो मालवमण्डलं प्रति

1 BP ०भोजः सततं । 2 Dd कुमुदपण्डितसुतश्रीमाघ० । 3 D पण्डितविद्व० । 4 P पुण्यवार्ता । 5 P विहाय सर्वत्र 'सतत०' । 6 Pa नास्ति । 7 D स्व० । 8 D ०रक्षां; Pa ०रक्षाकरी० । 9 Pb विस्मयापन्नेन । 10 Pb कदन्नेनोदरं भृतम्, राज्ञौ गर्दभवलादितं शीत० । 11 D शीतभारेण । 12 D नास्ति । 13 D विज्ञप्तो । 14 D काञ्चन० । 15 A भारक्तकुट्टिः; D मणिमरकतकुट्टि० । 16 D धौतान्तरीय० । 17 P ०खादयामास । 18 P प्रेक्षणादीनि । 19 D ग्रीष्मभ्रा० । 20 P ०ध्वनिविगत० । * कोष्ठकान्तर्गतः पाठः D पुस्तक एव लभ्यते । 21 P Pa ०यापृच्छयमानः । 22 AD करिष्यमाण० ।

प्रतस्थे । तथा¹ निजजन्मदिने जनकेन नैमित्तिकाज्जातके कार्यमाणे, पूर्वमुदितोदितसम्बद्धिर्भूत्वा प्रान्ते गलितविभवः किञ्चिच्चरणयोरविर्भूतश्वयथुविकारः पञ्चत्वमाप्स्यतीति-निमित्तविदा निवेदिते² विभवसम्भारेण तां ग्रहगतिं निराचिकीर्षुणा माघपित्रां, संवत्सरशतप्रमाणे मनुजा-युपि पङ्क्तिंशत्सहस्राणि दिनानि भवन्तीति विमृश्य नाणकपरिपूर्णांस्तावत्संख्यकान् हारकान् कारितनव्यकोशेषु निवेद्य तदधिकां परां भूतिं शतशः समर्प्य प्रदत्तमाघनाम्ने सुताय कुलोचितां³ 5 दिक्षां वितीर्य कृतकृत्यमानिना तेन विपेदे । तदनन्तरमुत्तराशापतिरिव प्रासप्राज्यसाम्राज्यो विद्वज्जनेभ्यः श्रियं तदिच्छया यच्छन्नमानैर्दानैरर्थिसार्थं कृतार्थयस्ते भोगविधिभिः स्वममानुयाव-तारमिव दर्शयन् विरचितशिष्टुपालवधाभिधानमहाकाव्यचमत्कृतविद्वज्जनमानसः प्रान्ते पुण्य-क्षयात्क्षीणवित्तो विपत्तिपाते स्वविपये स्थातुमप्रभूण्युः सकलत्रो मालवमण्डले गत्वा धारायां कृतावासः पुस्तकग्रहणकार्पणपूर्वकं श्रीभोजात्कियदपि द्रव्यमानेयमिति तत्र पत्नीं प्रस्थाप्य 10 यावत्तदाशया माघपण्डितश्चिरं तस्यौ; तावत्तथावस्थां श्रीभोजस्तपनीं विलोक्य ससम्भ्रमः शालाकान्यासेन तत्पुस्तकमुन्मुद्य काव्यमिदंमद्राक्षीत्-

७९. कुमुदवनमपशि श्रीमदम्बोजखण्डं त्यजति मदगुल्फः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।

उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं हतविधिललितानां ही विचित्रो विपाकः ॥

अथ काव्यार्थमवगम्य, का कथा ग्रन्थस्य केवलमस्यैव काव्यस्य विश्वम्भरामूल्यमल्पम् ।¹⁵ समयोचितस्यानुच्छिष्टस्य हीशब्दस्य पारितोषिके क्षितिपतिर्लक्षद्रव्यं वितीर्य तां विससर्ज । सापि ततः सञ्चरन्ती विदितमाघपण्डितपत्नीकैरर्थिभिर्याच्यमाना तत्पारितोषिकं तेभ्यः समस्त-मपि वितीर्य यथावस्थिता गृहसुपेयुपी तद्गुणान्ज्ञापनापूर्वं किञ्चिच्चरणस्फुरच्छोफाय पत्ये निवेद-यामास । अथ स 'त्वमेव मे शरीरिणी कीर्तिरिति श्लाघमानस्तदा स्वगृहमागतं कमपि भिक्षुकं¹⁶ 20 वीक्ष्य भवने तद्दुचितं किमपि देयमपश्यन् सज्जातनिर्वेद इदमवादीत्-

८०. अर्था न सन्ति न च मुञ्चति मां दुराशा त्यागान्न¹⁷ सङ्कुचति¹⁸ दुर्ललितः¹⁹ करो मे ।

याञ्चा च लाघवकरी स्वधे च पापं प्राणाः स्वयं व्रजत किं परिदेवितेन ॥ १

८१. दारिद्र्यानलसन्तापः शान्तः सन्तोषवारिणा । दीनाशामङ्गजन्मा तु केनायमुपशाम्यतु ॥ २

८२. न भिक्षा दुर्भिक्षे पतति दुरवस्थाः कथमृणं लभन्ते कर्माणि क्षितिपरिवृढान्कारयति कः ।

अदत्त्वापि प्रासं ग्रहपतिरसावस्तमयते क्व यामः किं कुर्मो गृहिणि गहनो जीवित्विविधिः ॥ ३ 25

८३. *क्षुत्क्षामः पथिको मदीयभवनं पृच्छन्कुतोऽप्यागतः तर्कितं गेहिनि किञ्चिदस्ति यदयं भुङ्क्ते बुध्दुक्षातुरः ।

वाचास्तौत्यभिधाय नास्ति च पुनः श्रोतं विनैवाक्षरैः स्थूलस्थूलविलोललोचनजलैर्वाप्याम्भसां विन्दुभिः ॥४

८४. व्रजत व्रजत प्राणा अर्थिनि व्यर्थतां गते । पश्चादपि हि गन्तव्यं क्व सार्थः पुनरीदृशः ॥ ५[†]

1 BP P^b वदा । 2 A निवेदितः; D निवेदितां । 3 AD भाद्रों एवोपलब्धमिदं पदम् । 4 P विद्यायान्यत्र 'अ-विष्य' । 5 AD 'प्रास' नास्ति । 6 D विद्वज्जनः सः । 7 P कृतनिवासः । 8 AD 'हुदं' नास्ति । 9 D पत्नी कैश्चिन्निरर्थः । 10 D 'वृत्तान्तं विशः' । 11 AD भिक्षुः । 12 A दानाक्षः; D दानादि । 13 B सद्यलति । 14 B दुर्ललितं मनो मे । 15 BP भद्रवैव । 16 P P^a जीवनः । * AB प्रत्यन्तरे पृथक्पथं मूले नास्ति, परं दृष्टशोपरीतनमाने केनापि पश्चाद्विहितं प्राप्यते । † P प्रत्यन्तरे पृथेपां पपानां किञ्चिद् विपर्ययो लभ्यते । सत्र पृथादसः क्रमः ३ (१), ४ (२), १ (३), २ (७), ५ (५) ।

‘क सार्थः पुनरीदृशः’ इति वाक्यान्तं एव स माघपण्डितः पञ्चत्वमवाप । प्रातस्तं वृत्तान्तम-
वगम्य श्रीभोजेन श्रीमालेषु संजातिषु धनवत्सु सत्सु तस्मिन्पुरुषरत्ने विनष्टे क्षुधावाधिते सति
भिल्लमाल इति तज्जातेर्नाम निर्ममे ।

॥ इति श्रीमाघपण्डितप्रबन्धः ॥

5 ५७) पुरा समृद्धिविशालायां विशालायां पुरि मध्यदेशजन्मा सांकाश्यगोत्रः सर्वदेवनामां
द्विजो निवसन् जैनदर्शनसंसर्गात्प्रायः प्रशान्तमिथ्यात्वो धनपाल-शोभनाभिधानपुत्रद्वयेना-
न्वितः कदाचिदागताञ् श्रीवर्द्धमानसूरीन् गुणानुरागान्निजोपाश्रये निवास्य निर्द्वन्द्वभक्त्या परि-
तोषितान् सर्वज्ञपुत्रकानिति धिया, तिरोहितं निजपूर्वजनिधिं पृच्छंस्तैर्वचनच्छलेनार्द्धविभागं
याचितः । †सङ्केतनिवेदनाल्लब्धनिधिस्तदार्द्धं यच्छंस्तैः पुत्रद्वयादार्द्धं याचितो † ज्यायसां धनपालेन
10 मिथ्यात्वान्धमतिना जैनमार्गनिन्दापरेण निषिद्धः, कनीयसि शोभने कृपापरः स्वप्रतिज्ञाभङ्ग-
पातकं तीर्थेषु क्षालयितुमिच्छुः प्रति तीर्थं प्रतस्थे । अथ पितृभक्तेन शोभननाम्ना लघुपुत्रेण तं
तदाग्रहान्निषिद्ध्य पितुः प्रतिज्ञां प्रतिपालयितुमुपात्तव्रतः स्वयं तान् गुरुननुससार । अभ्यस्तसम-
स्तविद्यास्थानेन धनपालेन श्रीभोजप्रसादसम्प्राप्तसमस्तपण्डितप्रष्टप्रतिष्ठेन निजसहोदरामर्षभा-
वाद् द्वादशाब्दीं यावत्स्वदेशे निषिद्धजैनदर्शनप्रवेशेन तद्देशोपासकैरत्यर्थमभ्यर्थनया गुरुष्वी-
15 ह्यमानेषु सकलसिद्धान्तपारावारपारदृश्या स शोभननामा तपोधनो गुरुनापृच्छथ तत्र प्रयातो
धारायां प्रविशन् पण्डितधनपालेन राजपाटिकायां व्रजता तं सहोदरमित्यनुपलक्ष्य सोपहासम्-
‘गर्दभदन्त भदन्त ! नमस्ते’ इति प्रोक्ते; ‘कपिवृषणास्य वयस्य ! सुखं ते’ [इति प्रत्युत्तरयांचक्रे ।
ततश्चमत्कृतो §धनपालो मया नर्मणापि नमस्ते इत्युक्तम्, अनेन तु वयस्य सुखं ते] इत्युचरता
वचनचातुर्यान्निर्जितोऽस्मीति¹² । तत् ‘कस्यातिथयो यूयमि’ति धनपालस्यालापैः ‘भवत एवातिथयो
20 वयमि’ति शोभनमुनेर्वाचमाकर्ण्य, वटुना सह निजसौधे प्रस्थाप्य तत्रैव स्थापितः । स्वयं सौधे
समागत्य धनपालः प्रियालापैः सपरिकरमपि तं भोजनाय निमन्त्रयंस्तैः प्रासुकाहारसेवापरै-
र्निषिद्धः । वलादोषहेतुं पृच्छन्-

८५. भजेन्माधुक्वरीं वृत्तिं मुनिम्लेच्छकुलादपि । एकान्नं नैव भुञ्जीत वृहस्पतिसमादपि ॥

तथा च, जैनसमये दशवैकालिके-

25 ८६. महुकारसमा बुद्धा जे भवन्ति अणिसिंया । नाणापिण्डरया दन्ता तेण बुच्चन्ति साहुणो ॥

इति स्वसमयपरसमयाभ्यां निषिद्धं कल्पितमाहारं परिहरन्तः शुद्धाशनभोजिनो वयमिति
तच्चरित्रचित्रितमनास्तूष्णीकमुत्थाय सौधे¹⁵ मज्जनारम्भे गोचरचर्यया समागतं तन्मुनिद्वन्द्वमव-
लोक्याऽसिद्धेऽन्नपाके तद्ब्राह्मण्योपढौकिते दग्धि मुनिभ्यां व्यतीतकियद्दिनमेतदिति पृच्छयमाने,
धनपालः ‘किसत्र पूतराः सन्ती’ति सोपहासमभिदधानः, व्यतीतदिनद्वयमेतदिति ब्राह्मण्या

1 इदं वाक्यं D पुस्तके न विद्यते । 2 B वाक्यान्तरं; P वाक्यसमकालं । 3 P स्वजा० । 4 D तज्जातं । 5 D
काश्यपगोत्रः, B नास्ति । 6 P गंगाधरो नाम । 7 P विहायान्यत्र ‘अभिधान’ नास्ति । † द्विदण्डान्तर्गतः पाठः Pa आदर्शेऽनु-
पलभ्यः । 8 P ० लब्धशेवधि । 9 D प्रकृष्टं । 10 D गुरुपुरुषेषु । ‡ कोष्ठकान्तर्गतः पाठः A Pa प्रत्यन्तरे नास्ति ।
§ एतत्पाठस्थाने B प्रत्यन्तरे ‘शोभनमुनेर्वचसान्तश्चमत्कृतः’ एतादृशः पाठः । 11 D इत्युक्ते । 12 P स्मीत्यचिन्तयत् ।
13 Pa तीचहुं । 14 P Pa अकल्पितं । 15 D सौधमाप । 16 P मुनियुगल ।

निर्णायं ताभ्यां 'पूतराः सन्तीत्यत्र' इत्यभिहिते खानासनात्तद्दर्शनार्थमुत्थाय तत्रागतः सन्, स्थालेऽधिरोपितदधिसंनिधौ यावद्यावकपुञ्जेऽधिरूढैस्तैर्जन्तुभिर्दधिपिण्ड इव पाण्डुरतामवलोक्य; जिनधर्मे जीवरक्षाप्राधान्यम्, तत्रापि जीवोत्पत्तिज्ञानवैदग्ध्यम्, यथा-

८७. *मुग्गमासाइपुहुं^१ विदिलं-कचम्मि गोरसे पढइ । ता तसजीवुप्पची भणन्ति दहिए तिदिणुंवरिं ॥

तज्जिनशासने एवेति निश्चित्य शोभनमुनेः शोभनयोधात्सम्यकप्रतिपत्तिपुरःसरं सम्यक्त्वं 5 भजे । ['इयद्दिनानि खं मिथ्यात्वमयं विदन्, मम वन्धुः कापि दृष्टः-इति तस्यैव पुरः पृच्छन् धयआख्या- गुणादिभिः तदुपमाने शोभनेन खं कथयता अनुमानात् मम भ्रातैवायमिति निश्चित्य आनन्दाश्रुपूर्वं तमालिङ्ग्य स्वशिशोर्द्वारा तद्गुरून् आकारयामास च ।] कर्मप्रकृत्यादिषु जैनविचारग्रन्थेषु प्रकृत्या प्राज्ञः परं प्रावीण्यमुद्गहनं, प्रति प्रातर्जिनार्चावसरप्रान्ते-

८८. कतिपयपुरस्वामी कायव्ययरपि दुग्रहो मतिवितरता मोहेनाहो मयानुष्ठतः पुरा । 10
विशुवनपतिर्बुद्धद्वाराच्योऽधुना स्वपदप्रदः प्रभुरधिगतस्तत्प्राचीनो दुनोति दिनव्ययः ॥

८९. सच्चत्य अत्थि धम्मो जा मुँणियं जिण न सासणं तुह ।
कणगाउराण कणगं^{११} च ससियपरं अलम्भमाणार्णं ॥

[५५] {किं ताए पढियाए पयकोडीए पलालभूयाए । जत्थित्तिअं न नायं परस्स पीढा न कायव्वा ॥

[५६] १२देशाधीशो ग्राममेकं ददाति ग्रामाधीशः क्षेत्रमेकं ददाति । 15
क्षेत्राधीशः शिम्बिकाः सम्प्रदत्ते सार्वस्तुष्टः सम्पदं खां ददाति ॥}

इत्यादीनि चाक्यानि पठन्^{१२} स धनपालः कदाचिन्नृपेण^{१३} मृगयां सह नीतः^{१४} । वाणेन मृगे विद्धे सति तद्दर्शनाय विलोकितमुखो धनपालः प्राह-

९०. रसातलं यातु यदत्र पौरुषं कुनीतिरेपा र्शरणो हृदोपचान् ।
विद्वन्थंते यद्गलिनापि दुर्वलो ह हा महाकष्टमराजकं जगत् ॥+

20

इति तन्निर्भर्त्सनात्कुद्धो नृपः किमेतदित्यभिदधाने-

९१. वैरिणापि हि मृच्यन्ते प्राणान्ते तृणभक्षणात् । तृणादाराः सदैवैते हन्यन्ते पशवः कथम् ॥
इत्यंश्रुतसज्जातकृपेण नृपेण धनुर्वाणभङ्गमङ्गीकृत्याजीवितान्तं संन्यस्तमृगयाव्यसनेन पुरं प्रति^{१५}

1 D निर्णाय प्रोक्तं । 2 AD ०रोपिते द्धि स० । 3 D हुम्मे । 4 D 'तः' स्थाने 'तद्दर्शनं' । 5 AD दया । * P प्रत्यन्तरे इयं गाथा नास्ति; B आदर्शोऽपि मूले पृष्ठाधोभागे पश्चात्केनापि लिखिता छम्यते । 6 Pa पमिह् । 7 Pa विदलं । 8 Pa सिदिणुं । † कोष्टकान्तर्गतः पाठः सार्यं B प्रतौ प्राप्यः । 9 AD प्रातः प्रातः । 10 Pb जा न पत्तं जिण सा० । 11 D कणगु व्व । ‡ केवलं Pb प्रतौ इयं गाथा छम्यते । § D पुस्तके इदं पद्यमुपलभ्यते, A आदर्शो पृष्ठाधोभागे पश्चात्केनापि दिग्पलमस्ति । 12 Pb चाक्यानि स पठति । 13 BP नृपतिना । 14 D कदाचिन्नृपेण सह मृगयां नीतो धनपालोऽभिहितः । 15 B Pa तथा । 16 P हरिणे । 17 P मद्गः; B सिंहः । + इतोऽग्रे Pa प्रतौ, किञ्चिद्विपर्ययेण च D पुस्तके निम्न- किञ्चित्तं घणंनं प्रसिद्धं प्राप्यते-

[एतो भोजरागः प्राह-किं कारणं तु कविराज मृग यदेते श्योमोऽप्यतन्ति विदित्स्मिन् भुवं यराहाः ?]

धनपालः प्राह-देव ! त्वदक्षप्रकृताः धरितुं स्वशान्तिके मृगाश्च मृगमादिवराहमन्ये ॥]

18 D हृष्ये भलोऽश्रुतः । 19 D 'प्रति' नास्ति ।

प्रत्यागच्छता तत्र यज्ञमण्डपे यज्ञस्तम्भनियन्त्रितच्छागस्य दीनां गिरमाकर्ण्य किं पशुरसौ व्याह-
रतीत्यादिष्टः सन् धनपालोऽवधेहीति^१ प्राह-

१२. नाहं स्वर्गफलोपभोगवृषितो नाभ्यर्थितस्त्वं मया सन्तुष्टस्तृणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव ।
स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥

5 इति तद्वाक्यानन्तरं राज्ञा किमेतदिति भूयोभियुक्तः-

१३. यूपं कृत्वा पशून् हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यद्येवं गम्यते स्वर्गे नरके केन गम्यते ॥

१४. सत्यं यूपं तपो ह्यग्निः कर्माणि^४ समिधो मम । अहिंसामाहुतिं दद्यादेष यज्ञः सनातनः^५ ॥

इत्यादि-शुकसंवादोदितानि वचांसि नरेन्द्रस्य पुरतः पठन् हिंसाशास्त्रोपदेशिनो हिंस्रप्रकृतीन्
ब्रह्मरूपेण राक्षसांस्ताञ्ज्ञापयन्, नृपमहर्द्धर्माभिमुखं चकार ।

10 (अत्रान्तरे Pb आदर्शे मूले, B आदर्शे च पृष्ठपार्श्वभागेषु निम्नलिखितमधिकं कथनमुपलभ्यते—)

{अथ नृपे गां वन्दमाने धनपालो महिषीं नमन्नुवाच-

[५७] अमेध्यमश्नाति विवेकशून्या स्वनन्दनं कामयतेऽभिपक्ता ।

सुराग्रशृङ्गैर्विनिहन्ति जन्तून् गौर्वन्धते केन गुणेन राजन् ! ? ॥

[५८] पयःप्रदानसामर्थ्याद्बन्धा चेन्महिषी न किम् । विशेषो दृश्यते नासां महिषीतो मनागपि ॥

15

[५९] स्पर्शोऽमेध्यभुजां गवामघहरो बन्धां विसञ्ज्ञा द्रुमाः

स्वर्गं छागवधाद् धिनोति च पितृन् विभ्रोपभुक्ताशनम् ।

आप्ताश्छन्नपराः सुराः शिखिहुतं ग्रीणाति देवान् हविः

स्फीतं फल्गु च बल्गु च श्रुतिगिरां को वेत्ति लीलायितम् ॥

[६०] वधो धर्मो जलं तीर्थं गौर्नमस्या गुरुर्गृही । अग्निर्देवो द्विजः पात्रं येषां तैः कोऽस्तु संस्तवः ॥

20 एकदा जिनपूजायां पण्डितस्यैकाग्रतां परेभ्यो ज्ञात्वा पुष्पपटलिकाऽर्पणपूर्वं देवान् पूजयेति नृपादिष्टो धन-
पालो हरादिस्थानेषु भ्रान्त्वा जिनं पूजयित्वा समागतः । दूतमुखाञ्ज्ञातवृत्तान्तेन राज्ञा पूजास्वरूपं पृष्ठः प्राह-
'देव ! यत्रावसरोऽभूत् तत्र गत्वा पूजा कृता' । राज्ञा पृष्ठम्-'क नाभूदवसरः ?' पण्डितः प्राह-'विष्णुपार्श्वे
एकान्तकलत्रसद्भावात्, रुद्रार्द्धागे पार्वतीसद्भावात्, ब्रह्मणो ध्यानभङ्गेन शापादिभयात्, विनाय[क]स्य स्थालि-
भृतमोदकाशने स्पर्शनं संयमन्, चण्डिकायास्त्रिशूलहेतिसन्नतमहिषमत्सम्मुखागमत्रासात्, हनुमतः कोपाटोप-
25 वशंवदस्य चपेटाभयात् कुत्राऽप्यवसरो नाभूत् । अपि च-

[६१] विनासोत्तमाङ्गं वृथा पुष्पमाला ललाटं विनाहो कथं पट्टवन्धः ।

अकर्णे त्वनेत्रे कथं गीतनृत्ये अपादस्य पादे कथं मे प्रणामः ? ॥

†इत्यादि प्रोक्ते नृपः प्राहः-'काऽप्यवसरोऽभूत् ?' ततः पण्डितः-'प्रशमरसनिमग्नं दृष्टि० ।' 'नेत्रे सारसुधारसैक-
सुभगे आस्यं प्रसन्नं सदा० ।' इत्यादि कथयित्वा, जैनालये सदाऽवसरत्वात्तत्र पूजा कृतेति पर्यवसितः ।

1 D स । 2 A आहं धनपाल अवधेहि; B स धनपाल अवध्योऽहं इति प्राह; Pa ० अवध्योऽयमिति० । 3 Pb भूयो
भूयोऽभियुक्तो धनपालः प्राह । 4 P प्राणाः समिधयो । 5 D 'एवं यज्ञः सतां मतः' एतादृशः पादः । 6 D हिंस्रक० ।
7 D ब्राह्मण० । † एतद्विद्वन्ब्रह्मन्तर्गताः पंक्तयः केवलं Pb प्रतौ प्राप्याः ।

[६२] अथ—

अन्नदिणे सिवभवणे दुवारदेसे निएवि भिंगिगणं ।
किं एस दुच्चलो इय निवपुट्टो भणइ धणवालो ॥

यथा—

[६३] दिग्वासा यदि तत्किमस्य धनुषा तच्चेत् कृतं भसना भसाथास्य किमङ्गना यदि च सा कामं प्रति द्वेष्टि किम् ।
इत्यन्योन्यविरुद्धचेष्टितमहो पश्यन्नजिज्ञासामिनो भृङ्गी सान्द्रशिखावनद्भ्रुपुरुषं धत्तेऽस्थिशेषं वपुः^१ ॥ } 5

५८) अथ कस्मिन्नप्यवसरे नरेश्वरः सरस्वतीकण्ठाभरणप्रासादे व्रजन् सदा सर्वज्ञशासनप्रदेश-
सापरं पण्डितं धनपालमालपत्—‘सर्वज्ञसावत्कदाचिदासीत् । तत्रं साम्प्रतं कश्चिज्ज्ञानातिशयो-
स्ती?’त्वभिहिते, ‘अर्हत्कृते अर्हन्तश्रीनामनि चूडामणिग्रन्थे विश्वत्रयस्य त्रिकालवस्तुविषयस्वरूप-
परिज्ञानमद्यापि विद्यते’ इति तेनाभिहिते—‘त्रिद्वारमण्डपे स्थितः कस्मिन्द्वारेऽस्माकं निर्गमः?’ इति
शास्त्रकलङ्कारोपगोच्यते नृपे, बुद्धिमात्रा त्रयोदशीति पाठं सत्यापयता भूर्जपत्रे नृपप्रश्ननिर्णय-10
मालिख्य मृण्मयगोलके निधाय च स्यगिकाधरस्य तं संमर्ष्य—‘देव ! पादावधार्यतामि’ति नृपं प्राह-
नृपस्तद्बुद्धिसङ्कटे निपतितं खं मन्यमान एतद्द्वारत्रयस्य मध्यात्किमपि निर्णीतं भविष्यतीति
विमृश्य सूत्रभृद्भिर्मण्डपपद्मशिर्षामपनीय तन्मार्गंण निर्गम्य तं गोलकं भित्त्वा, तेष्वक्षरेषु तमेव
निर्गमनिर्णयं वाचयंस्तत्कौतुकोत्तालचित्तः श्रीजिर्नशासनमेव प्रशशंस ।

(अत्र D पुस्तके निम्नलिखितं पद्यं प्राप्यते—)

15

{ तथाहि—

[६४] द्वाभ्यां यन्न हरिर्त्विभिर्न च हरः स्रष्टा न चैवाष्टमिर्बन्ध द्वादशभिर्गुहो न दशकद्वन्द्वेन लङ्कापतिः ।
यन्नेन्द्रो दशभिः शतैर्न जनता नेत्रैरसंख्यैरापि तत्प्रज्ञानयनेन पश्यति बुधश्चैकेन वस्तु स्फुटम् ॥
(Pb आदर्शं पुनश्च निम्नलिखितमधिकं कथनमुपलभ्यते—)

{ अन्यदा जलाश्रयपृच्छा—

20

[६५] सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकरधवलं वारि पीत्वा प्रकामं व्युच्छिन्ना शेषवृष्णा प्रमुदितमनसः प्राणिसार्था भवन्ति ।
शोषं नीते जलोद्ये दिनकरकिरणैर्यान्त्यनन्ता विनाशं तेनोदासीनभावं भजति मुनिगणः कूपवप्रादिकार्ये ॥
कदाचित् स्वकारितप्रौढतरनवसरसि गतो नृपः ‘कीदृगिदं धर्मस्थानमि?’ति पृच्छति । धनपालः प्राह—

[६६] एषा तटाकमिपतावकदानशाला मत्सादयो रसवती प्रगुणा सदैव ।

पात्राणि यत्र वकसारसचक्रवाकाः पुण्यं कियद् भवति ततु वयं न विन्नः ॥

25

तथातद्भुकोप । पुरमागच्छन् मार्गे वालिकासहितां शृद्धां जरया शिरो धूनयन्तीं दृष्ट्वा नृपः पृच्छति—‘किं शिरो
धूनयति?’ ततो धनपालः—

[६७] किं नन्दी किं घुरारिः किम्भु रतिरमणः किं विभुः किं विधाता

किं वा विद्याधरोऽसौ किमुत सुरपतिः किं नलः किं कुबेरः ।

नायं नायं न चायं न खलु नहि न वा नापि नासौ न चासौ

क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तः स्वयमपि च हले भूपतिर्मोजदेवः ॥

30

अनेन नृपं रुष्टं तोषयामास । }

५९) अथ धनपालो ऋषभपञ्चाशिकास्तुतिं निर्माय, सरस्वतीकण्ठाभरणप्रासादे स्वनिर्मितप्रशस्तिपट्टिकायां¹ कदाचिन्नृपः—

९५. अभ्युद्धता वसुमती दलितं रिपूरः क्रोडीकृता बलवता बलिराज्यलक्ष्मीः ।

एकत्र जन्मनि कृतं तदनेन यूना जन्मत्रये यदकरोत्पुरुषः पुराणः ॥

5 काव्यमिदं निर्वर्ण्य पारितोषिके तस्याः पट्टिकायाः काञ्चनकलशं ददौ । तस्मात्प्रासादादपसरं-
स्तदीयद्वारखत्तके रत्या सह हस्ततालदानपरं स्मरं मूर्त्तिमन्तमालोक्य नृपेण हासहेतुं पृष्टः
पण्डितः प्राह—

९६. स एष भुवनत्रयप्रथितसंयमः शङ्करो विभर्ति वपुषाऽधुना विरहकातरः कामिनीम् ।

अनेन किल निर्जिता वयमिति प्रियायाः करं करेण परिताडयन् जयति जातहासः स्मरः ॥

10 (अत्र D पुस्तके 'अन्नदिणे सिवभवणे०'; 'दिग्वासा यदि तत्किमस्य धनुषा०'; 'अमेध्यमश्नाति०'; 'पयःप्रदान-
सामर्थ्याद्०'; 'असत्युत्तमांगे०' इत्यादीनि पद्यानि समुपलभ्यन्ते परमत्राप्रासङ्गिकत्वात्, Pb आदर्शानुसारेणेतःपूर्व-
मेवोल्लिखितत्वाच्च पुनर्नोद्धतानि ।)

९७. पाणिग्रहे पुलकितं वपुरंशं भूतिभूषितं जयति । अङ्कुरित इव मनोभूर्यस्मिन्भस्मावशेषोऽपि ॥

इत्यादिभिः प्रसिद्धसिद्धसारस्वतोद्गारैर्नृपं रञ्जयन् यावदास्ते तावत्कोऽपि सांग्यात्रिको द्वाःस्यनिवे-

15 दितः सभां प्रविश्य नृपं नत्वा मदनमयंपट्टिकायां प्रशस्तिकाव्यानि दर्शयामास । नृपेण तल्लाभ-
स्थानके पृष्टे स एवमवादीत्—'नीरधावकस्मादेव मम बाहने स्वलिते निर्यामकैः शोध्यमाने समुद्रे
तन्मयं शिवायतनं' परितः परिस्फुरज्जलमप्यन्तःसलिलविकलमवलोक्य कस्यामपि भित्तौ वर्णा-
न्निर्वर्ण्य च तज्जिज्ञासया मदनपट्टिकां तत्र प्रस्थाप्य तत्संक्रान्ताक्षरमयी पट्टिकेयमिति नृपतिर्नि-
शम्य तदुपरि मृण्मयीं पट्टिकां नियोज्य तत्र पतितान् विपरीतान्¹⁰ वर्णान् पण्डितैर्वाचयामास ।

20 ९८. आवाल्याधिगमान्मयैव गमितः कोटिं परामुन्नतेरसत्सङ्कथयैव पार्थिवसुतः सम्प्रत्यसौ लज्जते ।

इत्थं खिन्न इवात्मजेन यशसा दत्तावलम्बोऽऽम्बुधेर्यातस्तीरतपोवनानि तपसे वृद्धो गुणानां गणः ॥

९९. देवे दिग्विजयोद्यते धृतधनुःप्रत्यर्थिसीमन्तिनीवैधव्यत्रतदायिनि प्रतिदिशं क्रुद्धे परिभ्राम्यति ।

आस्तामन्यनितम्बिनी रतिरपि त्रासान्न पौष्पं करे भर्तुर्द्वर्तुमदान्मदान्धमधुपी नीलीनिचोलं धनुः ॥

१००. चिन्तागम्भीरकूपादनवरतचलञ्चूरिशोकारघडव्याकृष्टं निःश्वसन्त्यः पृथुनयनघटीयत्रमुक्ताश्रुधारम् ।

25 नासावंशप्रणालीविषमपथपतद्वाष्पपानीयमेतद्¹¹ देव त्वद्वैरिनार्यः स्तनकलशयुगेनाविरामं वहन्ति ॥

इति सम्पूर्णेष्ु काव्येषु वाच्यमानेषु,

१०१. अयि खलु विषमः पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ।

अस्य काव्यस्योत्तरार्द्धं छिन्नपादिभिः परःशतैरपि¹³ पण्डितैः¹⁴ परिपूर्यमाणमपि विसंवदतीति
राज्ञा धनपालपण्डितः पृष्टः—

30

हरशिरसि शिरांसि यानि रेजुर्हरिहरि तानि लुठन्ति गृध्रपादैः ॥

1 A. ०पट्टिकां राज्ञे दर्शयामास नृपः (D तत्र) । 2 P कर० । 3 D एव । 4 P नास्ति । 5 PD 'मय' नास्ति ।
6 BP ऽम्बोतिधौ; Pa ऽम्बोधौ । 7 ABD ०तनमालोक्य परि० । 8-9 एतद्वाक्यखण्डं Pa आदर्शेऽनुपलभ्यन् । 10 D.
'विपरीतान्' नास्ति । 11 AD ०मेता । 12 D छिन्नपा० । 13 B 'अपि' नास्ति । 14 Pb 'वाणमयूरच्छतपनाचिराजकर्षु-
प्रमुखेषु अपरेषु पण्डितेषु, इदं स्वकल्पितमेव उत्तरार्द्धं न मुख्यमिति वदन्सु धनपालः प्राह' एतादृशः पाठो विद्यमानोऽस्ति ।

इदमेवोत्तरार्द्धं 'संवदतीति नृपेणोक्ते सति स पण्डितः प्रोवाचां—'यदि गुम्फार्थाभ्यां श्रीरामेश्वर-
प्रासादप्रशस्तिभित्ताविदं न भवति तदाऽतःपरमाजीवितान्तं कवित्वस्य सन्न्यास एवेति' । तत्प्र-
तिश्रवसमकालमेव यानपात्रे निर्यामकाक्षिपेष्वावगाह्यमाने नीरघौ पङ्क्तिभिर्मासैस्तं प्रासादमासाद्य
पुनर्मदनपट्टिकायां न्यस्तायामिदमेवोत्तरार्द्धमागतमालोक्य तस्मै तद्वृत्तितं⁵ पारितोषिकं प्रसादी-
चकार । इति 'खण्डप्रशस्तेर्यथाश्रुतानि बहूनि काव्यानि मन्तव्यानि ।

६०) कदाचिद्राज्ञा सेवाश्रुतयां पृष्टः पण्डितः⁶ स्वं तिलकमञ्जरीगुम्फवैयग्र्यं जगौ । शिशिर-
यामिन्त्याश्रमे यामे निर्विनोदत्वात्तां प्रथमादर्शप्रतिमानीय पण्डितेन व्याख्यायमानां तिलक-
मञ्जरीकर्यां वाचयंस्तद्रसनिपातभीरुः पुस्तकस्याधः कञ्चोलकयुतसुवर्णस्थालस्थापनापूर्वं तां समाप्य
तच्चित्रकविताचित्रीयमाणचित्तो नृपः पण्डितं प्राह—'मामत्र कथानायकं कुर्वन्, विनीतायाः पदेऽ-
चन्तीमारोपयन्, शक्रावतारतीर्थस्यं पदे महाकालमालपन्¹⁰ यद्याचसे तत्तुभ्यं दैदामी'त्यभिदधाने 10
नृपे खद्योत-प्रद्योतनयोः सर्पप-कनकाचलयोः काच-काञ्चनयोः धत्तूर-कल्पपादपयोरिव तव्यं तेषां
महदन्तरमित्युच्यन्—

१०२. दोमुहं निरक्खर लोहमइय नाराय तुज्झं किं भणिमो । गुज्जाहि समं कणयं तुल्लंत्तु न गओसि पायालं ॥
इत्याक्रोशपरे तस्मिन् जाव्वल्यमानेऽग्नौ तां मूलप्रतिमिन्धनीचकार । अथ स द्विधा निर्वेदभाग्
द्विधाऽवाङ्मुखो निजसौधपर्श्याङ्गागे जीर्णमञ्जाधिस्तुडो निःश्वसन् भृशं सुप्वाप । बालपण्डितया 15
तत्सुतया *सभक्तिकमुत्थाप्य स्नानपानभोजननिर्मापणानन्तरं तिलकमञ्जरीप्रथमादर्शलेखनात्सं-
स्पृश्य ग्रन्थस्यार्द्धं लेखाचक्रे । तद्वृत्तरार्द्धं नूतनीकृत्य ग्रन्थः समर्थितः ।

(इतोऽग्रे Pb आदर्शं निम्नलिखितमधिकं कथनमुपलभ्यते—)

{—ग्रन्थः समर्थितः पण्डितेन । रुष्टे नाणाग्रामे गतः । कदाचिद् धर्मनाम्नि वादिनि समागते भोजसभायां
स क्रोडपि तादृग् [विद्रान्नास्ति] यत्तं प्रतिवादायोत्सहते । ततो भोजेन सबहुमानं धनपाल आकारितः । तमा- 20
गच्छन्तं ज्ञात्वा नष्टो वादी । लोकैः 'धर्मस्य त्वरिता गतिः' इति हसितः । राज्ञा सम्मानितः.....पृष्टं च
समाधानयोगक्षेमादिस्वरूपं नृपेण । पण्डितः प्राह—

[६८] पृथुकाचखरपात्रं भूपितनिःशेषपरिजनं देव । विलसत्करेणुगहनं सम्प्रति समभाषयोः सदनम् ॥}

(अत्रैव D पुस्तके निम्नगता विशेषाः पंक्तयः प्राप्यन्ते—)

{अन्यदा भोजसभायां काव्यमिदमुक्तं तेन—

[६९] धाराधीश धरामहीशगणने कौतूहलीयानयं वेधास्त्वद्गणनां चकार खटिकाखण्डेन रेखां दिवि ।

सैवेयं त्रिदशापगा समभवच्चतुल्यभूमीधवाभावाचच्यजति सा सोऽयमवनीपीठे तुपाराचलः ॥

अपरपण्डितैरसिन् काव्ये उपहसिते धनपालेनोक्तम्—

† एतद्विद्वद्गणनात्पाठस्थाने Pa आदर्शं 'संवदतीति तुष्टलक्ष्मै पारितोषिकं प्रसादीचकार । अपरेषु पण्डितेषु, इदं स्वकल्पितमेव
उत्तरार्द्धं न सुल्यमिति यदसु धनपालः प्राह—' एतादृशाः पात्रो विद्यमानोऽस्ति ।

1 P विनाऽन्यत्र 'प्रासाद' नास्ति । 2 P विनाऽन्यत्र 'तद्वत्' । 3 Pb तद्वृत्तितं सन्नित्येवं । 4 Pb पुनरदात् ।
5 Pb आदर्शं 'खण्डप्रशस्तेर्यथाश्रुतानि काव्यानि नास्तिरयमानानि सन्ति ग्रन्थान्तर इव भवन्त' । 6 स पण्डितः । 7 BP नास्ति ।
8 AD परमः । 9 Pa 'युगहेमस्थालः' । 10 D 'माकलयन्' । 11 Pa दासामीः । 12 Pa काचहेस्तोः । 13 AD
'तव' नास्ति; B तत्र । 14 AD दोमुहय । 15 Pa कित्तिवं । 16 P दोलन्तु । 17 Pa पात्रालः । 18 Pa मञ्जकालोः ।

* Pb आदर्शं 'सभक्तिकं भोजनयोःप्रापितः, तद्वृत्तान्तं ज्ञात्वा चायमभोजनानन्तरं तिलकमञ्जरीग्रन्थस्य प्रथमादर्शं' एतादृशी पंक्तिः ।

19 AD लेखदर्शनात् ।

[७०] शैलैर्वन्धयति स वानरहतैर्वाल्मीकिरम्भोनिधिं व्यासः पार्थशरैस्तथापि न तयोरत्युक्तिरुद्भाव्यते ।

वस्तु प्रस्तुतमेव किंचन वयं ब्रूमस्तथाप्युच्चकैर्लोकोऽयं हसति प्रसारितमुखस्तुभ्यं प्रतिष्ठे नमः ॥

एकदा, राजन् ! महाभारती कथा श्रूयतामित्युक्ते पण्डितं प्रति परमार्हतैः तेन प्रत्युक्तम्—

[७१] कानीनस्य मुनेः स्ववान्धववधूवैधव्यविध्वंसिनो नेतारः किल पञ्च गोलकसुताः कुण्डाः स्वयं पाण्डवाः ।

तेषां पञ्च समानजातय इति ख्यातास्तदुत्कीर्तनं पुण्यं स्वस्त्ययनं भवेद्यदि नृणां पापस्य काऽन्या गतिः ॥ } 15

६१) शोभनमुनेस्तु शोभनचतुर्विंशतिकास्तुतिः प्रतीतैव ।

{ * 'अधुना किमपि प्रबन्धादिक्रियमाणमास्ते ?' नृपेणेत्युक्ते धनपालः प्राह—

[७२] आरनालगलदाहशङ्कया मन्मुखादपगता सरस्वती । तेन वैरिकमलाकचग्रहव्यग्रहस्त न कवित्वमस्ति मे ॥

† नृपेण गोशतं दापितम् । नृपेण 'गावो लब्धाः ?' इत्युक्ते—

[७३] नेव सयं तं पुञ्जइ नेव सयं तं पि गोरुयं इकं । नरवर वीसंताओ वीसं ताओ गिहं इन्ति ॥

इति धनपालोक्तिः † }

[७४] इवचनं धनपालस्य चन्दनं मलयस्य च । सरसं हृदि विन्यस्य कोऽभून्नाम न निर्वृतः ॥

['इतश्च शोभनः स्तुतिकरणध्यानादेकस्या गृहे त्रिर्गमनात्तस्या एव दृष्टिदोषान्मृतः, प्रान्ते निजभ्रातुः पार्श्वत् १६ स्तुतीनां वृत्तिं कारयित्वाऽनश्नात्सौधर्मे गतः ।]

॥ इति धनपालपण्डित-प्रबन्धः ॥

६२) 'अथ तन्नगरनिवासी' कोऽपि द्विजः केवलभिक्षामात्रवृत्तिः कस्मिन्नपि पर्वणि स्नानव्याकुले सकलेऽपि नगरेलोकेऽलब्धभिक्षया रिक्तताम्रपात्र एवायातः—इति ब्राह्मण्या निर्भर्त्स्यमानः सञ्जायमानकलहे तां प्रति प्रदत्तप्रहारः आरक्षपुरुषैः संयम्य राजमन्दिरे नीयमानो राज्ञा पृष्टः सन्—

१०३. अम्वा तुष्यति न मया न स्तुषया सापि नाम्बया न मया ।

अहमपि न तया न तया वद राजन् कस्य दोषोऽयम् ॥

इमं श्लोकं पपाठ । तदर्थं पण्डितेष्वनवबुध्यमानेषु राज्ञा स्वमनीषिकया तदभिप्रायं प्रायः समुपलभ्यं, तस्मै लक्षत्रये दापिते सति श्लोकार्थं कलहमूलं दारिद्र्यमेव नृपो व्याचख्यौ ।

६३) अथान्यदा सर्वाण्यपि दर्शनानि एकत्राहूय मुक्तिमार्गं पृष्टे ते स्वस्वदर्शनपक्षपातं ब्रुवाणाः सत्यमार्गजिज्ञासयैकीक्रियमाणाः षण्मासीमवधीकृत्य श्रीशारदाराधनतत्पराः कस्या अपि निशः 25 शेषे जागर्षीति व्याहृतिपूर्वमुत्थाप्य सा नृपं—

१०४. श्रोतव्यः सौगतो धर्मः, कर्त्तव्यः पुनरार्हतः । वैदिको व्यवहर्त्तव्यो, ध्यातव्यः परमः शिवः ॥

(अथवा—ध्यातव्यं पदमक्षयम्) श्लोकमिमं राज्ञे दर्शनेभ्यश्च समादिश्य श्रीभारती तिरोदधे ।

१०५. अहिंसालक्षणो धर्मो मान्या देवी च भारती । ध्यानेन मुक्तिमाप्नोति सर्वदर्शनिनां मतम् ॥

—इति ¹⁰युग्मश्लोकं निर्माय नृपाय निरपायनिर्णयं ते ¹¹प्राहुः ।

1 D 'शोभन' नास्ति । * इत आरभ्य प्रकरणसमाप्तिपर्यन्ताः पंक्तयः Pa आदर्शे नोपलभ्यन्ते । † एतच्चिह्नान्तर्गतं कथनं D पुस्तके नास्ति । ‡ B आदर्शे इदं पद्यं पृष्टस्य पार्श्वभागे लिखितमुपलभ्यते; ADP मूल एव । ¶ एतत्कथनं Pb आदर्शे एव लभ्यम् । § एतत्प्रकरणमत्र AD आदर्शे नोपलब्धम्; तत्र तु इतः पूर्वमेव प्रकरण ४५-४६ योरन्तराले संक्षेपेण लिखितं लभ्यते । 2 Pa ०वास्तव्यो । 3 Pa पुरलोके । 4 Pa आरक्षकनरैः । 5 कोष्ठकगतं वाक्यं A आदर्शे लभ्यते । 6 AD ०मसुं । 7 P तिरोधत्ते । 8 PPa सरस्वती । 9 Pa मुक्तिमार्गः स्यादेवं दर्शं । 10 AD श्लोकयुग्मं । 11 D 'ते' नास्ति ।

६४) अथ तन्नगरनिवासिनी शीताभिधाना रन्धनी कमपि विदेशवासिनं कार्पटिकं पाकाया-
शनमुपनीय *सूर्यपर्वणि जलाश्रये कङ्कुणीतैलमासाद्य गृहमुपेत्य तद्वमनाद्विपन्नमालोक्य सद्रव्य-
मिति उत्पद्यमानकलङ्कशङ्काकुलतया पञ्चत्वाय तदंशनमेव वुभुजे* । तस्मिन्धरैः प्रादुर्भूतप्रभूत-
प्रातिभवैभवा विद्यात्रयीं ईप्तस्मभ्यस्य नवयौवनया विजयाभिधानया विदुष्या स्वसुतया सार्द्धं
श्रीभोजस्य सर्वं शृङ्गारयन्ती श्रीभोजं प्रति प्राह-

१०६. शौचं शशुकुलक्षयावधि यंशो ब्रह्माण्डभाण्डावधि त्यागस्तर्कुक्वाञ्छितावधिरियं क्षोणी समुद्रावधिः ।

श्रद्धा पर्वतपुत्रिकापतिपदद्वन्द्वप्रणामावधिः श्रीमद्भोजमहीपतेर्निरवधिः शेषो गुणानां गणः ॥

अथ विनोदप्रियेण राज्ञा कुचवर्णनायानुयुक्ता^१ विजया प्राह-

१०७. उन्नाहथिबुकावधिर्भुजलता मूलावधिः सम्भवो विस्तारो हृदयावधिः कमलिनीस्रत्रावधिः संहतिः ।

वर्णः स्वर्णकपार्थिधिः कठिनता वज्राकरक्ष्मावधितन्वद्भ्याः स्तनमण्डले यदि परं लावण्यमस्तावधिः ॥ 10

इति तद्वर्णनाकर्णनात्तेनार्द्धकविना राज्ञा-

[७५] { किं वर्ण्यते कुचद्वन्द्वमस्याः कमलचक्षुषः ।

तयोक्तम्-सप्तद्वीपकरग्राही भवान् यत्र करप्रदः ॥

राज्ञा-[७६] प्रहतमुरजमन्द्रध्वानवद्भिः पयोदैः कथमलिकुलनीलैः सैव दिग् सम्प्ररुद्धा ।

तयोक्तम्-प्रथमविरहखेदम्लायिनी यत्र बाला वसति नयनवान्तरैशुभिर्धौतवक्त्रा ॥ } 15

१०८. सुरताय नमस्तस्यै जगदानन्ददायिने ।-इति राज्ञां प्रोक्ते,

आनुपङ्गि फलं यस्य भोजराजं भवादृशाः ॥

-इति विज्ञेयवाक्ये विजयोक्ते^१ राजा सत्रपमधोमुखं तस्यौ ।

{ इतो राजा तां भोगिनीं चक्रे । अन्यदा तथा जालान्तरे चन्द्रकरस्पर्शेऽपाठि-

[७७] अलं कलङ्कशृङ्गारं करस्पर्शनलीलया । चन्द्र! चण्डीशनिर्माल्यमसि न स्पर्शमर्हसि ॥ } 20

[७८] *क्षुणं क्षीणास्तारा नृपतय इवानुधमपरा असञ्छायश्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि ।

अभूत् पिङ्गा प्राची रसपतिरिव प्राप्य कनकं न शोभन्ते दीपा द्रविणरहितानामिव गुणाः ॥

[७९] *विरलविरलीभूतास्ताराः कलौ खजना इव मन इव मुनेः सर्वत्रापि प्रसन्नमभून्नभः ।

अपसरति च ध्वान्तं चित्तात् सतामिव दुर्जनो व्रजति च निशा क्षिप्रं लक्ष्मीर्निख्यमिनामिव ॥

इत्यत्र बहु वक्तव्यं परंपरया तर्ह्युं ज्ञातव्यम् । 25

॥ इति शीतापण्डिताप्रबन्धः ॥

1 P वैदेशिकं । 2 Pb पुरयं । 3 D पुलके पृथ्वाक्षयं नास्ति । * पृथ्वितारकान्तगतपाठस्थाने Pb आदर्शे पृथादयाः पाठः-‘कण्ठैलमिधौ तिघटिकासाय्याद्य विपन्नमालोक्य सद्रव्योऽयमनया निपातित इत्युपधमानकलङ्कशङ्का राजविदम्बनाभयाकुलतया पन्नग्याय तद्दं सापि वुभुजे’; Db आदर्शे पुनः-‘कार्पटिकं पाकाय तस्या गृहेऽयं कारयित्वा निदि पृथद्विपन्नमालोक्येन कार्पटिकं परिचेषितं तं विषयं विदोष्य तदानममेव वुभुजे’ पृथादयाः पाठः प्राप्यते । 4 B सद्रमनमेव । 5 Pb स्थितीभूते । 6 D ‘प्रभूत’ नास्ति । 7 D *प्रयी रपुवात्स्वायनकामनास्त्राणाणावचनीतिनाशं ईयत् ० । 8 Pa शिरः । 9 D नियुक्ता । 10 DPa कया-वधिः । 11 Pa कुप ० । 12 D यदपरं । 13 D ‘कनका’ नास्ति । † पृथक् कोष्ठकान्तगतं पक्षयः केवलं D पुलके एव लभ्यते । 14 D ‘राज्ञा’ नास्ति । 15 DP नास्ति । 16 AB विजयोदिते । ‡ पृथक्कोष्ठकान्तगतं कथनं केवलं D पुलके लभ्यते । १ इदं पद्यद्वयं केवलं P आदर्शे लभ्यम् । 17 PPa नास्ति; B तत् ।

६५) *अथ मयूर-वाणाभिधानौ भावुकशालकौ पण्डितौ निजविद्वत्तया मिथः स्पर्द्धमानौ नृप-
सदसि लब्धप्रतिष्ठावभूताम् । कदाचिद्वाणपण्डितो जामिमिलनाय तद्दृहं गतो निशि द्वारप्रसुप्तो
भावुकेनानुनीयमानां समानां जामिं निशम्य तत्रं दत्तावधान इत्यशृणोत्-*

१०९. गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी! शीर्यत इव

प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घृणित इव ।

प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि कुधमहो^३

-इति भूयो भूयस्तेन त्रिपदीमुदीर्यमाणामाकर्ण्य,

कुचप्रत्यासत्या हृदयमपि ते चण्डि! कठिनम् ॥

इति ५ भ्रातृमुखात्तुर्यं पदमाकर्ण्य कुद्धा सा सत्रपा च 'कुष्ठी भवे'ति तं भ्रातरं शशाप। इति पतिव्र-
10 ताव्रतप्रभावात्तदात्वप्रभूतप्रसूतिरोगः प्रातः शीतरक्षापिहिततनुर्नृपसभायामार्यातो मयूरेण मयू-
रेणेव कोमलगिरा 'वरकोठी'^{१०} इति तं प्रति^{१०} प्राकृतशब्दे प्रोक्ते चतुरचक्रवर्ती नृपो वाणं सविस्मयं
प्रेक्ष्यमाणस्तेन^{१२} प्रस्तावान्तरे देवताराधनोपाय^{१३}श्चेतस्यवतारियांचक्रे^{१४}। वाणस्तु सत्र^{१५}पस्तत उत्थाय
नगरसीमनि स्तम्भमारोप्य खादिराङ्गारपूर्णमधःकुण्डं विधाय स्तम्भाग्रवर्तिनि सिक्के स्वयम-
धिरूढः सूर्यस्तुतौ प्रतिक्राव्यप्रान्ते सिक्कपदं क्षुरिकया^{१६} छिन्दन् पञ्चभिः काव्यैस्तेन पञ्चसु पदेषु
15 छिन्नेषु सिक्काग्रविलग्नः षष्ठेन काव्येन प्रत्यक्षीकृतभानुस्तत्प्रसादात्सद्यः सञ्जातजालकाञ्चनका-
यकान्तिः, अन्यस्मिन्नहनि सुवर्णचन्द्रनावलिष्ठाङ्गः संवीतसित^{१७}दिव्यवसनः समाजगाम । तद्वपुः-
पाटवं पश्यता नृपेण सूर्यवरप्रसादं मयूरे विज्ञपयति^{१८} सति वाणो वाणनिभया गिरा तं मर्मणि^{१९}
विव्याध। 'यदि देवताचाराधनं^{२१} सुकरं तदा त्वमपि किमपीदं^{२२} चित्रमाविःकुरु' इत्यभिहिते तेन
मयूरेण तं प्रति प्रतिवचः सन्दधे। 'निरामयस्य किमायुर्वेदविदाः तथापि तव वचः सत्यापयितुं
20 निजपाणी पादौ च^{२३} छुर्या विदार्य, त्वया षष्ठे काव्ये सूर्यः परितोषितः, अहं तु पूर्वस्य काव्यस्य
षष्ठेऽक्षरे भवानीं परितोषयामी'ति प्रतिश्रुत्य सुखासनसमासीनश्चण्डिकाप्रासादपश्चाद्वागे
निविष्टो 'मा भाङ्गीर्विभ्रम'मिति षष्ठेऽक्षरे प्रत्यक्षीकृतचण्डिकाप्रसादात्प्रत्यग्रप्रथमानवपुःपल्लवः
स्वसम्मुखं च तत्प्रासादमालोक्याभिमुखागतैर्नृपतिप्रमुखराजलोकैः कृतजयजयारवो महता
महेन पुरं प्राविक्षत् ।

25 ६६) एतस्मिन्नवसरे मिथ्यादृशां शासने विजयिनि सम्यग्दर्शनद्वेषिभिः कैश्चित्प्रधानपुरुषैर्नृ-
पोऽभिदधे-'यदि जैनमते कश्चिदीदृक्प्रभावः प्रभवति तदा सिताम्बराः स्वदेशे स्थाप्यन्ते नो^{२४}
चेज्जवान्निर्वास्यन्ते' इति तद्वचनादनु^{२५} श्रीमानतुङ्गाचार्यास्तत्राकार्यं 'निजदेवतातिशयं कमपि दर्श-

* एतच्चिद्धान्तगतकथनस्थाने Pb आदेशे 'अथ मयूरवाणौ पण्डितौ स्तः । मिथः स्पर्द्धमानौ राजमान्यौ कदाचिद् वाणो यामिगृहे मिलनाय गतः । वहिस्थोऽशृणोत्' एवरूपं संक्षिप्तं कथनं लभ्यते । 1 P समन्युं; AD नास्ति । 2 P नास्ति । 3 BP कुधमिमां । 4 P उच्चार्यमाणामालोक्य; Pa आदेशे एतद्वाक्यं किञ्चिद् भिन्नप्रकारेण लिखितं लभ्यते, यथा-'पदत्रयीमाद्यां भूयोभूय उदीर्यमाणामाकर्ण्य तुर्यं पदं पपाठ' । 5 Pa तद्भ्रातृ० । 6 P सापत्रपा कुद्धा कुष्ठी भवेति; Pb कुष्ठा शशाप कुष्ठी भवेति । 7 B प्रसूतरोगः; D तदात्मप्रभृतिरोगोऽभूत् । 8 P सभामागतो । 9 D वरकोठी । 10 D 'प्रति' नास्ति । 11 Pa प्राकृतगिरा । 12 Pa ततः; BP नास्ति । 13 Pa ०पायं । 14 Pa चिन्तयामास । † B आदेशे इदं वाक्यमेतादृशं-'प्रेक्षमाणः समासमक्षं विनष्टवपुं ज्ञापयांचकार । 15 ABD सापत्रपाः । 16 DP क्षुरिकया । 17 D 'कान्ति' नास्ति । 18 B ०स्वच्छदिव्य० । 19 ABD 'सति' नास्ति । 20 BPa नास्ति । 21 A ०राधनाद्यं; D देवताराधनं । 22 PPa 'किमपि' नास्ति । 23 AD निजपादौ च पाणी । 24 PPa नो वा जवा० । 25 AD तद्वचनानन्तरं ।

यन्तु'—इति राज्ञा भणिताः¹ प्राहुः—'मुक्तानामस्मद्देवतानामत्र कोऽतिशयः सम्भवति, तथापि तत्किङ्कराणां सुराणां प्रभावाविर्भावः कोऽपि विश्वचमत्कारकारी द्रव्यत' इत्यभिधाय चतुश्चत्वारिंशता निगडैर्निजमङ्गं नियमितं कारयित्वा तन्नगरवर्तिनः श्रीयुगादिदेवस्य प्रासादपाश्चात्य-भागे स्थितो मन्त्रगर्भं 'भक्तामरे'ति नवं स्तवं कुर्वन् प्रतिकार्यं भग्नेकैकनिगडः शृङ्खलासंख्यैः काव्यैः पर्यासस्तवोऽभिमुखीकृतप्रासादः शासनं प्रभावयामास ।

॥ इति श्रीमानतुङ्गाचार्यप्रवन्धः* ॥

६७) §अथ कैस्मिन्नप्यवसरे नृपः स्वदेशपण्डितानां पाण्डित्यं श्लाघमानो गर्जरदेशम-विदग्धतया निन्दन् स्थानपुरूपेणाभिदधे—'अस्मद्देशीयांवलानोपालयोरपि भवदीयोऽग्रणीः' पण्डितः कोऽपि न तुलामंधिरोहती'ति । विज्ञप्ते नृपस्तं मृषामापिणं चिकीर्षुराकारसंवृत्या क्रियन्तमपि कालं विलम्बमानः स्थानपुरूपेण तद्वृत्तान्तं ज्ञापितः श्रीभीमः स्वदेशसीमान्तनगरे विदग्धाः 10 काश्चित्पण्डित्यः कांश्च गोपवेषधारिणः पण्डितान् मुक्तवान् । अन्यदा श्रीराजदौवारिकेण तत्रागत्य, कश्चित्द्विधो गोपः प्रतापदेवीनाम्नीं पण्डित्यं सह गृहीत्वा विदग्धलोकसुधासारां धारामारादवाप्य, तां कापि सज्जताकृते विमुच्य, प्रत्यूपमुखे भूपय गोपे निवेदिते श्रीभोजेन किमपि वदत्यादिष्टैः—

११०. भोयंएव गलि कण्ठलउ^१ मूं भळउ^{१०} पडिहाइ । उरि^{११} लच्छिहि मुहि^{१२} सरसतिहि सोम^{१३}विहंची कांइ^{१४} ॥ 15
'इति तद्वृत्तिमाकर्ण्य विस्मयस्मेरमानसः सभायामलङ्कृतायां पणहरिणदृशं तद्ध्यनेपद्ध्यधारिणीं पुरो विलोक्य^१ तां प्रति 'इह किं' इत्याकस्मिकं वचः श्रीभोजः समादिक्षत् । अथ स्वजातिपक्ष-पातादिव सरस्वत्याः प्रसादपात्रं शेषुपीनिधिः सा सुमुखी शैरीरिणी प्रतिभेव गम्भीरमपि तद्व-चनतत्त्वमवगम्य 'पुच्छन्ती'ति नृपं प्रति प्रतिवचः प्रथितवती । इत्युचिततद्वचसा विकसितवदना-म्भोजेन^१ भोजेन कोशाधिपात् लक्षत्रये द्वाप्यमानेऽज्ञाततत्त्वतया तस्मिन् स्तब्धतां भर्जमाने^{२०}

1 P भणिते प्राहुः; D भणितं ते प्राहुः; Pa राज्ञोके प्राह । * अतोऽनन्तरं Pb आदर्शे निम्नलिखितं सावचरिणं पद्यं प्राप्यते—
श्रीप्राणाङ्घ्रिपाणीन् मणिमिरपयनंघंघंराभ्यक्षपोपायं दीर्घांप्रातानघौघः पुनरपि घटयत्येक उद्गाधयन् यः ।

धर्माशोचस्य गोऽन्तर्दिगुणघनघृणानिर्गमिर्विभ्रुचेदंघाघाः सिद्धसद्वैर्विदधत घृणयः शीघ्रमंघोविघातम् ॥

काव्यधारात्या—मनयद्भिरपघनेरवयवैरलक्षितवान्, घषते इत्यक्षयं यो घोरो रयो येषां तान्, पापदोषं आघ्रातान् व्यातान् जन्तुं उद्गाधयन् नीरोभीङ्घेन् य पृक्षः पुनरपि निष्पादयति; पुनरपीत्यनेन पुरापि सुदिक्रमः स्वर्णैव हृत इति स्थितिः । सत्य स्वर्णस्यायो वेम्पले-रमयोऽम्हमां पापानां विनाशं त्रिदधत कुर्वन्तु । इति पाणपण्डितसूर्यशतके पद्यध्यायचरितः ।

§ Pb आदर्शे एव प्रवन्ध हतः पूर्वमेव लिखित उपलभ्यते । 2 AD कदापि राजा । 3 D ०पावाल० । 4 D ०दीयप-ण्डिताग्रणीः । 5 AD तुला मारोहती० । † पतङ्गिद्वान्गंतपाठस्थाने AD आदर्शे पृतादसः पादो छम्पते—'ततः ज्ञापित-घृणतः श्रीभीमः कदापि गोपवेषधारिणं पण्डितं पण्डित्यं च तत्र प्रथितवान् । तत्र प्राप्ये नृपसमीपे नीतो गोपालः श्रीभोजेन किमपि निवेदयेत्यादिष्टः' । 6 P भीमदीवा०; B भोजदीवा० । 7 P पदेल्यभिहितः । 8 D भोय पृहुः; A भोएवद; Pa भोयराव । 9 AD बंडुळ० । 10 'मूं भळउ' स्थाने D भणि केहउ; B केसिसउ; P भणि केसु, Pa कहि केहउ' पृताद्यानि पादान्तराणि । 11 D उर । 12 D मुह । 13 AD नियदी; Pa निविधी । १४ पद्यद्वे अत्र A आदर्शे

'माउल्लु जइ पुचइ पुचउ इउ मइं कहिउ छोहइं समघउ । भोएव पुदविहि गउ अवर न पुचइ धीजउ राउ न'

एषा गायाम् अभिधा छम्पते । तदनन्तरं AD 'इति सरस्वतीछन्दामरणगोपवाषयं (D 'याषयं' नाति) इत्याह' पृथक्पादयं विधत्ते । † पतङ्गिद्वान्गंतपाठस्थाने AD आदर्शेण पृतादसः पादः—'ततो राजा तदुचितविस्मयः समापामलङ्कृतायां नेपथ्यधारिणीं पण्डित्यं पुरो विलोक्य'— । 14 P समादिदेन । 15 Pa 'स्व' स्थाने 'घ'; P 'स' । 16 D सितोमर्त्ता । 17 BPPa शदपोऽगत० । 18 AD ०पचनवि० । 19 AD विक्रित्वास्तेन । 20 AD नाति । 21 AD एते दाद्व न सन्ति ।

त्रिरुक्तोऽपि यदा न ददाति तदा तं प्रकाशं प्राह—देशसात्म्यात्प्रकृतिकार्पण्याच्च लक्ष-
त्रयमस्यै दाप्यते; औदार्यात्तु प्राज्यं साम्राज्यमपि दीयमानमल्पतरमेव स्यादित्यादिष्टे समस्त-
समाजलोकैः प्रेर्यमाणः स तयोर्वचनयोरन्वयं पृच्छन् इत्यभिदधे—‘कर्णान्तविश्रान्तमपाङ्गाञ्जन-
रेखायुगं युगपदस्या निरूप्य मयेह किमित्यभिहितम् । अनया तु “द्विवचनस्य बहुवचनमि”ति
5 प्राकृतसूत्रलक्षणात् पुच्छन्तीति* दृशौ, कर्णाभ्यर्णोऽञ्जनरेखामिषात्, यो भवत्यां श्रुतपूर्वः स एवायं
श्रीभोज इति निर्णेतुं गते इत्याशंक्योत्तरं दत्तवती । प्रज्ञावज्ञातवाक्पतीनामपि पण्डितानां योऽ-
र्थोऽविषयस्तं सहसैवोद्गिरन्ती प्रत्यक्षरूपा भारतीयम् । तदस्याः पारितोषिके लक्षत्रयं किय-
दिति । ततो लक्षत्रयस्य त्रिवर्षाहारान्नवलक्षान् प्रत्यक्षांस्तस्यै दापयामास । [ततो ज्ञातगूर्जरजन-
चातुर्यविशेषः श्रीभोज इत्युवाच—‘विवेको गूर्जरे देशे’ । ततो राजा ‘मालवीयः पण्डितो गूर्जरो
10 गोपालः समौ’ इति वृद्धजनगिरं सत्यां मन्यमानस्तौ विससर्ज ।]

॥ इति पणस्त्री-गोपयोः प्रबन्धः ॥

६८) अथाबाल्यादेव स नृपः—

१११. मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः । आहारोऽपि न रोचेत किमुताकृत्यकारिता ॥

इति विज्ञाततत्त्वतया¹⁵ धर्मोऽप्रमत्तोऽभूत् । कदाचिन्निद्राभङ्गानन्तरं ‘कश्चिद्विपश्चित्तसमेत्य वेगवति
15 तुरगेऽधिरूढस्त्वां प्रति प्रेतपतिरूपैतीत्यनुसारेण धर्मकर्मणि सज्जीभवितव्यमिति’ इवचनाधिकारिणे
पण्डिताय प्रत्यहमुचितदानं ददानः कदाऽपराह्णे सभासिंहासने उपविष्टः स्थगिकावित्तसमर्पित-
वीटकात्प्रागेव मुखे पत्रं क्षिप्त्वाऽभ्यवहरन् व्यवहारवेदिभिस्तत्कारणं पृष्ट इत्यवदत्—‘कृतान्तद-
न्तान्तरवर्तिनां मनुष्याणां यदत्तं यच्च भुक्तं तदेवात्मीयं परस्य तु संशयः । तथा च—

११२. उत्थायोत्थाय वोद्धव्यं किमद्य सुकृतं कृतम् । आयुषः खण्डमादाय रविरस्तं प्रयास्यति ॥ १

20 ११३. लोकः पृच्छति मे वार्त्तां शरीरे कुशलं तव । कुतः कुशलमस्माकमायुर्याति दिने दिने ॥ २

११४. श्वःकार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्णिकम् । मृत्युर्न हि परीक्षेत कृतं वास्य न वा कृतम् ॥ ३

११५. मृतो मृत्युर्जरा जीर्णा विपन्नाः किं विपत्तयः । व्याधयो व्याधिताः किं नुं हृष्यन्ति यदसी जनाः ॥ ४

॥ इत्यनित्यताश्लोकचतुष्टयप्रबन्धः ॥

६९) अथान्यदा श्रीभोजः श्रीभीमभूषतेः पार्श्वाद् दूतमुखेन वस्तुचतुष्टयमयाचिष्ट । एकं वस्तु
25 इहास्ति परत्र नास्ति १; द्वितीयं परत्रास्ति, अत्र नास्ति २; तृतीयमुभयत्रास्ति ३; चतुर्थमुभय-

1 AD ०सपि कोशाधिपः । 2 B तं प्रति प्र० । 3 AD प्रकाशमाह । 4 BP कर्पण्यनैपुण्याच्च । 5 A ०मस्यैव ।
6 AD ‘प्राज्यं’ नास्ति । 7 BPPa ‘स्याद्’ नास्ति । 8 D पृष्टः । 9 Pb ०दधे विशांपतिः । 10 D ‘सूत्र’ नास्ति ।
* Pb आदर्शो ‘पुच्छन्ति इति उक्तम् । अञ्जनरेखे पृच्छतः कर्णा०’ । 11 D ‘दृशौ’ नास्ति । 12 Pa नास्ति । † एतच्चिह्नान्तर्गतपाठ-
स्थाने AD आदर्शो ‘इत्युत्तरं प्रतिपादितं, तदयं प्रत्यक्षरूपा भारती’ इत्येव पाठः । 13 AD ‘प्रत्यक्षान्’ नास्ति । § एष कोष्टकान्तर्गतः
पाठः केवलं Pb. प्रतौ प्राप्यते । ¶ AD नास्त्येतत्समाप्तिवाक्यम् । 14 AD ०ताकार्यका० । 15 D ०तत्त्वो । 16 BP ०भङ्गादनु ।

§ एतच्चिह्नान्तर्गतानां पङ्क्तिनां स्थाने BPPa आदर्शेषु भिन्नपाठीया एतादृश्यः पङ्क्तयः प्राप्यन्ते—‘सज्जीभवितव्यमिति एतस्यै
उचितदानं ददानः प्रतिप्राप्तः, कस्मिन्नप्यपराह्णावसरे सभासिंहासने समलङ्कृते सति नृपः स्थगिकावित्तसमर्पितवीटकात् प्रागेव मुखपत्रं
वीटकयाभ्यवहरन् व्यवहारवेदिभिर्विज्ञप्त इति जगाद’ ।

17 AD वाधिताः । 18 AD तु । 19 D हृष्यन्ति । 20 AD चतुष्टक० । † एष प्रबन्धः Pb प्रतौ इतः पूर्वमेव
लिखितो लभ्यते । 21 Pa इह नास्ति परत्रास्ति । 22 Pa तृतीयं वस्तु उभयत्राप्यस्ति । 23 BP-तुरीयं नोभयत्रास्ति ।

त्रापि नास्ति ४ । इति विदुषामपि सन्दिग्धेषु अणहिल्लपुरे पदहे वाद्यमाने कयापि गणिकया पटहस्पशपूर्वकं विज्ञपयांचक्रे-‘गणिका १ तपस्वि २ दानेश्वर ३ द्यूतकार ४ रूपं वस्तुचतुष्टयं प्रहीयताम्’ । * इति तयोक्ते नृपो दूताय तत्समर्पयत् । दूतेनेत्यमेवाभिधाय वस्तुचतुष्टयमादाय यथागतं जग्मे* ।

॥ इति वस्तुचतुष्टयप्रवन्धः ॥

७०) अन्यदा भोजनृपो वीरचर्यया परिभ्रमन्निशि कयापि दुर्विधं वध्वा-

११६. †माणुसर्द्धं दस दस दसा सुणियइ लोयपसिद्ध । मंह कन्तह इक ज दसा अवरि ते चोरहिं लिद्ध ॥ इदं पठ्यमानमाकर्ण्य तस्या दुःस्थाऽवस्थया सञ्जातकृपो नृपः प्रातस्तपतिं^{१०} सदस्यानीय तस्य किमप्यायतिहितं विमृश्य वीजप्रूरकद्वये प्रत्येकं लक्षमूल्यं^{११} रत्नद्वयं^{१२} प्रच्छन्नं^{१३} तस्मै प्रसादीकृतवान् । तेनापि तद्दृष्टान्तमजानता मूल्येन पत्रशाकापणे तद् विक्रीतम् । तेनाप्यविदिततत्स्वरूपे-^{१०} १० गोपायनाय तन्मातुलिङ्गद्वयं^{११} कस्यापि समर्पितं संत् श्रीभोजस्यैवं तेन दौकितम् ।

११७. वेलाहल्लकल्लोपिल्लियं^{१२} जह वि गिरिनईपत्तं । अणुसरइ मगगलगं पुणोपि रयणायरे रयणं ॥ इत्यनुभवाङ्गान्यमेव नृपस्तथ्यं मेने । यतः—

११८. § श्रीणिताशेषविश्वासु वर्षास्वपि प्योलवम् । नामुयाचातको नूतमलम्यं लम्यते कुतः ॥

॥ इति वीजप्रूरकप्रवन्धः ॥

15

७१) अधान्यदा कस्यामपि निशि नृपः ‘एको न भव्यः’ इति प्रच्छन्नं क्रीडाशुकं पाठयित्वा प्रातः ‘त्वया पण्डितसभायां’ वाक्यमिदमुच्चारणीयमिति संशिक्षितवान् । अथ तेन तथाभिधीयमाने नृपेण पृष्टाः पण्डिता निर्णयमजानन्तः पाण्मासीमवर्षिं^१ याचितवन्तः । ततस्तन्मुख्यो वररुचिस्तन्निर्णयाय देशान्तरं परिभ्रमन् केनापि पशुपालेन ‘अहमेवाहुं’ निर्णयं^२ भवत्त्वामिने निवेदयिष्यामि^३ । परमहंसं स्वं श्वानशावं^४ शृद्धतया नोद्बोद्धुं वत्सलतया^५ न भोक्तुं च शक्नोमि^६—इति^७ २० ‘तेनाभिहिते तज्जिघृक्षया वररुचिस्तं वस्त्रान्तरितं निजस्कन्धे संमधिरोप्य तं’ पशुपालं सह नीत्वा नृपसभासुपागतं उत्तरकारिणं^८ निवेदयामास । अथ स पशुपालो^९ नृपेण तदेव वचनं

1 AD ‘अपि’ नास्ति । 2 AD नास्ति । † एतद्व्युत्पत्तयोरुपपाठस्थाने AD प्रती ‘गणिकावचनद्वेष्टया-तपस्वि-दानेश्वर-द्यूतकार-रूपं वस्तु चतुष्टयं प्रहितम् ।’ एतादृशा संज्ञितः पाठः । 3 P दीयताम् । * वारकान्वगता पंक्तिः केवलं BP आदत्तं छग्यते । 4 D कयापिदपि । 5 AD दारिद्र्यं । † Pa प्रती इयं गाया एतादृशी—

‘माणुसदा दस दस इवइ देविहिं निग्मवियाई । मह कंत इवइ जि दस नव चोरिहिं हरियाई ॥’

6 P मुज । 7 D नचोरहिं । 8 AD इति । 9 B तस्यावस्थया ; P तस्या दुःस्थाया अवस्थया । 10 BP ० बुद्धं । 11 AB लक्षमूल्यं । 12 A रत्नमयी ; B रत्नद्वयी ; D रत्नं । 13 P प्रक्षिप्य प्रच्छन्नोपकारी ; D तदुपकारो । 14 AD ‘वद’ नास्ति । 15 AD तेनाप्युपायनाय । 16 BP नास्ति एतेत्यदम् । 17 AD नास्ति । 18 A तेन तु (D ‘तु’ नास्ति) श्रीभोजं । 19 P ० वपद्रीकृतं ; B उपदीकृतं । 20 A पण्डितं ; D पण्डितं ; Pa छालिपं । † एतद्व्युत्पत्तये P ‘परिजनानां वदता’ एव पाठः । 21 केवलं D पृष्टते एव वाच्यो लभ्यः । § BPa नास्ति एव श्लोकः । 22 AD नास्ति । 23 नास्ति B PPa । 24 Pa नास्ति । 25 B पण्मासीं वाचत् याचितव्यवधानात् ; Pa ० याचितव्यवधयः ; P ० याचितयातस्मिता(?) । 26 P अमुप्यं । 27 Pa ‘निर्णयं’ नास्ति । 28 BP निवेदयामि-इति । 29 AD ‘अदं’ नास्ति । 30 AD ‘श्वानं’ इत्येव । 31 BPPa नास्ति । 32 BPPa पारयामि । 33 BPPa तेनेत्यभिहिते ; Pb तेनोक्ते तं श्वानं । 34 AD उमातोप्यं ; Pa अपिरोप्यं । 35 AD ‘तं’ नास्ति । 36 BPPa उपेतः । 37 A ० चारणं । 38 BPPa नास्ति पदम् ।

पृष्टः—‘अस्मिन् जीवलोके राजन्! लोभ एवैको न भव्यः’। *राज्ञा कथमिति भूयोऽपि पृष्टः—‘यद्वा-
ह्यणः श्वानं स्कन्धदेशेनास्पृश्यमपि वहति तल्लोभस्यैव विजृम्भितमतो लोभ एव न भव्यः’* ।

॥ इति ‘एको न भव्यः’ प्रबन्धः ॥

७२) अथान्यदा मित्रमात्रसहायो नृपतिर्निशि^१ परिभ्रमन् पिपासाकुलतया पणरमणीगृहं^२
५ गत्वा मित्रमुखेन जलं याचितवान् । ततोऽतुच्छवात्सल्यार्च्छम्भल्या दास्यां कालविलम्बनेक्षु-
रसपूर्णः^३ करकः सखेदमुपानीयत् । मित्रेण खेदकारणे पृष्टे—‘एकस्यामिक्षुलतायां शूलेन^४ भिद्य-
मानायां^५ पुरा^६ रससम्पूर्णः^७ सवाहटिको घट आसीत्; साम्प्रतं तु प्रजासु विरुद्धमानसे^८ नृपे
चिरकालेन केवला^९ वाहटिकैव श्रुतेति खेदकारणम्’ । नृपस्तत्खेदकारणमाकर्ण्य केनापि वणिजा
शिवायतने महति^{१०} नाटके कार्यमाणे तल्लुण्ठनचित्तमात्मानं विमृश्य तद्वचस्तथ्यमेवेति^{११} मेने ।
१० ततो व्यावृत्त्य स्वस्थानमासाद्य निद्रां सिपेवे । अपरेद्युः प्रजासु सञ्जातकूपो नृपः पण्याङ्गनागृहं
गतः । तदा च तयाऽद्य प्रजासु वत्सलो नृपतिः, प्रचुरेक्षुरससङ्केतादिति व्याहरन्त्या राजा तोपितः^{१२} ।

॥ इतीक्षुरसप्रबन्धः ॥

७३) अथान्यस्मिन्नवसरे धारानगर्याः शाखापुरे प्रासादस्थितायां^१ गोत्रदेव्यां^२ नमश्चिकीर्षया
नित्यमागच्छन् कदाचिद्वेलाव्यतिक्रमे सञ्जाते सति प्रत्यक्षीभूतया तया देवतया द्वारप्रदेशमाग-
१५ तया मितपरिच्छदं द्वारप्रदेशमागतसकस्यानृपमालोक्य ससम्भ्रमाम्निपेदुपी निजासनमतिचक्राम ।
नृपः प्रणामपूर्वकं तं वृत्तान्तं पृच्छन्, सन्निहितं परवलमागतं विचिन्त्य ‘शीघ्रं व्रजे’ति विस्मृष्टो
देवतया क्षणात् गूर्जरसैन्यैर्वेष्टितं स्वमपश्यत् । जवाधिकेन वाजिना व्रजन् धारानगरगोपुरे
प्रविशन्, आलूया-कोलूयाभिधानाभ्यां गूर्जराश्ववाराभ्यां तत्कण्ठे धनुषी प्रक्षिप्य, एतावता
व्यापादितोसीति वदद्भ्यां त्यक्तः ।

२० ११९. ‘असौ गुणीति मत्वेव भोजः कण्ठमुपेयुषा । धनुषा गुणिना यस्य नश्यन्नश्चान्न पातितः’^३ ॥

॥ इति अश्ववारप्रबन्धः ॥

* एतच्चिह्नान्तर्गतपाठस्थाने BPPa आदर्शेषु—‘इत्युच्चरन् कथमिति भूयो अनुयुक्तः श्वानं दधानं विप्रमपगताच (PPa व)रणं
दर्शयन् लोभवशविसंस्थुलवृत्तिं ज्ञापयामास ।’ एतादृशः पाठो विद्यते । 1 BPPa अथान्यस्मिन्नहनि । 2 Pa ०मात्र०
नास्ति । 3 B धरित्रीपतिः; Pa भूपः । 4 P क्षपायां; BPa क्षणदायां । 5 BP ०कुलिततया । 6 P पणनारीगृहाङ्गणं ।
7-8 एतदङ्गान्तर्गतशब्दसमूहस्थाने BPPa ‘पयसि याच्यमाने अतुच्छ(ल्य Pa) वात्सल्यतया’ एते शब्दा विद्यन्ते । 9 नास्ति ।
P विना । 10 P ०पूर्णं करकं । 11 AD नास्ति । 12 D नास्ति । 13 Pa ‘पुरा’ नास्ति । 14 Pa रसपरिपूर्णः ।
15 P विरुद्धे नृपे; Pa विरुद्धे नृपमानसे । 16 BPPa वाहटिकैव केवला । 17 AD ‘खेदकारणं’ नास्ति । 18 BPPa
नास्ति । 19 BP स्वं । 20 ०मेव दध्यौ । § एतदन्तर्गतपाठस्थाने BPPa आदर्शेषु—‘पुनः स वसुधाधवः (Pa ०धाधिपः)
सौधमध्यास्य निद्रावसरे सञ्जातकूपः प्रजासु, परस्मिन्नहनि पण्याङ्गनागृहमुपगतः । तत्कालागतया तया अद्य प्रजासु वत्सलो नृप-
तिरिति प्रचुरेक्षुरससङ्केताद् व्याहरन्ती नृपतिं तोपयामास ।’ एतादृशः पाठ उपलभ्यते; Pb आदर्शेषु पुनः अयमेव पाठः किञ्चि-
द्भेदरूपेणोपलभ्यते । यथा—‘अथ परेद्युः प्रजासु सञ्जातकूपस्तस्या एव गृहे गतः । तथैव जले मार्गिते क्षणादिक्षुरसे आनीते सहर्षाऽधुना
प्रजासु वत्सलो नृप इति वदन्ती जलं प्रायति स्म । तैः पृष्टं कथं ज्ञायते राजन्वती प्रजा । तया रसवृत्तान्ताद् राजा तोपितः ।’
21 AD ‘अथ’ इत्येव; B ०अन्यदावसरे । 22 AD शाखानगरे । 23-24 BP ०स्थितगोत्रज्ञानम० । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने
AD एतादृशः पाठः—‘कदापि तद्भक्तिरङ्गितया देव्या स नृपः साक्षादभ्यधायि—परवलं सन्निहितमागतं ततः शीघ्रं व्रजेति विस्मृष्टः ।
क्षणाद् गूर्जरसैन्यैः स्वं वेष्टितमालोक्य ।’ ॥ एष श्लोकः BPa नोपलभ्यते । 25 AD ‘यश्चापश्यदश्वान्निपातितः’ एतादृशश्चतुर्थः पादः ।

(इतोऽग्रे Pb प्रतौ निम्नगतः प्रवन्ध उपलभ्यते-)

{ अथान्यदा राजौ जागृतौ भोजः स्रक्द्विविस्तारं हृदये चिन्तयन् हृष्टः सन् इदं काव्यपादत्रयमाह-

[८०] चेतोहरा युवतयः सजनोऽनुकूलः सद्बान्धवाः प्रणयगर्भगिरिश्च भृत्याः ।

गर्जन्ति दन्तिनिवहास्तरलास्तरङ्गाः....

इति पुनः पुनः कथयति सति नृपे चतुर्थपादार्यमक्षरावलीं विलोकयति सति च तावत्कश्चिद्विद्वान् वैश्याव्यसनी 5
तद्वचनाद्राज्ञीकुण्डलयुग्मकृते तद्वेश्म चौर्याय प्रविष्टः, तत्पादत्रयमशृणोत् । ततस्तेनाचिन्ति यद्भावं तद्भवतु,
परमुत्पन्नं चतुर्थं पादं कथं स्थापयितुं शक्तः । ततः प्राह-

सम्मिलने नयनयोर्नेहि किञ्चिदस्ति ॥

राजा तुष्टः कुण्डलसहितं तद्वान्छितं ददौ । }

७४) अथान्यदा स एव राजा राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तः पुरगोपुरे मुखमुक्तेन तुरगेण प्रवि-10
शान् व्याकुलीभूतेषु इतस्ततः पलायमानेषु जनेषु कामपि तत्क्रविक्रयकारिणीं जनसंमर्देन मौलि-
कम्पाद्भूतलपतितं भ्रम्राण्डामपि गोरसे सरित्प्रवाह इव प्रसरति विकसितमुखाम्भोजां श्रीभोजः
प्राह-“तव विपादेऽपि किं हर्षकारणं ?” इति नृपेण पृष्टे सा प्राह-

१२०. हत्वा नृपं पतिमवेष्य भुजङ्गदं देशान्तरे विधिवशाद्रणिकाऽपि जाता ।

पुत्रं भुजङ्गमधिगम्य चितां प्रविष्टा शोचामि गोपगृहिणी कथमद्य तन्मू ॥

15

[*एवमवादीत् । तस्मात्प्रदेशान् ‘मही’ति महीयसी नदी^{१०} प्रादुरास^{११} ।]

॥ इति गोपगृहिणीप्रबन्धः ॥

७५) अन्यदा प्रातः श्रीभोज उपशिलामेकां लक्ष्मीकृत्य धनुर्वेदमनिर्वेदमभ्यसंस्तत्कालदर्शना-
र्थमागतेन सिताम्बरवेषधारिणा श्रीचन्दनाचार्येण प्रत्युत्पन्नप्रतिभाभिरामतयौचित्यमभिदधे-

१२१. विद्वा विद्वा शिलेयं भवतु परमतः कार्युक्रीडितेन राजन् ! पापाणवेषधन्यसनरसिकतां मुञ्च देव प्रसीद । 20

क्रीडेयं चेत्प्रदृष्टा कुलशिखरिकुलं केलिलक्षं करोपि ध्वस्ताधारा धरित्री नृपतिलक तदा याति पातालमूलम् ॥
इति तत्कवितातिशयचमत्कृतोऽपि किञ्चिद्विचिन्त्य नृपतिरित्युवाच-“भवता^{१२} सर्वशास्त्रपारंगते-
नापि ध्वस्ताधारेति यत्पदमपाठि^{१३} ततः कमप्युत्पातं सूचयति^{१४} ।

७६) इतश्च^{१५}-डाहलदेशीयराज्ञो राज्ञी देमतिनाम्नी^{१६} महायोगिनी । सां कदाचिदासन्नप्रसवा
सदैव देवज्ञानिति पप्रच्छ-“कस्मिन्सुलभे जातः सुतः सार्वभौमो भवतीति । अथ तैः सम्पन्-25
वगम्योचराशिषु केन्द्रस्थेषु^{१७} सौम्यग्रहेषु त्रिपडायनेषु क्रूरेषु चामुकलभे जातः सुतः सार्वभौमो
भवतीत्युक्तम् । तन्निशम्य निश्चितप्रसवदिनादूर्ध्वं षोडशप्रहरान् यावद्योगयुक्त्या गर्भस्त्वम्
कृत्वा नैमित्तिकनिर्णीते लभे कर्णनामानं सुतमसूतं । तद्गर्भधारणदोषादष्टमे यामे सा^{१८} विपन्ना ।

1 B भूपतिः । 2 BP जातभयेषु; Po कृतभयेषु । 3 BP लोकेषु इतः । 4 AD ०क्रियिणी । 5 B मौलिक-
म्येन भूपतनात्; P ०कमेन भ्रम्राण्डा० । 6 AD ०सुपां तां प्राह । 7 D विपादे किं कारणं । 8 BP नृपेणमिहिला ।
* एषा पतिः A नोपलभ्यते प्रक्षिप्तप्राया चेषम् । 9 D नास्ति । 10 D ‘प्रदेशान् महीनदी’ ह्येव । 11 Pa प्रादुरासीत् एवम-
वादीत्; Pb प्रादुरासीदिति कया लोकप्रतिष्ठा । † एष प्रबन्धः BPPa आदौषु नोपलभ्यतेऽग्रे । 12 D प्रीतः; Pb प्रातः-
समये । 13 Pb सिताम्बरेण । 14 A नवतः । 15 A ०पारंगतस्य । 16 A पपत । 17 BPPa नास्तीदं पदं ।
18 BP अथ डाहलदेशे देमतनाम्नी राज्ञी; Pa डाहलदेशेऽथ देमतराज्ञी नाम्नी । 19 AD नास्ति । 20 BPa केन्द्रमात्रिषु ।
21 BP ‘ह्युक्तं’ नास्ति । 22 BP कुर्वता । 23 D प्राप्त । 24 BPPa सापि संयमिनीं पुरीं जगाम ।

सुलग्नात्तत्पराक्रमाक्रान्तदिक्कः पञ्चत्रिंशदधिकेन *राज्ञां शतेन भृङ्गविभ्रमकारिणा कुन्तलकलापेन सेव्यमानविमलक्रमकमलयुगलश्चतसृषु* राजविद्यासु परं प्राचीण्यमावहन् विद्यापतिप्रमुखैर्महाकविभिः स्तूयतेऽसौ । यथा- [एकदा कर्पूरकविः†]

१२२. मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो नितम्बे पत्राली सतिलकमभूत्पाणियुगलम् ।

5 अरण्ये श्रीकर्ण ! त्वदरियुवतीनां विधिवशादपूर्वोऽयं भूपाविधिरह जातः किमधुना ॥

{ इत्युक्ते चतुरचक्रवती राजाह-‘यदि विधिवशादेवं भवति तदा वर्ण्यनृपतिः किं देवाद् यन्न नृत्ये तदापि स्याद्’ अतोऽचमत्कृतेन राज्ञा किञ्चिन्न दत्त्वा विसर्जितः । गृहं गतो भार्यया पृष्टम्-‘किं दत्तं राज्ञा ?’ स आह-‘वृत्तस्वरूपम्’ । साह-‘यदि विधिस्थाने तव वशादिति उक्तमभविष्यत् तदा तव सर्वं अदाप्यत्’ । ततो नाचिराजकविः कर्णनृपमस्तवीत् । यथा-

10 [८१] गोपीपीनपयोधराहतमुरः सन्त्यज्य लक्ष्मीपतेः शङ्के पङ्कजशङ्कया नयनयोर्विश्राम्यति श्रीस्तव ।

श्रीमत्कर्णनरेन्द्र ! यत्र बलति भ्रूवल्लरीपल्लवस्तत्र नृत्यति भीतिभङ्गुरतया दारिद्र्यमुद्रा यतः ॥

ततोऽतितुष्टेन नृपेण हस्तशङ्कलपूर्वं उचितदानेन प्रसादीकृतेन मार्गे आगच्छन्तं ज्ञात्वा, भार्या कर्पूरः प्राह-‘यद्राज्ञा असौ दत्तं समस्ति, इदानीं तदहं स्वगृहे आनयामी’त्युक्त्वा गतस्तत्सम्मुखम् ।

[८२] कन्ये कासि न वेत्सि मामपि कवे कर्पूर किं भारती सत्यं किं विधुरासि वत्स मृपिता केनां च दुर्वेधसा ।

15 किं नीतं तव मुञ्ज-भोज-नयनद्वन्द्वं कथं वर्तसे दीर्घायुर्भजतेऽन्धयष्टिपदवीं श्रीनाचिराजः कविः ॥

अनेन काव्येन तुष्टः सन् कर्णराजात् प्राप्तं स्वर्णदुकूलादि तत्कर्पूरकवयेऽदात् नाचिराजकविः । एतत्कर्णनरेन्द्रेण ज्ञात्वा कर्पूर आकारितः पृष्टं च-‘हे कवे ! मुञ्ज-भोज इति पदं कस्मादुदाहृतं भोजे विद्यमाने ?’ स आह-‘देव ! राभस्येन हर्ष-मुञ्जनयनद्वन्द्वस्थाने ‘मुञ्ज-भोज’ इत्युचानं ।’ ततो राज्ञा ज्ञातं एतद् भोजस्यामङ्गलसूचकम् । }

20 [८३] § दूर्वाः श्यामलयन्ति सन्ततशिखाश्चि... प्राङ्गणं शून्ये कल्पतरोस्तले खगमृगाः खेलन्ति निर्भीतयः ।

श्रीमत्कर्णनरेन्द्रमानविभवैः पूर्णेषु सर्वार्थेषु स्कन्दोपान्तनिवेशितालसमुखी निद्राति रे... कामधुक् ॥

७७) इत्थं महाकविभिः स्तूयमाननानावदातः [स कर्णनृपः कदाचित्] श्रीभोजं प्रति प्रधानान् प्राहिणोत्-‘भवदीयनगर्यां भवत्कारिताश्चतुरत्तरं शतं प्रासादाः, एतावन्त एव गीतप्रबन्धा भवदीयाः, एतावन्ति च विरुदानि । अतश्चतुरङ्गयुद्धेन द्वन्द्वयुद्धेन वा चतसृषु विद्यासु वादच्छलेन त्यागेन

25 वा मां निर्जित्य पञ्चोत्तरशतविरुदानां भाजनं भूयाः । नो वाहं त्वां विजित्य सप्तत्रिंशताधिकस्य राज्ञां शतस्य नाथो भवामि’-इति तत्प्रभावाविर्भावात्^१ ईषत् परिम्लानसुखाम्भोजः श्रीभोजः सर्वेष्वपि प्रकारेषु जितकाशिनं काशिपुराधीशं विमृशन् स्वं पराजितं मन्यमानस्तानुपरोधपूर्वमभ्यर्थयैवमङ्गीकारयामास । यत्^{१२}-^{१३} मयावन्त्यां श्रीकर्णेन वाणारस्यामेकस्मिन्^{१४} लभ्ये गर्तापूरपूर्वमार-

* एतदन्तर्गतपाठस्थाने AD ‘राज्ञां शतेन सेव्यमानश्चतसृषु’ इत्येव पाठोऽस्ति । 1 Pa चतसृषु दिक्षु । 2 AD Pa कविभिः स्तूयमानः; B नास्ति । Pb आदर्शे भिन्नरूपसेतादृशमिदं वाक्यं-‘प्राचीण्यमावहन् विद्यागोष्ठीं चकार । † Pb प्रतावे-वैतद्वाक्यं विद्यते । ‡ एष क्रोष्टकान्तर्गतः प्रबन्धः Pb आदर्शे एवात्रोपलभ्यते । § इदं पद्यं केवलं P आदर्शे उपलब्धम् । ¶ एतच्चिह्नान्तर्गतपाठस्थाने AD Po आदर्शेषु ‘इति स्तूयमानः स कर्णनृपः कदाचित् हृतमुखेन श्रीभोजमुवाच ।’ एतादृशः पाठोऽस्ति । 3 AD भवन्नगर्यां । 4 D तव । 5 B वादच्छलेन; AD वादिवत् । 6 AD त्यागशक्त्या । 7 BP सप्तत्रिंशताधिकशतराज्ञां । 8-9 एतच्छब्दस्थाने AD ‘तद्वचसा’ इत्येव । 10 AD विजितं । 11 BPPa तान् (B लि) परोपरोधः । 12 D यथा; AB नास्ति । 13 BPPa ‘पञ्चाशद्वस्त्रप्रमाणे मया शिवप्रासादोऽवन्त्यां । 14 AD एकस्मिन्नहनि लभ्ये ।

भ्याहंपूर्विकया कार्यमाणयोः पञ्चाशद्वस्तप्रमाणयोः प्रासादयोः यस्मिन्प्रासादे प्रथमं कलशध्वं-
जाधिरोपो भवति तस्मिन्नुत्सवेऽपरेण नरेन्द्रेण लक्षच्छत्रचामरेण करेणुमधिरुद्ध समागन्तव्यम् ।
इत्थं भोजस्य यथारुच्याऽङ्गीकारे कर्णगोचरंगते श्रीकर्णस्तु^५ सामर्थोऽपि तेनापि प्रकारेण भोजम-
धश्चिकीपुरैकस्मिन्नेव लग्ने पृथक् पृथक् प्रारब्धयोरुभययोः प्रासादयोः सर्वाभिसारेण निजप्रासादं
निर्मापयन्^६ सूत्रभृतं पप्रच्छ-‘एकस्मिन्नहन्युदयास्तयोरन्तरे कियान् कर्मस्थायो^७ भवतीति निवे-
द्यताम्’ । अथ तैश्चतुर्दशयनध्याये तत्र सप्तहस्तप्रमाणा एकादश प्रासादा दिनोदये प्रारभ्य दिनान्ते
कलशपर्यन्ताः कारयित्वा नृपाय दर्शिताः । तथा समग्रसामग्र्या नृपः प्रमुदितचित्तो भोजप्रासा-
दकंपालबन्धे जायमाने निजप्रासादेऽनलसः कलशमधिरोप्य निर्णीते ध्वजाधिरोपलग्ने तथा प्रति-
ज्ञया श्रीभोजं दूतमुखेन निमन्त्रयामास । ततः स्वप्रतिज्ञाभङ्गभीरुर्मात्रवमण्डलप्रभुस्तथा प्रयातु-
मप्रभृष्णस्तृष्णीमासीत् । अथ प्रासादध्वजाधिरोपानन्तरम्, अवतीर्णपुराणकर्ण इव श्रीकर्णस्ताव-
द्विरेव नृपैः समं प्रस्थितः श्रीभोजमभ्यपेणयत् । तस्मिन्नवसरे श्रीभोजराज्याह्वं प्रीतिश्रुत्य माल-
यकमण्डलपार्ष्णिघाताय निस्सीमतदीयसीमनगरे^८ श्रीकर्णः श्रीभीममज्जह्वत् । अथ ताभ्यां
नरेन्द्राभ्यां मन्त्रेणाक्रान्तो व्याल इव भोजभूपालो विगलितदर्पविपो बभूव । तदा चाकस्मिके
सञ्जाते भोजवपुरंपाटवेऽर्पण्यमाने सर्वेष्वपि घाटमार्गेषु निजनिघुक्तं मानुषैः सर्वथा निपिच्छ्यमा-
नेऽपरुपुरुषप्रवेशे श्रीभीमः कर्णाभ्यर्णवर्तिनं निजसान्धिविग्रहिकं दामरं भोजवृत्तान्तज्ञानाय^९
स्वरूपेण पप्रच्छ । तेनापि स^{१०} पुरुषो गाथामध्याप्य प्रहितः श्रीभीमसंभासुपागतः-

१२३. अस्वयफलं सुपकं विष्टं सिटिलं सयुग्मडो पवणो । साहा मर्हणसीला न याणिमो कञ्जपरिणामो ॥

अनया गाथया श्रीभीमे तथास्थिते श्रीभोजः सन्निहितपरलोकपथप्रयाणः कृततदुचितधर्म-
कृत्यः, “राज्यस्यानुशास्ति समस्तराजलोकस्य वितीर्य भम पञ्चत्वानन्तरं मत्करौ विमानाद्दहिर्विधे-
यावित्वादिर्द्वय दिवं” गतः ।

20

[८४] {‘कसु करु रे पुत्त कलत्त धी कसु करु रे करसणावाडी । एकला आह्वो एकला जाह्वो हायपग वेहु झाडी ॥
इति भोजवाक्यं वेदयया कथितं लोकानां प्रति ।}

७८] [*अथ तस्मिन् श्रीभोजे दिवसुपेयुपि] तद्वृत्तान्तविदा कर्णेन तदुर्गमदुर्गभङ्गादनु^{११} समग्रा-
यां^{१२} श्रीभोजलक्ष्म्यासुपात्तायां श्रीभीमेन दामर आदिष्टः-‘यच्छ्रीकर्णात्त्वया मत्परिकल्पितं रा-
ज्याह्वं^{१३} निजं शिरो वोपनेतव्यम्’ । इति राजादेशं विधित्सुर्वात्रिंशता पत्तिभिः समं^{१४} गुरुदरे प्र-
विश्य मध्याह्नकाले प्रसुप्तं श्रीकर्णं^{१५} धान्ये जग्राह । अथ तेन राज्ञा एकस्मिन् विभागे नीलकण्ठचिन्ता-
मणिगणाधिपप्रमुखदेवतावसरे निर्णीतेऽपरस्मिन्नुत्तराह्वं^{१६} समस्तराज्यवस्तूनि ‘स्वेच्छयैकमर्दमाद-

१ पूर्वद्विपदस्थाने BPPa ‘तयोः’ ह्येव । २ Pa यत् । ३ Pa यथांगीकारे । ४ ‘तेषु सामर्थोऽपि’ नास्ति AD ।
५ D निर्मापयतीत्यत्र कर्णः सूत्र० । ६ D कर्णोत्प्रायो । ७ AD तेन चतु० । ८ AD कलशातोपपन्नाः । ९ AD
० कलशाप० । १० AD संजाय० । ११ D प्रमुख श्रीभोजस्तृष्णी० । १२ BPPa पञ्जरातोपगानन्तरं । १३ BP
अवतीर्णः पु० । १४ AD ० नभिपेणयितुं । १५ AD तदा च । १६ BP ० राज्याह्वं प्रदानमूरीह्वत् । १७ AD नास्तीदं पदं ।
१८ BPPa तस्मिन् नृपल वपुराटये । १९ B निजमुक्तमानसः । २० B तं पुरं । २१ D मिच्छण० । २२ एवद्वार्यं
नास्ति AD । २३ B ह्यवादिदेश । २४ P दिवसुपेयुपि, Pa ० सुपेयिवान्, B नास्तीदं । † कोट्टास्वर्गः पाठो नास्ति BPPa
भादसंयु । * B भादसं येव केवलमिदं वाचयमुपलभ्यते । २५ AD दुर्गमदुर्गं । २६ BP समप्रमोजल० । २७ D नास्ति ।
२८ BPPa वोपनेतं । २९ AD सह । ३० A धान्यं, D घान्यं ।

त्वे'त्यभिहिते षोडशप्रहरांस्तथा स्थित्वा पुनः श्रीभीमराजादेशाद्देवतावसरमादाय श्रीभीमा-
योपायनीचकार^१ । अथैतत्प्रबन्धसङ्ग्रहकाव्ययुग्मं यथा—

१२४. पञ्चाशद्द्वस्तमाने शिवभवनयुगे तुल्यलग्नाक्षणे प्राक् प्रारब्धे यस्य शीघ्रं भवति हि कलशारोपणं तत्र राज्ञा ।
अन्येन च्छत्रवालव्यजनविरहितेनाभ्युपेतव्यमेवं संवादे भोजराजा व्ययविमुखमतिः कर्णदेवेन जिग्ये ॥

5 १२५. भोजे राज्ञि दिवं गतेऽतिबलिना कर्णेन धारापुरीभङ्गं सूत्रयतोपरुध्य नृपतिर्भीमः सहायीकृतः ।
तद्भृत्येन च दामरेण जगृहे वन्दीकृतात्कर्णतो हैमी मण्डपिका गणाधिपयुतः श्रीनीलकण्ठेश्वरः* ॥

१२६. †कविषु कामिषु योगिषु भोगिषु द्रविणदेषु सतामुपकारिषु^१ ।

धनिषु धन्विषु धर्मधनेषु च क्षितितले नहि भोजसमो नृपः ॥

10 १२७. § त्यागैः कल्पद्रुम इव भुवि त्रासिताशेषदौस्थ्यः साक्षाद्वाचस्पतिरिव जवाद् दृब्धनानाप्रबन्धः ।
राधावेधेऽर्जुन इव चिरात्तस्य कीर्त्योत्कचित्तराहूतः श्रागमरनिकरैः स्वर्ध्या भोजराजः ॥

॥ इति भोजस्य विविधाः प्रबन्धा अवशेषा^३ अपि^४ यथाश्रुतं मन्तव्याः^५ ॥

॥ इति श्रीमेरुतङ्गाचार्यविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीभोजराज—श्रीभीमभूपयोः

नानावदातवर्णनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥ ग्रंथात् ४६४ ॥

1 Pa चक्रे । * एतत्पद्यानन्तरं D आदर्शेऽत्र निम्नगतं वर्णनं प्राप्यते परं तदत्रानुपयुक्तमसम्बद्धं च प्रतिभाति Pb आदर्शा-
नुसारेणेतः पूर्वमेवोद्धृतमप्यस्ति ।

'अथ श्रीकर्णस्याग्रे इदं काव्यमुक्तं कर्पूरकविना 'मुखे हारावासिरे' त्यादि । अपशब्दकथनाद्राज्ञा तस्य कवेः किञ्चिन्न प्रदत्तं ।

कुक्षेः कोटर एव कैटिभरिपुर्धत्ते त्रिलोकीमिमामन्तभूरिभरं विभर्ति तमपि प्रीतो भुजङ्गाधिपः ।

श्रीकण्ठस्य स कण्ठसूत्रमभवद्देव त्वया तं हृदा विभ्राणेन परेषु विक्रमकथा श्रीकर्णं निर्नाशिता ॥

श्रीनाचिराजकविनोक्तमेतद्राराज्ञा प्रदत्तम्—

दत्ता कोटी सुवर्णस्य मत्ताश्च दश दन्तिनः । दत्तं श्रीकर्णदेवेन नाचिराजकवेर्मदात् ॥

भार्यया हृक्कितेन कर्पूरकविना समागच्छतो नाचिराजकवेरग्रे मार्गे इदं काव्यं भाणितम्—

कन्ये कासि न वेत्सि मामपि कवे कर्पूर किं भारती सत्यं किं विधुरासि वत्स मुपिता केनाम्ब दुर्वेधसा ।

किं नीतं तव मुञ्जभोजनयनद्वन्द्वं कथं वर्त्तसे दीर्घायुर्भजतेन्धयष्टिपदवीं श्रीनाचिराजः कविः ॥

श्रीनाचिराजकविना सन्तुष्टेन यद्राज्ञा प्रदत्तं तत्सर्वमपि कर्पूरकवये प्रदत्तं ।'

* एतत्पद्यानन्तरं P आदर्शे निम्नगतं पद्यं प्राप्यते—

'अर्द्धे दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्द्धे च तस्याहते राजन् विश्वमनीश्वरं समभवत् तत्तावदाकर्ण्यताम् ।

गङ्गा सागरसम्बरं शशिकला नागाधिपः श्मातलं सर्वेश्वरमथेश्वरत्वमगमत् त्वां मां च भिक्षाश्रितां ॥

‡ एतत्पद्यं D पुरुके नास्ति । 2 B जितारिषु साधुषु । § ABD आदर्शे इदं पद्यं विद्यते नान्यत्र; P प्रतावेतत्पद्यस्थाने निम्नगतं
पद्यमुपलभ्यते—

'देव ! त्वामसमानदानविहितैरथैः कृतार्थीकृते त्रैलोक्ये फलभारभङ्गुरतया कल्पद्रुमो निन्दति ।

दङ्कच्छेदनवेदनाविरमणात् सञ्जातसौख्यस्थितिः प्राचीनव्रणिताङ्गरोहणतया श्रीरोहणः स्तौति च ॥'

D आदर्शे पुनरिदमप्यधिकमेकं पद्यमत्र मुद्रितं लभ्यते—

देव ! त्वत्करनीरदे दशदिशि प्रारब्धपुण्योन्नतौ चञ्चत्काञ्चनकङ्कणद्युतितडित्स्वर्णामृतं वर्षति ।

वृद्धा कीर्त्तितरङ्गिणी समभवत्प्रीता गुणग्रामभूः पूर्णं चार्थिसरः शशाम विदुषां दारिद्र्यदावानलः ॥

3 ABD अथ शेषा । 4 नास्ति AD । 5 P ज्ञेयाः ।

[८. सिद्धराजादिप्रबन्धः ।]

७९) अथ कदाचिद्गूर्जरदेशे अवग्रहनिगृहीते^१ वर्षणे विशोपकदण्डाहिदेशग्रामकुडुम्बिकेर्षु राज-
 देयविभागनिर्वाहाक्षमेपु^२ तन्नियुक्तैर्व्यापारिभिः सकलोऽपि^३ सजातवित्तो^४ देशलोकः^५ श्रीपत्तने
 समानीय भीमभूपाय^६ न्यवेद्यत । ततः^७ कदाचिदहर्मुखे श्रीमूलराजकुमारस्तत्र चङ्गममाणो
 नृपपत्तिभिः सस्यनिदानीभूतदानीसम्बन्धे व्याकुलीक्रियमाणं सकललोकमालोक्य पारिपा-
 श्विकेभ्योऽधिगतवृत्तान्तः कृपया किञ्चिदश्रुमिश्रलोकनो बाहवाहाल्यां तदतुल्या^८ कलया वृषं
 परितोष्य^९ 'वरं वृणीष्वे'ति नृपादेशमासाद्य^{१०} 'भाण्डागार एव वरोऽयमस्तु' इति विज्ञापया-
 मास । राज्ञा- 'किमिति अधुनां न याचसे?' इत्युक्तः 'प्राप्तिप्रमाणाभावाद्'-इत्युदीरयन् भृशं
 निर्बन्धपराद् धराधिपात्तेषां कुडुम्बिनां दानीमोचनवरं ययाचे ।^{११} ततो हर्षवाष्पाविल्लोचनेन
 राज्ञा^{१२} तत्तयेति प्रतिपद्य भूयोऽप्यभ्यर्थयस्वेल्लिभिहितः ।

१२८. क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः स्वमरणव्यापारमात्रोद्यताः स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः ।

दुःपरोदरपूरणाय पिवति स्रोतःपतिं वाडयो जीमूतस्तु निदायसमृत्तजगत्सन्तापविच्छिद्ये ॥

इति काव्यार्थवचनेन निगृहीतप्रभूतलोभस्ततो भूयः^{१३} किमप्यप्रार्थयमानो मानोन्नततया *स्वसौध-
 मध्यमध्यास्य बन्धनविमोचितैस्तैलकैः स देवतवदुपास्यमानः स्वस्थानस्थितैश्च^{१४} स्तूयमानस्तृतीये-
 ऽह्नि तदीयसन्तोषदृशां श्रीमूलराजः स्वलोकं^{१५} जगाम । तच्छोकाम्बुधौ सराजल्लोको राजा, स 15
 च पूर्वमोचितलोकश्च निमग्नश्चिरेण चतुरैर्विविधयोधवलादपकृष्टशोकशङ्कुश्चक्रे ।

अथ^{१६} द्वितीये वर्षे वर्षावलाद् हर्षिभिः^{१७} कर्षुकलोकैर्निष्पन्नेषु समस्तसस्येषु व्यतीततद्वर्षयो
 राजदेयविभागे^{१८} प्रदिश्यमाने राज्ञि चानाददाने सति तैरुत्तरसभा मेलिता । तत्र सभ्यानां
 लक्षणमेवम्-

१२९. न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।

धर्मः स नो यत्र न चास्ति^{१९} सत्यं सत्यं न तद्यत्कृतकानुविद्धम् ॥

इति निर्णयात् ऽसभ्यैर्गतवर्षतद्वर्षयोर्दानीं^{२०} राज्ञीं ग्राहिता^{२१} । ततस्तेन द्रव्येण कोशद्रव्येण च श्रीमू-
 लराजं^{२२} कुमारश्रेयसे नच्यस्त्रिपुरूपप्रासादः श्रीभीमेन कारितः ।

८०) 'अनेन श्रीपत्तने श्रीभीमेश्वरदेव-भट्टारिकाभीरुआणीप्रासादौ कारितौ । सं० १०७७

1 AD निगृहीतार्थं वृष्टे । 2 नास्तीदं पदं AD । 3 AD ० निर्वाहाक्षमे देशलोकः । 4 AD न सन्ति वृते वादः ।
 5 BP ० भूपवये । 6 नास्ति BP । 7 BP मूलराजः । 8 AD ० 'दानी' नास्ति । 9 BP परिगतः । 10 AD कथ-
 मिध० । 11 AD ० गृहपया । 12 B ० ओषिष्ठः सद्; P परितोष्य तस्माद् । 13 BP आदेशे वृष्टे । 14 P विना नास्त-
 न्यत्र । 15 D हुडुम्बिनां । 16 'ययाचे ततो' स्थाने BP याचमानो । 17 BP नास्ति । 18 D भूयोऽप्यर्थेऽपि; B
 ०ऽऽर्थेऽपि । 19 BP ० सूक्तार्थविषयात् । 20 BP लोभमृतः । 21 A 'भूयः' नास्ति । 22 D ० प्यर्थेऽपि ।
 * पतदन्तर्गतपाठस्थाने AD 'स्वस्थानमगमत् । तत्रश्च कौटुम्बिकैः' इत्येव पाठः । 23 नास्तीदं AD । 24 B स्वलोकमुपजगाम;
 P स्वर्गमुपतस्थी । 25 BP आनामिति पदं । 26 AD कर्षुकलोकैर्वर्षावलात् । 'हर्षिभिः' पदं नास्ति । 27 AD ० देयविभागविभागे ।
 28 AD प्रविद्यते । 29 'सैः' स्थाने 'तावत्' BP । 30 BP न सत्यमस्ति । ३१ पतधिहान्तर्गतपाठस्थाने BP आदेशं
 'सपैकद्वयदानीं वृषति (सैः B) पाशात् प्राहिरिवा अपूर्वमाणकोशद्रव्येण श्रीधर्ममूलः श्रीमूलराजः' पृथारवाः पाठः ।
 31 D दानीं । 32 D राजा । 33 D प्राहितः । † हर्षं पंक्तः BP नास्ति ।

प्रारभ्य वर्ष ४२, मास १०, दिन ९ राज्यं कृतम् । (B P आदर्श-संवत् १०७८ पूर्व श्रीभीमेन वर्ष ४२ राज्यमकारि ।)

८१) *श्रीउदयमतिनाइया^१ तद्राज्या [नरवाहनखंगारसुतया[‡]] श्रीपत्तने सहस्रलिङ्गसरोवराद-
प्यतिशायिनी नव्या वापी कारिता ।

5 ८२) अथ सं० ११२० चैत्रवादि ७ सोमे हस्तनक्षत्रे मीनलग्ने श्रीकर्णदेवस्य राज्याभिषेकः
संजातः[¶] ।

८३) इतश्च शुभकेशिनामा कर्णाटराट् तुरगापहतोऽटव्यां[‡] नीतः कुत्रापि पत्रलवृक्षच्छायां सेव-
मानः प्रत्यासन्ने दावपावके कृतज्ञतया विश्रामोपकारकारिणं तमेव तरुमजिहासुस्तेनैव सह तस्मिन्
दहने प्राणानाहुतीचकार । ततस्तत्सूनुर्जयकेशिनामा तद्राज्ये सचिवैरभिषिक्तः । क्रमेण तत्सुता

10 मयणल्लदेवी नाम्नी^६ समजनि । सा च शिवभक्तैः^७ सोमेश्वरनामनि गृहीतमात्र एवेति पूर्वभवमस्मा-
र्षीत्-‘यदहं प्राग्भवे ब्राह्मणी द्वादशमासोपवासान् कृत्वा प्रत्येकं द्वादशवस्तूनि तदुद्यापने दत्त्वा
श्रीसोमेश्वरनमस्याकृते प्रस्थिता^८ वाहुलोडनगरमागता, तत्करं दातुमक्षमाऽग्रतो गन्तुमलभ-

माना तन्नर्वेद्वादहं “आगामिनि जन्मनि^{१०} अस्य करस्य मोचयित्री भूयासमि”ति कृतनिदाना विप-
द्यात्र कुले जाते^९ति पूर्वभवस्मृतिः । अथ वाहुलोडकरमोचनाय सा^{११} गूर्जेश्वरं प्रवरं वरं कामय-
15 माना तं वृत्तान्तं पित्रे^{१२} निवेदयामास^{१३} । अथ[†] जयकेशिराजा तं व्यतिकरं ज्ञात्वा तेन श्रीकर्णः^{††}

स्वप्रधानैः स्वसुताया मयणल्लदेव्या अङ्गीकारं याच्यते स्म । अथ श्रीकर्णे तस्याः कुरूपताश्रवणा-
दुदासीने सति तस्मिन्नेव^{१३} निर्वन्धपरां तामेव^{१४} मयणल्लदेवीं पिता स्वयं वरां प्राहिणोत् । अथ श्री-
कर्णनृपो गुप्तवृत्त्या स्वयमेव तां कुत्सितरूपां निरूप्य^{१५} सर्वथा निरा^{१६}दर एव जातः । ततोऽष्टभिः^{१६}

सहचरीभिः सह नृपतिहत्याकृते मयणल्लदेवीं प्राणान् परिजिहीर्षु मत्वा^{१७} श्रीकर्णजनन्या^{१८} उदय-
20 मतिराज्या तासां^{१८} विपदं^{१८} द्रष्टुमक्षमया ताभिः सह प्राणसङ्कल्पश्चक्रे । यतः-

१३०. खापदि तथा महान्तो न यान्ति खेदं तथा परापत्सु । अचला निजोपहतिषु प्रकम्पते भूः परव्यसने ॥

इति । तदनन्तरं महोपप्लवमुपस्थितमवगम्य मातृभक्त्या तां परिणीय श्रीकर्णः पश्चाद्दृष्टिमात्रे-
णापि न सम्भावयामास[‡] ।

८४) अन्यदा^{२०} कस्यामप्यधमयोषिति साभिलाषं नृपं मुञ्जालमन्त्री कञ्चुकिना विज्ञाय तद्वेषधा-
25 रिणीं^{२१} मयणल्लदेवीमेव^{२२} ऋतुस्वातां रहसि प्राहिणोत् । तामेव स्त्रियं जानता नृपतिना सप्रेमभुज्य-

* इयं समग्रा पंक्तिः A आदर्शे न विद्यते । 1 P ०मतीराज्या तत्पत्न्या । ‡ एतत्पदं P प्रतावेव लभ्यते । ¶ P आदर्शे ‘संवत् ११२० वर्षे श्रीकर्णः राज्यमलं चकार’ । B ‘अथ संवत् ११२० वर्षे श्रीकर्णस्य महाशंगारिणः पट्टाभिषेकः ।’ एतादृशः पाठभेदः । 2 B अथ; P तथा । 3 P प्रांतभूमौ; B प्रान्तरप्रान्त० । 4 AD ०सन्न० । 5 BP ‘ततः’ नास्ति । 6 AD ‘नाम्नी’ नास्ति । 7 P शिवभक्तिपरैर्नरैः । 8 B नास्ति । 9 A वाहुलोड । 10 BP भवे । 11 P नास्ति । 12 P पितरं । 13 P निवेदितवती । †-†† एतद्विदण्डान्तर्गतपाठस्थाने A ‘जयकेशिराजा श्रीकर्णः’ इत्येव पाठः; तथैव पुनः †-†† एतद्विदण्डान्तर्गतपाठस्थाने BP आदर्शे ‘जयकेशिराजापि तं व्यतिकरं ज्ञापितः श्रीकर्णः स्वप्रधानपुरुषैर्मयणल्लदेव्याः कुरूपतां निशम्य मन्दादरे तस्मिन्नेव राजनि-’ एतादृशः पाठो लभ्यते । 14 AD ‘एव’ नास्ति । 15 BP विलोक्य । 16 ‘निरादर एव जातः, ततोऽष्टभिः’ एतत्पाठस्थाने BP ‘निरादरपरः दिक्कन्याभिरिव सूतिमतीभिरष्टभिः’ एष पाठः । 17 नास्ति BP । 18 एते शब्दाः A आदर्शे न लभ्यन्ते । ‡ एतदन्तर्गतपंक्तिस्थाने BP ‘इति न्यायात् तदाग्रहादेव अनिच्छुनापि सर्वथा श्रीकर्णेन सा परिणिन्ये । तदनन्तरं दृग्मात्रेण सर्वथा तामसम्भावयन्’ एषा पंक्तिः । 19 D नास्ति । 20 BP नास्ति । 21 D ०धारिणीं कृत्वा । 22 AD ‘एव’ नास्ति ।

मानायास्तस्या आधानं समजनि । तदा च तथा सङ्केतज्ञापनायं नृपकराज्ञामाङ्कितमङ्गुलीयकं निजाङ्गुल्यां न्यधायि । अथं प्रातस्तदुर्विलसितात् तद्वृत्तान्तमनवबुध्यमानायं प्राणपरित्यागो-
द्यताय नृपतये स्मार्तैस्तप्तताम्रमयपुत्तलकालिङ्गनमिति निवेदिते प्रायश्चित्ताय तथैव चिकीर्षवे स मश्री यथावद् अवदत् ।

(अत्र P प्रतौ निम्नलिखिताः श्लोका विद्यन्ते-)

[८५] गुरुणा विक्रमेणायं बभूव पितृसन्निभः । आकारेण तु रम्येण भूपोऽभूदात्मभूतदृक् ॥

[८६] विना कर्णेन तेन स्त्रीनेत्राणां न रतिः क्वचित् । इतीव जङ्घिरे तेषामनुकर्णं प्रवृत्तयः ॥

[८७] तत्कर्णाङ्गुनयोर्वैरं पूर्वं कर्णः सरन्निव । अङ्गुनं गमयामास यशो देशान्तराणि यः ॥

[८८] अभिरामगुणप्राप्तो रामो दशरथादिव । द्यनुः श्रीजयसिंहोऽसाज्ञायते स्र जगज्जयी ॥

८५) सुलभे तस्य जातस्य सूनोर्दृपतिर्जयसिंह इति नाम निर्ममे । स बालस्त्रिवार्षिकः सव-10
योभिः कुमारै रममाणः सिंहासनमलञ्चके । तद् व्यवहारविरुद्धं विमृशता नृपेण पृष्टैः
नैमित्तिकैस्तस्मिन्नेवाभ्युदयिके लभे निवेदिते राजा तदैव तस्य सूनो राज्याभिषेकं चकार ।

८६) सं० ११५० वर्षे पौषवद ३ शनौ श्रवणनक्षत्रे वृषलभे श्रीसिद्धराजस्य पट्टाभिषेकः ।

८७) स्वयं तु, आशापल्लीनिवासिनमाशाभिधानं भिल्लप्रभियेणयन् भैरवदेव्याः शकुने जाते
तत्र कोष्ठरवाभिधानदेव्याः प्रासादं कारयित्वा, खड्गलक्षाधिपं भिल्लं विजित्य तत्र जयन्तीं देवीं 15
प्रासादे स्थापयित्वा कर्णेश्वरदेवतायतनं तथा कर्णसागरतडागालंकृतां कर्णावतीपुरं निवेदय स्वयं
तत्र राज्यं चकार । श्रीपत्तने तेन राज्ञा श्रीकर्णमेरुः प्रासादः कारितः ।

सं० ११२० चैत्रसुदि ७ प्रारभ्य सं० ११५० पौषवदि २ यावत् वर्ष २९, मास ८, दिन २१¹⁰
अनेन राज्ञा राज्यं कृतम् ।

८८) अथ दिवं गते श्रीकर्णे श्रीमदुदयमतिदेव्या भ्राता मदनपालोऽसमञ्जसवृत्त्या वर्तते । तेन 20
लीलाभिधानो राजवैद्यो दैवतवरलब्धप्रसादः सकलनागरिकैलोकैस्तत्कलाहृतहृदयैः काञ्चन-
दानपूजयाऽभ्यर्च्यमानः कदाचित्तेन निजसौधे समानीय "कृतके" शरीरामये नाडीदर्शनात्पथ्य-
सज्जतां निवेदयन्निदमूचे (तेन मदनपालेन यभापे) 'तदेव नास्तीति । *तत्स्त्वं मया रोगप्रती-
काराय नाकारितः, किं तु पथ्यदानेन बुभुक्षप्रतीकारार्थमेव* । ततो द्वात्रिंशत्सहस्राण्युपनये-
त्युक्त्वा तेन "वन्दीकृतस्तत्तथेति निर्मापेल्यभिग्रहमग्रहीत्-यदतः परं प्रतीकारनिमित्तं नृपतेः 25
सौधमपहाय नान्यत्र गन्तव्यमिति । ततः परमातुराणां प्रश्रवणावलोकनाग्निदानचिकित्सितं
कुर्वाणः केनापि मायाविना कृतकामयचिकित्सितं कौशलं बुभुस्तुना वृषभप्रश्रवणे दर्शिते सम्यक्
तदवगम्य शिरोधूननपूर्वकं 'वृषभः' स बहुखादानेन मोडितं इत्यसौ सत्वरमेव तैलनाली दीय-

1 BP नास्ति । 2 नारचेतवदं AD । 3 AD ०द्यतो नृपतिः । 4 'स्मार्तैः' शब्दस्थाने AD 'स्मार्तांस्तप्रायश्चित्तं पप्रच्छ
तेः' एते शब्दाः । 5 D यथायदथावदत्; P यथावदवादीव । १-१ एवद्वार्ष्यं AD नास्ति । 6 P तद्विरुद्धं विमृश्य ।
२-२ तदैवाभिषेकं BP । † इयं पंक्तिः BP नास्ति । 7 D पद० । 8 AD ०तडागालंकृतं चकार । 9 AD चके ।
10 A २५ । † इयं पंक्तिः BP न विद्यते । 11 AD ०नागरिकैः । 12 AD कलाचार्यं (D 'चार्यं' नास्ति) धमरकृतचित्तैः ।
13 AD 'तेन' नास्ति । 14 AD समानीतः । 15 BP हृत्रिमे । § केवलं A आदर्शं इदं पाठ्यं लभ्यते । * पृतदन्तगाता
पंक्तिः BP नास्ति । 16 BP सहस्राण्युपयेत्यदिदः । 17 नास्ति 'तेन वन्दीकृतः' BP । 18 A कृतकचिकित्सित० ।
19 BP वृषभोज्यं । 20 D गोविन्दतः; B गोवितः ।

ताम्, नोचेद्विपत्स्यते' इति तच्चित्ते चमत्कारमारोपयामास' । अन्यदा' राज्ञा निजग्रीवावाधा-
प्रतीकारं पृष्टः । 'पलद्वयप्रमाणमृगमदपङ्कलेपनेन अर्त्तिरूपशाम्यती'ति व्याहृते तथाकृते ग्रीवा
सज्जीभूता । ततो' नृपसुरासनवाहिना पामरेण नरेण ग्रीवावाधाप्रतीकारं पृष्टः । 'घृष्टर्कीरमूल-
रसेन तन्मृत्तिकासहितेन लेपं विधेही'त्यभिदधे' । ततो राज्ञा किमेतदिति पृष्टे' 'देशकालौ बलं
5 शरीरप्रकृतिं च विमृश्यायुर्वेदविदा चिकित्सां क्रियत' इति विज्ञापयति स्म । अन्यदा धूर्तैः^३ कैश्चि-
देकसंमत्या पृथक् पृथक् युगलीभूय तत्प्रथमयुगलिकया *विपणिमार्गे 'किमद्य यूयं वपुष्यपटव'
इति पृष्टः । द्वितीययुगलिकया श्रीमुञ्जालखामिप्रासादसोपाने पृष्टः । तृतीययुगलिकया तु राज-
द्वारे, चतुर्थयुगलिकया द्वारतोरणे तथैव । ततो भूयो भूयः पृच्छोत्पन्नेन शङ्कादूपणेन* तत्कालो-
त्पन्नमाहेन्द्रज्वरस्त्रयोदशे दिने विपेदे स वैद्यः ।

10

॥ इति ठ०^{११} लीलावैद्यप्रबन्धः ॥

८९) †अथ सान्तूनामा मन्त्री अन्यायकारिणं तं मदनपालं कालमिव जिघांसुः कदाचित्कर्णा-
ङ्गजं गजेऽधिरोप्य राजपाटिकाव्याजेन तद्गृहे नीत्वा पत्तिभिस्तं व्यापादयामास' ।

९०) अथ कश्चिन्मरुमण्डलवास्तव्यः श्रीमालवंश्य^{१२} उदाभिधानो वणिकं प्रावृष्टकाले प्राज्याज्य-
क्रयाय निशीथे व्रजन् कर्मकरैरेकस्मात्केदारादपरस्मिन् जलैः^{१३} पूर्यमाणे तान् 'के यूयमि'ति पप्रच्छ ।
15 तैः 'वयममुकस्य कासुका' इत्युक्ते^{१४} 'ममापि कापि सन्ती'ति पृच्छन्, तैः 'कर्णावल्यां सन्ती'त्यभि-
हिते स सकुटुम्बस्तत्र गतः^{१५} । वायटीयजिनायतने विधिवद्देवान्नमस्कुर्वन् कयापि लाञ्छिनाङ्ग्यां
छिम्पिकया श्राविकया साधर्मिकत्वाद्भवन्दे । तथा 'भवान् कस्यातिथिरि'त्युदीरितः, 'वैदेशिकोऽ-
हमिति भवत्या एवातिथिरि'ति तद्वाक्ये^{१६} श्रुते तं तथा सह नीत्वा कस्यापि वणिजो गृहे कारि-
तान्नपाकेन भोजयित्वा निर्मापितकायमाने^{१७} निजतलके तं^{१८} निवास्य कालक्रमेण तत्र^{१९} सम्पन्न-
20 सम्पद् इष्टिकाचितं गृहं चिकीर्षुः खातावसरे निरवधिं शैवधिमधिगम्य तामेव स्त्रियमाहूय
समर्पयन् तथा निषिद्धः, तत्प्रभावेण ततः प्रभृति स उदयनमन्त्रीति^{२०} नाम्ना पप्रथे ।

९१) *तैः कर्णावल्यामतीतानागतवर्त्तमानंचतुर्विंशतिजिनसमलङ्कृतः श्रीउदनविहारः कारितः ।

९२) तस्यापरमातृकाश्चत्वारः सुताः^{२१} चाहडदेव-आम्बड-वाहड-सोलाकै-नामानोऽभूवन् ।

1 BP ०मारोपयन् । 2 BP कदाचित् । 3 P ०शीर्षवाधा । 4 D 'शिरोऽर्तिः' । १-१ एतदङ्कान्तर्गतपाठस्थाने BP 'उपचारे क्रियमाणे' इत्येव पाठः । 5 D शिरोवाधा०; BP 'वाधां' इत्येव । 6 D वृद्धक०; A नास्ति । 7 BP ०भिधाय । २-२ एतद्वाक्यस्थाने BP 'भूयो राज्ञा उपलब्धप्रतीकारे' एतद्वाक्यम् । 8 नास्ति BP । 9 BP चिकित्सितं । 10 A विज्ञ-पयत् । ३-३ एतत्पाठस्थाने BP 'विज्ञप्य गृहं याति तन्नगरनिवासिभिः धूर्तैः' । * एतदन्तर्गतस्य पाठस्य स्थाने BP 'प्रणा-मपूर्वमाकस्मिकं वपुरपाटवं पृष्टः । द्वितीययुगलिकया द्वारतोरणे, तृतीययुगलिकया विपणिमार्गे, चतुर्थयुगलिकया श्रीमूलराजप्रा-सादे भूयोभूयस्तदेव पृच्छ्यमानः शङ्काविपदोपेणैव' एतादृशः पाठः प्राप्यते । 11 DP 'ठ०' नास्ति । † एतत्पंक्तिस्थाने AD 'अथ सान्तुसंनिधौ उपायाद्वाजपाटिकाव्याजेन श्रीकर्णाङ्गजेनान्यायकारी मदनपालो व्यापादितः ।' इत्येवा पंक्तिः । 12 D देश्यः । 13 BP पूर्यमाणोऽम्भोभिः । 14 BP पृच्छन् । 15 BP इत्यभिहिते । 16 BP गत्वा । 17 BP नास्त्येतत्पदं । 18 A त्वां वन्दे । 19 'तद्वाक्ये श्रुते तं' स्थाने AD 'वदन्' इत्येव पदम् । 20 नास्त्येतत्पदं AD । 21 'तं निवास्य' स्थाने AD 'कापि गृहे निवासितः' । 22 AD नास्ति । 23 BP उदयननामा मन्त्री । ‡ इतोऽग्रे Dd आदेशं निज्ञगतं लिखितं प्राप्यते-

'कृतप्रयत्नानपि नैव कांश्चन स्वयं शयानानपि सेवते परान् ।

द्वयेऽपि नास्ति द्वितयेऽपि विद्यते श्रियः प्रचारो न विचारगोचरः ॥'

24 BP ०मतीत-वर्त्तमान-भविष्यत्० । 25 BP पुत्राः । 26 P सोहक; B सोह । 27 नास्ति P ।

९३) अधान्यस्मिन्नवसुरे सान्तूनामा महामाल्यः करेणुस्कन्धाधिरूढो राजपाटिकायां ब्रजन्
 व्यावृत्तः स्वयं कारितसान्तूवसहिकायां देवनमश्चिकीर्षया तत्र प्रविशान् चारवेदयास्कन्धन्यस्त-
 हस्तं कमपि चैत्यवासिनं सितवसनं ददर्श । ततो गजादवरुह्य कृतोत्तरासङ्गः पश्चाद्गणामेन तं
 गौतममिव नमश्चक्रे । तत्र क्षणं स्थित्वा भूयस्तं प्रणम्य प्रतस्थे । ततः स लज्जयाऽधोवदनः
 पातालं प्रविधिक्षुरिव तत्कालं सर्वमेव परिहृत्य मलधारित्रीहिमसुरीणां समीपे⁵ उपसम्पदमादाय
 संवेगरसर्परिपूर्णः श्रीशशुञ्जये गत्वा द्वादशवर्षाणि⁶ तपस्तेषु* । कदाचित्स मन्त्री श्रीशशुञ्जये
 देवपादानां नमस्करणायोपगतोऽष्टष्टपूर्वमिव तं मुनिं प्रणम्य तच्चरित्रविचित्रितमनास्तदगुरु-
 कुलादि प्रपच्छं । 'तत्त्वतो भवानेव गुरुरिति' तेनोक्ते कर्णो पाणिभ्यां पिधाय मैवं मादिशेत्य-
 ज्ञातवृत्त्यैवं विज्ञापयंस्तेन प्रोचे¹⁰ -

१३१. जो जेण सुद्धधम्ममि ठाविओ संजएण गिहिणा वा । सो चेव तस्स जायइ धम्मगुरु धम्मदाणाओ ॥ 10
 इति तस्मै मूलवृत्तान्तं निवेद्य तस्य दृढधर्मतां निर्ममे ।

॥ इति मन्त्रिसान्तू-दृढधर्मताप्रबन्धः ॥

९४) अधानन्तरं श्रीमयणल्लदेव्या जातिसरणात्पूर्वभ्रवृत्तान्ते श्रीसिद्धराजस्य निवेदिते¹
 श्रीमयणल्लदेवी² श्रीसोमनाथयोग्यां सपादकोटिमूल्यां हेममयीं पूजां सहादाय यात्रायां³ प्रस्थिता
 बाहुलोडनगरं सम्प्राप्ता । पञ्चकुलेन कदर्थ्यमानेषु कार्पाटिकेषु राजदेयविभागस्याप्राप्त्या सवाप्यं⁴
 पञ्चाशिवर्षमानेषु मयणल्लदेवी हृदयादर्शसंक्रान्ततद्वाधा स्वयमेव पश्चाद्व्याघ्रुदन्ती अन्तराऽन्त-
 रीभूतेन श्रीसिद्धराजेन विज्ञप्ता⁵ 'स्वामिनि ! अलममुना सम्भ्रमेण । कुतो हेतोः पश्चान्निवर्त्यते ?
 इति राजोक्ते⁶ 'यदैव सर्वथाऽयं करमोक्षो भवति तदैवाहं श्रीसोमेश्वरं प्रणमामि नान्यथेति ।
 किं चातःपरमज्ञाननीरयोर्नियमश्च⁷ । इति⁸ श्रुत्वा राज्ञा पञ्चकुलमाकार्यं तत्पट्टस्याङ्के द्वासप्तति-
 लक्षानुत्पद्यमानान् विमृश्य तं पट्टकं विदार्य मातुः श्रेयसे तं⁹ करं मुक्त्वा करे जलजुलुकं मुञ्चति¹⁰
 स्म । ततः¹¹ श्रीसोमेश्वरं गत्वा¹² तया सुवर्णपूजया देव्यैर्मभ्यर्च्य तुलापुरुषगर्जदानादीनि महादा-
 नानि¹³ दत्त्वाऽ- 'मत्सदृशी कापि नाभून्न भविते'ति दर्पाध्माता निशि¹⁴ निर्भरं प्रसुप्त¹⁵ । तपस्विपे-
 धारिणा तेनैव देवेन जगदे- 'इहैव मदीयदेवकुलमध्ये काचित्कार्पाटिकनितम्बिनी यात्रायै आया-

1 AD स्वका० । 2 नास्ति AD । 3 AD चकार । 4 BP तदनु । 5 BP पाठे । 6 AD सर्पः । 7 A
 नास्तेतपदं । * इत्येते D पुस्तके निम्नगताः संकयोऽधिका लभ्यन्ते- 'किं च तेनान्ये समानाः प्रतिबोधिताः । मुनिश्चिन्त्यति-

रे रे विच कथं अतः प्रधावसि पिशाचवत् । अमिन्नं पदय चारमानं रागत्यागालुखी भव ॥

संसारस्रगृणासु मनो धावति किं वृथा । सुधामयमिदं ब्रह्मसरः किं नागवाहसे ॥'

8 BP पृच्छत् । 9 BP इत्युक्ते । 10 AD मंत्र्युचे । 11 BP सम्भ्रवत्पदमात्रं । † प्तच्छिद्धान्तर्गतः पाठः A प्रती
 न लभ्यते । 12 BP नास्तेतपदम् । 13 AD 'सह' नास्ति । 14 'यात्रायं प्रस्थिता' नास्ति BP । 15 BP 'पश्चात्'
 नास्ति । 16 Dd वद्वाप्यधारा । 17 Po अन्तरान्तरायभूः P अन्तराधीमू० । 18 P विज्ञप्योचकं । 19 BP राजाभिहिते ।
 १-३ प्तद्वद्धान्तर्गतपाठस्याने AD 'प्रणमामि भक्षणं [च A] गृह्णामि नान्यथेति । इत्येव पाठः । 20 D 'तं' नास्ति ।
 21 BP तदनु । 22 P वात्वा । 23 A श्रीसोमेश्वरम० । 24 D 'गज' नास्ति । 25 D दानानि ; A नास्ति । ‡ प्तच्छ-
 द्वाये D पुस्तके निम्नगताः श्लोका विद्यन्ते; परं अन्यश्रामाप्यवात् प्रक्षिप्तश्राया एवेति प्रतिभाति-

संभ्रदेकरः प्राप सुद्धोऽपि रसातलम् । दाता तु जलदः पदय मुचनोपरि गर्जति ॥

सेनाइपरिचाराद्यं सर्वमेव विनश्यति । दानेन जनितानन्दे कीर्तिरैकैव तिष्ठति ॥

दातुर्नोत्समो षण्डुर्भारमादाय यः परात् । लक्ष्मीरूपाद्विगमं मिस्रायति तं छल ॥
 26 D अतो महादानैर्मत्सदृशी । 27 D ०चमातशिर निर्भरः । 28 AD सुप्त ।

ताऽस्ति । तस्याः सुकृतं याचनीयं त्वया' इत्थमादिश्य तिरोहिते तस्मिन् राजपुरुषैर्विलो-
समानीता । तस्मिन्पुण्ये याचितेऽप्यददाना कथमपि 'यात्रायां किं व्ययीकृतमि'ति पृष्टा' त
सा प्राह—'अहं' भिक्षावृत्त्या योजनशतं' देशान्तरमतिक्रम्य ह्यस्तने' दिवसे' कृतती' १५
पारणकादिने कस्यापि सुकृतिनः अकृतपुण्यां पिण्याकमासाद्य, तत्त्रण्डेन श्रीसोमेश्वरमभ्यर्च्य
5 तदंशमतिथये दत्त्वा स्वयं पारणकमकार्षम् । भवती पुण्यवती, यस्याः पितृभ्रातरौ
च राजानः, या¹⁰ त्वं बाहुलोडकरं¹¹ द्वासप्ततिलक्षान् मोचयित्वा सपादकोटिमूल्यया पूजया
अगण्यपुण्यमर्ज्जयन्ती मदीयपुण्ये कृशेऽपि कथं लब्धासि? । यदि¹³ न कुप्यसि तदा किञ्चि
द्विचिम् । तत्त्वतस्तव पुण्यान्मदीयं¹⁴ पुण्यं महीतले¹⁵ महीयः । यतः—

१३२. सम्पत्तौ नियमः शक्तौ सहनं यौवने व्रतम् । दारिष्ये दानमत्यल्पमपि लाभाय भूयसे ॥

10 इति युक्ति¹⁶युक्तेन वाक्येन तस्या गर्वं निराचकारं ।

९५) सिद्धराजस्तु समुद्रोपकण्ठवतीं एकेन चारणेन—

१३३. को जाणइ तुह नाह चीतु¹⁹ तुहालउं²⁰ चक्कइ । लहु²¹ लंकह लेवाह मग्गु निहालइ करणउत्तु ॥

*इति स्तूयमाने, द्वितीयेन चारणेनोक्तम्²²—

१३४. धाई²³ धौअइ पाय²⁴ जेसल जलनिहि ताहिला । तइं जीतां सवि राय एकुं²⁵ विभिपणु मिलिह महु ॥

15 ९६) एवं तत्र यात्रायां व्यापृते²⁶ राज्ञि, 'छलान्वेपिणा यशोवर्षणा मालवकभूपेन गूर्जरदेशे'
उपद्रूयमाणे सान्तूसचिवेन 'त्वं कथं निवर्त्तसे?' इति प्रोक्तं; स²⁷ राजा—'यदि त्वं स्वस्वामिनः
सोमेश्वरदेवयात्रायाः पुण्यं ददासी'त्युदीरितस्तचरणौ प्रक्षाल्य तत्करतले तत्पुण्यदाननिदानं
जलजुलुकं³⁰ निक्षिप्य तं³¹ राजानं निवर्त्तयामास । श्रीसिद्धराजः पत्तनमुपेत्य सान्तूमालविकनृप-
योस्तं वृत्तान्तमवबुध्य कुद्धं³² नृपं मन्त्री एवमवादीत्—'स्वामिन्³³ ! यदि³⁴ मया दत्तं तव सुकृतं याति,
20 तंदा तस्य सुकृतमन्येषामपि पुण्यवतीं सुकृतं मया भवते प्रदत्तमेवं । अथापरं³⁷ येन केनाप्युपायेन
परचक्रं स्वदेशे प्रविशद्रक्षणीयमेवे'ति एवं³⁹ वदता तेन नृपतिरनुनीतः । ततस्तेनैवामर्षेण मालव-
मण्डलं प्रति⁴¹ प्रतिष्ठासुः सचिवान् शिल्पिनश्च सहस्रलिङ्गधर्मस्थानकर्मस्थाये नियोज्य, त्वरित-
गत्या तस्मिन्निष्पद्यमाने नृपतिः प्रयाणकमकरोत् । तत्र जयकारपूर्वकं द्वादशवार्षिके विग्रहे सञ्जा-
यमाने सति कथंचित् धारादुर्गभङ्गं कर्तुमप्रभूष्णुः³ 'अद्य मया धाराभङ्गानन्तरं भोक्तव्यमि'ति

1 ०रालोक्य । 2 P याचमाने । 3 BP अनुयुक्त । 4 BP मया । 5 BP ०शतानि; D शतान्तर० । 6 AD ह्यस्तन० । 7 P दिने । 8 D नास्ति 'अकृतपुण्या' । 9 A ०मप्यतिथये । 10 'या त्वं' नास्ति BP । 11 'बाहुलोडकरं' इत्येव AD । 12 BP सपर्यया । * एतत्पाठस्थाने AD 'श्रीसोमेश्वरं पूजितवती सा कथं मदीयपुण्यलब्धेच्छासि ?' एतादृशः पाठः । 13 AD परं यदि । 14 BP मम । 15 P नास्ति । 16 'युक्ति' नास्ति D । 17-18 सर्वकथं गर्वं विससर्ज BP । 19 D चीत । 20 D तु हालेइ । 21 D लड । * अस्याः पत्तयाः स्थाने D पुस्तके 'इत्यादि स्तूयमानोऽभवत् ।' इत्येव वाक्यं विद्यते । अग्रिमा गाथापि तत्र नास्ति । 22 AB 'चैवं' इत्येव । 23 A धाईउ । 24 A पाइ । 25 BP लईया । 26 P एक; B इकु । 27 AD व्यावृत्ते । १-१ एतदङ्गान्तर्गतपाठस्थाने BP 'मालवकराज्ञा छलान्वेपिणा गूर्जरमण्डले' एव पाठः । 28 BP विज्ञप्तः । 29 BP नास्ति 'स राजा' । 30 AP ०जुलुकं । 31 'तं राजानं' स्थाने BP 'मालवराजानं यशोवर्षणं' । २-२ एतदन्तर्गतपाठस्थाने A प्रतौ 'ततः श्रीपत्तनगतं श्रीसिद्धराजं तद्वृत्तान्तावगमनेन कुद्धं'; D पुस्तके च 'ततः श्रीसिद्धराजस्तद्वृत्तान्तोपगमनेन कुद्धस्तं' एतादृशः पाठः प्राप्यते । 32 BP नास्ति । 33 AD यन् । 34 AD ततः । 35 एते शब्दाः BP न सन्ति । 36 P 'एव' नास्ति । 37 AD नास्ति 'अथापरं' । 38 BP ०निवारणीय० । 39 'एवं' न AD । 40 BP 'ततः' नास्ति । 41 D 'प्रति' नास्ति । 42 P एतत्पदं नास्ति; D स्वजय० । ३-३ एतदङ्गान्तर्गतं वाक्यं न विद्यते AD ।

पुरा श्रीजिनेन श्रीमन्महावीरेणेन्द्रस्य पुरतः शौशवे यद्व्याख्यातं तज्जैनेन्द्रव्याकरणसधीयामहे वयमिति वाक्यान्तरम्, 'इमां पुराणवार्त्तामपहायास्माकमेव सन्निहितं' कामपि व्याकरण-कर्त्तारं ब्रूत' इति तत्पिशुनवाक्यादनु नृपं प्राहुः—'यदि श्रीसिद्धराजः सहायी भवति तदा कति-पयैरेव दिनैः पश्चाद्गमपि नूतनं व्याकरणं रचयासः।' अथ नृपेण 'प्रतिपन्नमिदं निर्वहणीयमि'त्य-भिधाय तद्विसृष्टाः सूरयः स्वं स्थानं ययुः । नृपेण तु 'यशोवर्मराज्ञः करे निःप्रतीकारां क्षुरीं समर्प्य तदग्रासने वयं गजाधिरूढाः पुरमध्ये प्रवेशं करिष्यामः।' इति राज्ञः प्रतिश्रवमाकर्ण्य सुञ्जालनाम्ना¹⁰ सन्निघा प्रधानवृत्तिं सुञ्जता किमिति राज्ञा निर्वन्धपृष्टेन—

१३७. मा स सन्धि विजानन्तु मा स जानन्तु विग्रहम् । आख्यातं¹¹ यदि शृण्वन्ति भूपास्तेनैव पण्डिताः ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशात्स्वबुद्धैव स्वामिना प्रतिज्ञातोऽयमर्थः । सर्वथाऽऽयतो न हित' इत्युक्तम् ।
10 नृपस्तु प्रतिज्ञाभङ्गभीरुः¹² 'वरमसून् परिहरामि न तु विश्वविदितं प्रतिश्रुतमिति नृपेणोक्ते'¹⁷ मन्त्री दारुमयीं क्षुरिकां विधाय पाण्डुवर्णसर्जरसेन तां¹⁰ पिहितां पृष्टासनस्थस्य यशोवर्मणः करे समर्प्य तदग्रासनस्थो नृपतिः श्रीसिद्धराजः परमोत्सवेन श्रीमदणहिल्लपुरं¹¹ प्रविवेश । प्रावेशिकमङ्गल-व्याकुलतां नन्तरं नृपेण स्मारिते व्याकरणकरणवृत्तान्ते, बहुभ्यो देशेभ्यस्तत्तद्वेदिभिः²⁴ पण्डितैः ससं सर्वाणि व्याकरणानि पत्तने समानीय श्रीहेमचन्द्राचार्यैः श्रीसिद्धहेमाभिधानं अभिनवं
15 पश्चाद्गमपि व्याकरणं सपादलक्षग्रन्थप्रमाणं संवत्सरेण रचयांचक्रे । राजवाह्यकुम्भिकुम्भे तत्पु-

§ अत्र Dd आदर्शे निम्नलिखितः समधिकः पाठ उपलभ्यते—'कैश्चिदसहिष्णुभिर्न मेने । हेमचन्द्रनामा शिष्यः कदाचिन्नवलुञ्जित-शिरा जलविहरणाय व्रजन् गजभयास्सौधमितिस्थितो गवाक्षस्थेनालिगपुरोहितेन सारिणा पराभूतः । गुरवो विज्ञप्ताः । तस्को 'मिथ्या दुःकृतं देहि' । तदुःखेन निःसृतोऽन्यगच्छीयदेवचन्द्रपद्माकराभ्यां सह श्रीकाश्मीरं प्रति । मार्गं नाडोलग्रामे सप्तमोपवासे श्रीसरस्वती प्रसन्ना जाता । निजमूर्तिर्दक्षिता । मित्रयोर्निवेदिते श्लोकसप्तशत्या ग्रामो वर्णितः । मित्रद्वयस्य कार्यसिद्धिहेतोः स्तम्भतीर्थं प्रविशतः केनापि देश-न्तरिणाकार्यं विद्या समर्पिता । इत्युक्तं च—'मम मरणसमये मम शवोपरि त्रिभिर्नाभिमण्डले मघ्नः स्मरणीयः । शवो वरं दास्यति' । एवं कृते श्मशाने मध्यरात्रौ शवेनोत्थाय वरो दत्तः । श्रीहेमचन्द्रेण राजप्रबोधो याचितः । देवचन्द्रेण हस्तसिद्धेराकृष्टिविद्या । पद्माकरेण पाण्डित्यं । अत्रान्तरे कृतकृत्यो हेमचन्द्रो वलितः । कालभैरवीयमध्ये चण्डिकाप्रासादे विश्रान्तस्तत्र लघुभैरवानन्दः शिष्यपञ्चशतीवृतः समेत्य, 'रे रे चण्डे प्रचण्डे मह्यं मोदकान् देही' ति भणित्वा सुवर्णमयकर्परमग्रे सुकं । देव्या मोदकैर्नृतं । तेन सर्वेषां तेष्वपिताः । हेमचन्द्र-स्यापि 'हे शिष्य त्वमपि गृहाणे'त्युक्ते तेन तस्यापि करौ स्तम्भित्वोक्तं 'यद्यस्ति सर्वं तदा त्वं भक्षयेथाः' एवमुक्ते चरणयोः पतितः । ततः पत्तने आयातं श्रीजयसिंहदेवः सन्मुखमेव समानीय हेमचन्द्रं गजाधिरूढं प्रवेश्य च पुरोहिततिरस्कृतं सूरिं, राज्ञा गुरव उपरोध्य हेमचन्द्रस्य पदस्थापना कारिता । श्रीहेमचन्द्रसूरयोऽष्टम्यां चतुर्दश्यां च श्रीजयदेवभवनं प्रयान्ति । पौषधागारे श्रीस्थूलिभद्रचरितं वाच-यन्तः पुरोहितेन राज्ञोऽग्रे उपहसिताः—'महाराज ! कोयमसप्रलपः ? सर्वरसभोजने पूर्वपरिचितवेश्यागृहे कामनिग्रहः । परं किं क्रियते भवद्वल्लभाः ।' राज्ञोक्तं—'आचार्या अत्र समेष्यन्ति तदा वक्तव्यं परोक्षे न ।' सूरिपवागतेषु राज्ञोक्तं—'किं किं वाचयन्तो वतंध्वे यूयं ?' सूरिभिः समग्रमपि संक्षेपतः स्थूलिभद्रचरितं कथितं । आलिगेनोक्तं—'महाराज !

विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो ये चास्तुपत्राशिनस्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।

आहारं सघृतं पयोदधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवास्तेपामिन्द्रियनिग्रहः कथमहो दुःखः समालोक्यताम् ॥

गुरुभिरुक्तं—'सिंहो बलीयो द्विरद' इत्यादि । आलिगेनोक्तं—'अस्माकमेव शास्त्राणि पठित्वास्माकमेव पतयः संजाताः ।' गुरुभिरुक्तं—'जैनेन्द्रव्याकरणं किं भवदीयं यत्पुरा श्रीजिनेन ...'

1 AD ०जैनेन्द्रव्या० । 2 AD सद्वाक्या० । 3 D सन्निहितं नृपं । 4 D ते प्राहुः । 5 P पदं प्राहुः । 6 AD ततो यशो० । 7 BP नास्ति । 8 BP नास्ति । 9 A प्रस्ताव० । 10 'नाम्ना' नास्ति AD । 11 A अख्यातं । 12 BP ०देशेन स्वामिना । 13 BP नास्तीदं पदं । 14-15 एतत्पदद्वयस्थाने AD 'ततो' इत्येव । 16 D प्रतिश्रव० । 17 BP नृपवचनात् । 18 B निर्माय; AD नास्ति । 19 P सर्वर०; B गूर्जर० । 20 AD नास्ति । 21 BP ०पत्तनं । 22 'व्याकुलता' नास्ति AD । 23 D 'करण' नास्ति । 24 AD तद्वेदि० । 25 AD सह । 26 AD नास्ति । 27 AD हेमाचा० । 28 AD नास्ति । 29 B निर्वन्ध०; P नास्ति ।

स्तकमारोप्य सितातपवारणे ध्रियमाणे चामरग्राहिणीचामरयुग्मवीज्यमानं नृपमन्दिरमानीय
प्राज्यवर्षपूर्वापूर्वं कोशागारे न्यधीयत । ततो राजाज्ञयान्यानि व्याकरणान्यपहाय तस्मिन्नेव
व्याकरणे सर्वत्राधीयमाने केनापि मत्सरिणा भवदन्वयवर्णनाविरहितं व्याकरणमेतद् इत्युक्ते
श्रीहेमाचार्यः कुट्टं राजानं राजमानुपादवगम्य द्वात्रिंशच्छ्लोकाञ्चूतनाभिर्मर्या द्वात्रिंशत्सूत्रंपा-
देषु तान् सम्बद्धानेवं लेखयित्वा प्रातर्नृपसभायां वाच्यमाने व्याकरणेः-

१३८. हरिरिव बलिवन्धकरस्त्रिशक्तियुक्तः पिनाकपाणिरिव । कमलाश्रयश्च विधिरिव जयति श्रीमूलराजनुपः ॥
इत्यादीन् चौलुक्यवंशोपश्लोकान्, द्वात्रिंशत् सूत्रपादेषु, द्वात्रिंशत् श्लोकानवलोक्य प्रमुदित-
मना नरेन्द्रो व्याकरणं विस्तारयामास । तथा च श्रीसिद्धराजदिग्बिजयवर्णने ह्याश्रयनामा
ग्रन्थः कृतः ।

१३९. आतः! संश्रुय पाणिनिं प्रलपितं कातन्नकन्या वृथा मा कार्षीः कट्टु शाकटायनवचः क्षुद्रेण चान्द्रेण किम् । 10
कः कण्ठामरणादिभिर्विठरयत्यात्मानमन्यरपि श्रूयन्ते यदि तावदर्थमधुराः श्रीसिद्धहेमोक्तयः ॥

९८) अथ श्रीसिद्धराजेन पत्तने यशोवर्मराज्ञस्त्रिपुररुपप्रभृतीन् सर्वानपि राजप्रासादान् सहस्र-
लिङ्गप्रभृतीनि च धर्मस्थानानि दर्शयित्वा प्रतिवर्षं देवदायपदे कोटिद्रव्यव्ययं निवेद्यैतत्सुन्दरम-
सुन्दरं वेति "पृष्टः स एवमवादीत्-अहं ह्यष्टादशलक्षप्रमाणमालवदेशाधिपस्त्वत्तः" पराभव-
पात्रं कथं भवेयम्, परं महाकालदेवस्य दत्तपूर्वत्वाद्देवद्रव्यं मालवकास्तद्भुञ्जानास्तत्रभावाद्दि-15
तास्तमिता वर्त्तामहे । भवदीयान्वयराजानोऽप्येतावद्देवद्रव्यव्ययनिर्वाहक्षमाः, लक्षसर्वदेवदाय-
पदा विपदां पदं भवन्तो मूलनाशं विनश्यन्ति ।

९९) अथ श्रीसिद्धराजः कदापि सिद्धपुरे रुद्रमहाकालंप्रासादं कारयितुकामः कमपि स्यपतिं
स्वसन्निधौ स्थापयित्वा प्रासादप्रारम्भमलग्नौ तदीयां कलासिकां लक्षद्रव्येषोत्तमर्णगृहात् विमोच्य
तां वंशशलाकामयीं विलोकयन् किमेतदिति राजा पप्रच्छ । ततो मया प्रभोरौदार्यपरी-20
क्षानिमित्तमेतत्कृतमिति स्यपतिरुक्तवान् । ततस्तद्रव्यमनिच्छतोऽपि नृपतेः प्रत्यर्पितम् । ततः
क्रमेण त्रयोविंशतिहस्तप्रमाणं परिपूर्णं प्रासादं कारयामास । तत्र प्रासादेऽश्वपतिगजपतिनरपति-
प्रभृतीनामुत्तमभूषणीनां मूर्त्तयः कारयित्वा तत्पुरो योजिताञ्जलिं स्वां मूर्त्तिं निर्माप्य देशभङ्गेऽपि
तान् प्रासादस्याभङ्गं याचितवान् । तस्य प्रासादस्य ध्वजारोपप्रस्तावे सर्वेषामपि जैनप्रासा-25
दानां पताकावरोहं कारितवान् । यथा मालवकदेशे महाकालप्रासादे वैजयन्त्यां सत्यां जैनप्रा-
सादेषु न ध्वजारोप इति ।

1 A 'प्रायवर्षं' नास्ति । 2 BP सपर्यां । 3 BP नास्ति । 4 BP नृरां । 5 AD 'एवद्' नास्ति । 6-7 पृष्ट-
मार्गपाठत्वान्ने BP 'द्विनि व्याहरता कुद्रे वृथो वृथाप्रमाणप्रासादव्ययं' पृष्टः पाठः । 8 P नवीनात् विधाय । 9 D सूत्रितं ।
10 D सपर्यां दृष्टान्ते । § पृष्टद्रे D पुस्तके 'चौलुक्यवंशोपश्लोकान् श्लोकान् वाचयन्तु सन्तोपयामास । यथा- पृष्टा पंक्तिव्य-
ग्रन्थे । तदनन्तरं 'हरिरिव' पद्यं । † पृष्टद्वयगतं पद्यंः D पुस्तके नास्ति । 11 BP 'तथा च' नास्ति । 12 पाणिनि संश्रुय BP ।
13 AD धीर्हेमचन्द्रोक्तयः । 14 BP •प्रभृतिपर्यं । 15 AD पत्तनोर्वा एव इत्यवादीत् । 16 BP एव । 17 BP
•मागतं । 18 A •वाग्युदितां । 19 AD •पृष्टद्वयं । 20 BP •व्ययमनिर्वहन्तः । 21 AD 'नतिप्यजित' इत्येव ।
22 BP कश्चिन्नवयसरे । 23 A 'रुद्र' नास्ति । 24 P •कालदेवमा । 25 P संस्थाप्य । 26 AD तदीयं ।
27 AD मूर्त्तयं गोचयामास । 28 P तावद् । 29 AD कालोत्थ । 30 BP एतः । 31 BP 'ततो मया' नास्ति ।
१-१ पृष्टद्वयगतं पाठव्याने BP 'तत् द्रव्यमत्यर्णगपूर्वं' इत्येव पाठः । 32 D वृत्तित्वात्पठितं । 33 A •प्रमाणः परिपूर्णः
प्रासादः कारितव्यो वृत्तप्र मासादे, D प्रमाणे परिपूर्णं प्रासादे । 34 BP •राजां । 35 AD नास्ति । 36 BP नास्ति ।
37 AD •कालवैजयन्त्यां ।

१००) अन्यदा सिद्धराजस्य मालवकमण्डलं प्रति यियासतः केनापि व्यवहारिणा *सहस्र-
लिङ्गसरोवरकर्मस्थाये विभागे याच्यमाने तत्सर्वथाऽदृत्तैव कृतप्रयाणस्य कतिपयदिनानन्तरं
कोशाभावात्* कर्मस्थायं^३ विलम्बितमवगम्य, तेन व्यवहारिणा सुतस्य^४ पार्श्वात्कस्यापि
धनाधिपस्य वध्वास्ताडङ्गमपहार्यं^५ तद्दण्डपदे द्रव्यलक्षत्रयं दत्तम्, तेन कर्मस्थायः सञ्जातः, इति
५ वात्ता^६ शृण्वतो मालवकमण्डले^७ वर्षाकालं तस्थुषो राज्ञो वचनगोचरातीतः प्रमोदः सञ्जातः^८ ।
अथ प्रावृषेण्यघनाघने^{१०} प्रगल्भवृष्ट्या क्षोणीमेकार्णवां विदधाने^{११} वर्द्धापनिकाहेतोः प्रधानपुरुषैः
प्रहितः^{१२} कोऽपि मरुदेशवासी^{१३} नृपतिपुरतः सविस्तरं वर्षास्वरूपं विज्ञपयत्^{१४} । तदात्वागतेन
केनापि^{१५} गूर्जरधूर्त्तेण नरेण 'सहस्रलिङ्गसरो भृतमिति स्वामिन्! वर्द्धाप्यसे'^{१६} इति तद्वाक्यानन्तर-
मेव सिक्कपतितमार्जारस्यैव मरुवृद्धस्य पश्यतः सर्वाङ्गलग्नमाभरणं नृपतिर्गूर्जराय ददौ^{१७} ।

१० १०१) अथ वर्षानन्तरमेव^{१८} ततः प्रत्यावृत्तः क्षितिपतिः^{१६} श्रीनगरमहास्थाने दत्तावासो मञ्जर-
नायां^{१९} कृतसर्वावसरस्तत्र^{२०} नगरप्रासादेषु ध्वजव्रजमालोक्य^{२१} 'क एते प्रासादाः ?' इति ब्राह्मणान्
पप्रच्छ^{२२} । तैर्जिनं^{२३} ब्रह्मादीनां प्रासादस्वरूपे निवेदिते सामर्षो^{२४} राजा 'मया गूर्जरमण्डले जैनप्रासा-
दानां पताकासु निषिद्धासु किं भवतामिह नगरे^{२५} पताकावैजिनायतनम्?' इत्यादिशंस्तैर्विज्ञपया-
चक्रे- 'अवधार्यताम्, श्रीमन्महो^{२६} देवेन कृतयुगप्रारम्भे महास्थानमिदं स्थापयता^{२७} श्रीऋषभनाथ-
१५ श्रीब्रह्मप्रासादौ स्वयं स्थापितौ प्रदत्तध्वजौ च । तदनयोः प्रासादयोः सुकृतिभिरुद्भियमाणयो-
श्चत्वारो युगा व्यतीताः । अन्यच्च^{२८} श्रीशत्रुञ्जयमहागिरेः पुरा नगरमेतदु^{२९}पत्यकाभूमिः । यतो
नगरपुराणेऽ^{३०}प्युक्तम्-

१४०. पञ्चाशदादौ किल मूलभूमेर्दशोर्ध्वभूमेरपि विस्तरोऽस्य ।

उच्चत्वमप्यैव तु^{३३} योजनानि मानं वदन्तीह^{३४} जिनेश्वराद्रेः ॥

२० इति । कृतयुगे आदिदेवः श्रीऋषभस्तत्सू^{३५}तुर्भरतस्तन्नाम्ना भरतखण्डमिदं प्रतीतम् ।

१४१. नाभेरथो^{३६} स वृषभो मरुदेविसुतुर्यो वै चचार समदृग् मुनियोगचर्याम् ।

तस्यार्हतत्वमृषयः^{३७} पदमामनन्ति खच्छः प्रशान्तकरणः समदृक् सुधीश्च^{३८} ॥

१४२. अष्टमो^{३९} मरुदेव्यां तु नाभेर्जात उरुकमः । दर्शयन्वर्त्म धीराणां^{४०} सर्वाश्रमनमस्कृतः^{४१} ॥

(अत्र P प्रतौ निम्नगता अधिकाः श्लोकाः प्राप्यन्ते-)

२५ [९१] {प्रियव्रतो नाम सुतो मनोः स्वायम्भुवश्च यः । तस्याग्नीन्द्रस्ततो नाभिः ऋषभस्तत्सुतस्तथा ॥

* एतच्चिह्नान्तर्गतपाठस्थाने A भादर्शे एतादृशः पाठः—'सहस्रलिङ्गकर्मस्थायविभागं याचितः । राजा तमदृत्तैव मालवकं प्रति प्र-
याणमकरोत् । ततः कोशाभावात् । 1 D 'सरोवर' नास्ति । 2 DP याचमाने विभागे । 3 D ०स्थायस्य । 4 D विलम्बं ।
5 BP नास्ति । 6 BP सुतपार्श्वो । 7 BP ताडकेऽपहारिते । १-१ एतदन्तर्गतशब्दस्थाने BP 'अर्पयता तं कर्मस्थायं
परिपूर्णं' एते शब्दाः । 8 AD 'मण्डले' नास्ति । 9 BP समजनि । 10 AD प्रावृषेण्ये घने । 11 AD कुर्वन्ति ।
12 A प्रहितस्य । 13 AD मरुदेशीयपुरुषस्य । 14 A व्यज्ञपयतः; D व्यज्ञपयत् । † एतद्दण्डान्तर्गतः पाठः AD भादर्शे
पतितः प्रतिभाति । 15 B नास्ति । 16 Dc वर्द्धाप्यसे । 17 'एव ततः' नास्ति AD । 18 P नृपः । 19-20 एतत्पदद्वयं
नास्ति AD । 21 AD ध्वजस्यालोके । 22 B पृच्छन्; P नास्ति । 23 BP जैनः । 24 P 'सामर्षतया गूर्जरः' इत्येव ।
25 B नास्ति । 26 BP किमिति भवतामस्मिन्नगरे । 27 P पताकासहितम् । 28 P श्रीमहा० । 29 B स्थापयित्वा ।
‡ एतद्दण्डान्तर्गतानि पदानि D पुस्तके पतितानि । 30 नास्ति BP । 31 AD ०गिरेर्नगरमिदमु० । 32 AD 'अपि' नास्ति ।
33 P च । 34 BP वदन्तीति । 35 BP पुत्रः । 36 D नाभेः सुतः । 37 Po तस्यार्हन्त्यमृषयः । 38 B स्वसाश्च; Dd
सुधी सः । 39 B अष्टमे । 40 P धीराणां । 41 D ०कृतम् ।

१०३) अथ^१ श्रीपालकविना सहस्रलिङ्गसरोवरस्य रचितायां प्रशस्तौ पट्टिकायामुत्कीर्णायां* तच्छोधनाय^२ सर्वदर्शनेष्वद्वाह्यमानेषु श्रीहेमचन्द्राचार्यैः^३ 'सर्वविद्वज्जनानुमते प्रशस्तिकाव्ये भवता किमपि वैदग्ध्यं न प्रकाशयामि'त्युक्त्वा पण्डितरामचन्द्रमनुशिष्यं तत्र प्रहितः । ततः सर्वैर्विद्वद्भिः शोध्यमानायां प्रशस्तौ नृपोपरोधाच्छ्रीपालकवेदक्षदाक्षिण्याच्च सर्वेषु काव्येषु मन्यमानेषु-

5 १४५. कोशेनापि युतं दलैरुपचितं नोच्छेतुमेतत्क्षमं स्वस्यापि स्फुटकण्टकव्यतिकरं पुंस्त्वं च धत्ते नहि ।
एकोऽप्येष करोति कोशरहितो निष्कण्टकं भूतलं मत्त्वं कमला विहाय कमलं यस्यासिमाश्रित्यत् ॥
तैः सर्वैरपि अस्य काव्यस्य विशेषप्रशंसां कुर्वाणैः^४ श्रीसिद्धराजेन पृष्टः श्रीरामचन्द्रश्चिन्त्यमेत-
दित्यवादीत् । अथ तैरेव सर्वैरनुयुक्तः- 'एतस्मिन्काव्ये सैन्यवाचको दलशब्दः, कमलशब्दस्य नित्य-
ह्लीवत्वं च^५ इति दूषणद्वयं चिन्त्यम्' । ततः^६ तान् सर्वानपि पण्डितानुपरुद्ध्य दलशब्दो राज्ञां^७
10 सैन्यार्थं प्रमाणीकारितः, कमलशब्दस्य तु लिङ्गानुशासनसिद्धं नित्यह्लीवत्वं केनाप्रमाणीयतं इति
'पुंस्त्वं च धत्ते न वै'त्यक्षरभेदः कारितः । तदा श्रीसिद्धराजस्य सज्जातदृष्टिदोषेण^८ पं० रामचन्द्रस्य
वसतौ प्रविशत एव लोचनमेकं स्फुटितम् ।

१०४) अथ कदाचित् डाहलदेशीयनरपतेः^९-

१४६. आयुक्तः प्राणदो लोके विद्युक्तो मुनिबल्लभः । संयुक्तः सर्वथाऽनिष्टः केवलः स्त्रीषु बल्लभः ॥
15 इति सान्धिविग्रहिकैरानीतयमलपत्रेषु श्लोकमेनं लिखितं निशम्य किमेतदिति पृष्टास्ते प्राहुः-
'भवज्जनपदे एकैकप्रधाना भूयांसो विद्वांसस्तत्पार्श्वार्धुर्वाधोऽयं श्लोको व्याख्येयः' इति तद्वाचमा-
कर्ण्य सर्वैरपि विद्वद्भिरज्ञाततदर्थैर्विमृशद्भिर्नृपेण पृष्टा हेमाचार्या इत्थं व्याचख्युः- 'अत्र अध्या-
हारी हारशब्दः । तस्य आ इत्युपसर्गो कृते आहार इति सर्वजीवप्राणप्रदः । विद्युक्तो विहारः
20 सन् उभयथा यतीनां प्रियः । संपूर्वः संहारः सन् सर्वथाऽनिष्टः । निरुपसर्गः स्त्रीणामेव
बल्लभः हार इति' ।

१०५) *अन्यदा सपादलक्षक्षितिपतिना-

१४७. ओली^{१०} ताव न अणुहरइ गोरीमुहकमलस्स ।

इति समस्यादोधकार्द्धमत्र प्रहितम्^{११} । तैस्तैः कविभिरपूर्यमाणे

अदिट्ठी किम^{१२} ओमियइ पडिपयली चन्दस्स ॥

25 इति उत्तरार्द्धेन^{१४} श्रीहेमचन्द्रो^{१५} मुनीन्द्रस्तां पूरयामास ।

१०६) अथ^{१६} श्रीसिद्धराजो नवघणाभिधानमाभीरराणकं निगृहीतुकामः पुरैकादशधा^{१७} निजसैन्ये पराजिते सति श्रीवर्द्धमानादिषु पुरेषु प्राकारप्रकरं^{१८} निर्माप्य स्वयमेव प्रयाणकमकरोत्^{१९} । तद्वा-

1 P इति । * D पुस्तके इतोऽग्रे 'तत्स्वकाव्यमिदम्' एतदुल्लेखपूर्वकं "न मानसे०" इति पद्यमन्नावतारितं प्राप्यते । 1 D तत्प्रशस्तिशोधनाय । 2 D रामचन्द्रोऽनुशिष्यः । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने AD 'विशेषेणास्मिन्काव्ये प्रशस्यमाने' एतादृशः पाठः । 3 AD 'च' नास्ति । 4 BP 'ततः' नास्ति; AD 'तान्' नास्ति । 5 D राजसै० । 6 AP ०कृतः । 7 P विहाय सर्वत्र 'केन निर्णीयते' । 8 BP चक्षुर्दोषेण । 9 B प्रतावेवेदं पदमत्र प्राप्यते । ‡ एतच्चिह्नान्तर्गतपाठस्थाने AD आदर्शे 'इति डाहलदेशीयनरपतियमलपत्रान्ते लिखितश्लोकव्याख्यानावसरे तूर्णानि स्थितेषु सर्वेषु पण्डितेषु श्रीहेमचन्द्राचार्यैः राज्ञा पृष्टैर्हारशब्दमध्याहार्यं व्याख्यातः ।' एतादृशः संक्षिप्तात्मकः पाठः । * BP अथान्यस्मिन्नवसरे (B समये) सपादलक्षक्षोणीभुजा । 10 D पडली । 11 AD ०दोधकार्द्धं प्रहिते । 12 D किमु उस्मीयइ; B किम मन्नीयइ । 13 BP तडि० । 14 AD नास्तीदं पदम् । 15 AD हेमचन्द्रनामा मुनिः । 16 AD अन्यदा । 17 AD एकादशवारं । 18 AD 'प्रकरं' नास्ति । 19 BP कृतप्रयाणः ।

गिनेयदत्ते सङ्केते सति वप्रपरावर्त्तकालेऽयं द्रव्यव्यापादित एव करणयो' नवधनो' न पुनरस्त्रा-
दिभिरिति परिग्रहदत्तान्तरस्यः सः विशालाच्छालाद्दहिराकूप्यं द्रव्यवासणैरेव ताडयित्वा
व्यापादितः' । 'अयं द्रव्यव्यापादित एव कृत' इति वचनविज्ञापनात्' परिग्रहो बोधितः ।

अथ तद्राज्ञ्याः [ऽसूनलदेव्याः] शोकपतिताया वाक्यानि-

१४८. सहस्रं नहीं स राणं न कु लाईउ न कु लाईइ^{१०} । सउं^{११} पंगारिहिं प्राण कि न^{१२} बइसानरि होमीइ^{१३} ॥ 5
१४९. राणा सवे^{१४} वाणिया जेसलु वडुउ सेठि । काहूं वणिजहु^{१५} माण्डीयउं^{१६} अम्मीणा गढहेठि ॥
१५०. इतइं गरुआं गिरनार काहूं मणि मत्सरु धरिउ । मारीतां पंगार एऊ सिहरु न ढालियउं^{१७} ॥
[१००] वलि गरुया गिरनार दीहू बोलाविउ हूयउ । लहिसि न वीजी वार एहा सज्जन भारपम ॥
[१०१] अहू एतलइं संतोसु जउ प्रभु पाए पेलिया । न कु राणिमु न कु रोसु वे पंगारइं सिउं गिया ॥
[१०२] मन तंबोलु म माणि झंमि म ऊषाडइं मुहिहिं । देउलवाडउं सांगि पंगारिहिं सउं तं गियउं ॥ 10

१५१. जेसल मोडि म बांह वलिवलि विरुए^{१८} भावियइ^{१९} । नइ जिम नया प्रवाह^{२०} नवघण^{२१} विणु आवइ नहीं^{२२} ॥

१५२. वाढी तउं^{२३} बढवाण वीसारतां न वीसरइ । धना समा पराण भोगावह तइं^{२४} भोगव्या ॥

इत्यादीनि बहूनि वाक्यानि यथावसरं मन्तव्यानि ।

१०७) तदनन्तरं महं^{२५} जाम्बान्वयस्य सज्जनदण्डाधिपतेः श्रीसिद्धराजेन योग्यतया सुराष्ट्रा-
विर्षयव्यापारो नियुक्तः । तेन स्वामिनमविज्ञापयैवं वर्षत्रयोद्वाहितेन श्रीमदुज्जयन्ते श्रीनेमीश्वरस्य 15
काष्ठमयं प्रासादमपनीय नूतनः शैलमयः^{२६} प्रासादः कारितः । चतुर्थे वर्षे सामन्तचतुष्टयं प्रस्थाप्य
सज्जनदण्डाधिपतिं श्रीपत्तने समानीय राज्ञा वर्षत्रयोद्वाहितद्रव्ये^{२७} याच्यमाने सहस्रमानीततद्दे-
शान्यवहारिणां पार्श्वोत्तावति द्रव्ये उपहौक्यमाने^{२८} स्वामी^{२९} उज्जयन्तंप्रासादजीर्णोद्धारपुण्यमुद्वाहि-
तद्रव्यं वा द्वयोरेकमवधारयतु^{३०} तेनेति^{३१} विज्ञप्तः श्रीसिद्धराज^{३२} अतुलंतदुद्विकौशलेन चमत्कृत-
चिर्त्तंस्तीर्णोद्धारपुण्यमेवोररीचकार । स पुनस्तस्य देशस्याधिकारमधिगम्य शत्रुञ्जयोजयन्ततीर्थयो- 20
र्द्वादेशयोजनायामं^{३३} दुकूलमयं महाध्वजं ददौ ।

॥ इति रैवतकोद्धारप्रबन्धः ॥

१०८) अथ भूयः सोमेश्वरयात्रायाः प्रत्यावृत्तः श्रीसिद्धाधिपो रैवतोपत्यकायां दत्तावासस्तदैव
खं कीर्त्तनं दिदधुः मत्सरोत्सेकपरैर्द्विजन्मभिः 'सजलाधारलिङ्गाकारोऽयं गिरिरित्यत्र पादस्पर्श
नार्हती'ति कृतकवचनैर्निपिदस्तत्र पूजां प्रस्थाप्य स्वयं शत्रुञ्जयमहातीर्थसन्निधौ स्कन्धावारं न्यधात् । 25
तत्र पृथोक्तैर्द्विजातिपिशुनैः कृपाणिकापाणिभिरकूपैस्तीर्थमार्गं निरुद्धे^{३४} सति श्रीसिद्धाधिपो रज-
नीमुखे कृतकार्पाटिकवेषः स्कन्धे निहितविहङ्गिकोभयपक्षम्यस्तगङ्गोदकपात्रंस्तन्मध्ये भूत्वाऽपरि-

1 D कार्यः । 2 नास्ति BP । 3 BP ० आकृष्टः । 4 BP ध्यापादयामास । 5 ADc वचनबलात् तदभातिनेयप-
तिग्रहः । † P प्रवचयेदं पदं प्राप्यते । 6 BP सयरु । 7 A सराणइ । 8 D इह । 9 P अजु । 10 B लाहसइ ।
11 P सवे पंगारिइं । 12 B किम; D कइ । 13 B होमीया । 14 B सवे । 15 P वणिजउउ । 16 P मांठिउं ।
17 D गहूआ । 18 D ढालिउं । ‡ इदं पदं BP नोपलभ्यम् । † एतत्पत्रग्रंथं A आदर्शं एवोपलभ्यम् । 19 D विरुए ।
20 P भावीप । 21 P पवाह । 22 A नवघणु । 23 P नहींइ । 24 D जो । 25 AD सोना० । 26 B पइं ।
27 AD सति । 28 P सुराद्रदेव०; D सुराद्रविये । 29 AD 'पुत्र' नास्ति । 30 P नास्ति । 31 AD ० द्रव्यं याचितः ।
32 AD नास्ति 'सहस्रमानीत' । 33 AD तावद्रव्यमुपहौक्य । 34 'स्वामी' नास्ति AD । 35 P नास्ति 'उज्जयन्त' । 36 AD
० पात्रपु देवः । 37 AD इति तेनेके । 38 B सिद्धाधिपः; P सिद्धपतिः । 39 'अतुल' नास्ति AD । 40 AD कौश-
क्यचमत्कृतः । 41 AD योजनयोर्मायद् । 42 BP तिपिडे । 43 BP ० प्राहस्येपः । 44 D 'पात्र' नास्ति ।

ज्ञातस्वरूप एव गिरिमधिरुह्य गङ्गोदकेन श्रीयुगादिदेवं स्तपयन् पर्वतसमीपवर्तिग्रामद्वादशक-
शासनं श्रीदेवाय' विश्राणयामास । तीर्थदर्शनाच्चोन्मुद्रितलोचन इवामृताभिपिक्त इव तस्यौ' ।
'अत्र पर्वते सल्लकीवनसरित्पूरसङ्कुले इहैव विन्ध्यवनं' रचयिष्यामीत्यवन्ध्यप्रतिज्ञो हस्तियूथनि-
ष्पत्तये विहस्तमनसं अनोरथेनापि तीर्थविध्वंसपातकिनं धिग्मामि'ति श्रीदेवपादानां पुरतो राज-
5 लोकविदितं स्वं निन्दन्' सानन्दो' गिरेरवततार ।

१०९) अथ श्रीदेवसूरिचरितं व्याख्यास्यामः—तस्मिन्नवसरे कुमुदचन्द्रनामा दिगम्बरस्तेषु तेषु
देशेषु चतुरशीतिवादैर्वादिनो निर्जित्य कर्णाटदेशाद्गूर्जरदेशं जेतुकामः कर्णावतीं प्राप । तत्र
भट्टारकश्रीदेवसूरीणां चतुर्मासके स्थितानां श्रीअरिष्टनेमिप्रासादे धर्मशास्त्रव्याख्याक्षणे वचन-
चातुरीमनुच्छिष्टामाकर्ष्य तत्पण्डितैस्तद्वृत्तान्ते निवेदिते कुमुदचन्द्रस्तेषामुपाश्रये सतृणमुदकं
10 प्रक्षेपितवान् । अथ तैर्महर्षिर्पण्डितैः खण्डनतर्कादिप्रमाणप्रवीणैस्तस्मिन्नर्थेऽनाकर्णितकयाऽवज्ञाते
सति श्रीदेवाचार्यजामिं तपोधनां शीलसुन्दरीं' चेटकैरधिष्ठितां विधाय नृत्यजलानयनादि-
भिर्विधिभिर्विडम्बनाभिर्विडम्ब्य तेषु चेटकेष्वपहृतेषु तां' भृशं पराभवान्निर्भर्त्सनापरामप-
वार्य' चिन्तापरोऽस्यात्¹⁰ ।

(अत्र P आदर्शं निम्नगतान्यन्यत्राप्राप्याणि पद्यानि प्राप्यन्ते—)

- 15 [१०३] {हा कस्स पुरोहं पुकरेमि असकण्णया महं पहुणो ।
नियसासणनिकारे जो अवयरइ सो वरं सुगओ ॥—साध्वीवाक्यम् ।
[१०४] आः कण्ठशोपपरिपोपफलं प्रमाणव्याख्याश्रमो मयि वभूव गुरोर्जनस्य ।
एवंविधान्यपि विडम्बनडम्बराणि यच्छासनस्य हहहा मसृणः शृणोमि ॥
[देवसूरिभिरुक्तं श्रुत्वा वर्ययाऽऽर्यया वभाण—]
20 [१०५] दुर्वादिगर्वगजनिर्दलनाङ्कुशश्रीः श्वेताम्बराभ्युदयमङ्गलवालदूर्वा ।
श्रीदेवसूरिसुगुरोर्भृकुटीललाटपट्टे स्थितिं वितनुत प्रथमावताराम् ॥}

श्रीदेवसूरिभिरुक्तम्[†]—'वादविद्याविनोदाय भवता पत्तने गन्तव्यम् । तत्र राजसभायां भवता
सह वादं करिष्याम' इत्यादिष्टे स कृतकृत्यमन्यमान आशावसनः श्रीपत्तनपरिसरं प्राप¹¹ ।
श्रीसिद्धराजेन स्नातामहगुरुरिति प्रत्युद्गमादिना सत्कृतस्तत्रावासान्दत्त्वा तस्यौ । श्रीसिद्धराजेन
25 वादनिष्णाततां पृष्ट्वाः श्रीहेमाचार्याः—'चतसृषु विद्यासु परं प्रावीण्यं विश्राणं जैनमुनिगजयूथा-
धिपं सिताम्बरशासनचक्रप्राकारं नृपसभाशृङ्गारहारं कर्णावतीस्थितं श्रीदेवाचार्यं वादविद्याविदं
वादीभकण्ठीरवम्' प्राहुः । अथ राज्ञा तदाह्वानाय प्रेषितविज्ञसिकायां श्रीसंघलेखेन सममाग-
तायां श्रीदेवसूरयः पत्तनं प्राप्य नृपोपरोधाद्वाग्देवीमाराधयामासुः । तथा तु 'वादिवेतालीय-
श्रीशान्तिसूरिविरचितोत्तराध्ययनवृहद्वृत्तौ दिगम्बरवादस्थले चतुरशीतिविकल्पजालोपन्यासे
30 भवद्भिः प्रतन्यमाने दिग्वाससो मुखे मुद्रा पतिष्यती'ति देव्यादेशानन्तरं गुप्तवृत्त्या कुमुदचन्द्रस-
न्निधौ पण्डितान् प्रस्थाप्य कस्मिन् शास्त्रे विशेषकौशलमिति ज्ञापिते—

१५३. देवादेशय किं करोमि सहसा लङ्कामिहैवानये जम्बूद्वीपमितो¹² नयेयमथवा वारांनिधिं शोपये ।

1 D श्रीदेवाचार्यै (?) । 2 D जातः; AB नास्ति । 3 D ०विन्ध्यं करिष्यामि । 4 D नितिन्द । 5 नास्तीदं पदं BP ।
6 AD महर्षिभिः । 7 P प्रतावेवेदं पदं लभ्यते । † इत आरभ्य 'सूरिभिरुक्तम्' इति पदं यावत् एका पंक्तिः B आदर्शं पतिता ।
8 D तान् । 9 A अपवादे । 10 AD नास्त्येतत्पदम् । ‡ A आदर्शं खण्डितप्राया इयं पंक्तिरत्र लब्धा । 11 AD प्राप्तः ।
12 AD 'देवी' नास्ति । 13 A ०द्वीपमथानये किमथवा ।

हेलोत्पाटिततुङ्गपर्वतशिरोग्रावत्रिनेत्राचलक्षेपक्षो भविवर्द्धमानसलिलं वभामि वा वारिधिम् ॥*

इति तदुक्तिश्रवणात्सिद्धान्तकुशलतां तस्याल्पीयसीभवगम्य जितं जितमिति मन्यमानाभ्यां श्रीदेवाचार्य-श्रीहेमचन्द्राभ्यां प्रमुदितम् । अथ देवसूत्रिप्रभो रत्नप्रभाभिधानः प्रथमशिष्यः क्षपा-
मुखे गुप्तवेपतया कुमुदचन्द्रस्य गुरुदरे गतः । तेन कस्त्वमित्यभिहिते-अहं देवः । देवः कः ? ।
अहं । अहं कः ? । त्वं श्वा । श्वा कः ? । त्वं । त्वं कः ? । अहं देवः [कुत आयातस्त्वं ? । स्वर्गात् ।
स्वर्गे का का वार्ता ? । कुमुदचन्द्रदिगम्बरशिरः पश्चाशीति पलानि । तर्हि किं प्रमाणम् ? । छिन्वा
तोत्यताम् ।] इति तयोरुक्तिप्रत्युक्तिवन्द्ये चक्रभ्रमं भ्रमति, आत्मानं देवं, दिगम्बरं श्वानं च
संस्थाप्य यथागतं जगाम । तेन चक्रदोषप्रादुष्करणेन विपादनिपादसम्पर्कात्-

१५४. हंहो श्वेतपटाः किमेव विकटाटोपोक्तिसप्तद्वितैः संसारावटकोटरेऽतिविकटे गृग्धो जनः पाल्यते ।
तत्त्वावचविचारणामु यदि वो हेवाकलेशस्तदा सत्यं कौमुदचन्द्रमङ्घ्रियुगलं रात्रिदिवं ध्यायत ॥

इमां तद्बुचितां कवितां निर्माय^१ समायः कुमुदचन्द्रः श्रीदेवसूत्रीन् प्रति प्राहिणोत् । तदनु
तत्करणपरमपरमाणुर्बुद्धिवैभवावगणितचाणक्यः^२ पण्डितमाणिक्यः-

१५५. कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसदाभारं स्पृशत्यङ्घ्रिणा कः कुन्तेन शितेन नेत्रकुहरे कण्ठयनं काङ्क्षति ।
कः सन्नद्धति पद्मगेश्वरशिरोरत्नावतंसं श्रिये यः श्वेताम्बरशासनस्य कुरुते वन्द्यस्य निन्दामिमाम् ॥

अथ रत्नाकरपण्डितः-

१५६. नगैर्निरुद्धा युवतीजनस्य यन्मुक्तिरत्र प्रकटं हि तत्त्वम् ।
तर्तिकं वृथा कर्कशतर्ककैलौ तवामिलापोऽप्यमनर्थमूलः ॥

इति कुमुदचन्द्रं प्रति सोपहासं^३ प्राहिणोत् ।

अथ श्रीमयणल्लुदेवीं कुमुदचन्द्रपक्षपातिनीम्, अभ्याशवर्तिनः सभ्यांस्तज्जयाय निल्यमुप-
रोधयन्तीं श्रुत्वा श्रीहेमचन्द्राचार्येण 'वादस्यले दिगम्बराः स्त्रीकृतं सुकृतमप्रमाणीकारिष्यन्ति
सिताम्बरासं स्थापयिष्यन्ती'ति तेषामेव पार्श्वात्तद्वृत्तान्ते निवेदिते राज्ञी व्यवहारवहिर्मुखे दिग-
म्बरे पक्षपातमुज्झां^४चकार ।

अथ भापोत्तरलेखनाय सुखासनसमासीनः कुमुदचन्द्रः पण्डितरत्नप्रभश्चरणचारेणाऽक्षपटले
समागतौ । तदधिकृतैः-

१५७. केवलिह्रौ न भुज्जइ चीवरसहियस्स नत्थि निवाणं । इत्थीमवे^५ न सिज्जइ मयमेयं कुमुदचन्दस्स ॥
इति भापां कुमुदचन्द्रो लेखयामास । अथ सिताम्बराणामुत्तरम्-

१५८. केवलिह्रौं वि भुज्जइ चीवरसहियस्स अत्थि निवाणं । इत्थीमवे^६ वि सिज्जइ मयमेयं देवसूरीणं ॥
इति भापोत्तरलेखनानन्तरं निर्णयिते वादस्यलवासरे श्रीसिद्धराजे समाजमागते, पददर्शनप्र-
माणवेदिषु सन्धेपु ससुपस्थितेषु कुमुदचन्द्रवादी पुरो वाच्यमानजयडिण्डिमो ध्रियमाणासितात-
पत्रः सुखासनसमासीनः पुरो वंशाग्रलम्ब्यमानपत्रावलम्ब्यः श्रीसिद्धराजसभायां नृपप्रसादीकृत-
सिंहासने निपसादा प्रमुश्रीदेवसूत्रपक्ष श्रीहेमचन्द्रसुनीन्द्रसहिताः सभासिंहासनमेकमेवालंचक्रुः ।

* पृथक्पक्षे स्थाने BP आदर्शे 'जम्बूद्वीपमिहानये किमयथा लङ्कामिहवानये' इत्येक एव पादः प्राप्यते । 1 इदं पदं पठितं D
पुस्तके । † पृथा कोष्ठकता पंक्तिः P प्रतावेव प्राप्या । 2 P कपटाः । 3 P तिष्ठं । 4 D निर्माप्य समदाय । 5 'परम'
नास्ति D । 6 BP आशिन्यः । 7 P मानि । 8 P प्रजियाय । 9 P औज्ज्वल्य । 10 AD •दृष्ट्वा ।

अथ कुमुदचन्द्रवादी स्वयं ज्यायान् किञ्चिद्व्यतिक्रान्तशैशवं श्रीहेमचन्द्रं प्रति 'पीतं तक्रं भवता?' इत्यभिहिते श्रीहेमचन्द्रस्तं प्रति 'जरातरलितमतिः किमेवमसमञ्जसं द्रुपे? श्वेतं तक्रं पीता हरिद्रा' इति वाक्येनाधःकृतः 'युवयोः को वादी?' इति पृच्छन्, श्रीदेवसूरिभिस्तत्तिरस्कारकरणाय 'अयं भवतः प्रतिवादी'त्यभिहिते कुमुदचन्द्रः प्राह—'मम वृद्धस्यानेन शिशुना सह को 5 वादः?' इति तदुक्तिमाकर्ण्य 'अहमेव ज्यायान् भवांस्तु' शिशुः, योऽद्यापि कटीद्वरकं निवसनं च नादत्से' इति । राज्ञा तयोर्वितण्डायां निषिद्धायामित्थं मिथः पणवन्धः समजनि—'पराजितैः श्वेताम्बरैर्दिगम्बरत्वमङ्गीकार्यम्, दिगम्बरैस्तु देशत्यागः' इति निर्णीतपणवन्धादनु स्वदेशकलङ्कभीरुभिर्देवाचार्यैः सर्वानुवादपरिहारपरैर्देशानुवादपरायणैः कुमुदचन्द्रं प्रति 'प्रथमं भवान् कक्षीकरोतु पक्षम्' इत्यभिहिते—

10 १५९. खद्योतद्युतिमातनोति सविता जीर्णोर्णनाभालयच्छायामाश्रयते शशी मशकतामायान्ति यत्राद्रयः ।

इत्थं वर्णयतो नभस्तव यशो जातं स्मृतेर्गोचरं तद्यस्मिन्भ्रमरायते नरपते ! वाचस्ततो मुद्रिताः ॥

इति नृपं प्रत्याशिषं ददौ । 'वाचस्ततो मुद्रिताः' इति तदीयापशब्देन सभ्यास्तं स्वहस्तवन्धनमिति विमृशन्तो मुमुदिरे । अथ देवाचार्याः—

१६०. नारीणां विदधाति निर्वृतिपदं श्वेताम्बरप्रोल्लसत्कीर्तिस्फातिमनोहरं नयपथप्रस्तारभृङ्गीगृहम् ।

15 यस्मिन्केवलिनो न निर्जितपरोत्सेकाः सदा दन्तिनो राज्यं तज्जिनशासनं च भवतश्चौलुक्य ! जीयाच्चिरम् ॥

नृपं प्रतीमामाशिषं ददौ । अथ वादी कुमुदचन्द्रः केवलिमुक्ति-स्त्रीमुक्ति-चीवरनिराकरणपक्षोपन्यासं पारापतविहङ्गोपमया^१ स्वलितस्वलितया^२ गिरा प्रारभमाणः सभ्यैरन्तर्विहसद्भिः प्रत्यक्षप्रशंसापरैः पुरस्क्रियमाणः कियदुपन्यासप्रान्ते उच्यतामिति^३ तेनोक्तः श्रीदेवाचार्यः प्रलयकालोन्मीलितप्रचण्डपवनक्षुभिताम्भोधिनिचितवीचीसमीचीभिर्वाग्भिर्वृहदुत्तराध्ययनवृत्तेश्चतु- 20 रशीतिविकल्पजालोपन्यासप्रक्रमे^४ भास्वत्प्रतिभासप्रसरपरिस्लानायमानकुमुदः कुमुदचन्द्रः सम्भ्रमभ्रान्तचेतास्तद्वचनान्यवधारयितुमक्षमो भूयस्तमेवोपन्यासं समभ्यर्थितवान् । श्रीसिद्धराज-सभ्येषु च निषेधपरेष्वपि अप्रमेयप्रमेयलहरीभिस्तं प्रमाणाम्भोधौ मज्जयितुं प्रारब्धे^५ षोडशे दिने आकासिके देवाचार्यस्य कण्ठग्रहे मात्रिकैः श्रीयशोभद्रसूरिभिरतुल्यकुरुकुल्लादेवीप्रसाद- 25 लब्धवरैस्तत्कण्ठपीठात्क्षणात्क्षपणककृतकर्मणानुभावाद् केशकन्दुकः^६ बहिः^७ पातयांचक्रे । तच्चि- 25 त्रनिरीक्षणाच्चतुरैः स श्रीयशोभद्रसूरिः श्लाघ्यमानः कुमुदचन्द्रश्चामन्दं निन्द्यमानः प्रमोदविषादौ दधाते । अथ श्रीदेवसूरिभिरुपन्यासोपक्रमे कोटाकोटिरिति शब्दे प्रोच्यमाने तच्छब्द- 30 व्युत्पत्तिं कुमुदचन्द्रे पृच्छति कण्ठपीठे लुठिताष्टव्याकरणः पण्डितः काकलः शाकटायनव्याकरणोदितटापटीपसूत्रनिष्पन्नं कोटाकोटिः कोटीकोटिः कोटिकोटिरिति सिद्धं शब्दत्रयनिर्णयं प्राह । अथ प्रथममेव 'वाचस्ततो मुद्रिता' इति स्वयं^८ पठितत्वापशब्दप्रभावात्तदा प्रादुर्भूतमुख- 30 मुद्रः 'श्रीदेवाचार्येण निर्जितोऽहमिति स्वयमुच्चरन् श्रीसिद्धराजेन पराजितव्यवहारात्, अपद्मारेणोपसार्यमाणः सम्भवत्पराभवाविर्भावादूर्द्धस्फोटं प्राप्य^९ विपेदे ।

1 D ०सूरिभिस्तन्निराकरणाय । 2 P शिशुना सार्द्धं न वादः समुचितः । 3 AD भवानेव । 4 AD दवरकमपि नादत्से निवसनं च । 5 D स्त्रीनिर्वाणचीरनिरा० । 6 AD ०विहङ्गमसदृशया । 7 D स्वलितगिरा । 8 D ०मित्युक्तो देवा० । 9 D ०न्यासे प्रक्रान्ते । 10 D विहाय नान्यत्र । 11 D केशचण्डुकः । 12 P विहाय नान्यत्र 'बहिः' । 13 D पठित्वामिति स्वयमपशब्द० । 14 P नास्ति ।

अनन्तरं तु श्रीसिद्धराजः प्रमोदमेदुरसना देवाचार्यप्रभावप्रभावनाचिकीर्म्भिं धारितसितात-
पत्रचतुष्टयः प्रकीर्णकप्रकरवीज्यमानः स्वयं दत्तहस्तावलम्ब्यः पूर्णमाणेषु यमलशङ्खेषु रोदःकुक्षि-
म्भरिविभ्रमं विभ्रति निखाननिखनैः स्फूर्जद्भ्रतूर्यतूर्यपूर्णमाणदिगन्तराले वाहर्दनाश्रोपासकेन लक्ष-
त्रयप्रमितद्रव्यव्ययकृतार्थीकृतार्थिसार्थं 'वादिचक्रवर्तिन् ! पादावधार्यतामि'ति स्तुतित्रातैरमन्द-
जगदानन्दकन्दकन्दलानुकारिणि' मङ्गले मुहुर्मुहुश्च्यमाने श्रीदेवाचार्यान् वाहडेन' तेनैव कारित-
प्रासादे श्रीमन्महावीरनमस्करणपूर्वं वसतौ प्रावेशयत् । तत्पारितोषिके च नृपतिः सूरिभ्योऽनि-
च्छज्योपि छालाप्रभृति ग्रामद्वादशकं ददौ । तदुपश्लोकनश्लोका एवम्—

१६१. वल्लप्रतिष्ठाचार्याय नमः श्रीदेवसूरये ।
यत्प्रासादमिवाख्याति सुखप्रक्षेपु दर्शनम् ॥

—इति श्रीप्रद्युम्नाचार्यः । 10

१६२. यदि नाम कुमुदचन्द्रं नाजेप्यदेवसूरिरिहिरुचिः ।
कटिपरिधानमघास्यत्कतमः श्वेताम्बरो जगति ॥*

—इति हेमाचार्यः ।

१६३. भेजेऽवकीर्णतां नमः कीर्तिकन्यामुपार्ज्य यः⁷ ।
तां देवसूरिराच्छिद्य तं निर्ग्रन्थं पुनर्व्यधात् ॥

15

—इति श्रीउदयप्रभदेवः ।

१६४. वादविद्यावतोऽद्यापि लेखशालामनुज्जताम् ।
देवसूरिग्रभोः¹⁰ साम्यं कथं स्याद्देवसूरिणा ॥

—इति श्रीसुनिदेवाचार्यः ।

१६५. नमो यत्प्रतिभार्धर्मात्कीर्तिधोगपटं त्यजन् । ह्रियेवात्याजि भारत्या देवसूरिर्मुदेऽस्तु वः¹² ॥

20

१६६. सत्रागारभशेपकेवलभृतां भुक्तिं तथा स्थापयन्मारीणामपि भोक्षतीर्थमभवत्तन्मुक्तियुक्तोत्तरैः ।

यः श्वेताम्बरशासनस्य विजिते नमो प्रतिष्ठागुरुस्तदेवाद्गुरुतोऽप्यमेयमहिमा श्रीदेवसूरिप्रभुः ॥

—इति मेरुतुङ्गसूरीणां द्वयम् ।

॥ इति देवसूरीणां प्रबन्धः* ॥

११०) अथ श्रीपत्तनवास्तव्य उच्छिन्नवर्णशकः आभडनामा वणिकपुत्रः कांस्यकारकहृद्दे¹ घर्षर-25
कघर्षणं कुर्वस्तत्र पञ्च विंशोपकानर्जयित्वा दिनव्ययं कुर्वाणो द्विसन्ध्यमपि प्रभुंश्रीहेमसूरीणां
घरणमूले प्रतिश्रामन् प्रकृतिचतुरतयाऽधीतागस्त्यबौद्धमतादिरत्नपरीक्षाग्रन्थो रत्नपरीक्षकाणां
सान्निध्यात् तत्परीक्षादक्षः² कदाचिच्छ्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रसन्निधौ धनाभावात्परिग्रहप्रमाणनियमा-
न्सङ्कुचितान् गृह्णन् सामुद्रिकवेदिभिः प्रभुभिरायतौ तद्भाग्यवैभवप्रसरं³ विमृशद्भिस्तस्य लक्षत्रय-
द्रम्माणां परिग्रहप्रमाणं⁴ कारयद्भिः⁵ सन्तुष्टतया व्यवहरन्, कस्मिन्नप्यवसरे कापि ग्रामे पिया-5c
सुरन्तरालेऽजाव्रजं व्रजन्तमालोक्यैकस्मा अजायाः कण्ठे पापाणखण्डं रत्नपरीक्षकतया रत्नजातीयं

1 DeP प्रभायनं विकीर्णः । 2 Dd पूर्वमाणेषु दिगन्तरालेषु । 3 Dd चाहहः । B याहहः । 4 AD कन्दलनकारिणि ।
5 B याहदेनः । Da-b याहदेनः । 6 BP यथा । * D विहाय नास्त्यन्यदेदं पदम् । 7 D मुपाजयन् । 8 P पादविद्याविदोः ।
9 P •शालामसुवता । 10 P •गुरोः । 11 BP धर्माद् । 12 B सः । 13 D वृत्तिकः । * BP इति प्रभुश्रीदेवसूरि-
प्रबन्धः । 14 BP •हृदेषु । 15 BP 'प्रभु' नास्ति । 16 BP विचक्षणः । 17 'मुनीन्द्र' D नास्ति । 18 P •वैभवं ।
19 AD •मानः । B तिग्रन्थः । 20 ABP सुर्वेदिः ।

परीक्ष्य तद्योभात्तं मूल्येन क्रीत्वा मणिकारपाश्वान्तमुत्तंजितं निर्माप्य श्रीसिद्धराजस्य' मुकुट-
घटनाप्रस्तावे लक्षमूल्यद्रव्येण तं नृपायैव ददौ । तेन नीचाधनेन मञ्जिष्ठास्थानकानि कदाचिदा-
यतानि क्रीत्वा तद्विक्रयावसरे सांघात्रिकैर्जलचोरभयात्तदन्तर्निहिताः काश्चनकम्बिकाः पश्यन्
सर्वेभ्यः स्थानकेभ्यस्ताः सञ्जग्राह । तदनन्तरं सर्वनगरमुख्यः श्रीसिद्धराजमान्यो त्रिनशासन-
5 प्रभावकः श्रावकः प्रतिदिनं प्रतिवर्षं यदृच्छया जैनमुनिभ्योऽन्नवस्त्रादिं ददानो गुप्तवृत्त्या नव्यानि
धर्मस्थानानि जीर्णानि च स्वप्रशास्तिरहितानि स्वदेशेषु विदेशेषु च सञ्चुद्धार ।

१६७. वल्लीच्छन्नद्रुम इव मृत्लाच्छादितगमस्तवीजमिव । प्रायः प्रच्छन्नं गुरुतं शतशालुतामेति ॥

॥ इति वसाह' आभट्टप्रवन्धः' ॥

१११) अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसिद्धराजः संसारसागरं तितीर्षुः' प्रत्येकं सर्वदेशेषु' सर्वदर्शनेषु'
10 देवतत्त्वधर्मतत्त्वपात्रतत्त्वजिज्ञासया पृच्छवमानेषु निजस्तुतिपरनिन्द्रापरंषु सन्देहदोलाधिरूढ-
मानसः' श्रीहेमाचार्यमाकार्यं विचार्य कार्यं पप्रच्छ । आचार्यंस्तु चतुर्दशविद्यास्थानरक्ष्यं विमृ-
श्येति पौराणिकनिर्णयो वक्तुमारंभे- 'यन्पुरा कश्चिद् व्यवहारी पूर्वपरिणीतां पत्नीं परित्यज्य
संग्रहणीसात्कृतसर्वस्वः सदैव' पूर्वपत्न्या प्रतिवर्षाकारणाय तद्वेदिभ्यः कार्मणकर्मणि पृच्छवमाने
कश्चिद्गौडदेशीयो 'रदिमनियञ्चितं तव पतिं करोमीत्युक्त्वा किञ्चिदचिन्त्यचार्यं भेषजमुपनीय
15 भोजनान्तर्देयमिति भाषमाणः स' गतः । कियदिनान्ते समागते क्षयाहनि तस्मिंस्तथा कृते स
प्रत्यक्षां वृषभतां प्राप । सा च तत्प्रतीकारमनवबुध्यमाना "विश्वविश्वाम्नोऽज्ञानसहमाना निजं
दुश्चरितं शोचन्ती कदाचिन्मध्यंदिने दिनेश्वरकठोरतरनिकरप्रसरतप्यमानापि" शाङ्खलभूमिषु तं
पतिं वृषभरूपं" चारयन्ती, कस्यापि तरोर्मूले" विश्रान्ता निर्भरं" विलपन्ती, आलापं नभस्य-
कस्माच्छुश्राव । तदा तत्रागतो विमानाधिरूढः पशुपतिर्भवान्या तदुःखकारणं पृष्टो यथावस्थितं
20 निवेद्य तस्यैव तरोदद्यायां पुंस्त्वनिबन्धनमौषधं तस्मिन्वादादिद्वय तिरोदधे । सा तदनु
तदीयां द्यायां रेखाङ्कितां निर्माय तन्मध्यवर्तिन औषधाङ्कुरानुच्छेद्य वृषभवदने क्षिपन्ती,
तेनाप्यज्ञातस्वरूपेणौषधाङ्कुरेण वदनन्यस्तेन स वृषभो मनुष्यतां" प्राप । यथा तदज्ञानस्वरू-
पोऽपि भेषजाङ्कुरः समीहितकार्यसिद्धिं चकार; तथा कलियुगे मोहात्तदपि तिरोहितं पात्रपरि-
ज्ञानं सभक्तिकं सर्वदर्शनाराधनेनाऽविदितस्वरूपमपि मुक्तिप्रदं भवतीति निर्णयः ।' इति हेम-
25 चन्द्राचार्यैः सर्वदर्शनसम्भते" निवेदिते सति श्रीसिद्धराजः सर्वधर्मानारराध" ।

॥ इति सर्वदर्शनमान्यताप्रवन्धः ॥

११२) अथान्यदा निशि" कर्णमेरुप्रासादे नृपतिर्नाटकं विलोकयन् केनापि चणकविक्रयकारिणा"
वणिगसात्रेण स्कन्धे न्यस्तहस्तः" तल्लीलायितेन चित्रीयमाणमानसः भूयो भूयस्तदीयमानं सक-
र्षुरवीटकं परितोपितो गृह्णन् नाटकविसर्जनावसरेऽनुचरैस्तद्गृहादि सम्यगवगम्य सौधमासाद्य
30 सुष्वाप । प्रत्यूपे भूपः" कृतप्राभातिककृत्यः सर्वावसरेऽलङ्कृतसभामण्डपस्तं चणकविक्रयकारिणं

1 AD सिद्धराजमु० । 2 P लक्षद्रव्यमूल्येन; A ० मूल्येन द्रव्येण । 3 नास्तेतत्त्वं P । 4 DP साह; BDe घसा ।
5 B आभट्टस्य उत्पत्तिकथाप्रवन्धः; P आभट्टस्य उत्पत्तिप्रवन्धः । 6 BP तितीर्षया । 7 P नास्तीदं पदम् । 8 B नास्ति ।
9 P 'दोलाधिरूढः' इत्येव । 10 P 'पूर्व' नास्ति । 11 P सर्वदैव । 12 'स गतः' नास्ति BP । * पृत्तदन्तर्गतः पाठः
B आदर्शे नोपलभ्यते । 13 P गौरूपं । 14 B तस्मूले; P तरोस्तले । 15 P नास्ति । 16 P 'अकस्ताव' नास्ति । 17 P
विधाय । 18 P मानवतां । 19 D सन्माने । 20 D ० धर्मारोधनां चकार । 21 P रात्रौ । 22 D विहाय नान्यत्रेदं पदं
दृश्यते । 23 AD ० न्यस्तहस्तेन । 24 B भूपतिः; P नास्ति ।

विपणिनमाकार्यं 'निशि स्कन्धन्यस्तहस्तभारेण ग्रीवा वाधते' इत्यभिहितस्तत्कालोत्पन्नमति-
विज्ञापयामास—'देव ! आसमुद्रान्तर्भूभारे स्कन्धाधिरुदे यदि स्वामिनः स्कन्धो न वाधते तदा
तृणमात्रस्य निर्जावस्य मम पण्याजीवस्य भारेण स्वामिनः का स्कन्धवाधे'ति तदीयौचित्यविज्ञाप-
नेन प्रमोदवानृपः पारितोषिकं ददौ ।

॥ इति चणकविक्रयिवणिजः प्रबन्धः ॥

5

११३) अथान्यस्यां निशि नृपतिः कर्णमेरुप्रासादात्प्रेक्षणं प्रेक्ष्य प्रत्यावृत्तः कस्यापि व्यवहा-
रिणो हर्म्यं बहून् प्रदीपान्नालोक्य किमेतदिति पृष्ठः स लक्षप्रदीपांस्तान् विज्ञापयामास । अस्तौ
धन्यः 'स्वसौधमध्यमध्यास्य व्यतीतक्षणदाक्षणाः, स धन्यमानी तं सदः समानीयेत्यादिदेशः—
'एतेषां सदा प्रदीपानां प्रज्वालनेन भवतः सदा प्रदीपनम्, तद्भवदीयवित्तस्य कियन्तो लक्षाः ?'
इत्यभिहितः स विद्यमानांश्चतुरशीतिलक्षात्रिवेदयामास । तदनु तदनुकम्पाकम्पमानमानसः 10
स्वकोशात्पोडशलक्षान् प्रसादीकृत्य तत्सौधे कोटिध्वजमध्यारोपयामास ।

॥ इति पोडशलक्षप्रसादप्रबन्धः ॥

११४) अथान्यस्मिन्नवसरे^१ राज्ञा^२ वालाकदेशदुर्गभूमौ^३ सिंहपुरमिति ब्राह्मणानामग्रहारः
स्थापितः । तच्छासने पङ्क्ततरशतं ग्रामाः । अथ श्रीसिद्धराजः कदाचित् सिंहभूमीतेर्विप्रेर्देशमध्य-
निवासं याचितः साभ्रमतीतीरवर्तिनं आसांबिलीग्रामं तेभ्यो ददौ । तयो^४ तेषां^५ सिंहपुराद्धान्या-15
न्यादाय गच्छतामागच्छतां^६ च दाणमोक्षं चकार^७ ।

११५) अथ राज्ञा^१ सिद्धराजेन मालवकं प्रति कृतप्रयाणेन बाराहीग्रामपरिसरमाश्रित्य तदीयान्
पट्टकिलानाहूय तत्रातुर्यपरीक्षाकृते निजां प्रधानां राजवाहनसेजवालीं स्थापनिकार्यं समर्पयत्^२ ।
अथ नृपतौ पुरतः प्रयाते तैः सर्वैरपि सम्भूय तदङ्गानि प्रत्येकं विदार्य यथोचितं^३ सर्वेऽपि^४ स्वस्व-
सौधे निदधिर^५ । अथ दिग्यात्रीप्रत्यावृत्तो नृपस्तां स्थापनिकां तेभ्यो याचमानस्तद्वैकितानि^६ भि-
न्नानि तदङ्गानि पश्यन् सविस्मयं किमेतदित्यादिशंसौर्विज्ञापयांचक्रे—'स्वामिन ! एकः कोऽप्यस्य व-
स्तुनो गोपनविधौ न प्रभूष्णुः । मलिम्लुचानलादीनां^७ कदाचिदपाये सञ्जायमाने सति कः प्रभोरु-
त्तरं कर्तति विमृश्यैतदस्माभिर्व्यवसितम्^८ । तदा राजा विस्मयस्मेरमनास्तेषां ब्रूच इति विरुदं ददौ ।

॥ इति चाराहीय-ब्रूचप्रबन्धः ॥

११६) अथ कदाचिच्छ्रीजयसिंहदेवो नृपतिर्मालवकं विजित्य प्रत्यावृत्त उञ्जाग्रामे निवेशित-
स्कन्धावारस्तैर्ग्रामीणैः प्रतिपन्नमातुलैर्दुग्धपरिपूर्णा^१ऽऽवाहादिविरुचितैः परितोप्यमाणस्तस्यामेव
निशि गुप्तवृत्त्या तद्दुग्धसुखविज्ञासुः कस्यापि ग्रामण्यो^२ गृहे गतः । गोदोहादिव्याकुलतायामपि
तेन 'कस्तवम् ?' इति पृष्ठः 'श्रीसोमेश्वरस्य कार्पटिकोऽहं महाराष्ट्रदेशवास्तव्य' इति तस्मै न्यवेद-
यत् । तेन च नृपतेः पार्श्वे महाराष्ट्रदेशस्य तन्महाराजस्य च गुणदोषवृत्तान्ते पृच्छयमाने स नृप-

1 P वणिजमाह्वय । 2 AD ०निहिते । 3 BP ०धरामारे । 4 P विक्रयवणिह् । † एतदन्वर्गता फंक्तिः श्लोकरूपा
प्रतिभाति परमुत्तरार्द्धे श्लोकलक्षणमावात् गचरूपा पुष्यमिति । 5 P विहाय 'प्रसाद' नाम्नि । 6 B प्रसाये । 7 B राजा ।
8 AD कदाचिद्वालाकदेशे । † एतद्व्यवस्थाने P प्रती 'अथ कदाचिद्वालाकदेशरादुर्गं पंचतभूमौ' एतादृशं वाक्यं विद्यते । 9 D
सिंहनादैर्भवेः । 10 B असांबिली; D आसांबिली; Da-b आसांम्यली । 11 P विहाय 'तया' नाम्नि । 12 BD तेषां च ।
13 P सर्वध्यानानि । 14 B नाति 'आगच्छतां' । ‡ एतदन्वर्गत्वं वर्णनं A आदत्तं सर्वथाऽनुपलब्धम् । 15 BP नाति ।
16 A एतर्पिता । 17 D यथावांछितं । 18 P विहाय नास्त्वन्वय । 19 BP तिदुः । 20 D यदा । 21 AD तद्विक्रि-
यभिः । 22 D ०स्तुषादिभ्यः । 23 D ग्रामीणस्य ।

तेस्तस्य षण्णवतिराजगुणान् प्रशंसंस्तत्पार्श्वे च गूर्जराधीश्वरगुणदोषान् पृच्छन् 'श्रीसिद्धराजस्य प्रजापालनपाण्डित्यं सेवकेष्वप्यतुल्यवात्सल्यत्वं च' इत्यादीन् गुणान् वर्णयंस्तेन कृत्रिमदोषे उद्घाटयमाने स 'अस्माकं मन्दभाग्यतया नृपतेरपुत्रतालक्षण एव दोषः' इत्यश्रूणि मुञ्चन् नृपतिं निःकृतवृत्त्या परितोपयामास । अथ प्रभातकाले सम्भूय सर्वेऽपि मिलिता नृपदर्शनोत्कण्ठिताः 5 सौधमध्यास्य प्रभोः प्रणामानन्तरं तदतुल्यपल्यङ्गे निविष्टाः । आसनदाननियोगिभिः प्रदत्तेऽपि पृथगासने तत्पर्यङ्गसौकुमार्यं करस्पर्शेन विचिन्त्य 'वयमिह सुखसुखेन निषण्णास्तिष्ठामः' इति नृपे स्मितमुखाम्भोजे तस्थुः ।

॥ इति उज्ज्वावास्तव्यग्रामणीनां प्रबन्धः ॥

११७) अथ कदाचिज्जालाज्ञातीयमाङ्गनामा क्षत्रियः श्रीसिद्धराजसेवार्थं सभां समागच्छन् 10 प्रत्यहं पाराचीद्वयं भूमौ निहृत्योपविशति । उद्धरन् तद्द्वयमुत्तिष्ठति । तस्य च भोजने घृतपरिपूर्णः कुतुप^१ एव^२ व्यये याति । तस्य तु घृताभ्यक्तदाढिकानिर्मार्जने घृतपोडशोऽर्धशिष्यते । कदाचिद्वपुरपाटवे पथ्यावसरे पञ्चमाणकप्रमितं यवागृपभ्यप्रान्ते आयुर्वेदविदाऽमृतोदकमर्द्वाहारं किमिति न पीतमुपालब्धः । यतः—

११८. पिवेद्वटसहस्रं तु यावन्नाभ्युदितो^३ रविः । उदिते तु^४ सहस्रांशौ विन्दुरेको^५ घटायते ॥

15 रजन्याः पाश्चात्यघटिकाचतुष्टये सूर्यस्यानुदयावधि यत्पयः पीयते, जलयोगः क्रियते, तद्द्रवोदकम्, [तदमृतोदकं] सूर्योदये समुत्पन्ने निरन्नैः प्रातर्यदुदकं पीयते तद्विषम् । ततः विन्दुरेकोऽपि घटशतायते । भोजनादूर्ध्वं यज्जलं पीयते तदमृतम्, भोजनान्ते तत्कालपीतं पयः छत्रं^६ छत्रोदकमिति भण्यते । तेन प्रोक्तं पुनः—'पूर्वात्रं'^७ भुक्तमर्द्वाहारं परिकल्प्य सम्प्रति पयः पीत्वा पुनरर्द्वाहारं करिष्यामीत्युपक्रममाणस्तेनैव वैचेन निषिद्धः । कदाचिद् नृपतिना निरायुधकारणं पृष्टः 20 'समयोचितं मे प्रहरणमिति विज्ञपयन्नऽन्यदा मज्जनावसरे हस्तिपकप्रैर्यमाणं हस्तिनमालोक्य सन्निहितश्वानेन शुण्डादण्डे निहृत्य मर्मस्थाननिपीडितस्य गजस्य पुच्छभागं गृह्णन् तदीयातुलेन बलेनान्तश्चुदितस्य करटिन उच्चारिते हस्तिपके^८ भूपतितः सोऽसुभिर्व्ययुज्यत । स तु गूर्जरदेश-भूपाले पलायिते समायातस्लेच्छान् समरे स्वेच्छयोच्छेदयन् यत्र दिवं प्राप्तस्तत्र श्रीपत्तने माङ्गस्थण्डिलमिति प्रसिद्धिः ।

25

॥ इति^९ माङ्गप्रबन्धः ॥

११८) अन्यदा स्लेच्छेशप्रधानेषु समायतेषु मध्यदेशादांगतान् वेपकारकानाहूय रहस्यं^{१०} किञ्चिदादिश्य विससर्ज । अथापरस्मिन्सायाहावसरे^{११} समागते प्रलयकालप्रचण्डपवनप्रादुर्भावे नृपः सुधर्मासधर्माणमास्थानीमास्थाय यावदवलोकते तावदन्तरिक्षादवतरन्तं मस्तकन्यस्तकाञ्चनेष्टिकायुगेन काञ्चनशोभां विभ्राणं पलादयुगलमालोक्य भयभ्रान्ते समाजलोके नृपचरणपीठे तदु- 30 पायनं विमुच्य भूपीठलुठनपूर्वं प्रणिपत्येति विज्ञपयामास—'यद्य देवतार्चनावसरे लङ्कानगर्या

1 AD उत्पाद्यमाने । 2 P उज्ज्वाग्रामणी० । 3 P सभायां । 4 A कुम्भ । 5 D एक एव । 6 D पोडशांशो । 7 P 'प्रमित' नास्ति । 8 Dc ०न्नास्तमितः । 9 Dc अन्नं याते । 10 Dc विन्दुर्घटशतायते । 11 केवलं D पुस्तके इदं पदं दृश्यते । 12 PDe छत्रं छत्रोदक० । 13 D पूर्वभुक्त० । 14 P विहाय नान्यत्र । 15 BP 'उच्चारिते भूपतौ' इत्येव । 16 D माङ्गलाला० । 17 BD स्लेच्छप्र० । 18 AD ०देशागतान् । 19 BP रहसि । 20 D सायाह्वे च ।

महाराजाधिराजः श्रीविभीषणो राजस्थापनाचार्यस्य रघुकुलतिलकस्य श्रीरामस्याभिरामगुणप्रा-
माभिरामस्य सारन्, ज्ञानमयेन चक्षुपा सम्प्रति चौलुक्यकुलतिलकश्रीसिद्धराजावतारेऽवतीर्ण
स्वीयं स्वामिनमवधार्य—“अकुण्ठोत्कण्ठायमानमानसोऽहं” तत्र प्रणामकरणायागच्छामीति, किं
वा प्रमुर्मात्रागमनेनानुग्रहीष्यती”ति विज्ञपयन्नौ प्रहितवान् । तन्निर्णयं श्रीमुखेन समादिशतु
देवः ।¹ ताम्यामित्यभिहिते नृपतिः किञ्चिदन्तर्विचिन्त्य स तावेवं समादिशत्—“यद्वयमेव प्रफुल्ल-
यल्लकलहरीप्रेर्यमाणाः स्वसमये स्वयमेव विभीषणमिलनाय समेष्यामः” इत्युदीर्य निजकण्ठशृङ्गा-
रकारिणमेकावलीहारं प्रतिप्राभृतं प्रसादीकृत्यं आपृच्छनावसरे² “प्रमुणाहमन्यसिन्नपि” प्रेष्यप्रे-
पणावसरे न विस्मारणीय” इति विशेषविज्ञप्तिं विधायान्तरिक्षमार्गेण तद्राक्षसद्वन्द्वं तिरोधत्ते ।
तदैव ते म्लेच्छप्रधानं पुरुषा भयभ्रान्ताः स्वपौरुषमुत्सृज्य नृपपुरत आहूता भक्तिभरभासुराणि
वचांसि वृवाणास्तद्राज्ञे समुचितमुपायनमुपनीय श्रीसिद्धराजेन व्यसृज्यन्तं ।³

॥ इति म्लेच्छागमनिपेधप्रबन्धः ॥

११९) अथानन्तरं⁴ कोल्लापुरंनगरराज्ञः सभायां वन्दिनः श्रीसिद्धराजस्य कीर्तिं वितन्वन्तः ।
‘तदा वयं तथ्यं सिद्धराजं मन्यामहे यदा प्रत्यक्षमप्यस्माकं कमपि चमत्कारं दर्शयती’त्येतद्ब्रुवा-
णेन [तेन राज्ञा ते⁵] पराभूतास्तत्स्वरूपं नृपतेर्विज्ञपयामासुः । अथ स्वामिनि सभां निभालयति
तच्चित्तवेदिनां केनापि नियोगिनाऽञ्जलिर्वन्धनपूर्वकं निजाभिप्राये प्रादुःक्रियमाणे राज्ञा रहसि
तत्कारणं पृष्टो नृपतेराशयं स्वयं⁶ विज्ञपयन् ‘द्रव्यलक्षत्रयसाध्योऽयमर्थः’ इति वाक्यविशेषमाह ।
तदैव दैवज्ञनिर्दिष्टे मुहूर्ते स नृपालक्षत्रयमुपलभ्य वणिज्याकारो भूत्वा सर्वभाण्डानि सङ्गृह्य
सिद्धसङ्केतं⁷ रत्नखचितं सुवर्णपादुकयुगलमतुलं योगदण्डं च मणिमयकुण्डलयुगलं च तद्विधयो-
गपिशुनं योगपट्टं च चण्डांशुरोचिश्चन्द्रातकं⁸ सह नीत्वा⁹ पन्यानमुल्लङ्घ्य कतिपयैरहोभिस्तत्र¹⁰ द-
त्तावासः, आसन्नायां¹¹ दीपोत्सवनिशि तन्नगरराज्ञोऽवरोधे महालक्ष्मीदेव्याः सपर्यापर्याकुलतया¹²
तत्प्रासादमुपेयुपि स कृतकसिद्धपुरुषंस्तेन सिद्धवेषेणालङ्कृतः, केनापि सदभ्यस्तोत्पतनेन धरंरेण
नरेणानुगम्यमानो देव्याः पीठेऽकस्मात्प्रादुरासीत् । देव्या रत्नसुवर्णकपूरमयीं सपर्यां विरचयं-
स्तदचरोधाय तद्विधानि धीटकानि ददानः श्रीसिद्धराजनामाङ्कितं सिद्धवेषं पूजाव्याजात्तत्र
नियोज्योत्पतनवशाद्दार्ढ्यस्कन्धमधिरुह्य यथागतमगात् । निशावसानसमयेऽवरोधैः¹³ स विरो-
धि नृपतिस्तं वृत्तान्तं¹⁴ ज्ञापितः सन् भयभ्रान्तो¹⁵ नृपः स्वप्रधानपुरुषैस्तं प्राभृतं सिद्धाधिपतये¹⁶
प्राहिणोत् । अथ तेन नियोगिना भाण्डादिक्रयविक्रयं संक्षिप्य ‘ममागमनावधि नैतेपां प्रधानानां
दर्शनं देयमि’ति वेगवता पुरुषेण विज्ञपयामास । तदनु जगिति कतिपयैर्दिनैस्तत्र समुपेतः,
तत्स्वरूपं विज्ञप्तो नृपतिस्तेपां प्रधानानां तदुचितामावर्जनां चकार ।

॥ इति कोल्लापुरं प्रबन्धः ॥

1 B अकुण्ठोत्कण्ठायमानमानसः; P अकुण्ठोत्कण्ठितमानसः । 2 A स च देवमादिदेशः । 3 D हवं । 4 D नास्तेत-
त्पद्म् । 5 D ०ऽहमयमपि । 6 P म्लेच्छप्रधानाः । 7 B विद्युजत् । 8 P ‘अय’ इत्येव । 9 A कोलाकपुरः; P कोलापुर ।
10 D पुस्तकं एतैते शब्दाः प्राप्यन्ते । 11 B ०निवेदिना; P ०विद्या; D वतत्ववेदिना । 12 P अङ्गलि यद्वा । 13 D
नास्ति ‘स्वयं’ । 14 D ०शब्देव । 15 AB ०चण्डातकं । 16 P गृहीत्वा । 17 D तपुरे । 18 BP समानायां ।
19 AD प्तार्यं ; 20 AD सिद्धरूपः । 21 ABD रत्नमयं । 22 AD अवरोधेनं । 23 AD ०नृपवृत्तान्तं ।
24 P ०भ्रान्तं प्राभृतं; B ०भ्रान्तः सुप्रधानैश्च । 25 D ०पुराणप्रबन्धः । .

१२०) श्रीसिद्धराजेन मालवमण्डलाद्यशोवर्मा नृपतिर्निवध्यानीतः । अवसरे क्रियमाणे सीलणाभिधानेन कौतुकिना 'वेडायां समुद्रो मग्न' इति तत्पृष्ठगायनेनापशब्दं व्रूपे इति तर्जितो वेडासमानायां गूर्जरधरिव्यां मालवकनृपतिसमुद्रो मग्न इति विरोधालङ्कारमर्थापत्त्या परिहरन् प्रभोर्हेममयीं जिह्वां प्राप ।

॥ इति कौतुकीसीलणप्रबन्धः ॥

१२१) कदाचित्सिद्धराजस्य वाग्मी कश्चित्सान्धिविग्रहिको जयचन्द्रनाम्ना कासिपुरीश्वरेण श्रीमदणहिल्लपुरस्य प्रासादप्रपानिपानादिस्वरूपाणि पृच्छतेति दूषणमुक्तम्—'यत्सहस्रलिङ्गसरोवरवारि शिवनिर्माल्यतयाऽस्पृश्यतया सेवमानो लोकद्वयविरोधेन तत्र वास्तव्यो लोकः' कथमुदितोदितप्रभावः स्याद् ? । सिद्धाधिपेन सहस्रलिङ्गसरः कारयताऽनुचितमिदमाचरितमिति तस्य नृपतेर्वचसाऽन्तः कुपितः स नृपं पप्रच्छ—'अस्यां वाणारस्यां कुतस्त्यं पयः पीयते ?' नृपेण 'त्रिपथगाजलमि'त्यभिहिते 'किं नाम सुरसरित्रीरं शिवनिर्माल्यं न ? यतः शिवोत्तमाङ्गमेव गङ्गानिवासभूमिः ।'

॥ इति जयचन्द्रराज्ञां समं गूर्जरप्रधानस्योक्तिप्रत्युक्तिप्रबन्धः ॥

१२२) कस्मिन्नप्यवसरे कर्णाटविपयादागतेन सान्धिविग्रहिकेण श्रीमयणल्लदेव्या पितुर्जय-
15 केशिराज्ञः कुशलोदन्ते पृष्टेऽश्रुमिश्रलोचन इति¹⁰ विज्ञपयामास—'स्वामिनि ! सुगृहीतनामा श्रीजय-
केशिमहीमहीन्द्रोऽशनावसरे पञ्जरात्क्रीडाशुकमाकारयन्, तेन मार्जार इत्युच्चरिते नृपः परितो
बिलोक्य निजभोजनभाजनाधो¹¹ भागवर्त्तिनमोतुमपश्यन्, "यदि तव विडालवालेन" विनाशः
स्यात्तद्वाहं त्वया सहगमनं करवाणी"ति प्रतिज्ञाते स यावत्पञ्जरादुद्गीय तस्मिन्काञ्चनभाजने
निषीदति तावदकस्मात्तेन वृकदंशेन तं विनाशितमवलोक्य परित्यक्ताशनकवलः, उक्तियुक्ति-
20 वेदिना राजवर्गेण निषिद्धमानोऽपि—

१६९. राज्यं यातु श्रियो यान्तु यान्तु प्राणा अपि क्षणात् । या मया स्वयमेवोक्ता वाचा मा यातु शाश्वती ॥
इतीष्टदैवतमिव तामेव¹³ गिरं जपंस्तेनैव शुकेन सह दारुनिचितां चितां विवेश ।' इति वाक्याकर्ण-
नाच्छोकाभोधिमग्नां श्रीमयणल्लदेवीं विशेषधर्मोपदेशहस्तावलम्बनेन विद्वज्जनः समभ्युद्धार ।

१२३) अथ पितुः श्रेयसे श्रीसोमेश्वरपत्तने यात्रां गता सती सा¹⁵ सती त्रिवेदीवेदिनं¹⁶ कमपि
25 ब्राह्मणमाकार्यं तदञ्जलौ जलन्यासावसरे 'यदि भवत्रयपातकं ददासि¹⁷ तदा आददामि¹⁸ नान्य-
थे'ति तद्वचनविशेषपरितोषभाक् गजाश्वकाञ्चनादिभिर्दानैर्युतं¹⁹ पापघटमाददौ । स च तत्सर्वं
विप्रेभ्यो ददानः किमिति देव्या पृष्टः प्राह—'प्राक्तनपुण्योपचर्यादस्मिन् जन्मनि नृपप्रिया-नृपति-
जननी भूत्वा लोकोत्तरैरेभिर्दानैः सुकृतैर्भावी भवोऽपि श्रेयस्कर इति विमृश्य भवत्रयपातकं
मया जगृहे । भवत्या पापघटदाने उपक्रान्ते कश्चिदधमद्विजोऽपि पापघटं नीत्वा, स्वं भवतीं च

1 P अथ श्री० । 2 P ०धरायां । 3 P नृपात्सुवर्णमयीं । 4 P जयन्तचन्द्र० । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने D पुस्तके 'शिवनिर्माल्यं तदस्पृश्यतया तत्सेवका अतो लोकद्वयविरोधिनस्तत्रत्यलोकः' एतादृशः पाठः । 5 P क्रुद्धः । 6 D ०राजेन । 7 D नास्ति 'प्रत्युक्ति' । 8 P ०आगतान् । 9 P ०विग्रहिकान् । 10 D ०लोचनेनेति सा । 11 D ०भोजनान्धोऽधो । 12 AD विडालेन । 13 B नास्ति । 14 P सरन् । 15 AD नास्ति 'सा सती' । 16 D त्रिवेदिनं । 17 AD दासि । 18 D ददामि । 19 D ०दिभिर्युतं । 20 AP पुण्योदयात्; D पुण्यात् ।

भवाम्भोधौ मज्जविप्यतीति मया तु संन्यस्तसमस्तवित्तेन वित्तमेतदादाय पुनर्ददता लब्धाद-
ष्टगुणं पुण्यं लब्धमिति श्रेयः सञ्जगृहे ।'

॥ इति पापघटस्य प्रबन्धः ॥

१२४) अथ कदाचिन्मालवकमण्डलं विगृह्य स्वदेशनिवेशं प्रति प्रचलितः श्रीसिद्धाधिपोऽन्त-
राले स अप्रतिमह्यैर्भिह्यैर्निरुद्धमध्वानमवधार्य तस्मिन्वृत्तान्ते ज्ञाते सति मन्त्री सान्तूनामा
प्रतिग्रामं प्रतिनगरं घोटकमुद्राह्य प्रतिवृपं पर्याणानि विन्यस्य मेलितातिदलस्तद्वचलेनं भिल्ला-
न्वित्रास्य श्रीसिद्धराजं सुखेन स्वदेशं समानीतवान् ।

॥ इति सान्तूमन्त्रिवुद्धिप्रबन्धः* ॥

१२५) अथ कस्याश्चिन्निशि द्वावकुण्ठौ वण्ठौ श्रीसिद्धनरेश्वरस्य चरणसंवाहनाव्यापृतौ तं
निद्रामुद्रितलोचनं विचिन्त्य, तदायो निग्रहानुग्रहसमर्थं श्रीसिद्धराजं सेवकजनकल्पवृक्षं सर्वरा-
जगुणानिलयं प्रदाशंस । अपरस्त्वस्यापि भूपतेः प्राज्यराज्यप्रदं प्राक्तनं कर्मैव श्लाघितवान् ।
एवमाकर्षितेन राज्ञा तस्मिन्वृत्तान्ते तत्कर्मणः प्रशंसां विफलीकर्तुं स्वप्रशंसाकारिणः प्रेष्य-
स्यापरस्मिन्नहन्यऽनिवेदिततत्त्वस्य प्रसादलेखमार्पयत्—'यदस्मै वण्ठाय तुरङ्गमशतस्य सामन्ततां
देया' इत्यालिख्य तं महामात्यश्रीसान्तूपार्श्वे प्राहिणोत् । अथ स यावच्चन्द्रशालाया निःश्रेण्या-
मवरोहति तावत्प्रसर्वलितपदः पृथिव्यां पतदीपदङ्गमङ्गमङ्गीकृतवान् । तत्पृष्टानुगामिनाऽपरेण
वण्ठेन किमेतदिति पृष्टस्तेन स्वस्वरूपे निवेदिते स मञ्चकन्यस्तो गृहं गत्वा तं प्रसादलेखमपरस्मै
समर्पितवान् । तत्प्रमाणेन महामात्यस्तस्मै शततुरङ्गमसामन्ततां ददौ । अथानयोर्पथावद्वृत्तान्तेऽ-
वधारिते नृपतिः कर्मैव वलीय इति तत्प्रतिमेने ।

१७०. नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं विद्या न चापि मनुजेषु कृता न सेवा ।
पुण्यानि^{१०} पूर्वतपसा किल^{११} सञ्चितानि काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥

॥ इति वण्ठकर्मप्राधान्यप्रबन्धः ॥

१७१. सो जयत कूडवरडो^{१२} तिहुयणमज्झमिं जेसलनरिन्दो । छित्तूण रायवंसे^{१३} इक्कं छत्तं कयं जेण ॥

१७२. *महालयो महायात्रा महास्थानं महासरः । यत्कृतं सिद्धराजेन क्रियते तत्र केनचित्^{१४} ॥

१७३. मात्रयाप्यधिकं किञ्चिन्न सहन्ते जिगीषवः । इतीव त्वं धरानाय ! धारानायमपाकृष्याः ॥

१७४. मानं शूद्र सरस्वति त्रिपथगे सौभाग्यमङ्गीस्त्यज रे कालिन्दि तवाफला कुटिलता रेवे रयस्त्यज्यताम् ।
श्रीसिद्धेशकृपाणपाटितरिपुस्कन्धोच्छलच्छोणितस्रोतोजातनदीनवीनवनितारक्तोऽभ्युधिर्वर्चते ॥

१७५. *श्रीमञ्जुवृषारिदेवचतुपते सत्यं प्रयाणोत्सवे पानीयाशयशोषणेः करटतो वीरव्रणाकाङ्क्षया ।

'स्त्रीयस्त्रीपतेर्विनाशसमयं सञ्चिन्त्य चिन्तातुरा मत्सी रोदिति भक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामं ह्यियः ॥

1 B 'सान्तु' इत्येव; P सान्तु इति नामा । 2 AD 'स्वदेश' नास्ति । 3 P सान्तुपुद्धिप्रबन्धः; D पुद्धिप्रबन्धः । 5 P भूयुजा । 6 P सामन्तप्रदं देयं । 7 P तत्रापत्र स्मृतिः । 8 AD नास्ति 'प्रसादलेखं' । 9 P सिद्धवि श्रेय मदि प्रथ इत्यपि सेवा; B विद्या न चापि न च जन्मकृपापि सेवा । 10 B भाग्यानि; P कर्माणि । 11 P विर । 12 A वृषारिणो; D वृषारिणो; Dd नरतो । 13 P पशुवीमसि । 14 AD रायवंसं । 15 P एकं । * D पुलके नै-
कपत्रमत्र उच्यते । 16 A 'हृत्' नाम्नमृषेण वद' एतास्तोऽर्थं पादः । D पुलक एवेदं पदं प्राप्यते ।

१७६. §सपादलक्षः सह भूरिलक्षैरानाकभूपाय नताय दत्तः ।

दृष्टे यशोवर्मणि मालयोऽपि त्वया न सेहे द्विपि सिद्धराज ॥

—इत्याद्या बहुशः स्तुतयः प्रबन्धाश्च तदीया ज्ञेयाः^१ ।

संव० ११५० पूर्वं श्रीसिद्धराजजयसिंहदेवेन वर्ष ४९ राज्यं कृतम् ।

5

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते^२ प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीकर्ण-श्रीसिद्धराजचरित्र-
वर्णने^३ नाम तृतीयः प्रकाशः ॥ ग्रंथाग्र ५७४ ॥

(अत्र P प्रतौ निम्नलिखिताः श्लोका अधिकाः प्राप्यन्ते—)

{ तदुपश्लोकनश्लोका यथा—

- [१०६] शिशुनापि शुनासीरवीरवृत्तिमतीयुषा । रूपा भुजिष्यतां नीताः पिशुना येन भूभुजः ॥
- 10 [१०७] अपारपौरुषोद्धारं खङ्गारं गुरुमत्सरः । सौराष्ट्रं पिष्टवानाजौ करिणं केसरीव यः ॥
- [१०८] असंख्यहरिसैन्येन प्रक्षिप्तानेकभूमृता । बद्धः सिन्धुपतिर्येन वैदेहीदयितेन वा ॥
- [१०९] अमर्षणं मनः कुर्वन् विपक्षोर्वीभृदुन्नतौ । अगस्त्य इव यस्तूर्णमणोर्राजमशोपयत् ॥
- [११०] गृहीता दुहिता तूर्णमणोर्राजस्य विष्णुना । दत्तानेन पुनस्तस्मै भेदोऽभृदुभयोरयम् ॥
- [१११] द्विपां शीर्षाणि लूनानि दृष्ट्वा तत्पादयोः पुरः । चक्रे शाकम्भरीशोऽपि शङ्कितः प्रणतं शिरः ॥
- 15 [११२] मालवस्वामिनः प्रौढलक्ष्मीपरिवृढः स्वयम् । समित्यपरमारो यः परमारममारयत् ॥
- [११३] क्षिप्त्वा धारापतिं राजशुकवत्काष्ठपञ्जरे । यः काष्ठापञ्जरे कीर्तिराजहंसीं न्यवीविशत् ॥
- [११४] एकैव जगृहे धारा नगरी नरवर्मणः । दत्ता येनाश्रुधारास्तु तद्वधूनां सहस्रधा ॥
- [११५] धाराभङ्गप्रसङ्गेन यस्यासन्नस्य शङ्कितः । प्राचूर्णकमिषादण्डं महोदयपतिर्ददौ ॥
- [११६] सुधेव वसुधा लब्धुं वाञ्छिता येन विद्विषा । यस्योल्लसदसिर्वाहू राहूचक्रे तमाहवे ॥
- 20 [११७] जनेन मेने यः स्वामी कुमार इव शक्तिमान् । ताम्रचूडध्वजः सोऽभूत् किन्तु केकिध्वजः परः ॥
- [११८] येन विश्वैकवीरेण न स राजा जितो न यः । काष्ठा कापि न सा यस्य यशोभिः शोभिता न या ॥
- [११९] गणेशस्येव यस्याग्रपुष्करस्य वृषस्थितेः । आज्यसारः करस्योऽभूद् गौडो मोदकवन्नृपः ॥
- [१२०] श्मशाने यातुधानेन्द्रं वद्ध्वा वर्वरकाभिधम् । सिद्धराजेति राजेन्दुर्यो जज्ञे राजराजिषु ॥
- [१२१] रजोभिः समरोद्धूतैर्यत्पुरा मलिनीकृतम् । तत्पश्चात्कीर्तिकल्लोलैर्येन क्षालितमम्बरम् ॥
- 25 [१२२] महीमण्डलमार्तण्डे तत्र लोकान्तरे गते । श्रीमान् कुमारपालोऽथ राजा रञ्जितवान् प्रजाः ॥ }

§ AD आदर्शे एवेदं पद्यं लभ्यते । 1 P आदर्शे एवैयः शब्दः । † AD आदर्शे इयं पंक्तिः “संव० ११५० वर्षे उपविष्टो जयसिंहदेवः । तथा तेन राज्ञा वर्ष ४९. राज्यं कृतम् ।” एतादृशी लभ्यते । 2 P ०चार्याविःकृते । 3 AD श्रीकर्णश्रीसिद्धराज-योर्विचित्रचरित्रनानावदातवर्णने ।

[९. कुमारपालादिप्रबन्धः ।]

१२६) अथ परमार्हतश्रीकुमारपालप्रबन्धः' प्रारभ्यते—श्रीमदणहिलपुरपत्तने वृहति श्रीभीम-
देवे' साम्राज्यं प्रति'पालयति, श्रीभीमेश्वरस्य पुरे वैकुण्ठदेवीनाम्नी पण्याङ्गना पत्तनप्रसिद्धं गुण-
पात्रं रूपपात्रं च । तस्याः' कुलयोपितोऽप्यतिशायिनीं प्राज्यमर्यादां नृपतिर्विमृश्य' तद्वृत्तंपरी-
क्षानिमित्तं सपादलक्षमूल्यां धुरिकां निजानुचरैस्तस्यै ग्रहणके दापयामास । औत्सुक्यात्तस्या- 5
मेव निशि वहिरावासे प्रस्थानलग्नमसाधयत् । नृपो वर्षद्वयं यावन्मालवकमण्डले विग्रहाग्रहा-
त्तस्यौ । सा तु यकुलदेवी तद्वृत्तग्रहणकप्रमाणेन तद्वर्षद्वयं परिहृतसर्वपुरुषा शीललीलयैव तस्यौ ।
निस्सीमपराक्रमो भीमस्तृतीये' वर्षे स्वस्थानमागतो जनपरम्परया तस्यास्तां प्रवृत्तिमवगम्य"
तामन्तःपुरे न्यधात् । तदङ्गजो हरिपालदेवः, तत्सुतस्त्रिभुवनपालः, तत्पुत्रः कुमारपालदेवः । स
तु अविदितधर्मोऽपि कृपापरः परनारीसहोदरश्च । स तु सामुद्रिकवेदिभिः 'भवदनन्तरमयं नृपो 10
भविष्यती'ति सिद्धनृपो विज्ञासस्तस्मिन्हीनजातावित्यसहिष्णुतया विनाशावसरं सततमन्वेपया-
मास । स कुमारपालस्तं वृत्तान्तमीपद्विज्ञाय तस्मान्नृपतेः शङ्कमानमानसः तापसवेपेण निर्मित-
नानाविधदेशान्तरभ्रमणैः कियन्त्यपि वर्षाण्यतिवाह्य पुनः पत्तनमागतः । कापि मठे' तस्यौ ।

१२७) अथ श्रीकर्णदेवस्य श्राद्धावसरे श्राद्धालतया निमग्नितेषु सर्वेष्वपि तपस्विषु श्रीसिद्धराजः
प्रत्येकं तेषां तपस्विनां स्वयं पादौ प्रक्षालयन् कुमारपालान्नामस्तपस्विनः कमलकोमलौ चरणौ कर- 15
तलेन संस्पृश्य तद्वृद्धैरेखादिभिर्लक्षणे राज्याहं'स्यमिति निश्चलया दृशाऽपश्यत् । तद्विद्वितैस्तं
विरुद्धं बुध्यमानंस्तदेव वेपपरावर्त्तनं काकनाशं नष्टः । आलिंगनान्नः कुलालस्यालयं मृत्पात्राणा-
मापाके' रच्यमाने तदन्तर्निधाय तदानुपदिकेभ्यो राजपुरुषेभ्यो' रक्षितः । स क्रमात्ततः सञ्चरन्
तद्विलोकनाकुलेन राजलोकेन त्रासितः सन्निहितां दुर्गमां दुर्गभूमिमनवलोक्य कापि क्षेत्रे ध्वाङ्क- 20
रक्षकैः' क्रियमाणं'च्छिन्नकण्टकिशाखिशान्खानिचये समुपचीर्यमाने तं तदन्तर्निधाय तेषु स्वस्था-
नमागतेषु पदिकेन तत्रानीते पदे सर्वथा तत्रासम्भावनया कुन्ताग्रेण भेद्यमानेऽपि तस्मिन्मना-
साय व्यावृत्ते राजसैन्ये, द्वितीयेऽहनि क्षेत्राधिकृतैस्ततः स्थानाद्बुद्धतः पुरतः कापि प्रातरान्तर्ग-
जन् कापि तरुच्छायायां विश्रान्तः सन्, विलान्मूपकं मुग्धेन रूप्यनाणकमाकर्षन्तं निभृततया'
विलोक्य, यावदेकविंशसंख्यानि दृष्ट्वा पुनस्तेभ्य एकं गृहीत्वा तस्मिन्" विलं प्रविष्टे पाश्चात्यानि
तु सर्वाणि स गृहीत्वा यावन्निभृतीभवति तावत्स तान्यनवलोक्य तदन्तर्या विपेदे । स तच्छोक- 25
व्याकुलितमानसश्चिरं परितप्य पुरतो व्रजन्, कयापीभ्यवध्वा श्वशुरगृहात्पितृगृहं व्रजन्त्या, पथि
पाथेयाभावादिनत्रयं ध्रुत्क्षामकुक्षिर्भ्रातृवात्सल्यात्कर्पूरपरिमलशालिशालिकरम्येण सुहितीचक्रे ।

१२८) तदनु स विविधानि" देशान्तराणि परिभ्रमन्" स्तम्भतीर्थं महं० श्रीउदयनपात्रे' शम्बलं
याचिनुमागतः । तं पौषशालास्थितंमाकर्ष्य तत्रागते तस्मिन्नुदयनेन दृष्टः श्रीहेमचन्द्राचार्यः

1 P कुमारपालादिप्रबन्धः । 2 P भीमीमे । 3 AD 'प्रति' नास्ति । 4 D चउलादेवी० । 5 AD पत्तने । 6 B नाति । 7 D नाति । 8 P मित्तम्य । 9 B तद्वृत्तान्त० । 10 P 'वृत्तंये वर्षे' स्थाने 'वृत्ती' । 11 P भवपुष्टा ।
12 BP 'भ्रमण' नाति । 13 BP भीमदनादिभूयतेः भवतो मठे । 14 B मन्थमानः । 15 D पाके । 16 D नास्त्येव-
परं । 17 AD हेरापरकैः । 18 B क्रियमाणे । 19 B समुचीय० । 20 BP स्थानमाचिपु । 21 D निभृतया ह्या ।
22 AD नाति । 23 BP विविधान् देशान् । 24 BP 'भ्रम्य' । 25 AD शालापात्रागतः ।

प्राह—‘लोकोत्तराण्यस्याङ्गलक्षणानि । सार्वभौमोऽयं नृपतिर्भावी’ति । आजन्म दरिद्रोपद्रुततया तां वाचं यथार्थाममन्यमानेन तेन क्षत्रियेणासम्भाव्यमेतदिति विज्ञप्ते, ‘सं० ११९९ वर्षे कार्तिक-वदि (BP सुदि) २ रवौ हस्तनक्षत्रे यदि भवतः पद्माभिषेको न भवति तदाऽतःपरं निमित्ता-वलोकनसंन्यासः’ इति पत्रकमालिख्यैकं मन्त्रिणेऽपरं तस्मै समर्पयत् । अथ स क्षत्रियस्तत्क-
5 लाकौशलचमत्कृतमानसः ‘यद्यदः सत्यं तदा भवानेव नृपतिः, अहं तु त्वचरणरेणुः’ इति प्रतिश्रवं श्रावयन् ‘किं नो नरकान्तराज्यलिप्सया भवतु, कृतज्ञेन भवता वाक्यमिदमविस्मरता जिनशासनभक्तेन सततमेव भाव्यमि’ति तदनुशास्तिं शिरःशेखरीकृत्यापृच्छ्य च मन्त्रिणा सह गृहं प्राप्तः । स्नानपानाशनादिभिः सत्कृतः यथायाचितं पाथेयं समर्प्य प्रस्थापितो मालवकदेशं गतः । कुडङ्गेश्वरप्रासादे प्रशस्तिपट्टिकायाम्—

10 १७७. पुण्णे वाससहस्से सयम्मि वरिसाण नवनवइअहिए । होही कुमरनरिन्दो तुह विकमराय ! सारिच्छो ॥

इमां गाथामालोक्य विस्मयापन्नमानसो गूर्जरनाथं सिद्धाधिपं परलोकगतमवगम्य ततः प्रत्या-
वृत्तो विलीनशम्बलस्तस्मिन्नपि नगरे कस्यापि विपणिनो विपणौऽशनानन्तरं † तमेव वन्दीचकार ।
स तु व्याकुलतयाऽऽक्रन्दन्मिलिते नगरलोके द्वयोरपि निधनं⁹ निश्चित्य मम कृतकमूर्च्छां भवान-
नपनयतु इत्यभिहितस्तेन मतिवैभवेन प्रत्युज्जीवितमन्यस्तत्तथा कृत्वा तस्मादुपायाद् व्यपेतोऽ-
15 पायः[†] श्रीमदणहिल्लपुरमुपेत्य निशि कान्दविकापणे धनाभावाद्भुक्ततदशनो भगिनीपते राज-
कुलश्रीकान्हडदेवस्य सदनमासाद्य राजमन्दिरादागतेन तेन पुरस्कृत्यान्तर्नीतः । सद्भोजना-
दिभिः सुहितीभूतः सुष्वाप ।

१२९) प्रातस्तेन भावुकेन स्वसैन्यं सन्नह्य नृपसौधमानीयाऽभिषेकपरीक्षानिमित्तं प्रथममेकः
कुमारः पट्टे निवेशितः । तमुत्तरीयाञ्चलानप्यनावृण्वन्तमालोक्य तदपरो निवेशितः । ततस्तं यो-
20 जितकरसम्पुटं वीक्ष्य तस्मिन्नप्यप्रमाणीकृते श्रीकान्हडदेवानुज्ञातः कुमारपालः संवृतवसन ऊर्ध्वं
पवनं गृह्णन् सिंहासने उपविश्य कृपाणं पाणिना कम्पयन् पुरोधसा कृतमङ्गलः पश्चाशद्वर्षदेश्यः
सनिखाननिखनं श्रीमता कान्हडदेवेन पश्चाङ्गुम्बितभूतलं नमोऽकारि ।

१३०) स प्रौढतया देशान्तरपरिश्रमणनैपुण्येन राज्यशास्तिं स्वयं कुर्वन् राजवृद्धानामरो-
चमानस्तैः सम्भूय व्यापादयितुं व्यवसितः । सान्धकारगोपुरेषु न्यस्तेषु घातकेषु प्राक्तनशुभक-
25 र्मणा प्रेरितेन केनाप्याप्तेन ज्ञापितवृत्तान्तस्तं प्रवेशं¹⁰ विहाय द्वारान्तरेण वप्रं¹¹ प्रविश्य तानि
प्रधानान्यन्तकपुरीं प्राहिणोत् । स भावुकमण्डलेश्वरः शालकसम्बन्धाद्राज्यस्थापनाचार्यत्वाच्च
‘राज्ञो दुरवस्थामर्मणि जल्पति । पश्चाद्राज्ञोक्तं—‘हे भावुक ! राजपाटिकायां सर्वावसरे च
प्राक्तनदुरवस्थामर्मनर्म न भाषणीयं त्वया’ । अतः परमेवंविधं सभासमक्षं नो वाच्यं विजने तु
यदृच्छया वाच्यमि’ति राज्ञोपरुद्ध उत्कटतयाऽवज्ञावशाच्च ‘रे अनात्मज्ञ ! इदानीमेव पदौ

1 AD लोकोत्तराणि तदङ्गलक्षणानि वीक्ष्य । 2 AD भावीत्यादिदेश । 3 D सन्दिग्धतया मन्य० । 4 BP विज्ञप्तः ।
5 D अस्मिन्नगरे । † एतदन्तर्गतः पाठः D पुस्तके मूले नोपलभ्यते, पृष्ठाधोभागे पाठान्तरेण संगृहीतो विद्यते; परमसदीयेषु
सर्वेष्वुपदेशेषु मूल एवैष पाठः समुपलभ्यते । 6 P निध्यानं निध्याय । 7 Da तस्मादुपायात्पलायमानः । 8 AD राजश्री० ।
9 AD सौधे सह नीत्वा । 10 P प्रदेशं; B देशं । 11 P च । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने P आदर्शे ‘राजपाटिकायां सर्वावसरे
च प्राक्तनदुरवस्थामर्मभाषणेन उपांशुदेशे त्वया’ एतादृशः पाठः ।

लयजसी'ति भापमाणो मर्तुकाम औपधमिव तद्वचः पथ्यमपि न जग्राह । नृपस्तदाकारसंवरणे-
नाऽपन्हवं' विधायाऽपरस्मिन्दिवसे नृपसङ्केतितैर्मल्लैस्तदङ्गभङ्गं कृत्वा नेत्रयुगं' समुद्धृत्य च' तं
तदावासे प्रस्थापयामास ।

१७८. आदौ भयैवायमदीपि नूतं न तद्देहेनामवहेलितोऽपि ।

इति भ्रमादङ्गुलिपर्यणापि स्पृश्येत नो दीप इवावनीपः ॥

5

इति विमृशद्भिः समन्ततः सामन्तैर्भयभ्रान्तचित्तैस्ततः प्रभृति स नृपतिः प्रतिपदं सिपेवे ।

१३१) तेन राज्ञा पूर्वोपकारकर्तुः श्रीमदुदयनस्याङ्गजः श्रीवाग्भटदेवनामा महामात्यश्चक्रे ।
आलिङ्गनामा ज्यापान्प्रधानः, महं उदयनदेवश्च' ।

१३२) चाहङ्गनामा कुमारः श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नपुत्रः श्रीकुमारपालदेवस्याज्ञामवमन्यमानः
सपादलक्ष्मीयभूपतेः' पत्तिभावं बभार । तेन श्रीकुमारपालभूपालेन सह विग्रहं चिकीर्षुणा 10
तत्रत्यं सकलमपि सामन्तलोकं लञ्चोपचारदानादिना' स्वायत्तीकृत्य दुर्वारस्कन्धावारोपेतं
सपादलक्षक्षोणीपतिं सहादाय देशसीमान्तमागतः । अथ चौलुक्यचक्रवर्ती अभ्यमित्रीणतया
स्कन्धावारसमीपे निजं चमूसमूहं निवेशयामास । निर्णीते समरवासरे निष्कण्टके क्रियमाणे
सीमनि सञ्जीक्रियमाणायाम् चतुरङ्गसेनायां चउलिङ्गनामा पट्टहस्तिनो हस्तिपकः कस्मिन्नप्या-
गसि' नृपेणाकुड्यमाणः श्लोषादङ्गुशं तत्याज' । अथ सामलनामाऽमात्रगुणपात्रं महामात्रो 15
दुकूलवसुदानपूर्वकं तत्पदे नियोजितः सन् राज्ञा, स कलहपञ्चानननामानमनेकपं प्रक्षरितं
कृत्वा तदुपरि नृपासनं निवेश्य तत्र पट्टत्रिंशदायुधानि नियोजयन्सकलकलाकलापसम्पूर्णः'
कलापके चरणौ नियोज्य स्वयमारूढवान् । तदासनस्थचौलुक्यभूपालोऽपि सङ्ग्रामाधिकृतपुर-
पैरुत्थापनिकां कार्यमाणेषु सामन्तेषु "चाहङ्गकुमारभेदादाज्ञाभङ्गकारिणु-इति सैन्यविप्लव-
माकलय्य तं निपादिर्मेमादिदेश' । सम्मुखसेनायां सपादलक्षक्षितिपतिर्मतङ्गजङ्घ्रिसङ्केतादुप- 20
लक्ष्य विघटिते कटकचन्द्रे भयैवैकाकिना योद्धव्यमिति निर्णीय तेनाधोरणेन स्वं सिन्धुरं तत्स-
न्निधौ नेतुमादिशन्नपि तमपि तथाऽङ्कुर्वाणं विलोक्य 'कथं' त्वमपि विघटितोऽसी'त्यादिशंस्तेन
विज्ञपयांचक्रे- 'स्वामिन् । कलहपञ्चाननो हस्ती सामलनामा हस्तिपकश्च द्वयं युगान्तेऽपि न विघटते,
परं परस्मिन्कुम्भिकुम्भे चाहङ्गनामाकुमारस्तारध्वनिरधिस्तोऽस्ति यस्य हृक्षया हस्तिनोऽपि
भज्यन्ते' अतं उत्तरीयाञ्चलयुगलेर्न सिन्धुरश्रवणौ' पिधाय स निजं गजं प्रतिगजेन समं' संघ- 25
टयामास । अथ चाहङ्गः पूर्वमात्मसात्कृतं चउलिङ्गनामानमारोहकं जानन् कृपाणिकापाणिः श्री-
कुमारपालविनाशाशया, निजगजात्कलहपञ्चाननकुम्भे पदं ददानः तेन यन्त्रा पश्चात्कृते गजे स
भूर्मीपतितस्तलवर्गीयपदातिभिरधारि । तदनु चौलुक्यभूपतिना श्रीमदानाकनामा सपादलक्ष-
नृपः" शस्त्रसञ्चो भवे'त्यभिहितस्तन्मुखकमलं प्रति औचित्वाच्छिलीमुखं व्यापारयन् 'प्रधानः
क्षत्रियोसी'ति सोपहासश्चावया तं वञ्चयित्वा नाराचेन निर्भयं कुम्भीन्द्रकुम्भे पातयित्वा 30

1 P भयनदुःख । 2 P भयनदुःख । 3 D कः । 4 A उदयनदेवस्य पुत्र (D पुत्रो) चाहङ्गः । 5 P क्षितिपतेः ।
6 D इतिः । 7 BP केनापि भागमा नृपतिना । 8 BP उज्जायशार । 9 D पुण्ड्रः । 10 BP •परितृणं ।
11 B कण्टकः । 12 BP सान्निभे । 13 D •भारोदेशे पुत्रे गन्तुः । 14 D •पुण्ड्रानरः । 15 D नाति । 16 D
दपुण्ड्रः । 17 BP •पुण्ड्रः । 18 BP •भयनयोरेपितोष्य । 19 AD नाति । 20 BP 'नृपतिः' इत्येव ।

जितं जितमिति ब्रुवाणः स्वयं पोतं भ्रमयांचकार । इति सर्वेषां सामन्तानां सर्वानपि तुरङ्गमान्
स नृपतिराक्रम्य जग्राह ।

॥ इति चाहडकुमारप्रबन्धः ॥

१३३) तदनु चौलुक्यराज्ञा कृतज्ञचक्रवर्तिना आलिगङ्गुलालाय सप्तशतीग्राममिता विचित्रा
5 चित्रकूटपट्टिका ददे । ते तु निजान्वयेन लज्जमाना अद्यापि सगरा इत्युच्यन्ते । यैश्च छिन्नक-
पट्टकान्तरे प्रक्षिप्य क्षितिपो रक्षितस्तेऽङ्गरक्षकपदे प्रतिष्ठिताः ।

१३४) अथ¹ सोलाकनामा गन्धर्वोऽवसरे गीतकलया परितोषिताद्राज्ञः प्रसादे² षोडशाधिकं
द्रम्माणां शतं प्राप्य, तैः³ सुखभक्षिकां विसाध्य तथा⁴ बालकांस्तर्पयन् कुपितेन राज्ञा निर्वा-
सितः । ततो विदेशं गतस्तत्रत्यभूपतेर्गीतकलया अतुल्या⁵ रञ्जितात्प्रसादप्राप्तं गजयुगलमानी-
10 योपायनीकुर्वन्⁶ चौलुक्यभूपालेन सम्मानितः ।

१३५) कदाचित्कोऽपि वैदेशिकगन्धर्वो 'मुषितोऽस्मि मुषितोऽस्मी'ति तारं⁷ बुम्बारावं कुर्वाणः,
'केन मुषितोऽस्मी'ति राज्ञाभिहितो 'ममातुलया गीतकलया 'समीपागतेन, मया कौतुकाङ्गलन्य-
स्तकनकशृङ्खलेन' त्रस्यता मृगेण' इति विज्ञपयामास । तदनु भूपतिना समादिष्टः सोलाभिधानो
गन्धर्वराडोऽर्वामदन् स्फीतगीताकृष्टिविद्यया कनकशृङ्खलाङ्कितगलं⁸ मृगं नगरान्तः समानीय
15 तस्य भूपतेर्दर्शयामास ।

१३६) अथ तत्कलाकौशलचमत्कृतमानसः प्रभुः श्रीहेमाचार्यो गीतकलाया अवधिं पप्रच्छ ।
स तु शुष्कदारुणः पल्लवप्ररोहमवधिं विज्ञसवान् । 'तर्हि तत्कौतुकं⁹ दर्शये'त्यादिष्टः, अर्बुदाङ्गिरे-
र्विरहकनामानं वृक्षमाक्षेपादानाय्य तच्छुष्कशाखाखण्डं¹⁰ राजाङ्गणे कुमारमृत्तिकया¹¹ कृत्वा
निवेद्य¹² निजया नवगीतगीतकलया सद्यः प्रोल्लसत्पल्लवं तं निवेद्यन्, सनृपतीन् भट्टारकश्री-
20 हेमचन्द्रसूरीन्¹³ परितोषयामास ।

॥ इति¹⁴ वङ्कारसोलाकप्रबन्धः ॥

१३७) अथ कदाचित्सर्वावसरस्थितश्चौलुक्यचक्रवर्ती¹⁵ कौङ्कुणदेशीयमल्लिकार्जुनाभिधानराज्ञो
मागधेन "राजपितामह" इति विरुदमभिधीयमानमाकर्ण्य तदसहिष्णुतया सभां निभालयन्नृप-
चित्तविदा मन्त्रिणा¹⁶ऽम्बडेन योजितकरसम्पुटं दर्शयता चमत्कृतः, सभाविसर्जनानन्तरमञ्जलि-
25 बन्धस्य कारणं पृच्छन्नेवमवादीत्¹⁷—'यदस्यां सभायां स कोऽपि सुभटो¹⁸ विद्यते यं प्रस्थाप्य
मिथ्याभिमानिनं चतुरङ्गनृपवन्नृपाभासं मल्लिकार्जुनं विनाशयामः—इत्याशयविदा मया त्वदा-
देशक्षमेण चाञ्जलिवन्धश्चक्रे¹⁹ इति तद्²⁰विज्ञप्तिः समनन्तरमेव तं नृपं प्रति प्रयाणाय दलनायकी²¹-
कृत्य पञ्चाङ्गप्रसादं दत्त्वा समस्तसामन्तैः समं विससर्ज । स चानवच्छिन्नैः प्रयाणैः कुङ्कुणदेश-
मधिगम्य²² दुर्वारवारिपूरां कलविणिनाम्नीं सरितमुत्तरन् परस्मिन्कूले आवासेषु दीयमानेषु तं

1 BP Dc तस्य चौलुक्यराज्ञः पट्टाभिपेकानन्तरं स सोलाकनामा । 2 D नास्ति । 3 D तेन । 4 D नास्ति । † एत-
दन्तर्गतपाठस्थाने P त्रौ एतादृशः पाठः—'तन्निर्भर्त्सनया विदेशे गतः सकरेणुं करेणुं सकलया रञ्जितात्त्रत्यभूपतेर्लेब्ध्वा समानीय० ।'
5 B आदर्शे एवेदं पदं विद्यते । 6 P सांराविणं । 7-9 BP सामीप्यमुपेयुषा कौतुकार्पितगलशृङ्खलेन । 7 BP गलखेलकनक-
शृङ्खलं । 8 P तत्कौशलं । 9 AD शाखायाः काष्ठं । 10 BP ०मृत्तिकाकृत्वा०, B ०मृत्तिकाक्षिप्त्वा० । 11 P विन्यस्य ।
12 D द्वितीयः 'गीत' शब्दो नास्ति । 13 B हेमाचार्यान्; P हेमचन्द्राचार्यान् । 14 P वङ्कार; D अञ्जङ्कार । 15 P
नृपतिः । 16 P नास्ति । 17 D एवमूचे; P एवं तेन प्रोचे । 18 P नास्ति 'सुभटः' । 19 P बन्धोऽस्कारि । 20 'तद्'
नास्ति AD । 21 D दलमेकीकृत्य । 22 P आसाद्य ।

इति महाकविप्रणीतत्वात्परलोकसमारचनाय भवद्भिः सह मैत्र्यमभिलषामीति व्याहरन्, अप्रतिषिद्धमनुमतमिति तस्य महर्षेः परीक्षितचित्तवृत्तिः श्रीमुखेन स नृपः स्वलनाकारिणां वेत्त्रिणां सर्वदूयकं ददौ ।

१३९) अथ तत्र गतायाते सञ्जायमाने सूरैर्गुणग्रामस्तवं कुर्वत्युर्वीपतौ पुरोध्या विरोधादा-
5 लिगः^९ प्राह-

१८२. विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो येऽन्येऽम्बुपत्राशिनस्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।

आहारं सघृतं पयोदधियुतं भुञ्जन्ति ये मानवास्तेषामिन्द्रियनिग्रहः कथमहो दम्भः समालोक्यताम् ॥

इति तद्ब्रचनानन्तरं हेमचन्द्रः प्राह^{१०}-

१८३. सिंहो बली द्विरदशकरमांसभोजी संवत्सरेण रतमेति किलैकवेलम् ।

पारापतः खरशिलाकणभोजनोऽपि कामी भवत्यनुदिनं वद कोऽत्र हेतुः ॥

तन्मुखमुद्राकारिणि प्रत्युत्तरेऽभिहिते सति, नृपप्रत्यक्षं केनापि मत्सरिणैते सिताम्बराः सूर्य-
मपि न मन्यन्ते^{११} इत्यभिहिते-

१८४. अधाम धामधामार्कं त्रयमेव हृदि^{१२} स्थितम् । यस्यास्तव्यसने जाते^{१३} त्यजामो भोजनं यतः ॥

इति प्रामाण्यनैपुण्याद्वयमेव सूर्यभक्ताः नैते तत्त्वतः । इति^{१०} तन्मुखवन्द्ये जाते कदाचिद्देवता-
15 वसरक्षणे सौधमागते मोहान्धकारधिकारचन्द्रे श्रीहेमचन्द्रे यशश्चन्द्रगणिना रजोहरणेनासनपटं
प्रमार्ज्यं कम्बले तत्र निहिते, अज्ञाततत्त्वतया किमेतदिति नृपेण पृष्टः प्राह-‘कदाचिदिह कोऽपि
जन्तुर्भवति तदावाधापरिहारायाऽसौ प्रयत्नः ।’ ‘यदा प्रत्यक्षतया जन्तुर्निरीक्ष्यते तदैवेदं युज्यते
नापरथा, वृथाप्रयासहेतुत्वादि’ति युक्तियुक्तां नृपोक्तिमाकर्ण्य तैः सूरिभिरभिदधे-‘भवतां गंज-
तुरगाद्या चमूः किं प्रतिनृपतिरिपावुपस्थिते क्रियते उत पूर्वमेव? यथायं राजव्यवहारस्तथा धर्म-
20 व्यवहारोऽपी’ति तद्गुणरञ्जितहृदा पूर्वप्रतिपन्ने राज्ये दीयमाने^{१४} सर्वशास्त्रविरोधहेतुत्वात्; यदाह-

१८५. राजप्रतिग्रहदग्धानां ब्राह्मणानां युधिष्ठिर ! । दग्धानामिव बीजानां पुनर्जन्म न विद्यते ॥

इदं पुराणोक्तम् । तथा च जैनागमः-

सन्निही गिहिमत्ते य रायपिण्डे किमिच्छए ।

इति [प्रभूक्तं श्रुत्वा^{१५}] तत्सम्बोधाच्चमत्कृतचित्तः श्रीपत्तनं प्राप^{१६} ।

25 १४०) भूपोऽन्यदा मुनिं^{१६} पप्रच्छ ‘कयापि युक्त्याऽस्माकमपि यशःप्रसरः कल्पान्तस्थायी
भवति?’ इति तदीयां गिरं श्रुत्वा ‘विक्रमार्क इव विश्वस्यानृप्यकरणात्, यद्वा श्रीसोमेश्वरस्य
काष्ठमयं प्रासादं वारिधिशीकरनिकरैरासन्नाम्भःशीर्णप्रायं युगान्तस्थायिकीर्त्तये समुद्धरे’ति
चन्द्रातपनिभया श्रीहेमचन्द्रगिरोल्लसन्मुदाम्भोधिर्नृपस्तमेव महर्षिं पितरं गुरुं दैवतं मन्यमानो
विजातीनितरद्विजान् निन्दन्, ततः प्रासादोद्वाराय तदैव दैवज्ञनिवेदितसुलग्नस्तत्र पञ्चकुलं
30 प्रस्थाप्य प्रासादप्रारम्भमचीकरत् ।

1 D अथाप्र० । 2 D सर्वसमयकं । 3 D ०जामिगः । 4 P विहाय नान्यन्यत्रेदं । 5 P क्षितिपति० । 6 Dc भजन्ते ।
7 P ०धामेव । 8 P सदा हृदि । 9 D ज्ञाते । 10 D नैते तन्मुखवाधे । 11 P विहाय नान्यत्रेदं पदं । 12 BP
वित्तीयमाणे । 13 P त्विनानान्यत्र । 14 P सन्तोषात् । 15 P प्राप्तः । 16 BP क्षमापतिः पप्रच्छ । 17 BP वारा-
रार्थि० । 18 BP उद्वेलसम्मदाम्भोधिः । 19 D विजाताति निरन्तरं द्विजान् ।

१४१) अन्यदा श्रीहेमचन्द्रस्य लोकोत्तरैर्गुणैः परिहृतहृदयो नृपो मन्त्रिः श्रीउदयनमिति पप्रच्छ-
 "यदीदृशं पुरुरपरं कस्मिन् समस्तवंशावतंसे वंशे समस्तपुण्यप्रवेशे देशे निःशेषगुणाकरे नगरे
 च¹ समुत्पन्नम्?" इति नृपादेशादनु स मन्त्री जन्मप्रभृति तच्चरित्रं पवित्रमित्यमाह-"अर्द्धाष्ट-
 मनामनि देशे धुन्धुकाभिधाने नगरे श्रीमन्मोहवंशे चाचिगनामा व्यवहारी सतीजनमतल्लिका
 जिनशासनशासनदैवीव तत्सधर्मचारिणी शरीरिणीव श्रीः² पाहिणीनाम्नी चामुण्डागोत्रजाया
 आर्चाक्षरेणाङ्कितनामा तयोः पुत्रश्चाङ्गदेवोऽभूत्³ । स चाष्टवर्षदेश्यः श्रीपत्तनात्तीर्थयात्राप्रस्थितेषु
 श्रीदेवचन्द्राचार्येषु धुन्धुकके श्रीमोहवसहिकायां देवनमस्करणाया प्राप्तेषु, सिंहासनस्थिततदीयनि-
 पयाया उपरि सवयोभिः शिशुभिः समं रममाणः सहसा निपसाद । तदङ्गप्रत्यङ्गानां जगद्विलक्ष-
 णानि लक्षणानि प्रेक्ष्य-अयं यदि क्षत्रियकुले जातस्तदा सार्वभौमचक्रवर्ती, यदि वणिग-विप्रकुले
 जातस्तदा महामाल्यः, चेद्दर्शनं प्रतिपद्यते तदा युगप्रधान इव कलिकालेऽपि⁴ कृतयुगमवतारयति-
 10 स⁵ आचार्य इति विचार्य तन्नगरवास्तवैर्व्यवहारिभिः⁶ समं तद्विप्सया चाचिगौकः⁷ प्राप्य तस्मि-
 न्श्चाचिगे ग्रामान्तरभाजि तत्पत्न्या विवेकिन्या स्वागतादिभिः परितोषितः श्रीसङ्घस्त्वपुत्रं
 याचितुमिहागत⁸ इति व्याहरन्, अथ सा हर्पाश्रूणि मुञ्चती खं रत्नगर्भं मन्यमाना, श्रीसङ्घस्तीर्थ-
 कृतां मान्यः, स मत्सूनुं याचते इति हर्पास्पदेऽपि विपादः । यतः-एतस्य⁹ पिता नितान्तमिध्या-
 दृष्टिः । तादृशोऽपि सम्प्रति ग्रामे नास्ति । अथ तैर्व्यवहारिभिस्त्वया दीयतामित्युक्ते¹⁰ स्वदोषो-
 15 चारणाय मात्रा द्वाक्षिण्यांदात्रगुणपात्रं पुत्रस्तेभ्यो गुरुभ्यो ददे । तदनन्तरं तथा श्रीदेवचन्द्र-
 स्मिरिति तदीयमभिधानमवोधि¹¹ । तैर्गुरुभिः स¹² शिशुः 'शिष्यो भविष्यसी?'ति पृष्टः, ओमित्यु-
 धरन् प्रतिनिवृत्तैः समं कर्णावत्यामाजगाम¹³ । स उदयनमन्त्रिगृहे तत्सुतैः समं बालधारकैः
 पाल्यमानो यावदास्ते तावता¹⁴ ग्रामान्तरादागतश्चाचिगस्तं वृत्तान्तं परिज्ञाय पुत्रदर्शनावधि-सं-
 न्यस्तसमस्ताहारस्तेपां गुरुणां नाम मत्वा कर्णावर्ती प्राप्तः । तद्गसतौ समागत्य कुपितः पिता
 20 ईपत्तानं प्रणामं । गुरुभिः सुतानुसारेणोपलक्ष्य विचक्षणतया विविधाभिरावर्जनाभिरावर्ज्य,¹⁵
 तत्रानीतेनोदयनमन्त्रिणा धर्मबन्धुबुद्ध्या निजमन्दिरे नीत्वा ज्यायःसहोदरभक्त्या भोजयांचक्रे ।
 तदनु चाङ्गदेवं सुतं तदुत्सङ्गे निवेश्य पञ्चाङ्गप्रसादसहितं दुकूलत्रयं प्रत्यक्षं लक्षत्रयं चोपनीय
 सभक्तिकमावर्जितः । तं प्रति चाचिगः प्राह-"क्षत्रियस्य मूल्ये अशीत्यधिकसहस्रम्, तुरगस्य
 मूल्ये पञ्चाशदधिकानि ससदशशतानि, अकिञ्चित्करस्यापि वणिजो मूल्ये नवनवतिकलभाः
 25 एतावता नवनवतिलक्षा भवन्ति । त्वं तु लक्षत्रयं समर्पयन्नौदार्यच्छद्मना कार्पण्यं प्राहुः कुरूपे ।
 मदीयः¹⁶ सुतस्तायदनर्घ्यो भवदीया च भक्तिरनर्घ्यतमा, तदस्य¹⁷ मूल्ये सा भक्तिरेवास्तु,¹⁸ शिव-
 निर्माल्यमिवास्पृश्यो मे द्रव्यैः सञ्चयः¹⁹ । इत्थं चाचिगे²⁰ सुतस्य स्वरूपमभिदधाने प्रमोदपूरित-

1 P अपहृतः । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने D पुत्रके 'एतादृशं पुरुरपरं समस्तवंशावतंसे देशे च समस्तगुणाकरे नगरे च कस्मि-
 न्समुत्पन्नं' इत्याः पाठः । 2 AD धुन्धुकनगरे । 3 D द्वितीयः 'शासन' शब्दो नास्ति । 4 BP लक्ष्मीः । 5 AD गोमन-
 योत्रायाः । 6 BP समजनि । 7 BP धीदय । 8 BP तुर्षुगोऽपि । 9 P ते आचार्याः । 10 D तन्नगरप्रवचनं ।
 11 BP चाचिगगृहं । 12 D श्रीमन्तः । 13 B उचरन्, P व्याहृते, D व्याहरन्तो । 14 AD नास्ति । 15 BP एत-
 स्यता । 16 BP स्वजैः । 17 BP अभिहिते । 18 BP 'द्वाक्षिण्यात्' नास्ति । 19 A अववोधि । 20 BP सोऽपि ।
 21 BP कर्णावर्ती भजे । 22 BP तावत् । 23 AB प्रणम्य । 24 D आवर्जितः । 25 BP भक्तिः सहस्रः । 26 D
 नास्ति । 27 AD मत्सुतः । 28 D तस्य । 29 AD भक्तिरस्य । 30 P व्रविणः । 31 P चाचिगे एवमभिदधाने ।

चित्तः स मन्त्री अकुण्ठोत्कण्ठतया तं परिरभ्य साधु साध्विति वदन् पुनः¹ प्राह—‘मम पुत्र-
तया समर्पितो योगिमर्कट इव सर्वेषां जनानां² नमस्कारं कुर्वन् केवलमपमानपात्रं भविता,
गुरूणां दत्तस्तु गुरुपदं प्राप्य वालेन्दुरिव त्रिभुवननमस्करणीयो³ जायते; अतो यथोचितं विचार्य
व्याहरे’त्यादिष्टः स ‘भवद्विचार एव प्रमाणमिति वदन्⁴ गुरूणां पार्श्वे⁵ नीतः । सुतं गुरुभ्योऽ-
दीदपत्⁶ । तदनु तस्य प्रव्रज्याकरणोत्सवश्चाचिगेन चक्रे । अथ कुम्भयोनिरिवाप्रतिमप्रतिभाभि-
रामतया समस्तवाङ्मयाभोधिसुष्टिन्धयोऽभ्यस्तसमस्तविद्यास्यानो हेमचन्द्र इति गुरुदत्तनाम्ना
प्रतीतः सकलसिद्धान्तोपनिषन्निषण्णधीः पद्त्रिंशता सूरिगुणैरलङ्कृततनुर्गुरुभिः सूरिपदेऽभि-
षिक्तः । इति मन्त्रिणोदयनेनोदितां हेमाचार्यजन्मप्रवृत्तिमाकर्ण्य नृपो मुमुदेतराम् ।

१४२) अथ श्रीसोमनाथदेवस्य प्रासादारम्भे खरंशिलानिवेशे सञ्जाते सति पञ्चकुलप्रहित-
वर्द्धापनीविज्ञसिकां नृपः श्रीहेमचन्द्रगुरोर्दर्शयन्—‘अयं प्रासादप्रारम्भः कथं निष्प्रत्यूहं प्रमा-
णभूमिमधिरोढां?’ इति पृथ्वीपरिवृढेनानुयुक्तः श्रीमान्किञ्चिदुचितं विचिन्त्य गुरूचिवान्—‘यदस्य
धर्मकार्यस्यान्तरायपरिहाराय ध्वजारोपं यावदजिह्मब्रह्मसेवा, अथवा मद्यमांसनियमो द्वयोरेक-
तरं किमप्यङ्गीकरोतु नृपतिः’ इत्यभिहिते⁷ तद्वचनमाकर्ण्य⁸ मद्यमांसनियममभिलपन्, श्रीनील-
कण्ठोपरि उदकं विमुच्य तमंभिग्रहं जग्राह । संवत्सरद्वयेन तस्मिन् प्रासादे कलशध्वजाधिरोपं याव-
न्निवृत्ते तं नियमं मुमुक्षुर्गुरुननुज्ञापयंस्तैरुच्ये—‘यद्यनेन निजकीर्त्तनेन सार्द्धमर्द्धचन्द्रचूडं प्रेक्षितुम-
र्हसि, तद्यात्रापयन्ते नियममोचनावसरः’ इत्यभिधायोत्थिते श्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रे⁹ तद्गुणैरुन्मील-
नीलीरागरक्तहृदयस्तमेकमेव संसदि प्रशशांस सः । निर्निमित्तवैरिपरिजनस्तत्तेजःपुञ्जमसहिष्णुः—
१८६. उज्वलगुणमभ्युदितं क्षुद्रो द्रष्टुं न कथमपि क्षमते । दग्ध्वा तनुमपि शलभो दीपं दीपाचिपं¹⁰ हरति ॥

इति न्यायात्पृष्टिमांसादनदोषमप्यङ्गीकृत्यं तदपवादानवीदीत्—‘यदयममन्दच्छन्दानुवृत्तिपरः
सेवाधर्मक्षुशलः केवलं प्रभोरभिमतमेव भाषते । यद्येवं न, तदा प्रातरुपेतः—‘श्रीसोमेश्वरया-
त्रायां भवान् सहागच्छतु—इति गदितः स परतीर्थपरिहारान्न तत्रागमिष्यतीत्यस्मन्मतमेव
प्रमाणम्।’ नृपस्तद्वाक्यमादृत्य प्रातरुपगतं श्रीहेमचन्द्राचार्यं श्रीसोमेश्वरयात्रार्थमत्यर्थमभ्यर्थयन्¹¹
सूरयः प्रोचुः—‘यद् बुभुक्षितस्य किं निमन्त्रणम्, उत्कण्ठितस्य किं केकारवश्रवणमिति लोकखडेस्तप-
स्विनामधिकृततीर्थाधिकाराणां को नाम नृपतेरत्र निर्वन्धः ।’ इत्थं गुरोरङ्गीकारे ‘किं भवद्योग्यं
सुखासनप्रभृति वाहनादि चलभ्यतामि?’तीरिते ‘वयं चरणचारेणैव सञ्चरन्तः पुण्यमुपालभामहे;
परं वयमिदानीमापृच्छय मितैर्मितैः प्रयाणकैः श्रीशत्रुञ्जयोज्जयन्तादिमहातीर्थानि नमस्कृत्य
भवतां श्रीपत्तनप्रवेशे मिलिष्यामः’ इत्युदीर्य तत्तथैव कृतवन्तः । नृपतेः समग्रसामग्र्या कति-
पयैः प्रयाणकैः श्रीपत्तनं प्राप्तस्य श्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रमिलनादतिप्रमुदितस्य सन्मुखागतेन गण्ड०
श्रीवृहस्पतिनाऽनुगम्यमानस्य महोत्सवेन पुरं प्रविश्य श्रीसोमेश्वरप्रासादसोपानेष्वक्रान्तेषु
भूपीठलुठनादनन्तरं चिरतरातुल्यायल्लुकानुमानेन गाढमुपगूढे सोमेश्वरलिङ्गे एते जिनादपरं देवतं

1 AD श्रीमानुदयनः । 2 P नास्ति । 3 ‘केवलं’ P नास्ति । 4 BP त्रिभुवननमस्यतां लभते । 5 B तदनु । 6 D
गुरुपार्श्वे । 7 P ददौ । 8 P सोमेश्वर० । 9 D शिखर० । 10 AD वर्द्धापनिकावि० । 11 P अधिरोहति । 12 एत-
त्पदद्वयस्थाने P ‘तच्छ्रुत्वा’ इत्येव । 13 D तं च । 14 D पद्त्रिंशद्गुणैः । 15 BP दीपाचिरपहरति । 16 BP उररी-
कृत्य । 17 BP अपवादमेव । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने AD आदर्शे ‘श्रीसोमेश्वरयात्रार्थमत्यर्थमभ्यर्थेत । राज्ञा तथाकृते’ एतादृशः
संक्षिप्तः पाठः ।

न नमस्कुर्वन्ती'ति मिथ्यादृग्वचसा भ्रान्तचित्तस्य श्रीहेमचन्द्रं प्रति एवंविधा गीराविरासीत्-
'यदि युज्यते तदैतैर्मनोहारिभिरुपहारैः श्रीसोमेश्वरमर्चयन्तु भवतः ।' तत्तथेति प्रतिपद्य सद्यः'
क्षितिपकोशादागतेन कमनीयेनोद्गमनीयेनालङ्कृततनुवृत्तिनिदेशाच्छ्रीवृहस्पतिना दत्तहस्ताव-
लम्बः प्रासाददेहलीमधिरुह्य किञ्चिद्विचिन्त्य प्रकाशं-¹'अस्मिन्प्रासादे कैलासनिवासी श्रीमहा-
देवः साक्षादस्तीति रोमाञ्चकञ्चुकितां तनुं विभ्राणो द्विगुणीक्रियतामुपहारः'² इत्यादिदृश्य शिवपु-⁵
राणोक्तदीक्षाविधिनाऽऽह्वाननावगुण्टनमुद्रामन्त्रन्यासविसर्जनोपचारादिभिः पञ्चोपचारविधिभिः
शिवमभ्यर्च्य तदन्ते-

१८७. यत्र तत्र समये यथा तथा योऽसि सोऽस्यभिधया यथा तथा ।

वीतदोषकल्पः स चेद्भवानेक एव भगवन्मोऽस्तु ते ॥

१८८. भवधीजाङ्करजनना रागाद्याः क्षयसुपगतता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा महेश्वरो वा नमस्तस्यै ॥ 10.

इत्यादिस्तुतिभिः सकलैराजलोकान्विते राज्ञि सविस्वयमवलोकमाने दण्डप्रणामपूर्वं स्तुत्वा
श्रीहेमाचार्यं उपरते सति, भूपतिः¹ श्रीवृहस्पतिना ज्ञापितपूजाविधिः समधिकवासनया शिवा-
र्चानन्तरं धर्मशिलायां तुलापुरुषगजदानादीनि महार्दानानि दत्त्वा² कर्पूरारात्रिकमुत्तार्य समग्र-
मपि³ राजवर्गमपसार्य तद्गर्भगृहान्तः प्रविश्य 'न महादेवसमो देवः, न मम तुल्यो नृपतिः, न
भवत्सहस्रो महर्षिरिति भाग्यवैभववशाद्यज्ञसिद्धे त्रिकसंयोगे बहुदर्शनप्रमाणप्रतिष्ठासन्दिग्धे⁴
देवतत्वे मुक्तिप्रदं देवतमस्मिंस्तीर्थं तथ्यया गिरा निवेदय'⁵ इत्यभिहितः श्रीहेमाचार्यः किञ्चि-
द्विया निध्याय नृपं प्राह-⁶'अलं पुराणदर्शनोक्तिभिः; श्रीसोमेश्वरमेव तव प्रत्यक्षीकरोमि, यथा
तन्मुखेन मुक्तिमार्गमवैपी'ति तद्वाक्यात्किमेतदपि⁷ जाघटीतीति विस्मयापन्नमानसे नृपे 'निश्चि-
तमत्र तिरोहितं देवतमस्त्येव । आवां तु गुरुक्तयुक्त्या निश्चलाचाराधकौ, तदित्थं द्वन्द्वसिद्धौ सुकरं
दैवतप्रादुःकरणम् । मया प्रणिधानं क्रियते⁸ भवता कृष्णागुरुत्क्षेपश्च कार्यः'⁹ । तदा परिहार्यो यदा¹⁰
त्र्यक्षः प्रत्यक्षीभूय निषेधयति ।' अथोभाभ्यामपि तथा क्रियमाणे धूमधूम्यान्धकारिते गर्भगृहे
निर्वाणेषु नक्षत्रमालादीप्रप्रदीपकेषु¹¹ आकस्मिके प्रकाशे द्वादशात्ममहसीव प्रसरति, नृपो नयने
सम्भ्रमादुन्मृज्य यावदालोकते तावज्जलाधारोपरि जाल्यजाम्बूनदशुतिं चर्मचक्षुषां दुरालोकमप्रति-
मरूपमसम्भाव्यस्वरूपं तपस्विनमद्राक्षीत् । तं पदाङ्गुष्ठात् प्रभृतिजटाजटावधि करतलेन संस्पृश्य
निश्चितदेवतावतारः पश्चाद्भुञ्जितावनितलं प्रणिपत्य भक्त्या¹² भूपतिरिति विज्ञपयामास-¹³'जग-²⁵
दीश ! भवदर्शनत्कृतार्थं दृशौ, आदेशप्रसादात्कृतार्थं श्रवणयुगलमि'ति विज्ञाप्य तूष्णीं स्थिते
नृपे¹⁴ मोहनिशादिनमुखात्तन्मुखादिति दिव्या गीराविरासीत्-¹⁵'राजन् ! अयं महर्षिः सर्वदेवता-
वतारः । अजिह्वपरब्रह्मवलोककरतलकलितमुक्ताफलवत्कालत्रयविज्ञातस्वरूपः । एतदुपदिष्ट
एवासन्दिग्धो मुक्तिमार्गः'¹⁶ इत्यादिदृश्य तिरोभूते भूतपतायुन्मनीभावं भजति¹⁷ भूपतौ, रेचितमा-
णायामपवनः श्लथीकृतासनबन्धः श्रीहेमचन्द्रो यां वद् 'राजन् !' इति वाचमुवाच, तावदिष्टदैवत-³⁰
सङ्केतात्पत्तराज्याभिमानः क्षितिघनः¹⁸ 'जीव ! पादोऽवधार्यतामि'ति व्याहृतिपरो¹⁹ विनयनत्र-

1 D नास्ति । 2 P नास्ति 'उद्गमनीयेन' । 3 P समस्तः । 4 P शिवार्चानन्तरं दण्डः । 5 D स नृपः । 6 BP
दानानि । 7 BP वितीर्थः । 8 AD 'अपि' नास्ति । 9 D अत्र सिद्धे । 10 D 'अपि' स्थाने 'इनि' । 11 BP एवं ।
12-13 D विना नान्यत्र । 14 D 'मालदीपकेषु' । 15 D भूमाद् । 16 D नास्ति । 17 P 'आमलकफलः' । 18 ABP
भजन् भूपतिः । 19 'यावद् राजन्' स्थाने—A 'यावद् राजानम्'; D वाजनम् । 20 P विना न । 21 D 'परे गुते' ।

मौलिर्यत्कृत्यमादिशेति व्याजहार । अथ तत्रैव नृपतेर्यावज्जीवं पिशित-प्रसन्नयोर्नियमं दत्त्वा ततः प्रत्यावृत्तौ क्षमापतीं श्रीमदणहिल्लपुरं प्रापतुः ।

१४३) श्रीजिनवदननिर्गमपावनीभिः शुद्धसिद्धान्तगीर्भिः प्रतिबुद्धो नृपः प र मा हं त विरुदं भेजे । तदभ्यर्थितः प्रभुः त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरितम्, विंशतिर्वीतरागस्तुतिभिरुपेतं पवित्रं श्रीयोगशास्त्रं रचयांचकार । प्रभोरादेशाच्चाज्ञाकारिष्वष्टादशदेशेषु चतुर्दशवत्सरप्रमितां सर्वभूतेषु सारिं निवारितवान् ।

[१२३] *सप्तर्षयोऽपि सततं गगने चरन्तो मोक्तुं क्षमा नहि मृगीं मृगयोः सकाशात् ।
जीयादसौ चिरतरं प्रभुहेमस्वरिरेकेन येन भुवि जीववधो निषिद्धः ॥

[१२४] *कलाकलापैः स्तुमहद्वं श्रीहेमचन्द्रम् (?)..... ।

ररक्ष दक्षः प्रथमः समग्रान् मृगान् यदन्यो मृगमेकमेव ॥

तैषु तेषु च देशेषु चत्वारिंशदधिकानि चतुर्दशशतानि विहारानां कारयामास । सम्यक्त्वमूलानि द्वादशत्रतान्यङ्गीकुर्वन्, अदत्तादानपरिहाररूपे तृतीयव्रते व्याख्यायमाने रुदतीवित्तदोषान् पापैकनिबन्धनान् ज्ञापितो नृपस्तदधिकृतं पञ्चकुलमाकार्यं द्वासप्ततिलक्षप्रमाणं तदायपट्टकं विपाठ्य सुमोच । तस्मिन्मुक्ते-

१८९. न यन्मुक्तं पूर्वं रघुनहुपनाभागभरतप्रभृत्युर्वीनाथैः कृतयुगकृतोत्पत्तिभिरपि ।
विमुञ्चन्कारुण्यात्तदपि रुदतीवित्तमधुना कुमारक्षमापाल त्वमसि महतां मस्तकमणिः ॥

इति विद्वद्भिः स्तूयमाने-

१९०. अपुत्राणां धनं गृह्णन् पुत्रो भवति पार्थिवः^४ । त्वं तु सन्तोषतो मुञ्चन् सत्यं राजपितामहः ॥

इति प्रभुरपि स नृपतिमनुमोदयांचके ।

१४४) अथ सुराष्ट्रादेशीयं सउंसरनामानं विग्रहीतुं श्रीमदुदयनमन्त्रिणं दलनायकीकृत्यं समस्तकटकवन्धेन समं [प्रस्थापयामास] स^१ श्रीवर्द्धमानपुरं प्राप्य श्रीयुगादिदेवपादान्निसुः पुरः प्रयाणकाय समस्तमण्डलेश्वरान्नभ्यर्थ्य स्वयं विमलगिरिमागतः । विशुद्धश्रद्धया श्रीदेवपादानां पूजादि विधाय यावत्पुरतो विधिवच्चैत्यवन्दनां विधत्ते तावन्नक्षत्रमालाया देदीप्यमानां दीपवर्तिमादाय मूषकः काष्ठमयप्रासादविले प्रविशन् देवाङ्गरक्षैस्त्व्याजितः । तदनु स मन्त्री समाधिभङ्गात्काष्ठमयदेवप्रासादविध्वंससाध्वसाच्च जीर्णोद्धारं चिकीर्षुः श्रीदेवपादानां पुरत एकभक्तादीनभिग्रहान् जग्राह । तदनु कृतप्रयाणः स्वं स्कन्धवारमुपेत्य तेन प्रत्यर्थिना समं समरे सञ्जायमाने परैः पराजिते नृपवले श्रीमदुदयनः स्वयमुत्तस्थौ । तदा तत्प्रहारजर्जरितदेहं आवासं^{१३} नीतः^{१४} सकरुणं क्रन्दन् स्वजनैस्तत्कारणं पृष्ठः-सन्निहिते मृत्यौ श्रीशत्रुञ्जय-शकुनिकाविहारयोर्जीर्णोद्धारवाञ्छया देवकरणं पृष्ठलग्नम्-मन्त्री प्राह । अथ तैः 'भवन्नन्दनौ वाग्भटाऽऽभटनामानौ गृहीताभिग्रहौ तीर्थद्वयमुद्धरिष्यतः-इत्यर्थे वयं प्रतिभुवः' इति तदङ्गीकारात्पुलकिताङ्गो धन्यमन्यः, अन्याराधनाकृते

1 ABD प्रसन्नानियमं । 2 'एकः क्षमायाः पृथिव्याः, अन्यः क्षान्तेः पतिः'-D टिप्पणी । * एतत्त्वद्यद्वयं P प्रतावेव लभ्यते ।
† अस्य पद्यस्यायं पूर्वार्द्धः खण्डितरूप एवोपलब्धः । 3 P आहूय । 4 P भूपतिः । 5 B सउसर; P सुसर; D हुंवर ।
6. B. दलमादायैकीकृत्य । 7 D विहाय नान्यत्रेदं पदम् । 8 D सोपि । 9 D प्राविशत् । 10 D विध्वंससमयात् । 11 D समुत्तस्थौ । 12 BP शरीरः । 13 BP आवासान्; A आवासे । 14 D नीते ।

स मञ्ची कमपि चारित्रिणमन्वेपयामासं । तस्मिन्ननुपलभ्यमाने कमपि वण्ठं तद्वेपमानीय निवे-
दिते, मञ्ची तदङ्गी¹ ललाटेन परिस्पृशन् तत्समक्षं दशशाऽऽराधनां विधाय श्रीमानुदयनः परलोकं
प्राप । वण्ठस्तु चन्दनतरोरिव तद्वासनापरिमलेन क्षुद्रद्रुमवद्वासितोऽनशनप्रतिपत्तिपूर्वकं रैवतके
जीवितान्तं चकार ।

१४५) अथाणहिल्लपुरं प्राप्तैस्तैः खजनैस्तं वृत्तान्तं ज्ञापितौ वाग्भटाम्रभटौ तानेवाभिग्रहान् 5
गृहीत्वा जीर्णोद्धारमारेभाते । वर्षद्वयेन श्रीशत्रुञ्जये प्रासादे निष्पन्ने उपेत्यागतमानुषेण वर्द्धापनि-
कायां याच्यमानायां पुनरागतेन द्वितीयेन पुरुषेण 'प्रासादः स्फुटित' इत्युचै⁶ । ततस्तत्रपुप्रायां
गिरं निशम्य श्रीकुमारपालभूपालमापृच्छय महं० कपर्दिनि श्रीकरणसुद्रां नियोज्य तुरंगमाणां
चतुर्भिः सहस्रैः सह श्रीशत्रुञ्जयोपत्यकां प्राप्य खनाम्ना⁷ बाहडपुरनगरं⁸ निवेशयामास । सत्रमे
प्रासादे पवनः प्रविष्टो न निर्यातीति स्फुटनहेतुं शिल्पिभिर्निर्णीयोक्तम्, भ्रमहीने तु⁹ प्रासादे 10
निरन्वयतां¹⁰ च विमृश्याऽन्वयाभावे धर्मसन्तानमेवास्तु; पूर्वोद्धारकारिणां श्रीभरतादीनां पङ्क्तौ
नामास्तु-इति तेन मञ्चिणा दीर्घदर्शिन्या बुद्ध्या विभाव्य भ्रमभित्योरन्तरालं शिलाभिर्निश्चितं
विधाय वर्षत्रयेण निष्पन्ने प्रासादे कलशदण्डप्रतिष्ठायां श्रीपत्तनसङ्घं¹¹ निमन्त्रणापूर्वमिहानीय
महता महेन सं० १२११* वर्षे ध्वजाधिरोपं मञ्ची कारयामास । शैलमयविम्बस्य मम्माणीयख-
नीसत्कपरिकरमानीय निवेशितवान् । श्रीबाहडपुरे नृपतिपितुर्नाम्ना श्रीत्रिभुवनपालविहारे श्री- 15
पार्श्वनाथं स्थापितवान् । तीर्थपूजाकृते च चतुर्विंशत्यारामान्नगरपरितो वप्रं देवलोकस्य त्रासवा-
सादि दत्त्वा चैतत्सर्वं कारयामास । अस्य तीर्थोद्धारस्य व्यये-

१९१. पटिलर्क्षयुता कोटी व्ययिता यत्र मन्दिरे । स श्रीवाग्भटदेवोऽत्र वर्ण्यते विवुधैः कथम् ॥

॥ इति श्रीशत्रुञ्जयोद्धारप्रबन्धः ॥

१४६) अथ विश्वविश्वैकसुभटेन श्रीआन्नभटेन पितुः श्रेयसे भृगुपुरे श्रीशकुनिकविहारप्रासा- 20
दप्रारम्भे खन्यमाने गर्त्तापुरे नर्मदासान्निध्यादकस्मान्मिलितायां भूमौ छादितेषु¹² कर्मकरेषु कृपा-
परवशतयात्मानमेवामन्दं निन्दन् सकलत्रपुत्रस्तत्र श्रम्पामदात् । तत्साहसातिशयात्तस्मिन्प्र-
त्युहे निराकृते शिलान्यासपूर्वं समस्तप्रासादे निष्पन्ने कलशदण्डप्रतिष्ठावसरे समस्तनगरसङ्घा-
न्निमन्त्रणपूर्वं तत्रानीय यथोचितमशनवस्त्राभरणादिसन्मानैः सन्मान्य समस्तेषु¹³ यथागतं
प्रहितेषु, आसन्ने लग्ने सञ्जायमाने भट्टारकश्रीहेमचन्द्रस्तरिपुरस्सरं सनृपतिं श्रीमदणहिल्लपुरसङ्घं 25
तत्रानीयातुल्यंवात्सल्यादिभिर्भूषणादिदानैश्च सन्तर्प्य ध्वजाधिरोपाय सञ्चरन्नर्थिभिः¹⁴ 'स्वमन्दिरं
मुपितं कारयित्वा श्रीसुव्रतप्रासादे ध्वजं महाध्वजोपेतमध्यारोप्य ह्योत्कर्षात्तत्रानालस्यं लास्यं
विधाय तदन्ते भूपतिनाऽभ्यर्थितं आरात्रिकं गृह्णन् तुरङ्गं दारभट्टाय दत्त्वा¹⁵ राजा स्वयं कृततिल-
कावसरः¹⁶ द्वासप्तत्या सामन्तैश्चामरपुष्पवर्षादिभिः कृतसाहाय्यस्तदात्वागतायं बन्दिने कृतक-
ङ्कणवितरणो बाहुभ्यां धृत्वा यलात्कारेण नृपेणावतार्यमाणारात्रिकमङ्गलप्रदीपः श्रीसुव्रतस्य च 30

1 BP उच्यते । 2 A उच्यते । 3 BP 'ततः' नास्ति । 4 P चतुःसहस्रैरथैः; B तुरंगमचतुर्भिः सहस्रैः । 5 B
नाम्नि । 6 BP बाहडपुरमिति नगरं न्यास्यत् । 7 AD च । 8 D निरवयतां । * A सं० ९५; Da-b सं० ११९५ ।
9 AB सप्तपटिलक्षः; P सप्तलक्षः । 10 D बाधितेषु । 11 D 'समस्त' नास्ति । 12 A समन्तेषु; D सामन्तेषु । 13 BD
०भणुत् । 14 D स्वयं स्वं मन्दिरं । 15 P द्वितीयं । 16 AD ०वसरे । 17 B ०स्वागतव्य; D ०भ्यागवाय ।

गुरोश्चरणौ प्रणम्य साधर्मिकवन्दनापूर्वं नृपतिं सत्वरारात्रिकहेतुं पप्रच्छ । 'यथा द्यूतकारो द्यूतर-
सातिरेकाच्छिरःप्रभृतीन् पदार्थान् पणीकुरुते तथा भवानप्यतः परमर्थिप्रार्थितस्त्यागरसातिरे-
काच्छिरोऽपि तेभ्यो ददासी'ति नृपेणादिष्टे 'तल्लोकोत्तरचरित्रेणापहतहृदया विस्मृताजन्ममनु-
ष्यस्तुतिनियमाः श्रीहैमाचार्याः-

5 १९२. किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः । कलौ चेद्भवतो जन्म कलिस्तु कृतेन किम् ॥

-इत्थमात्रभटमनुमोद्य क्षमापती यथागतं जग्मतुः ।

१४७) अथ तत्रागतानां प्रभूणां श्रीमदात्रभटस्याकस्मिकदेवीदोषात्पर्यन्तदशांगतस्यापृच्छन-
विज्ञप्तिकायासुपागतायां सत्यां तत्कालमेव-तस्य महात्मनः प्रासादशिखरे नृत्यतो मिथ्यादृशां
देवीनां दोषः सञ्जातः-इत्यवधार्य प्रदोषकाले यशश्चन्द्रतपोधनेन समं खेचरगल्योत्पत्य निमेषमा-
10 त्रादलङ्कृतभृगुपुरपरिसरभुवः प्रभवः सैन्धवां देवीमनुनेतुं कृतकायोत्सर्गास्तया जिह्वाकर्षणादव-
गणनास्पदं नीयमाना, उदूखले शालितन्दुलान्प्रक्षिप्य यशश्चन्द्रगणिना प्रदीयमाने मुशलप्रहारे
प्राक् प्रासादः^४ कम्पितः, द्वितीये प्रहारे दीयमाने^५ सा देवीमूर्तिरेव स्वस्थानादुत्पत्य 'वज्रपाणिवज्र-
प्रहारेभ्यो रक्ष रक्ष' इत्युच्चरन्ती प्रभोश्चरणयोर्निपपात । इत्थमनवद्यविद्यावलात्तन्मूलानां मिथ्या-
दृग्व्यन्तराणां दोषं निगृह्य श्रीसुव्रतप्रासादमाजग्मुः^७ ।

15 १९३. संसारार्णवसेतवः शिवपथप्रस्थानदीपाङ्कुरा विश्वालम्बनयष्टयः परमंतव्यामोहेकेतूद्गमाः ।

किं वासाकमनोमतङ्गजदृढालानैकलीलाजुपत्नायन्तां नखरश्मयश्चरणयोः श्रीसुव्रतस्वामिनः ॥

इति स्तुतिभिः श्रीमुनिसुव्रतमुपास्य श्रीमदात्रभटमुल्लाघस्त्वानेन पदूकृत्य यथागतमागुः । श्रीमदु-
द्यनचैत्ये शकुनिकाविहारे घटीगृहे राज्ञा कौङ्कणनृपतेः कलशत्रितयं स्थानत्रये न्यास्यत् ॥

॥ इति श्रीराजपितामह-आत्रभटप्रबन्धः ॥

20 १४८) अथान्यस्मिन्नऽवसरे कुमारपालं नृपतिः पाण्डित्यलिप्सया कपर्दिमन्त्रिणोऽनुमतेन
भोजनानन्तरक्षणे केनापि विदुषा वाच्यमाने कामन्दकीयनीतिशास्त्रे-

१९४. पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः । विकलेऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥

वाक्यमिदमाकर्ण्य नृपतेर्मेघ ऊ प म्या इति कुमारपालभूपालेनाभिहिते सर्वेष्वपि सामाजिकेषु
न्युञ्जनानि कुर्वाणेषु तदा कपर्दिमन्त्रिणमवाङ्मुखं वीक्ष्य,^{१२} एकान्ते नृपपृष्ठ एवमवादीत्-'ऊ प
25 म्या शब्दे स्वामिना स्वयमुच्चरिते सर्वव्याकरणेषु अपप्रयोगे^{१३} एभिश्छन्दानुवर्तिभिर्न्युञ्जनानि
क्रियमाणे मम द्वेषाऽप्यवाङ्मुखत्वं^{१४} समुचितम् । तथा वरमराजकं विश्वं^{१५} न तु सूखौ राजेति प्रती-
पभूपालमण्डलेष्वपकीर्तिः प्रसरति । अतोऽस्मिन्नर्थे उपमानं^{१६} उपमेयं^{१७} औपम्यं उपमा-इत्याद्याः
शब्दाः शुद्धा' इति तद्वचनानन्तरं राज्ञा शब्दव्युत्पत्तिज्ञानहेतवे पञ्चाशद्वर्षदेश्येन^{१८} कस्याप्युपा-

1 P त्वमपि । 2 ABD भवलो० । 3 AD दशामागतस्य० । 4 AD प्रासादप्रकम्पः । 5 D नास्ति । 6 AD वज्रपाणिप्रहा० । 7 P आसेदीवांसः । 8 P परपथ० । † इतोऽग्रे Da 'एवं शकुनिकाविहारोद्धरे कोटिद्वयं व्ययितम् ।' एतदधिकं वाक्यं विद्यते । 9 P श्रीमदात्रभटः । 10 AD कुमारपालनामा । 11 D ०नन्तरं क्षणं । 12 BP आलोक्य । 13 D ०व्याकरणेष्वेतद्व्ययोगापेतेषु छन्दानु० । 14 D द्वेषाऽवाङ्मुखत्वमुचितं । 15 P भुवनं । 16 P विना न । 17 P नास्ति । 18 D नास्त्येतत्पदम् ।

ध्यायस्य समीपे मातृकापाठात्प्रभृति शास्त्राप्यारभ्यैकेन वपेण वृत्तिकाव्यत्रयमधीतम् । विचारचतुर्मुखमिति विरुदमर्जितम् ।

॥ इति विचारचतुर्मुखश्रीकुमारपालाध्ययनप्रबन्धः* ॥

१४९) कस्मिन्नप्यऽवसरे विश्वेश्वरनामा कविर्वाराणस्याः श्रीपत्तनमुपागतः प्रभुंश्रीहेमसूरीणां संसदि प्राप्तः । तत्र कुमारपालनृपतौ विद्यमाने सः—

१९५. पातु वो हेमगोपालः कम्बलं दण्डमुद्रहन् ।

इति भणित्वा विलम्बमानो नृपेण सक्रोधं निरैक्ष्यत* ।

पद्दर्शनपशुग्रामं चारयन् जैनगोचरे ॥

इत्युत्तरार्द्धपरितोषितसमाजलोकः श्रीरामचन्द्रादीनां समस्यां समर्पयामास—

१९६. व्यापिद्धा नयने मुखं च रुदती खे गार्हिते कन्यका नैतस्याः प्रसूतिद्वयेन सरले शक्ये पिधातुं दृश्या । 10

सर्वत्रापि च लक्ष्यते मुखशशिज्योत्स्नावितानैरियमित्यं मध्यगता सखीभिरभितो दग्मीलनाकेलिषु ॥

व्यापिद्धा० । इति श्रीकपर्दिना महामालेन पूरितायां समस्यायां पञ्चात्कविः* पञ्चाशत्सहस्रमूल्यं निजं प्रैवेयकं श्रीकपर्दिनः कण्ठे 'श्रीभारत्याः पदम्' इत्युच्चरन्निवेशयामास । अथ तद्वैदग्ध्यचमत्कृतेन नृपतिना स्वसंनिधौ स्थाप्यमानः—

१९७. कथाशेषः कर्णोऽजनि जनकृशा काशिनगरी सहर्षं हेपन्ते हरिहरिति हम्मीरहरयः । 15

सरसत्याश्लेषप्रवणलवणोदप्रणयिनि प्रभासस्य क्षेत्रे मम हृदयमुत्कण्ठितमदः ॥

इत्युक्त्वाऽऽश्चर्यं नृपसत्कृतः स यथास्थानमगात् ।

१९०) कदाचिद्देवश्रीकुमारविहारे नृपाहृताः प्रभवः श्रीकपर्दिना दत्तहस्तावलम्बा यावत्सोपानमारोहन्ति तावन्नर्त्तक्याः कञ्चुके गुणमाकृष्यमाणं विलोक्य श्रीकपर्दी—

१९८. सोहगिउ सहिकञ्चुयउ जुत्तउ ताणुं करेइ । 20

एवमुक्त्वा यावद्विलम्बते

पुट्टिहिं पच्छइ तरुणीयणुं* जसु गुणगहणु करेइ ॥

इति श्रीप्रमुपादैरुत्तरार्द्धमपरि ।

१५१) कदाचित्प्रत्यूषे श्रीकपर्दिमञ्ची प्रणामानन्तरं श्रीसूरिभिर्हस्ते किमेतदिति पृष्टः स प्राकृतभाषया ह र ड इ इति विज्ञपयामास । प्रभुभिरुक्तम्—'किमद्यापि?' अनर्हितप्रतिभतया तद्वचन-25 च्छलमाकलय्य कपर्दिनोक्तम्—'इदानीं तु न ।' कुतोऽन्योऽप्योऽभूत्, मात्राधिकश्च । हर्षाशुभ्र-पूर्णदशः प्रभवः श्रीरामचन्द्रप्रभृतिपण्डितानां पुरस्तात्तद्यातुरीं प्रशशंसुः । तैरज्ञाततत्त्वं किमिति पृष्टो ह र ड इ इति शब्दच्छलेन हकारो रडइ; अस्माभिरुक्तम्—'किमद्यापि?' इत्यभिहितमात्रेण यच्चस्तत्त्वविदाऽनेन नेदानीमुक्तम् । यतः पुरा मातृकाशान्त्रे हकारः प्रान्ते पश्यते अत एव रडइ; सान्प्रतं त्वसप्तमनि प्रथमस्तथा मात्राधिकश्च । 30

॥ इति ह र ड इ प्रबन्धः* ॥

* इति पुराणप्रबन्धः । इत्येव P आदौ । 1 B शान्तात्माः । 2 BP उपेयः । 3 D 'प्रभु' नास्ति । 4 JB इतिः; P इतिः । 5 BP नाम्नेनपदम् । 6 D *रुद्रागानो भारुद्रः । 7 P कषायः । 8 AD *कुमारपालविहारे । 9 D *जसु; P जसु । 10 B *जसु । 11 P तिता न । 12 AD भाहृ० । 13 BD परि० । 14 D नाम्नेनपदम् । * D पुच्छइ दृषेइ नामाङ्गुयः पारयं विद्वेने ।

१५२) कदाचित्^१ केनापि पण्डितेनोर्वशीशब्दे शकारस्तालव्यो दन्त्यो वेतिपृष्ठे यावत्प्रभवः किञ्चित्समादिशन्ति तावत्, जरौ शेते^२ उर्वशीति पत्रकं लिखित्वा श्रीकपर्दिना प्रभोरुत्सङ्गे सुक्तम् । तत्प्रामाण्यात्तालव्यशकारनिर्णयस्तदग्रे प्रभुभिरभिहितः ।

॥ इत्युर्वशीशब्दप्रबन्धः* ॥

5 १५३) अथान्यदा सपादलक्ष्मीराज्ञः कश्चित्सान्धिविग्रहिकः श्रीकुमारपालनृपतेः सभायामु-
पेतो^३ राज्ञा 'भवत्स्वामिनः कुशलमि'ति पृष्ठः । स मिथ्याभिमानी पण्डितमानी^४ च 'विश्वं लातीति
विश्वलस्तस्य च को विजयसन्देहः?' । राज्ञा प्रेरितेन श्रीमता कपर्दिना मन्त्रिणा-श्वलश्वल आशु-
गतौ इति धातोर्विरिव श्वलतीति नश्यतीति विश्वलः । अनन्तरं^५ प्रधानेन तन्नामदूपणं विज्ञप्तः
स राजा विग्रहराज इति पण्डितमुखान्नामं वभार । परस्मिन्वर्षे स एव प्रधानः^६ श्रीकुमारपाल-
10 नृपतेः पुरो विग्रहराज इति नाम विज्ञपयन्, मन्त्रिणा श्रीकपर्दिना-विग्रो विगतनासिक एवं
विधो^७ ह-राजौ रुद्रनारायणौ कृतौ येन^८ इति । तदनन्तरं स नृपः कपर्दिना नामखण्डनभीरुः
कविवान्धव इति नाम वभार ।

१५४) अथान्यदा श्रीकुमारपालनृपपुरतः श्रीयोगशास्त्रव्याख्याने सञ्जायमाने पञ्चदशकर्मा-
दानेषु वाच्यमानेषु-

15

“दन्तकेशनखास्थित्वगरोम्णां ग्रहणमाकरे”

इति प्रभुकृते मूलपाठे पं० उदयचन्द्रं रोम्णां ग्रहणमिति भूयो भूयो वाचयन्तं प्रभुभिरिपिभेदं
पृष्ठे स “प्राणितूर्याज्ञानाम्” इति व्याकरणसूत्रेण प्राण्यज्ञानां सिद्धमेकत्वमिति लक्षणविशेषं
विज्ञपयन् प्रभुभिः श्लाघितो राज्ञा न्युच्छनेन^९ सम्भावितः^{१०} ।

॥ इति पं० उदयचन्द्रप्रबन्धः ॥

20 १५५) अथ कदाचित्स राजर्षिर्घृतपूरभोजनं कुर्वन् किञ्चिद्विचिन्त्य कृतसर्वाहारपरिहारः पवित्री-
भूय^{११} इति प्रभुं पप्रच्छ-‘यदस्माकं घृतपूराहारो युज्यते नवा?’ इति प्रभुभिरभिदधे-‘वणिग्ब्राह्म-
णयोर्युज्यते, कृताभक्ष्यनियमस्य क्षत्रियस्य तु न । तेन पिशिताहारस्यानुस्मरणं भवति ।’ इत्थमे-
वेति पृथ्वीपतिर्भिधाय पूर्वभक्षितस्याभक्ष्यस्य प्रायश्चित्तं^{१२} याचितवान्^{१३} । द्वात्रिंशद्दशानसंख्यया
एकस्मिन्^{१४} भिडबन्धे^{१५} द्वात्रिंशद्विहारान्कारयेति । राज्ञा तथाकृते, प्रभुदत्ते प्रतिष्ठा^{१६}लग्न्ये वटपद्रका-
25 न्निजप्रासादमूलनायकप्रतिष्ठां कारयितुं श्रीपत्तनमुपेयुषि- कान्दूनाम्नि व्यवहारिणि तन्नगरमुख्ये
प्रासादे तद्विम्बं मुक्त्वा यावदुपहारान्गृहीत्वा स पुनरुपैति तावन्नृपतेरङ्गरक्षकैर्निरुद्धे^{१७} द्वारि
अन्तः प्रवेशमलभमानः कियति काले व्यतिक्रान्ते उत्थितैर्द्वारपालकैर्व्यतीते प्रतिष्ठोत्सवे^{१८} स तत्र
प्रविश्य प्रभोः पादमूले लगित्वा सोपालम्भं भृशं^{१९} रुरोद । प्रभुभिरन्यथा दुरपनेयं तस्य दुःखं
विमृश्य रङ्गमण्डपाद्भिर्भूत्वा नक्षत्रचारेण स्वदत्तं^{२०} लग्नमुदितं व्योम्नि विलोक्य ‘कूटघटिका-
30 सम्बन्धेन नैमित्तिकेन यस्मिँल्लग्न्ये विम्बानि प्रतिष्ठापितानि तेषां वर्षत्रयमायुः । सम्प्रतितने लग्न्ये तु
प्रतिष्ठितं विम्बमिदं चिरायुरिति प्रभुभिरादिष्टम् । स तदैव प्रतिष्ठामकारयत्तत्प्रभूक्तं तथैव जज्ञे ।

॥ इत्यभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तप्रबन्धः ॥

1 AP तथा । 2 D उरुन् अश्रुते । 3 P सभामायातो । 4 P नास्त्येतत् पदम् । 5 D इत्येवं । 6 AD इति नाम ।
7 D प्रधानः पुरुषः । 8 AD एवं । 9 AD नास्ति । 10 D व्याख्यातं तदित्यवगम्य तदनन्तरं । 11 BP ‘अथ’ नास्ति ।
12-13 D नास्त्येतत्पदद्वयम् । 14 नास्त्येतत्पदं AD । 15-16 BP प्रायश्चित्ते याचिते । 17-18 D नास्ति । 19 AD
‘प्रतिष्ठा’ नास्ति । 20 B कान्दूडः । 21 P ०निरुद्धः । 22 D प्रतिष्ठाकाले । 23 AD ‘भृशं’ नास्ति । 24 ‘स्वदत्तं’ स्थाने AD स्व ।

१५६) मयापहते धने पुरा कश्चिन्मूपको मृतंस्तत्प्रायश्चित्ते राज्ञा याचिते तच्छ्रेयसे' प्रभुभिस्त-
न्नामाङ्कितो विहारः कारितः ।

१५७) तथा च कयापि व्यवहारिवध्वाऽज्ञातज्ञातिनामग्रामसम्बन्धया पथि दिनत्रयं बुभु-
क्षितो नृपतिः शालिकरम्येन सुहितीकृतस्तकृतज्ञतया तत्पुण्याभिवृद्धये करम्बकविहारं श्रीप-
त्तनेऽकारयत् ।

१५८) तथा यूकाविहारश्चैवम्-सपादलक्षदेशे कश्चिदविवेकी धनी' केशसंमार्जनावसरे प्रिया-
पतिंतां यूकां करतले सङ्गृह्य' पीडाकारिणीं तां तर्जयंश्चिरेण मृदित्वा व्यापदयामास । संनिहिते-
नामारिकारिपञ्चकुलेन स श्रीमदणहिल्लपुरे समानीय नृपाय निवेदितः । तदनु प्रभूणामादेशात्त-
द्वण्डपदे तस्य सर्वस्वेन तत्रैव यूकाविहारः कारितः ।

॥ इति यूकाविहारप्रबन्धः ॥

१५९) अथ स्तम्भतीर्थं सामान्ये सालिगवसहिकाप्रासादे यत्र प्रभूणां दीक्षाक्षणो बभूव तत्र
रत्नमयंविम्बालङ्कितो निरुपमो' जीर्णोद्धारः कारितः ।

॥ इति सालिगवसंहि-उद्धारप्रबन्धः ॥

१६०) अथ श्रीसोमेश्वरपत्तने कुमारविहारप्रासादे बृहस्पतिनामा गण्डः कामप्यरतिं कुर्वाणः
प्रभोरप्रसादाद्भृष्टप्रतिष्ठः श्रीमदणहिल्लपुरं प्राप्य पोढावश्यकेऽपि' प्रौढिं प्राप्तः' प्रभून् सिपेवे । 15
कदाचिच्चातुर्मासिकपारणके प्रभूणां पादयोर्द्वादशावर्त्तवन्दनाद्बु-

१९९. चतुर्मासीमासीचैव पदयुगं नाथ निकषा कषायप्रध्वंसाद्विकृतिपरिहारव्रतमिदम् ।

इदानीमुद्भिर्धैर्भिजचरणनिलोठितकलेर्जलक्लिन्नैर्धैर्गुणितिलक ! शुचिर्भवतु मे ॥

इति विज्ञपर्यस्तकालागतेन राज्ञा प्रसन्नान् प्रभून् विमृश्य स पुनरेव तत्पददानपात्रीकृतः ।

॥ इति बृहस्पतिप्रबन्धः ॥

१६१) अन्यदा सर्वायसरस्थितेन राज्ञा आलिगनामा बृह्प्रधानपुरुष इत्यष्टुच्छवत्-“यदहं
श्रीसिद्धनृपतेर्हीनः समानोऽधिको वा ?” तेन चाऽष्टलप्रार्थनापूर्वं 'श्रीसिद्धनृपतेरष्टनवतिर्गुणां द्वौ
दोषौ; स्वामिनस्तु द्वौ गुणौ तत्संख्या एव दोषाः' इति निवेदिते नृपतिर्दोषमये आत्मनि विरागं
दधानो यावच्छ्रिकां चक्षुषि क्षिपति तावत्तदा "तदादायविदा तेनेति व्यज्ञपि-“श्रीसिद्धनृपतेरष्ट-
नवतिर्गुणाः सङ्गामाऽसुभटता-श्रीलम्पटतादोषाभ्यां तिरोहितांः, कार्पण्यादयो भवद्दोषास्तु 25
समरशूरता-परनारीसहोदरतागुणाभ्यामपहुताः" इति तद्वचसा स पृथ्वीनाथः स्वस्यावस्यस्तस्यौ" ।

॥ इति आलिगप्रबन्धः ॥

१६२) अथ पुरा श्रीसिद्धराजराज्ये पाण्डित्ये स्पर्धमानो वामराशिनामा विप्रः प्रभूणां प्रति-
ष्ठानिष्ठां विशिष्टामसहिष्णुः-

1 BP पितृभः । 2 BP प्रायश्चित्तं परज्जति भूयेन विज्ञेते । 3 P घनपाद् । 4 A वृष्टः BP कल्पयद् । 5 D 'मय' नास्ति । 6 P नास्ति । 7 AD प्रमुदीशावगहिकया उदारः । 8 AD 'पि' नास्ति । 9 D प्राप्य । 10 D यापय । 11 P इदानीमन्युषः । 12 D बृहस्पतिगण्यस्य पुनः पददानप्रबन्धः । 13 AD वृद्धः । 14 AB अष्टुच्छवत् । 15 AD पत्न्यवतिः । 16 AD वृद्धायादनु दोषः । 17 BP शुचिर्भवति चक्षुर्नक्षिपति । 18 D कषयदातयः । 19 P निरुपमः । 20 P स्वस्यामपरामार ।

२००. यूकालक्षशतावलीवलवललोलोल्ललत्कम्बलो दन्तानां मलमण्डलीपरिचयाद्गुग्गुन्धरुद्धाननः ।

नासावंशनिरोधनाद्दिगिगणित्पाठप्रतिष्ठाऋचिः सोऽयं हेमडसेवडः पिलपिलत्खल्लिः समागच्छति ॥

इति तदीयममन्दं निन्दास्पदं वचनमाकर्णयान्तर्भूतण्यर्थवर्तर्जनापरं वचः प्रभुभिरभिहितम्-

‘पण्डित ! विशेषणं पूर्वमिति भवता किं^६ नाधीतम् ? अतः परं सेवडहेमड इत्यभिधेयमिति’

5 सेवकैः कुन्तपश्चाद्भागेन तदाहृत्य मुक्तः । श्रीकुमारपालनृपते राज्येऽशस्त्रो वध इति तद्वृत्ति-

च्छेदः कारितः । स ततः परं कणभिक्षया प्राणाधारं कुर्वाणः प्रभूणां पौषधशालायाः पुरतः

स्थितोऽनादिभूपतितपस्विभिरधीयमानं योगशास्त्रमाकर्णयः शठतयेदमपाठीत्-

२०१. आतङ्ककारणमकारणदारुणानां वक्त्रेण^{१०} गालिगरलं निरगालि येषाम् ।

तेषां जटाधरफटाधरमण्डलानां श्रीयोगशास्त्रवचनामृतमुज्जिहीते ॥

10 इति तद्वचसाऽमृतधारासारेण निर्वाणपूर्वोपतापास्तस्मै द्विगुणां वृत्तिं प्रसादीकृतवन्तः ।

॥ इति वामराशिप्रबन्धः ॥

१६३) अथ कदाचिच्चारणौ द्वौ सुराष्ट्रामण्डलनिलयौ दूहाविद्यया मिथः^{११} स्पर्धमानौ ‘श्रीहेमच-

न्द्राचार्येण यो व्याख्यायते सोऽपरस्य हीनोपक्षयं ददाती’ति प्रतिज्ञाय श्रीमदणहिल्लपुरं प्रापतुः ।

तदैकेन प्रभुसभागतेन-

15 २०२. लच्छि-वाणिमुहकाणि सा^{१३} पइं भागी मुह मरउं^{१४} । हेमस्वरिअत्थाणि^{१५} जे ईसर ते पण्डिया ॥

इत्युक्त्वा तूष्णीं^{१६} स्थिते तस्मिन्; श्रीकुमारविहारे आरात्रिकावसरानन्तरं प्रणामपरो नृपः
प्रभुणा दत्तपृष्ठिहस्तः क्षणं यावत्तिष्ठति; अत्रान्तरे प्रविश्य^{१७} द्वितीयश्चारणः-

२०३. हेम तुहाला कर मरउं^{१८} जिह^{१९} अच्चभुयंरिद्धि । जे चंपह हिद्धा मुहा तीहं उपहरी^{२०} सिद्धि ॥

इत्यनुच्छिष्टेन तद्वचसाऽन्तश्चमत्कृतो नृपतिरेतदेव भूयोभूयः पाठयामास । तेन^{२३} त्रिःकृत्वः पठिते

20 ‘किं पठिते पठिते लक्षं दास्यसी?’ ति विज्ञप्तस्तस्मै त्रिलक्षीं दापयामास ।

॥ इति^{२४} चारणयोः प्रबन्धः ॥

१६४) कदाचिच्छ्रीकुमारपालनृपतिः श्रीसङ्घाधिपतीभूय तीर्थयात्रां चिकीर्षुर्महता महेन श्रीदे-
वालयप्रस्थाने सञ्जाते सति देशान्तरादायातयुगलिकया ‘त्वां प्रति डाहलदेशीयकर्णनृपतिरुपै-

ती’ति विज्ञप्तः । खेदविन्दुतिलकितं ललाटं दधानो मन्निवाग्भटेन साकं साध्वसध्वस्तसङ्घाधिप-

25 त्यमनोरथः प्रभुपादान्ते स्वं निनिन्द । अथ तस्मिन्नृपतेः समुपस्थिते महाभये किञ्चिदवधार्य

‘द्वादशे यामे भवतो निवृत्तिर्भविष्यती’त्यादिश्य विसृष्टो नृपः किंकर्तव्यतामूढो यावदास्ते

तावन्निर्णीतवेलायां समागतयुगलिकया ‘श्रीकर्णो दिवं गत’इति विज्ञप्तः । नृपेण ताम्बूलमुत्स-

जता^{२५} कथमिति पृष्ठौ तावूचतुः-‘कुम्भिकुम्भस्थलस्थः श्रीकर्णः निशि प्रयाणं कुर्यन्निद्रामुद्रितलो-

चनः कण्ठपीठप्रणयिना सुवर्णशृङ्खलेन प्रविष्टन्यग्रोधपादपेनोल्लम्बितः पञ्चतामञ्चितवान् । तस्य

1 D ० हसत्- । 2 D विरोध० । 3 B ० गिणिगिणित्वाप्रतिष्ठास्थितिः; D ० गणिगिणित्पादप्रतिष्ठा० । 4 AD ० भूता-
मर्षवत् । 5 BP अभिधे । 6 P नास्ति । 7 D विहाय नास्त्यन्यत्र । 8 D ‘तद्’ नास्ति । 9 D आनादि० । 10 D
वक्त्रेषु । 11 P वचनामृत० । 12 AD नास्ति । 13 B ए पइं; D ए यइं । 14 D भरउं । 15 D अच्छीणि । 16 D
अभ्यर्णं । 17 P नास्ति । 18 D भरउं । 19 AD जाहं । 20 AD अच्चभू० । 21 AD ताहं । 22 B उप्पहरी;
P उप्पहरइं । 23 D ततः । 24 D सौराष्ट्रचारणयोः । 25 AD उत्सृज्य ।

संस्कारानन्तरमायां प्रचलितावि'ति ताभ्यां विज्ञप्ते तत्कालं पौषधवेद्मनि समागतो नृपः प्रशं-
सापरः कथं कथमप्यपवार्यं द्वासप्ततिमहासामन्तैः समं समस्तसङ्घेन च प्रभुणा द्विधोपदिश्य-
मानवर्त्मां घुन्धुक्कनगरे प्राप्तः । प्रभूणां जन्मगृहभूमौ स्वयं कारितसप्तदशहस्तप्रमाणे झोलिका-
विहारे प्रभावनां विधित्सुर्जातिपिशुनानां द्विजातीनामुपसर्गमुदितं वीक्ष्य तान् विपयताडितान्
कुर्वन् श्रीशत्रुञ्जयतीर्थमाराधयामासं । तत्र "दुक्खक्खओ कम्मक्खओ" इति प्रणिधानदण्डक- 5
मुचरन् देवस्य पार्श्वे विविधप्रार्थनावसरे-

२०४. इकह कुल्लह माटि सामीउ 'देयइ सिद्धिसुहु । तिणिसउं' केही साटि कंठरे भोलिम जिणवरह ॥

इति चारणमुचरन्तं निशाम्य नवकृत्वः पठितेन नवसहस्रांस्तस्यै नृपो ददौ । तदनन्तरमुज्जयन्त-
सन्निधौ गते तस्मिन्नऽकस्मादेव पर्वतकम्पे सञ्जायमाने श्रीहेमचन्द्राचार्या नृपं प्राहुः- 'इयं छत्र-
शिला युगपदुपेतयोरुभयोः' पुण्यवतोरुपरि निपतिप्यतीति वृद्धपरंपरा' । तदावां पुण्यवन्तौ, 10
यदियं गीः' सत्या भवति तदा लोकापवादः । नृपतिरेवातो' देवं नमस्करोतु न वयमि'त्युक्ते
नृपतिनोपरुध्य प्रभव एव सङ्घेन सहितौः प्रहिताः न' स्वयम् । छत्रशिलामार्गं परिहृत्य परस्मिन्
जीर्णप्राकारपक्षे नव्यपथाकरणाय श्रीवाग्भटदेव आदिष्टः । पयोपक्ष्ये' व्ययीकृतास्त्रिपष्टिलक्षाः ।

॥ इति तीर्थयात्राप्रबन्धः ॥

१६५) कदाचित्पृथिव्या आनृण्यय नृपतिना स्वर्णसिद्धये श्रीहेमचन्द्रसूरीणामुपदेशात्तद्वरः 15
श्रीदेवचन्द्राचार्याः" श्रीसङ्घनृपतिविज्ञप्तिकाभ्यामाकारितास्तीव्रव्रतपरायणा महत्सङ्घकार्यं वि-
मृश्य विधिविहारक्रमेण पथि केनाप्यलक्ष्यमाणा निजामेव पौषधशालामागताः । राजा तु प्रत्यु-
द्गमादिसामग्रीं कुर्वन् प्रभुज्ञापितंस्तत्राययौ । अथ गुरोः" पुरो नृपतिप्रमुखैः समस्तश्रावकयुतैः"
प्रभुभिर्द्वादशावर्त्तवन्दनं" दत्त्वा तौ श्रुततदुपदेशौ" गुरुभिः पृष्टे सङ्घकार्यं सर्वां विमृज्य जवनि-
कान्तरितौ श्रीहेमचन्द्र-नृपती" तत्पादयोर्निपत्य सुवर्णसिद्धि'याचनां चक्राते । 'मम बाल्ये "वर्त्त-20
मानस्य ताम्रखण्डं काष्ठभारवाहकात् याचितवह्नीरसेनाभ्यक्तं युष्मदादेशाद्द्विहिसंयोगात्सुव-
र्णापभूव । तस्या बह्नेर्नामसङ्केतादिरादिश्यतामि'ति श्रीहेमाचार्यं उक्तवति कोपाटोपात् श्रीहेम-
चन्द्रं दूरतः प्रक्षिप्य 'न योग्योऽसीति; अग्रे मुद्गरसप्रायदत्तविद्यया त्वमजीर्णभाक्, कथमिमां
विद्यां मोदकप्रायां" तव मन्दाग्नेर्ददामि ?' इति तं निपिध्य नृपं प्रति 'एतद्भाग्यं भवतो नास्ति येन
जगदानृण्यकारिणी हेमनिप्पत्तिविद्या तव सिद्धवति; अपि च मारिनिवारणजिनमण्डितपृथ्वीकर-25
णादिभिः पुण्यैः सिद्धे लोकाद्वये किमतोऽप्यधिकमभिलपसी'त्यादिश्य तदैवं विहारक्रमं" कृतवन्तः॥

॥ इति सुवर्णसिद्धिनिषेधप्रबन्धः ॥*

{ 'एकदा पृष्टः राजा पूर्वभवस्वरूपं तत्सर्वं कथितं प्रभुभिरिति । }

✽ ✽ ✽ ✽ ✽

1 P भागिः । 2 AB भारपद् । 3 AD नाति । 4 AD देभइ सामी । 5 AD तिणिमिउं । 6 D नाति;
P कपरः; A रे । 7 AD इयोः । 8 D परंरवा । 9 D नीरमलागया । 10 D 'भतः' नाति । 11 AD तद ।
12 D नाति । 13 D वलापः पथद्वये । 14 D नाति । 15 P प्रभुणादिष्टः । 16 AD गुरो । 17 P मर्दिः ।
18 'वन्दनं दद्या' म्याने D 'वन्दनवन्दिते वन्दनान्ते' । 19 AD 'देवानन्तरं' । 20 P भाग्येकपदं । 21 AD म्दिः ।
22 P विदता । 23 P मोदकप्रायमङ्गनां । 24 BP सुवर्णं । 25 AD तथैव । 26 P म्दितं । * P भादों
पूर्वेवं पंक्तिरुच्यते । † D युगद पूर्ववं पंक्तिरुच्यते नात्यत्र ।

१६६) अथ कस्मिन्नप्यवसरे सपादलक्षं प्रति सज्जीकृते सैन्ये श्रीवाग्भटस्यानुजन्मा चाहड-
नामा मन्त्री दानशौण्डतया दूषितोऽपि भृशमनुशिष्य भूपतिना सेनापतिश्चक्रे । तेन प्रयाणद्वि-
त्रयानन्तरमस्तोकमर्थिलोकं मिलितमालोक्य कोशाधिपाल्लक्षद्रव्ये याचिते सति नृपादेशात्-
स्मिन्नददाने, अथ तं कशाप्रहारेणाहस्य सेनापतिः कटकान्निरवासयत् । स्वयं तु यदृच्छया दानैः
5 प्रीणितार्थिलोकश्चतुर्दशशतीसंख्यासु करभीष्वारोपितैर्द्विगुणैः सुभटैः समं सञ्चरन् मितैः प्रया-
णैर्बम्बेरानगरप्राकारं वेष्टयामास । अथ तस्यां निशि सप्तशतीकन्यानां विवाहः प्रारब्धोऽस्तीति
नगरलोकान् मत्वा तद्विवाहार्थं तथैव निशि स्थित्वा प्रातः प्राकारपरावर्त्तं चकार । तत्राधिगतं
खर्णकोटीः सप्त तथैकादशसहस्राणि वडवानामिति सम्पत्तिगर्भितां विज्ञप्तिकां वेगवत्तरैर्नरैर्नृपं
प्रति प्राहिणोत् । स्वयं तत्र देशे श्रीकुमारपालनृपतेराज्ञां दापयित्वाऽधिकारिणो नियोज्य व्याघ्र-
10 टितः । श्रीपत्तनं प्रविश्य राजसौधमधिगम्य नृपं प्रणनाम । नृपस्तद्वृचितालापावसरे तद्गुणरञ्जि-
तोऽप्येवमवादीत्-‘तव स्थूललक्ष्यतैव महद्दूषणं [*वाढान्तिकयोः साधनादौ साधीयान् नेदीया-
न्प्रयोगनिष्पत्तिः] रक्षामन्त्रः, नो वा चक्षुर्दोषेणोर्द्ध्व एव विदीर्यसे । यं व्ययं भवान् कुरुते तादृशं
कर्तुमहमपि न प्रभूषणुः ।’ स इति श्रुतनृपादेशो नृपं प्रति ‘तथ्यमेव तदादिष्टं देवेन, एवंविधं
व्ययं कर्तुं प्रभुर्न प्रभवति । यतः स्वामी परम्परया न नृपतेः सुतः । अहं तु नृपपुत्रः । अतो
15 मयैव साधीयान् द्रव्यव्ययः क्रियते ।’ तेनेति विज्ञप्ते नृपतिस्तोषं करोतु रोषं वा, निकषं निकषा-
काञ्चनश्रियमासाद्य, अनर्घ्यतां लभमानो नृपतिविसृष्टः स्वं पदं प्रपेदे ।

॥ इति राजघरदृचाहडप्रबन्धः ॥

१६७) तथा तस्य कनीयान् आता सोलाकनामा मण्डलीकसत्रागारमिति विरुदं वभार ।

१६८) अथ कदाचिद् आनाकनामा मातृष्वस्त्रीयस्तत्सेवागुणतुष्टेन राज्ञा दत्तसामन्तपदोऽपि
20 तथैव सेवमानः कदापि मध्यन्दिनावसरे चन्द्रशालापत्यङ्कस्थितस्य नृपतेः पुरो निविष्टः सहसा
कमपि प्रेष्यं तत्र प्राप्तं प्रेक्ष्य कोऽयमिति पृष्टे नृपतिना श्रीमदानाकः स्वं कर्मकरमुपलक्ष्य तत्स-
ङ्केतान्निकेतनांनिर्गत्य सकौशलं पृष्टः पुत्रजन्मवर्द्धापनिकां प्रार्थयामास । स तथा वार्त्तया तु
दिनकरप्रभयेव विकसितवदनारविन्दं तं विसृज्य स्वं पदमुपेतः । राज्ञा किमेतदिति पृष्टस्तेन
स्वामिनः पुत्रोत्पत्तिरिति विज्ञप्ते; स वसुधाधवः स्वगतं किञ्चिदवधार्य तं प्रति प्रकाशं प्राह-
25 ‘यज्जन्म निवेदयितुमयं कर्मकरो वेत्रिभिरस्खलित एवेमां भुवमाप¹⁰ तावता पुण्योपचयेनायं गूर्ज-
रदेशे नृपो भावी, परमस्मिन्पुरे धवलगृहे च न; यतोऽतः स्थानादुत्थापितस्य तवाग्रे सुतोत्पत्ति-
निवेदिता,¹¹ ततो हेतोर्नास्मिन्नगरेश्वरत्वम्’ ।

॥ इति विचारचतुर्मुखेन श्रीकुमारपालदेवेन निर्णीतो¹² लवणप्रसादराणक¹³प्रबन्धः ॥

२०६. आज्ञावर्तिषु मण्डलेषु विपुलेष्वष्टादशस्वादरादब्दान्येव चतुर्दश प्रसृमरां मारिं निवार्यौजसा ।

30 कीर्तिस्तम्भनिभांश्चतुर्दशशतीसंख्यान्विहारास्तथा कृत्वा निर्मितवान्कुमारनृपतिर्जैनो निजैनोव्ययम् ॥

1 P कोशाध्यक्षात् । 2 AD चरैः । 3 P दापयामास । * कोष्ठकगता पंक्तिः AD आदर्शे दृश्यते । 4 D नोचेत् ।
5 D अथ । 6 AD ‘इति’ नास्ति । 7 P नृपतिना आदिष्टः । 8 B निकेतात्; P नास्ति । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने P
आदर्शे ‘पृच्छंस्तेन पुत्रजन्मना वर्द्धापितो दिनकरप्रभाविनिद्रारविन्दं सुन्दरवदनस्तं’ एतादृशः पाठः 9 P क्षितिपतिना । 10 D एवा-
यमाप । 11 P वृत्तान्तोऽयं निवेदितः । 12 D निर्णीतम् । 13 P विहाय नान्यत्र ‘राणक’ शब्दः ।

- [१२६] { कण्ठे गूर्जेर लाटे सौराष्ट्रे कच्छ-सैन्धवे । उचायां चैव भभेयां मारवं मालवे तथा ॥
 [१२६] कौंकणे तु तथा राष्ट्रे कीरे जांगलके पुनः । सपादलक्षे मेवादे ढील्यां जालन्धरेऽपि च ॥
 [१२७] जित्नुतामभयं सप्तव्यसनानां निषेधनम् । वादनं न्यायघण्टाया रुदतीधनवर्जनम् ॥ }

१६९) अथ प्रभोः कदाचित्, कच्छपराजलक्षराजमातुर्महासत्याः शापाच्छ्रीमूलराजान्वयिनां राजन्यानां लूतारोगः सङ्ग्रामतीति सम्वन्धात् गुह्यिधर्मप्रतिपत्त्यवसरे प्रभोरुद्गणितराज्यभारे श्रीकुमारपाले तच्छिद्रेण प्रविश्य लूताव्याधिर्वाधामधात् । तद्गुःखदुःखिते सराजलोके राज्ञि प्रणिधानान्निजमायुः सवलं वीक्ष्याऽष्टाङ्गयोगाभ्यासेन प्रभवस्तं लीलयोन्मूलितवन्तः ।

१७०) कदापि कदलीपत्राधिरूढं कमपि योगिनमालोक्य विस्मिताय नृपतये आसनबन्धेन चतुरङ्गलभूमिं त्यागाद्गृह्णन्ध्रेण नियत्तेजःपुञ्जं प्रभवो दर्शयामासुः ।

१७१) अथ चतुरशीतिवर्षप्रमाणायुःपर्यन्ते निजमवसानदिनमवधारयन्त्याराधनक्रियायामन-10 शनपूर्वं प्रारब्धायां तदतिरलिताय नृपतये 'तैवापि पण्मासीशेषमायुरास्ते, सन्तत्यभावाद्द्वि-मान एव निजामुत्तरक्रियां कुर्या' इत्यनुशिष्य दशमद्वारेण प्राणोत्क्रान्तिमकार्षुः । तदनन्तरं प्रभोः संस्कारस्थाने' तद्भस्म पवित्रमिति राज्ञा तिलकव्याजेन नमश्चक्रे । ततः समस्तसामन्तैस्त-दनु नगरलोकैस्तत्रत्यमृत्स्नायां गृह्यमाणायां तत्र हेमखड्ग इत्यद्यापि प्रसिद्धिः ।

१७२) अथ राजा याष्पाविललोचनः प्रभुशोकविक्रममनाः सचिवैर्विज्ञप्त इदमवादीत्—'स्वपुण्या-15 जितोत्तमतमलोकान् प्रभून् शोचामि किं तु निजमेव सप्ताङ्गं राज्यं सर्वथा परिहार्यं राजपिण्ड-दोषदूषितं यन्मदीयमुदकमपि जगद्गुरोरेके न लग्नं तदेव शोचामी'ति प्रभुगुणानां स्मारं स्मारं सुचिरं विलप्य प्रभूदिते दिने तदुपदिष्टविधिना समाधिमरणेन नृपः स्वर्लोकमलंचकार ।

(अत्र P आदर्शं निम्नोक्तता पतदुपलोकनश्लोकाः प्राप्यन्ते—)

- [१२८] { पृथुप्रभृतिभिः पूर्वगच्छद्भिः पार्थिवैर्दिवम् । स्वकीयगुणरत्नानां यत्र न्यास इवापितः ॥ 20
 [१२९] न केवलं महीपालाः सायकैः समराङ्गणे । गुणलोकैर्पूर्णैरेन निर्जिताः पूर्वजा अपि ॥
 [१३०] वीतरागरतेर्यस्य मृतविचानि मुञ्चतः । देवस्यैव नृदेवस्य युक्ताभूदमृतार्थिता ॥
 [१३१] करवालजलैः स्नातां वीराणामेव योज्रहीत् । घातां वाष्पाम्बुधारामिनिर्वीराणां न तु श्रियम् ॥
 [१३२] शूराणां सम्मुखान्येव पदानि समरे ददा । यः पुनस्तत्कलत्रेषु मृतं चक्रे पराखुलम् ॥
 [१३३] हृदि प्रविष्टयद्वाणक्षिप्तेनापूणितं शिरः । जाङ्गलशोणिपालेन व्याचक्षणैः पररापि ॥ 25
 [१३४] पृथारत्नप्रमाकत्रं नम्रं गर्वादकुर्वतः । कणशः कुङ्कुणेशस्य यश्चकार शरैः शिरः ॥
 [१३५] रागाद् भूपालवह्वाल-भक्षिकाजुनयोर्भूधे । गृहीता येन मूर्धानां स्तनाविव जपश्रियः ॥
 [१३६] दक्षिणदक्षिणं जित्वा यो जग्राह द्विपद्वयम् । तद्यशोभिः करिष्यामो विश्वं नश्याद्विपद्वयम् ॥
 [१३७] विहारं कुर्वता वैरिणित्वाह्वचमण्डलम् । महीमण्डलमुद्वेष्टविहारं येन निर्ममे ॥
 [१३८] पादलभ्रमहीपालैः पशुभिश्च वृणाननः । यः प्रार्थित इवात्यर्थमहिंसाव्रतमग्रहीत् ॥ } 30

१७३) सं० ११९९ चर्षपूर्वं ३१ श्रीकुमारपालदेवेन राज्यं कृतम् ।

१७४) सं० १२३० वर्षेऽजयदेवो राज्येऽभिषिक्तः ।

(एतद्वर्णनात्मकाऽपि P आदर्शे एते विशिष्टाः श्लोकाः प्राप्यन्ते—)

[१३९] {भूपालोऽजयपालोऽभृत्कल्पद्रुमसमस्ततः । चक्रे वसुन्धरा येन काञ्चनैरनकिञ्चना ॥

[१४०] दण्डे मण्डपिका हैमी सह मत्तैर्मतङ्गजैः । दत्त्वा पादं गले येन जाङ्गलेशादगृह्यत ॥

5 [१४१] जामदग्न्य इवोद्दामधामभत्सितभास्करः । क्षत्रास्रक्षालितां धार्त्रां श्रोत्रियत्रा चकार यः ॥

[१४२] दानानि ददतो नित्यं नित्यं दण्डयतो नृपान् । नित्यमुद्रहतो नारीर्यस्यासीत् त्रिगणः समः ॥}

[१४३] धृतपार्थिवनेपथ्ये निष्क्रान्तेऽत्र शतक्रतौ । जयन्ताभिनयं चक्रे मूलराजस्तदङ्गजः ॥

१७५) अस्मिन् अजयदेवे^१ पूर्वजप्रासादान् विध्वंसयति सति सीलणनामा कौतुकी नृपतेः

पुरः प्रारब्धेऽवसरे कृतकामपटुतां मायया निर्माय तत्र स्वकल्पितं तृणमयं देवकुलपञ्चकं पुत्रेभ्यः

10 समर्प्य 'समानन्तरं भक्त्यतिशयेनाराधनीयमि'त्यनुशिष्यान्त्यावस्थायां यावदास्ते तावत्तेन

लघुपुत्रेण तत्तूर्णं चूर्णितमाकर्ण्य 'रे पुत्राधम' ! श्रीमदजयदेवेनापि पितुः परलोकानन्तरं

तद्धर्मस्थानानि विध्वंसितानि, त्वं त्वद्युनैव मयि विद्यमानेऽपि चूर्णयन्^२ अधमाधमतां गतोऽ-

सी^३ति तस्य तदवसरालापेन^४ सत्रपो नृपस्तस्मादसमञ्जसाद्विरराम । तद्दिनावशिष्टाः श्रीकुमार-

विहारा अद्यापि दृश्यन्ते । श्रीतारङ्गदुर्गे अजयपालनाम्ना अजितनाथो धूर्तरित्युपायेन रक्षितः^५ ।

15 १७६) तदनु श्रीअजयदेवेन श्रीकपर्दिमन्त्री महामाल्यपदं दातुमत्यर्थमभ्यर्थितः । 'प्रातः

शकुनान्यवलोक्य तदनुमत्या प्रभोरादेशमाचरिष्यामी'त्यभिधाय शकुनगृहं गतः । ततः

सप्तविधं दुर्गादेव्याः याचितं शकुनमवाप्य तच्छकुनं पुष्पाक्षतादिभिरभ्यर्च्य कृतकृत्यं मन्य-

मानः पुरगोपुरान्तः^६ प्राप्तो नदन्तं वृषभमीशानदिग्भागे विलोक्यातिशयस्मेरमनाः^७ स्वं निवा-

समासाद्य भोजनानन्तरं मरुवृद्धेन यामिकेन शकुनस्वरूपं पृष्टः श्रीकपर्दीं तदग्रे तत्स्वरूपमा-

20 दिश्य तांस्तुष्टाव । ततो मरुवृद्धः^८ -

२०६. नद्युत्तारेऽध्ववैपम्ये दुर्गे^९ संनिहिते भये । नारीकार्ये रणे व्याधौ विपरीता प्रशस्यते ॥

इति प्रामाण्याद्भवानासन्नव्यसनतया मतिभ्रंशात्प्रतिकूलमप्यनुकूलं मनुषे^{१०} । यस्तु^{१०} वृषभो भवता

शुभः परिकल्पितः सोऽपि भवद्ब्यापन्त्या शिवस्याभ्युदयं पश्यंस्तद्ब्राह्मणो^{११}क्षा जगर्ज । इति तदुक्ति-

मवमन्यमाने तस्मिन्नापृच्छथ तीर्थान्यवगाहं^{१२} गते, स नृपतिना प्रसादीकृतां मुद्रामासाद्य महता

25 महेन समधिगतनिजसौधे विश्रम्य निशि नृपतिना विधृतः समानप्रतिष्ठैरभिभवितुमारब्धः ।

२०७. जो करिवराण कुम्भे पायं दाऊण मुत्तिए^{१३} दलइ । सो सीहो विहिवसओ^{१४} जम्बूयपर्यापिल्लणं सहइ ॥

इत्यादि विमृशन्कटाहिकायां प्रक्षेपकाले-

२०८. अर्थिभ्यः कनकस्य दीपकपिशा विश्राणिताः कोटयो^{१६} वादेषु प्रतिवादिनां विनिहिताः शास्त्रार्थगर्भा गिरः ।

उत्खातप्रतिरोपितैर्नृपतिभिः शरैरिव क्रीडितं कर्त्तव्यं कृतमर्थिता यदि विधेस्तत्रापि सज्जा वयम् ॥

30 स सुधीरिति काव्यमधीयंस्तथैव व्यापादयांचक्रे ।

॥ इति मन्त्री^{१८} श्रीकपर्दिप्रबन्धः ॥

1 P विना नान्यत्रेदं पदं । 2 P विना नान्यत्र । 3 AD त्वद्यापि । † एतदन्तर्गतपाठस्थाने ABD 'अधमतमोसीति तदालापेन' एतादृशः पाठः । ‡ एतदन्तर्गता पंक्तिः P आदर्शे एवोपलभ्यते । 4 P कृतकृत्यमानी । 5 P गोपुरान्तिके । 6 P मानसः । 7 ABP नास्ति । 8 D तथा । 9 D मनुते । 10 D यस्त्वया वृषभः । 11 D तद्ब्राह्मण उक्ता । 12 D तदर्थानवगाहं । 13 P मुत्तियं । 14 P सो विहिवसेण सीहो । 15 AD परिपिल्लणं । 16 P राशयः । 17 AD अन्य-काव्यं । 18 AD 'मन्त्री' नास्ति ।

१७७) अथ प्रबन्धशतकर्त्ता रामचन्द्रस्तु तेन भूपापसदेन तप्तताम्रपट्टिकायां निवेद्यमानः-
२०९. महिवीढह सचराचरह जिणि' सिरि' दिन्हा पाय । तसु अत्थमणु दिणेसरह होइ तु' होउ चिराय ॥
इत्युदीर्य दशनाग्रेण रसनां छिन्दन् विपन्न एव व्यापादयांचक्रे ।

॥ इति रामचन्द्रप्रबन्धः ॥

१७८) अथ राजपितामहः श्रीमानाम्रभटस्तत्तेजोऽसहिष्णुभिः सामन्तैस्तैः समं तदा लब्धाव- 5
सरैः प्रणामं कारयद्भिराक्षिप्त एवमवादीत्- 'देवबुद्ध्या श्रीवीतरागस्य, गुरुबुद्ध्या श्रीहेमचन्द्रमहर्षेः,
स्वामिबुद्ध्या कुमारपालस्यैव मे नमस्कारोऽस्मिन् जन्मनी'ति । जैनधर्मवासितसप्तधातुना तेनेत्य-
भिहिते रुष्टो राजा युद्धसज्जो भवेति तद्भिरमाकर्ण्य श्रीजिनविम्बं समभ्यर्च्याऽनशनं प्रपद्याङ्गी-
कृतसङ्ग्रामदीक्षो निजसौधाद्राज्ञः परिग्रहं निजभटवातेन तुपनिकरमिव विकिरन् घटिकागृहे
प्राप्तः । तेषां मलीमसानां सङ्गजनितं कश्मलं धारातीर्थे प्रक्षाल्य तत्कौतुकालोकनागताभिरप्सरो- 10
भिरहंपूर्विकया त्रियमाणो देवभूयं जगाम ।

२१०. वरं भट्टैर्भाव्यं वरमपि च खिन्नैर्द्वन्द्वकृते वरं वेश्याचार्यैर्वरमपि महाकूटनिपुणैः ।

दिवं याते दैवाद्बुद्धयनसुते दानजलधौ न विद्वद्भिर्भाव्यं कथमपि बुधैर्भूमिवलये ॥

२११. त्रिभिर्वर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः । अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमश्नुते ॥

इति पुराणोक्तंप्रामाण्यात्स कुन्वृपतिर्वयजलदेचनाम्ना प्रतीहारेण क्षुरिकया हतो धर्मस्थानपातन'- 15
पातकी कृमिभिर्भक्ष्यमाणः प्रत्यक्षं नरकमनुभूय परोक्षतां प्रपेदे ।

सं० १२३० पूर्वं वर्ष ३ अजयदेवेन राज्यं कृतम् ।

१७९) सं० १२३३ पूर्वं वर्ष २ चालमूलराजेन राज्यं कृतम् । अस्य मात्रा नाहकिदेव्या परमर्द्धि-
भूपतिसुतयोत्संगे शिशुं सुतं नृपं निधाय' गाडरीरघटनामनि घाटे सङ्ग्रामं कुर्वत्या म्लेच्छराजा
तत्सत्त्वादकालागतजलदपटलसाहाय्येन विजिग्ये । 20

[१४४] { *चापलादिव चाल्येन रिहता समराङ्गणे । तुरुष्काधिपतेयेन विप्रकीर्णा वरूथिनी ॥

[१४५] *यच्छिन्नम्लेच्छकङ्कालस्यलमुचैर्विलोकयन् । पितुः प्रालेयशैलस्य न सरत्यवुदाचलः ॥

[१४६] *द्वुतमुन्मूलिते तत्र धात्रा कल्पद्रुमाङ्कुरे । उज्जगामाजुजन्मास्य श्रीमीम इति भूपतिः ॥ }

१८०) सं० १२३५ पूर्वं वर्ष ६३ श्रीभीमदेवेन राज्यं कृतम् ।

[१४७] *मीमसेनेन मीमोऽयं भूपतिर्न कदाचन । वकापकारिणा तुल्यो राजहंसदमक्षमः ॥ 25

अस्मिन् राजनि राज्यं कुर्वाणे श्रीसोहडनामा मालवभूपतिर्गूर्जरदेशविध्वंसनाय सीमान्त-
मागतः ततः प्रधानेन सम्मुखं गत्वैत्यवादि-

२१२. प्रतापो राजमार्चण्ड । पूर्वसामेव राजते । स एव विलयं याति पथिमाशावलम्बिनः ॥

इति विरुद्धामुपश्रुतिं' तद्भिरमाकर्ण्य स पश्चान्निवृष्टे । तदनु तेनै तत्पुत्रेण श्रीमदर्जुनदेचनाम्ना
गूर्जरदेशभङ्गोऽकारि । 30

1 D विण । 2 P दिन्हा सिरि । 3 AD होउत होइ । 4 AD प्रमाणोक्तः । 5 D 'पातन' नास्ति । 6 D 'सुतं
नृपं' नास्ति । 7 A निधाय । 8 B गाडुरा० । * P भादसे एव एतच्छ्लोकपुष्टयं प्राप्यते । 9 AD नास्ति पदमिदम् ।
10 D नास्ति । 11 P गूर्जरपरा० ।

१८१) श्रीमद्गीमदेवराज्यचिन्ताकारी व्याघ्रपल्लीयसङ्केतप्रसिद्धः श्रीमदानाकनन्दनः श्रीलवण-
प्रसादश्चिरं राज्यं चकार । तत्सुतः साम्राज्यभारधवलः श्रीवीरधवलः । तन्माता मदनराज्ञी देव-
राजनाम्नो भगिनीपतेः पट्टकिलस्य भगिन्यां विपन्नायां तस्य बहुतरमनिर्वहमाणमायद्वारं निशम्य
तन्निर्वहणाय लवणप्रसादाभिधपतिमापृच्छ शिशुना वीरधवलेन समं तत्र गता सती तेन
5 स्पृहणीयगुणाकृतिरिति गृहिणी चक्रे । श्रीलवणंस्तद्वृत्तान्तं सम्यगवगम्य तं व्यापादयितुं निशि
तद्गृहे प्रविष्टः । निभृतीभूय स यावदवसरं निरीक्षते, तावत्स भोजनायोपविशन् 'वीरधवलं विना
नाश्रामी'ति भूयो भूयो व्याहृत्य निर्धन्धात्समानीयैकस्मिन्नेव स्थालेऽन्नकस्मादापतितशरीरिणं
कृतान्तमिव सातङ्कमालोक्य श्यामलास्यो मा भैषीरिति तेनोचे—'यदहं त्वामेव हन्तुमागतः पर-
मस्मिन्मन्नन्दने वीरधवले वात्सल्यं साक्षाच्चक्षुषा निरीक्ष्य तदाग्रहाग्निवृत्तोऽस्मी'त्युक्त्वा तेन
10 सत्कृतो यथागतं जगाम ।

१८२) वीरधवलस्यापरपितृकाः राष्ट्रकूटान्वयाः साङ्गण-चामुण्डराजादयो वीरव्रतेन भुवनतल-
प्रतीताः ।

१८३) अथ स वीरधवलक्षत्रिय उन्मीलितकिञ्चिद्वेत्तनस्तस्मान्मातृवृत्तान्तात्तपमाणस्तद्गृहं
त्यक्त्वा निजमेव जनकं सिषेवे । स तु आजन्मौदार्यगाम्भीर्यस्थैर्यनयविनयौचित्यदयादानदा-
15 क्षिण्यादिगुणशाली शालीनतया कण्ठकग्रस्तां कामपि भुवमाक्रम्य पित्रापि कियत्कृतजनपदप्र-
सादो द्विजन्मना चाहडनाम्ना सचिवेन चिन्त्यमानराज्यभारः प्राग्वाटवंशमुक्तामणिना पुरा
श्रीमत्पत्तनवास्तव्येन तत्कालं तत्रायाततेजःपालमग्निना सह सौहार्दमुत्पेदे ।

[१०. वस्तुपाल-तेजःपालप्रबन्धः ।]

१८४) अथ प्रकृतमग्निणो जन्मप्रबन्धं स्तुमः*—कदाचिच्छ्रीमत्पत्तने भट्टारकश्रीहरिभद्रस्त-
20 रिभिव्याख्यानावसरे कुमारदेव्यभिधाना काचिद्विधवातीव रूपवती [शाला] मुहुर्मुहुर्निरी-
क्ष्यमाणा तत्र स्थितस्याशराजमग्निणश्चित्तमाचर्ष¹⁰ । तद्विसर्जनानन्तरं मग्निणानुयुक्ता गुरव
इष्टदेवतादेशाद्—'अमुष्याः कुक्षौ सूर्याचन्द्रमसोर्भाविनमवतारं पश्यामः । तत्सामुद्रिकानि
भूयो भूयो विलोकितवन्तः' इति प्रभोर्विज्ञाततत्त्वः स तामपहृत्य निजां प्रेयसीं कृतवान् ।
क्रमात्तस्या उदरेऽवतीर्णौ तावेव ज्योतिष्केन्द्राविव¹¹ वस्तुपालतेजःपालाभिधानौ सचिवाव-
25 भूताम् ।

१८५) अथान्यदा श्रीवीरधवलदेवेन निजव्यापारभारायाभ्यर्थ्यमानः प्राक् स्वसौधे तं सप-
त्नीकं भोजयित्वा श्रीअनुपमा राजपत्न्यै श्रीजयतलदेव्यै निजं कर्पूरमयताडङ्गयुग्मं कर्पूरमयो
मुक्ताफलसुवर्णमयमणिश्रेणिभिरन्तरिताभिर्निष्पन्नमेकावलीहारं प्राभृतीचकार । मग्निणः

1 P 'सिधमभिकमा०; B 'सिधमल्लिकमा० । 2 BP नास्ति 'श्रीलवणः' । 3 AD मातृकाः । 4 D वीरजनत्वेन ।
5 D 'मातृ' नास्ति । 6 D सत्त्वौदार्यं । 7 P 'गाम्भीर्यधैर्यादिगुणशाली' इत्येव । 8 P 'अनुवभूव । * P विहाय अन्य-
त्रैतद्वाक्यस्थाने 'मग्निणस्तु जन्मवार्ता चैवम्' एतादृशं वाक्यम् । 9 P प्रतावेव एष शब्दो विद्यते । 10 BP भाततान् ।
11 B 'केन्द्रार्चितवस्तु' ।

प्राभृतमुपद्वौकितं निषिध्य निजमेवं व्यापारं समर्पयन् 'यत्तवेदानीं वर्त्तमानं वित्तं तत्ते क्षुपितोऽपि प्रतीतिपूर्वं पुनरेवाददामी'ति अक्षरपत्रान्तरस्यबन्धपूर्वकं श्रीतेजःपालाय व्यापारसम्बन्धनं पञ्चाङ्गप्रसादं ददौ ।

२१३. अकरात्कुरुते कोशमवधादेशरक्षणम् । शुक्तिंशुद्धिमयुद्धाच्च स मन्त्री बुद्धिमांश्च सः ॥

१८७) निखिलनीतिशास्त्रोपनिषन्निषण्णधीः स्वस्वामिनं वर्द्धयन् भानूदये कालपूजया विधि-
घच्छ्रीजिनमर्षित्वा, गुरुणां चन्दनकर्पूरपूजानन्तरं द्वादशावर्त्तवन्दनादनु यथावसरप्रत्याख्यान-
पूर्वमपूर्वमेकैकं श्लोकं गुरोरध्येति । मन्त्रावसरानन्तरं सद्यस्करसवतीपाकभोजनानन्तरं, मुञ्जाल-
नामा महोपासकस्तदङ्गलेखकोऽवसरे रहसि' पत्रच्छ- 'स्वामिनाऽहर्मुखे शीतान्नमाहार्यते किं वा
सद्यस्कमि'ति ष्ठञ्जन्तं मन्त्रिणां ग्राम्योऽयं इति द्विस्त्रिरवधीर्यं कदाचित्कोधानुबन्धात् पशुपाल
इत्याक्षिसः । स घृतचैर्यं 'उभयोः कश्चिदेकतरः स्यादि'त्यभिहिते' तद्वक्ष्यातुरीचमत्कृतचित्तेर्मे 10
मन्त्रिणां 'अनधिगतभवद्दुपदेशध्वनिरहम्, तद्विज्ञ ! यथास्थितं विज्ञाप्यतामि'त्यादिष्टः स वाग्मी
प्रोवाच- 'यां रसवतीमतीव रसस्रुतां सद्यस्कां प्रसुरभ्यवहरति तां प्राक्पुण्यरूपां जन्मान्तरित-
तयाल्यन्तशीतलां मन्ये' । किं चेदं मया गुरोः सन्देशवचनमाविष्कृतम्, तत्त्वं तु त एवावधार-
यन्तीति' तत्र पादावधार्यताम् । तेनेति विज्ञसः श्रीतेजःपालनामा मन्त्री कुलगुरुभट्टारक-
श्रीविजयसेनसूरीणामभ्यर्णमागतः । गृहधर्मविधिं' गुरुन् पत्रच्छ । तैरुपासकदशाभिघससमाङ्गा- 15
ज्जिनोदिते देवपूजावश्यक्यतिदानादिके गृहधर्मं समुपदिष्टे, ततःप्रभृति स देवतार्चनविशेषपजैन-
मुनिदानार्थं धर्मकृत्यमारब्धवान् । वर्षत्रितयदेवतावसरायपदेन पृथक्कृतेन पदत्रिंशत्सहस्र-
प्रमाणेन द्रव्येण पाजलाग्रामे श्रीनेमिनाथप्रसादः समजनि ।

(अत्र P आदर्शं निम्नगता विशेषाः श्लोका लिखिता लभ्यन्ते-)

- [१४८] सांयात्रिकजनो येन कुर्वाणो हरणं नृणाम् । निषिद्धस्तदभूदेप धर्मोदाहरणं भुवि ॥ 20
- [१४९] सृष्टासृष्टनिषेधाय विधायावधिवेदिकाम् । पुरेऽसिन् चारितस्तेन तत्रविक्रयविशुधः ॥
- [१५०] यद्यूनं यत्र यन्नष्टं यस्तत्र तदचीकरत् । उत्पत्तिरुचमानां हि रिक्तपूरणहेतवे ॥
- [१५१] अकल्पयदनल्पानि देवेभ्यः काननानि यः । हरनेत्राप्रितापस्य यत्र न सरति सरः ॥
- [१५२] रम्भासम्भावितैर्यस्य वनंशुपनिषेवितः । मनोज्ञसुमनोवर्गैः स्वर्गसौन्दर्यमाददे ॥
- [१५३] संगृहीतानि हारीतशुकचित्रशिल्पिण्डभिः । धर्मशास्त्रसधर्माणि यस्मोद्यानानि रेजिरे ॥ 25
- [१५४] दर्शयन् सुमनोभावं श्रीमत्तामतुलामयम् । काननानां स्वबन्धूनां स्वबन्धूनामिवाकरोत् ॥
- [१५५] आद्रदानाः पयःपूर् यत्कासारेषु कासराः । विराजन्तेतरां पारावारेष्विव पयोधराः ॥
- [१५६] अकारयदयं वापीरपापी यः क्रियारतः । सुधायामपि माधुर्यं यज्जलैर्गलहस्तितम् ॥
- [१५७] ताः प्रपाः कारितास्तेन यदीर्यं पिबतां पयः । तृप्यन्त्यास्त्रानि पान्यानां न रूपं पश्यतां दृशः ॥
- [१५८] भवार्णवतरी ब्रह्मपुरी येनात्र निर्ममे । यस्यां गायन्ति सामानि नरा नार्यस्तु तद्यशः ॥ 30
- [१५९] स्फुटं वेष्टयता शुभ्रैः कीर्तिकट्टैः पटैरिव । दशापि ग्राहिता येन दिशः श्वेताम्बरव्रतम् ॥

-- 1 D समापयत् । 2 D 'प्रागान्तरसम्बन्ध' । 3 A D देशशुद्धिः । 4 D यन्दनः । 5 B 'रपील । 6 P ना-
य्येयपदम् । 7 BP विवर्ते इति । 8 AD नलि । 9 AD प्रानेयं देया प्रेषाः । 10 AD कोषासम्पिना । 11 P
इयुपाय । 12 AD 'विष्णुः' इत्येव । 13 AD नलि । 14 BP पाचयुपाय । 15 D मन्यते । 16 D 'गृहधर्म' इत्येव ।

[१६०] येन पौषधशालास्ताः कारितास्तारितात्मना । मध्ये श्वेताम्बरैर्यासां विशुद्धिः सुधया वहिः ॥

[१६१] यस्य पौषधशालासु यतयः संवसन्ति ते । सदा वेपामदाराणामात्मभूसम्भवः कुतः ॥

[१६२] ज्ञानाख्यं यस्य तच्चक्षुर्वाचां देवी ददे मुदा । नित्यं येनैष धर्मस्य गतिं सूक्ष्मामपीक्षते ॥

१८७) अथ सं० १२७७ वर्षे सरस्वतीकण्ठाभरण-लघुभोजराज-महाकवि-महामाल्य-श्रीवस्तु-
 5 पालेन महायात्रा प्रारभे । गुरूपदिष्टे लग्ने तत्कृतसङ्घाधिपत्याभिषेकेण श्रीदेवालयप्रस्थाने उपक्र-
 म्यमाणे दक्षिणपक्षे दुर्गादेव्याः स्वरमाकर्ण्य स्वयं तद्विदा शाकुनिकेन किञ्चिच्चिन्तयति । किञ्चिन्म-
 र्भृद्धः 'शकुनं भारितं विधेही'त्यभिदधानः, शकुनाच्छब्दो वलीयानिति विचार्य पुराद्गहिरावासेषु
 श्रीदेवालयं संस्थाप्य शकुनव्यतिकरं पृष्टो मार्गवैषम्ये शकुनानां वैपरीत्यं श्लाघ्यते । राज्यविकल-
 तायां तीर्थमार्गाणां वैषम्यम् । तथा यत्र सा दुर्गा दृष्टिपथं गता तत्र कमपि दक्षं पुरुषं प्रस्थाप्य स
 10 प्रदेशो दर्शयताम् । तथाकृते स पुरुष इति विज्ञपयामास- 'यत्तस्मिन् वरण्डके' नवीक्रियमाणे सां-
 र्द्धत्रयोदशे घरे^३ (गृहे?) निषण्णा देव्यभूत् ।' अथ स मर्भृद्धो 'देवी भवतः सार्द्धत्रयोदशसंख्या
 यात्रा अभिहितवती ।' अन्यार्द्धयात्राहेतुं भूयः पृष्टे स प्राह- 'इहातुलमङ्गलावसरे तद्वक्तुं न युक्तम् ।
 समये सर्वं निवेदयिष्यामी'ति वाक्यानन्तरं श्रीसङ्घेन समं स मन्त्री पुरतः प्रयाणमकरोत् । सर्व-
 संख्यया-वाहनानामर्द्धपञ्चमसहस्राणि, एकविंशतिशतानि श्वेताम्बराणाम्, त्रिंशती दिग्वास-
 15 साम्; सङ्घरक्षाधिकारे सहस्रं तुरङ्गमाणाम्, सप्तशती रक्तकरभीणाम्, सङ्घरक्षाधिकारिणश्च-
 त्वारो महासामन्ताः । इत्थं समग्रसामग्र्या मार्गमतिक्रम्य श्रीपादलिप्तपुरे स्वयं कारिते श्रीमहा-
 वीरचैत्यालङ्कृतस्य श्रीललितसरसः परिसरे आवासान् दापयामास । तत्र तीर्थाराधनां विधिवद्वि-
 धाय मूलप्रासादे काञ्चनकलशम्, प्रौढजिनयुगलम्, श्रीमोढेरपुरावतार-श्रीमन्महावीरचैत्याराध-
 कमूर्ति-देवकुलिकामूलमण्डपश्रेणेरुभयतश्चतुष्किकाद्वयपङ्क्ति-शकुनिकाविहार-सत्यपुरावतार-
 20 चैत्यपुरतो रजतमूल्यं तोरणम्, श्रीसङ्घयोग्या मठाः, जामि^४सप्तकस्य देवकुलिकाः, नन्दीश्वरा-
 वतारप्रासादः, इन्द्रमण्डपश्च; तन्मध्ये गजाधिरूढश्रीलवणप्रसाद-वीरधवलमूर्ती, तुरङ्गाधिरूढे
 निजमूर्ती, तत्र सप्त पूर्वपुरुषमूर्तयः, सप्त गुरुमूर्तयश्च, तत्सन्निधौ चतुष्किकायां ज्यायोभ्रात्रोर्म-
 हं०मालदेव-लूणिगयोराराधकमूर्ती, प्रतोली, अनुपमासरः, कपर्दियक्षमण्डपतोरणप्रभृतीनि^५
 यद्गूनि^६ धर्मस्थानानि रचयांचक्रे । तथा नन्दीश्वरकर्मस्थाये कण्ठेलीयापाषाणसत्कजातीयषोडश-
 25 स्तम्भेषु पावक^७पर्वतात् जलमार्गेणानीयमानेषु समुद्रकण्ठोपकण्ठे उत्तार्यमाणेषु, एककः स्तम्भ-
 स्तथा पङ्के निमग्नः यथा निरीक्ष्यमाणोऽपि न लभते । तत्पदेऽपरपाषाणस्तम्भेन प्रासादः प्रमाण-
 कोटिं नीतः । वर्षान्तरे वारिधिवेलावशात्पङ्कनिमग्नः स एव स्तम्भः प्रादुरासीत् । सचिवसमा-
 देशात्तस्मिन्सत्र सञ्चार्यमाणे प्रासादो विदीर्ण इति निवेदितुमागताय परुषभाषकायापि पुरुषाय
 हैमीं जिहां स मन्त्री ददौ^{१०} । दक्षैः किमेतदिति पृष्टे 'अतः परं तथा कथञ्चिद्धर्मस्थानानि दृढानि
 30 कारयिष्यन्ते यथा युगान्तेऽपि तेषां नान्तो भवति । अतः पारितोषिकं दानम् ।' आमूलाचृतीय-
 वेलायामयं प्रासादः समुद्धृतो विजयते । श्रीपालिताणके च विशालां पौषधशालां कारयामास ।
 श्रीमदुज्जयन्ते च श्रीसङ्घेन सह प्राप्तो मन्त्री । तत्र च तदुपत्यकायां तेजलपुरे^{११} स्वकारितं नव्यं

1 D 'कश्चित्' नास्ति । 2 D वरण्डशब्दे । 3 A घिरे; B परे; P बरे; D ०देशवरेषु । 4 D नास्त्येतत्पदम् । 5 D धार्मिकसप्त० । 6 A 'प्रभृतिनिजधर्मस्थानानि' इत्येव । 7 D जिनधर्म० । 8 D 'पावक' शब्दो नास्ति । 9 'अपि पुरुषाय' नास्ति AD । 10 P अदात्; A ददे । 11 D जलपुरे कारितं ।

व्रतं, तथा तन्मध्ये श्रीमदाशराजविहारं, तथा कुमारदेवीसरश्च, निरुपमं विलोक्य घवलगृहे 'पादोऽवधार्यतामि'ति नियुक्तैरुच्यमाने 'श्रीमद्गुरुणां योग्यं पौपधवेश्मनास्ति नास्ति?' इति मन्त्रिणादिष्टे तन्निष्पाद्यमानमाकर्ण्य विनयातिक्रमभीरुर्गुरुभिः सह बहिर्दापितावासे' तस्थौ । प्रातरुज्जयन्तमारुह्य श्रीशैवेयक्रमकमलयुगलममलमभ्यर्च्य स्वयंकारितश्रीशशुक्लयावतारतीर्थे प्रभृत-प्रभावनां विधाय, कल्याणत्रयचैत्ये वर्षसपर्यादिभिस्तदुचितामाचर्य, स मन्त्री यावत्तृतीये दिनेऽवरोहति तावद्गुहाभ्यां दिनाभ्यां निष्पन्ने पौपधौकसि मन्त्रिणा समं गुरवस्तत्र समानीतास्तान् प्रशशंसुः; पारितोषिकदानेनानुजगृहः । श्रीमत्पत्तने प्रभासक्षेत्रे चन्द्रप्रभं प्रभावनया प्रणिपत्य यथौचित्याद्भ्यर्च्य च निजेऽष्टापदप्रासादेऽष्टापदकलशं समारोप्य तत्रत्यदेवलोकाय दानं ददानः, प्रभु'श्रीहेमाचार्यैः श्रीकुमारपालद्वपतये जगद्धिदितं श्रीसोमेश्वरः प्रत्यक्षीकृत इति पञ्चदशाधिकवर्षशतदेश्यधार्मिकपूजाकारकमुखादाकर्ण्य तच्चरित्रचित्रितमना व्यावृत्तमानो मार्गे लिङ्गोप-10 जीविनामसदाचारेणान्नदाने निपिष्टे तत्पराभवं विज्ञाय वायटीयश्रीजिनदत्तसूरिभिर्निजोपासक-पार्श्वोत्तस्मिन्क्षणे पूर्यमाणे सति दर्शनानुनयार्थं तत्र समागताय मन्त्रिणे-

२१४. रत्नाकर इव क्षारवारिभिः परिपूरणात् । गम्भीरिमाणमाधत्ते शासनं लिङ्गधारिभिः ॥

२१५. यान् लिङ्गिनोऽनुवन्दन्ते संविद्या अपि साधवः । तदर्चां चर्च्यते कसाद्दार्मिकैर्भवमीरुभिः ॥

२१६. प्रतिमाधारिणोऽप्येषां त्यजन्ति विषयं पुरः । लिङ्गिनां विषयस्थानामनर्चा तु विरोधिनी ॥ 15

२१७. लिङ्गोपजीविनां लोके कुर्वन्ति येऽवधीरणाम् । दर्शनोच्छेदपापेन लिप्यन्ते ते दुराशयाः ॥

*आवश्यकवन्दनानिर्युक्तौ-

२१८. तित्थयरगुणा पडिमासु नरिथ निस्संसयं विद्याणन्तो । तित्थयरो तिं नमन्तो सो पावहं निजरं विउलं ॥

२१९. लिङ्गं जिणपन्नं एव नमंसन्ति¹⁰ निजरा विउला । जइवि गुणविप्पहीणं वन्दइ अज्जप्पसुद्धीए ॥

इति तदुपदेशान्निर्माजितसम्यक्त्वदर्पणो विशेषाद्दर्शनपूजापरः स्वस्थानमासदत् । 20

१८८) अथ ज्यायसा सोदरेण मं० लृणिगनाम्ना परलोकप्रयाणावसरे'ऽर्बुदे विमलवसहिकायां मम योग्या देवकुलिकैका कारयितव्ये'ति धर्मव्ययं याचित्वा तस्मिन्विपन्ने तद्गोष्ठिकेभ्यस्तद्भुवमल-भमानश्चन्द्रावत्याः स्वामिनः पार्श्वोत्तव्यां भूमिं विमलवसहिकासमीपेऽभ्यर्च्य तत्र श्रीलृणिगवस-हिप्रासादं भुवनत्रयचैत्यशलाकारूपं कारयामासिवान्" । तत्र श्रीनेमिनाथविम्बं संस्थाप्य प्रतिष्ठितम् । तद्गुणदोषविचारणाकोविदं श्रीजावालिपुराच्छ्रीयशोधीरमन्त्रिणं समानीय मन्त्री प्रासादस्व-25 रूपं पप्रच्छ । तेन' प्रासादकारकसूत्रधारः शोभनदेवोऽभ्यधापि-रङ्गमण्डपेपु'शालभञ्जिकामिथु-नस्य विलासघाटीस्तीर्थकृत्प्रासादे सर्वथालुचितः, वास्तुनिपिद्वश्च । तथा गर्भगृहप्रवेशद्वारे सिं-हाभ्यां तोरणमिदं देवस्य विशेषपूजाविनाशि । तथा पूर्वपुरुषमूर्त्तियुतगजानां पुरतः" "प्रासादः कारापकस्यायतिविनाशी" । "इत्यप्रतीकारार्हं दूषणत्रयं विज्ञस्यापि सूत्रभृतो यदुत्पद्यते स भाविकर्मणो दोषः" इति निर्णाय स "यथागतमयोगतः । तदुपश्लोकनश्लोका एवम्-

1 P बहिरापासेपु । 2 AD वत् । 3 P नास्ति । 4 D 'प्रभु' नास्ति । 5 P 'जुनयाप । 6 P वदेव । 7 P कुर्वन्ते । * पूषणपदमितिं गाथाद्वयं च P आदर्शं नीपलभ्यम् । 8 B तित्थयरति । 9 A पामइ । 10 B 'नमंसु ति । 11 P कारयामास । 12 D वत्तवेन, A वत्तः । 13 AD 'मण्डपे । 14 AD वितालः । 15 AD शालपश्चात्ताने । 16 B प्रासादः, AD प्रासादः । 17 AD 'विनाशि, Db भायविनाशः । 18 P विहाय 'इति' नास्ति । 19 AD 'भयो' नास्ति ।

२२०. यशोवीर यशोमुक्ताराशेरिन्दुरसौ शिखा । तद्रक्षणाय रक्षायाः श्रीकारो लाञ्छनच्छलात् ॥

२२१. विन्दवः श्रीयशोवीर शून्यमध्या निरर्थकाः । संख्यावन्तो विधीयन्ते त्वयैकेन पुरस्कृताः ॥

२२२. यशोवीर लिखत्याख्यां यावच्चन्द्रे विधिस्तव । न माति भुवने तावदाद्यमप्यक्षरद्वयम् ॥

[१६३] { 'न माघः श्लाघ्यते कैश्चिन्नाभिनन्दो न नन्दते । निष्कलः कालिदासोऽपि यशोवीरस्य सन्निधौ ॥

[१६४] 'प्रकाश्यते सतां साक्षाद्यशोवीरेण मन्त्रिणा । मुखे दन्तद्युता ब्राह्मी करे श्रीः स्वर्णमुद्रया ॥

[१६५] 'अर्जितास्ते गुणास्तेन चाहुमानेन्द्रमन्त्रिणा । विधेरव्येथ नन्दिन्यौ यैरनेन नियन्त्रितौ ॥

[१६६] 'लक्ष्मीर्यत्र न वाक् तत्र यत्र ते विनयो नहि । यशोवीर महच्चित्रं सा च सा च स च त्वयि ॥

[१६७] 'विस्तुपाल-यशोवीरौ सत्यं वाग्देवतासुतौ । एको दानस्वभावोऽभृदुभयोरन्यथा कथम् ॥ }

॥ इति श्रीशशुञ्जयादितीर्थानां यात्राप्रबन्धः ॥

- 10 १८९) अथ श्रीवस्तुपालस्य स्तम्भतीर्थे सहृदनाम्ना नौवित्तकेन समं विग्रहे सञ्जायमाने श्रीभृ-
गुपुरान्महासाधनिकं शङ्खनामानं श्रीवस्तुपालं प्रति बालकालरूपमानीतवान् । स जलधिकूले दत्त-
निवासो नगरप्रवेशमार्गान् शङ्खसङ्कीर्णितानालोक्य व्यवहारिणां वित्तानि यानपात्रप्रणयानि च
वीक्ष्य प्रहितैर्वन्दिभिः श्रीवस्तुपालेन समं समरवासरं निर्णय यावच्चतुरङ्गसैन्यं सन्नह्यते ताव-
च्छ्रीवस्तुपालेन पुरः कृतो गुडजातीयो भूणपालनामा सुभटो 'यदि शङ्खमन्तरेणाहं प्रहरामि
15 तदा कपिलां धेनुमेवे'ति वारवर्णिकापूर्वं 'कः शङ्खः?' इति तद्वचनादनु शङ्खोऽहमिति प्रतिसुभ-
टेनोदिते तं घातेन' निपात्य पुनरनयैव रीत्या द्वितीये तृतीयेऽपि पातिते सति 'कथं समुद्रसामी-
प्यात् शङ्खबाहुल्यमि'त्युच्चरन् महासाधनिकशङ्खेनैव तत्सुभटतां श्लाघमानेनाहूतः, कुन्ताग्रेण
प्रहरन्, सतुरग एकेनैव प्रहारेण' व्यापादितः । तदनु श्रीवस्तुपालेन समराङ्गणप्रणयिना केसरि-
किशोरेणेव शङ्खसैन्यं गजयूथमिव त्रासितं दिशो दिशमनेशत् । [पश्चान्नौवित्तको मारितः सह-
20 यद् इति* ।] तदनु भूणपालमृत्युस्थाने भूणपालेश्वरप्रासादो मन्त्रिणा कारितः ।

(अत्र P आदर्शे निम्नगता अधिकाः श्लोका लभ्यन्ते-)

[१६८] काण्डानां सह कोदण्डगुणैः सन्धिरजायत । तेषां वीरप्रकाण्डानां विग्रहस्तु परस्परम् ॥

[१६९] कर्णे लगद्भिरन्येषामन्येषां जीवितव्ययम् । कुर्वाणैर्विदधे वाणैः स्पष्टं दुर्जनचेष्टितम् ॥

[१७०] विहाय शरधिं वेगाच्चापमापुः शिलीमुखाः । चिह्नमेतत्सपक्षाणां विधुरे यत्पुरःस्थितिः ॥

25 [१७१] वक्षो विक्षिप्य वैपक्षं पत्रिणः परतो गताः । न चिरं निर्गुणैर्लभ्या धीराणां हृद्यवस्थितिः ॥

[१७२] मन्त्रीशकरसंसर्गादिव दानार्थमुद्यतः । असिरुत्सृष्टवान् कोशं वद्वमुष्टिरपि क्षणात् ॥

[१७३] वीराणां पाणिपादाब्जैः पूजितेवाहवक्षितिः । दत्तार्थेव च दूर्वाभाकेशमिश्रैः शिरःफलैः ॥

१९०) अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसोमेश्वरस्य कवेः काव्यम्—

२२३. हंसैर्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलप्रत्तरङ्गैस्तरङ्गैर्नरैरन्तर्गभीरैश्चडुलवककुलग्रासलीनैश्च मीनैः ।

30 पालीरूढहुमालीतलसुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतैर्भाति प्रक्रीडदातिस्तव सचिव! चलच्चक्रवाकस्तटाकः ॥

† पदे श्लोकाः P आदर्शे एवोपलभ्यन्ते । 1 P. प्रवेशान् । 2 D शङ्खः । 3 A भरणः; D लणः; Da. भवण ।
4 D नास्ति । 5 P. कृपाणप्रहारेण । * BP आदर्शे नोपलब्धमिदं वाक्यम् । 6 P नास्ति; B देवस्य । 7 BP नास्ति ।
8 P. विस्तुलितः । 9 A दूतिः; D दूर्मिः ।

इत्यत्र आति शब्दपारितोषिके श्रीमन्निष्णा पोडशसहस्रद्रम्माणां दातिः प्रसादीकृता ।
कचिच्चिन्तातुरस्य मन्निष्णो भूमिं मृगयमाणस्य समागतः सोमेश्वरदेवः समयोचितमिदमपाठीत्—

२२४. एकस्त्वं श्रुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं लज्जानप्रशिराः स्थिरातलमिदं यद्दीक्ष्यसे वेधि तव ।
वाग्देवीवदनारविन्दतिलकः श्रीवस्तुपालः स्वयं पातालाद्दल्लिमुदिधीर्पुरसकृन्मार्गं भवान् मार्गति ॥

मन्निष्णास्य काव्यस्य पारितोषिकेऽष्टौ सहस्राणि प्रदत्तानि । तथा—

२२५. त्वचं कर्णः शिविर्मासं जीवं जीमूतवाहनः । ददौ दधीचिरस्त्रीनि...

इति त्रिपु पदेपु पण्डितेष्वधीयमानेषु पण्डितजयदेवः समस्यापदमिव—

वस्तुपालः पुनर्वसु ॥

इत्युबरन् सहस्रचतुष्टयं लेभे ।

तथा सूरीणां दर्शनप्रतिलाभनावसरे केनापि दुर्गतद्विजातिना याचनया तन्नि्युक्तेभ्यः कूपया 10
पटीमुपलभ्य मन्निष्णं प्रति समयोचितमित्युचे—

२२६. कचिचूलं कचिच्छ्रं कार्पासास्थि कचित्कचित् । देव ! त्वदरिनारीणां कृटीतुल्या पटी मम ॥

एतत्पारितोषिके मन्निष्णा दत्तानि पञ्चदशशतानि ।

तथा बालचन्द्रनाम्ना पण्डितेन श्रीमन्निष्णं प्रति—

२२७. गौरी रागवती त्वयि त्वयि द्रुपो यद्वादरस्त्वं युतो भूत्या त्वं च लसद्गुणः शुभगणः किं वा बहु ब्रूमे 15
श्रीमन्नीश्वर ! नूनमीश्वरकलायुक्तस्य ते युज्यते चालेन्दुखिरसुचकै रचयितुं त्वचोऽपरः कः प्रभुः ॥

इत्युक्ते तस्याचार्यपदस्थापनायां द्रम्मसहस्रचतुष्टयं व्ययीकृतम् ।

१९१) कदाचिन्लेच्छपतेः सुरताणस्य शुभं मालिमं मँखतीर्थयात्राकृते इह समागतमवगम्य
तन्निष्णभ्यां श्रीलवणप्रसाद-वीरधवलभ्यां श्रीतेजःपालमन्त्री मन्त्रं पृष्ट एवमारूपातवान्—

२२८. धर्मच्छन्नप्रयोगेण या सिद्धिर्वसुधाशुजाम् । स्वमावदेहपण्येन तदिदं द्रविणार्जनम् ॥ 20

इति नीतिशास्त्रोपदेशेन तयोर्वृकचोरिव छागमुन्मोच्य पाषेयादिना सत्कृत्य च तं तीर्थं
प्रहितवान् । स च कियद्भिर्वर्षैः पश्चाद्व्यावृत्तः श्रीमन्निष्णा तद्दुचितनेपथ्यादिभिः सत्कृतः स
स्वस्थानं प्राप्तस्तीर्थगणानां विस्मरन् श्रीसुरताणपुरतः श्रीवस्तुपालमेव वर्णयामास । स सुरताण-
स्तदनन्तरम्—अस्माकं देशे भवानेवाध्यक्षोऽहं तु भवतः सेलभृत्, तत्त्वयाहं यत्कृत्यादेशेनैव
सर्वदानुग्राह्य इति प्रतिवर्षं तत्प्रहितयमलकपत्रेणोपरुध्यमानः श्रीमन्नीशः श्रीशत्रुञ्जयभूमियुह-25
योग्यं श्रीयुगादिजिनविम्बं धन्यमन्यमानस्य सुरताणस्यानुज्ञया तद्देशवर्तिन्या मँम्माणीनाइयाः
खन्याः प्रयत्नशतैरानीतवान् । तस्मिन्नधारीहृति श्रीमूलनायकस्यामर्पात्पर्वते विद्युत्पातः सम-
जनि । ततः प्रभृति श्रीमन्नीश्वरस्याजीवितान्तं श्रीदेवपादैर्दर्शनं न ददे ।

१९२) कस्मिंश्चित्पर्वणि श्रीमदनुपमया निरुपमे मुनीनामन्नदाने यदृच्छया दीयमाने कार्यात्सु-
क्यात्तदागतः श्रीवीरधवलदेवः सिताम्बरदर्शनेन" द्वारप्रदेशं पाणिन्धममालोक्य विस्मयस्मेरमा-80

1 P आदर्शं पदेदं पदं कल्पते । 2 A अति०; D नास्ति । 3 एकस्यदमपि D नास्ति । 4 BP पोडशासहस्राः । 5 D
दतिः; BP नास्ति । 6 ABD भपाठीत्-तपया । 7 P घरा० । 8 P ध्रुवं । 9 P प्रकाशे । 10 D 'चतुष्टयं नास्ति ।
11 D सुरताण० । 12 P मंख । 13 P इदम्युचे । 14 Dc-d दिनेः । 15 A शुभगणः; B शुभनाणी शुभगाणी । 16 ABD
'अप' स्थाने 'अपि' । 17 D 'इदंतिर्न' ।

नासो मन्त्रिणमभिहितवान्—'हे मन्त्रिन् ! इत्थं सदैवाभिमतदैवतवत् किममी न सत्क्रियन्ते । तव चेदशक्तिस्तद्वर्द्धविभागो ममास्तु । मामकमेव सर्वं वा दीयतां सदैवेत्यतः कारणान्नोच्यते । तथा कृते भवतो वृथायास एव स्यादिति तन्मुखचन्द्रविनिर्गतैर्गोभिर्निर्वाणोपतापः 'स्वामिनः क्रियानर्द्धविभागः, सर्वमेव भवदीयमेवेत्युक्त्वा' पटीं न्युञ्जनीचक्रे ।

5 १९३) अन्यदा यतिदानावसरे मिथो मुनिजनसम्मर्दात् श्रीमदनुपमायाः प्रणमत्याः प्राज्याज्यपूर्णं घृतपात्रं पृष्ठे पतितमालोक्य कुपितं तेजःपालमन्त्रिणमिति सान्त्वितवती 'यत्तव स्वामिनः प्रासादान्मुनिजनपुण्यपात्रपतितैराज्यैरङ्गेऽभ्यङ्गो भवती'ति तत्पूर्णदानविधिचमत्कृतो मन्त्री पञ्चाङ्गप्रसादपूर्वम्—

२२९. दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् । त्यागसहितं च वित्तं दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥

10 इति युक्तोक्तिपूर्वं च तां मन्त्री प्रशशांस । इत्यनेकधा दानावदातनिकपरेखां प्रासां—

२३०. लक्ष्मीश्वला शिवा चण्डी शची सापत्यदूषिता । गङ्गा न्यग्गामिनी वाणी वाक्साराऽनुपमा ततः ॥

इत्यादिभिः स्तुतिभिर्जेनाचार्यैः स्तूयते स्म ।

१९४) अथान्यदा पञ्चग्रामसङ्ग्रामाधिरूढयोः श्रीवीरधवल—लवणप्रसादयोः श्रीवीरधवलपत्नी राज्ञी जयतलदेवी सन्धिविधानहेतवे जनकं प्रतीहार' श्रीशोभनदेवमुपागता । 'किं वैधव्याङ्गीरुः सन्धिवन्धं कारयसि?' इति तेनाभिहिता । वीरचूडामणेः पत्युः श्रीवीरधवलस्योन्नतिमारोपयन्ती सा 'पितृकुलविनाशशङ्कया भूयो भूयोऽहमेवं व्याहरामि । तुरगपृष्ठाधिरूढे तस्मिन्वीरे' स कोऽस्ति सुभटो यस्तत्सन्मुखे स्थास्यती'ति व्याहृत्य सा सामपैव प्रतस्थे । अथ तस्मिन्समरसंरम्भे प्रहारव्यथाव्याकुले श्रीवीरधवले भुवस्तलमलंकुर्वति* किञ्चिदन्तर्भग्रे समग्रसुभटवर्गे 'एक एवायं पत्तिः पतित' इति सकलं निजवलमुत्साहयन् श्रीलवणप्रसादः समस्तानपि रिपून् लीलयैव समूलकार्प 20 कषितवान् । इत्थमेकविंशतिकृत्वः सत्त्वगुणरोचिष्णू रणरसिकतया क्षेत्रे पितुरग्रे पतितः ।

२३१. यः पञ्चग्रामसङ्ग्रामभूमौ भीमपराक्रमः । धातैः पपात सञ्जातैरश्वतो न तु गर्वतः ॥

१९५) श्रीवीरधवलस्यायुःपर्यन्ते प्रतितीर्थं प्रस्थितस्य दत्तमेकधा सहस्रगुणमुपलभ्यत इति रूढेः श्रीतेजःपालेन जन्मसुकृतं ददे । तदनु तस्मिन् स्वामिनि विपन्ने तत्सौभाग्यातिशयात्सेवकानां विंशत्यधिकशतेन सहगमनं चक्रे । तदनु श्रीतेजःपालेन प्रेतवने यामिकान्मुक्त्वा लोकस्य 25 स निर्वन्धो निषिद्धः ।

२३२. आयान्ति यान्ति च परे ऋतवः क्रमेणः सञ्जातमेतद्दतुयुग्ममगत्वरं तु ।

वीरेण वीरधवलेन विना जनानां वर्षा विलोचनयुगे हृदये निदाघः ॥

१९६) अथ श्रीमन्त्रिणा वीरधवलस्य¹⁰ सुतो¹¹ वीसलदेवो राज्येऽभिषिक्तः । श्रीअनुपमदेव्या विपत्तौ तेजःपालस्य आरूढे ग्रन्थावनिवर्त्तमाने तत्रागतैर्भद्रा¹² श्रीविजयसेनसूरिभिर्बलवत्पुरुषैः 30 रूपशमितायां विपदि किञ्चिच्चेतनया सापत्रपः श्रीतेजःपालः सूरिणोचे—'वयमस्मिन्नवसरे भवतः

1 P 'मम' इत्येव । 2 P नास्ति 'सर्वं वा' । 3 P भवतां वृथा प्रयासः । 4 P इत्युदीर्य । 5 P चकार । 6 D सम्मर्दने । 7 PD प्रति; B प्रती० । 8 AD वीरधवले । * ABD आदर्शे एतत्पदाग्रे एव 'यः पञ्चग्रामः' इति श्लोको लिखितो लभ्यते । 9 D प्रस्थितेन । 10 11 एतत्पदद्वयं BP नास्ति । 12 D तेजःपाला रूढशोकग्रन्थावनि । 13 D विहाय 'सूरिणा' नास्ति ।

कैतवमालोकयितुमुपेताः ।' श्रीवस्तुपालेन किमेतदिति पृष्टे गुरवः प्राहुः—'यदस्माभिः शिशो-
स्तेजःपालस्योपयामाय धरणिगपार्श्वानुपमा कन्या याचिता तदा स्थिरपत्रदानादनु' तस्याः
कन्याया एकान्ते विरूपतां निशम्य तत्सम्बन्धभङ्गाय चन्द्रप्रभभिर्दप्रतिष्ठितक्षेत्राधिपतेरष्टौ
द्रम्माणं भोगमप्युपयाचितां चक्रे । इदानीं तद्वियोगे ग्रन्थेरामनस्यमित्युभयोर्वृत्तान्तयोः
कस्तथ्यः ?' इति तन्मूलसङ्केताच्छ्रीतेजःपालः खट्वदयं दृढीचक्रे ।

(१९७) अधान्वादावसरे मन्त्री वस्तुपालः पूर्णायुः श्रीशत्रुञ्जयं यियासुरिति मत्वा पुरोधाः
सोमेश्वरदेवस्तत्रागतोऽनर्घेष्वासनेषु' मुच्यमानेष्वनुपविशन् हेतुं पृष्ट इत्याह—

२३३. अन्नदानैः पयःपानैर्धर्मस्थानैर्धरातलम् । यशसा वस्तुपालस्यै रूढमाकाशमण्डलम् ॥

इति स्थानाभावाच्चोपविश्यते इति तदुक्तेरुचितपारितोषिकदानपूर्वं तमापृच्छय मन्त्री' पथि
प्रस्थितः । आकेवालीयाग्रामे देश्यकुड्यां दर्भसंस्तरमारूढो गुरुभिराराधनां कार्यमाण आहारप-10
रिहारपूर्वं पर्यन्ताराधनया प्रध्वंसितैकलिमलो युगादिदेवमेव जपन्—

२३४. सुकृतं न कृतं किञ्चित्सतां संसरणोचितम् । मनोरथैकसाराणामेवमेव गतं वयः ॥

इति वाक्यप्रान्ते नमोऽर्हन्व्यो नमोऽर्हन्व्य इत्यक्षरैः समं परिहृतसप्तधातुर्बद्धशरीरः¹⁸ स्वकृतकृतो-
पमसुकृतफलमुपभोक्तुं स्वलोकमलं चकार । तत्संस्कारस्थानेऽनुजश्रीतेजःपाल-सुतजैत्रसिंहाभ्यां
श्रीयुगादिदेवदीक्षावस्थामूर्त्तिनालंकृतः स्वर्गारोहणप्रासादोऽकारि ।

२३५. अद्य मे फलवती पितुराशा मातुराशिपि¹⁹ शिखाऽङ्कुरिताऽद्य ।

यद्युगादिजिनयात्रिकलोकं प्रीणयाम्यहमशेषमखिन्नः ॥

२३६. नृपन्यापारपापेभ्यः सुकृतं स्वीकृतं न यैः । तान् धूलिषावकेभ्योऽपि मन्येऽर्धमतराक्षरान् ॥

इत्यादीनि श्रीवस्तुपालमहाकवेः काव्यानि स्वयं कृतान्यमूनि ।

२३७. पूर्णः खामिगुणैः स चीरघवलो निःसीम²⁰ एव प्रभुर्विद्वद्भिः कृतभोजराजविरुदः श्रीवस्तुपालः कविः । 20
तेजःपाल इति प्रधाननिवहेष्वेकश्च मन्त्रीश्वरस्तज्ञायानुपमा गुणैरनुपमा प्रत्यक्षलक्ष्मीरभूत् ॥

॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते²¹ प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीकुमारपाल-भूपालप्रमुखमन्त्रीश्वरवस्तुपाल-
तेजःपालपर्यन्तमहापुरुषयशोवर्णनो* नाम चतुर्थः प्रकाशः ॥ अंशार्थं ८२४† ॥

1 AD आलोकितुः । 2 D स्थिरता कृता वदतु । 3 D 'मिड' स्थाने 'जिन' । 4 P 'भोग' नास्ति । 5 A अपि
पाचिती; D उपापनी । 6 P अन्तर्धेष्टदानेपु मण्डयमानेषु । 7 A च भूतलं । 8 AD °पालेन । 9 P नास्ति । 10 P
इहेः । 11 P निरस्ता । 12 P घातुमयः । 13 D क्षीरं । 14 P 'स्वकृतफलः' इत्येव । 15 P °पदे । 16 AD
आशिपः । 17 P गृहवराद्; B अघमतमाद् । 18 D निर्मानं । 19 P °चार्थाभिःकृते । * D श्रीकुमारपालमन्त्रीश्वरवस्तु-
पालतेजःपालमहापुरुषवर्णनो । † A B ८०४ ।

[११. प्रकीर्णकप्रबन्धः ।]

अथ पूर्वोक्तेभ्यो महापुरुषचरितेभ्यो यान्यवशिष्टानि तानि, तदितराणि चेह प्रकीर्णक-
प्रकाशे^१ प्रारभ्यन्ते । तद्यथा—

१९८) समीपस्फुरच्छिप्रास्रवन्त्यामवन्त्यां पुरि पुरा श्रीविक्रमार्कनृपः स्वसत्रागारे वैदेशिकं
लोकं भोजनानन्तरं निद्रापरं सम्पन्नदीर्घनिद्रमाकर्ण्य विस्मयस्मेरमानसस्तद्वृत्तान्तं जिज्ञासुस्तान्
सर्वानपि वसनपिहितान्विधाप्य तद्वात्तां चापन्हुतां निजाज्ञया विधाय पुनरुपागतानध्वगांस्तथैव
भोजयित्वा प्रदोषे चोष्णोदकं तैलं च तेषां चरणपरिचारणानिमित्तमुपनीय तेषु तेषु प्रसुप्तेषु
महानिशायां कृपाणपाणिर्नृपतिर्निभृतीभूय स्वयं यावत्तत्र तस्यौ तावदकस्मात्तत्र कोणैकदेशे
प्रथमं धूमोद्गमं तदनु शिखारेखामथ दीप्रफणारत्नप्रभालंकृतं^२ सहस्रफणं^३ नागं निर्गतमवलोक्य
तच्चित्रचमत्कृतो राजा यावत्साकृतं पश्यति तावत्स फणीन्द्रः किं पात्रमिति तद्दिनसुप्तान् पान्थान्
प्रत्येकं^४ पप्रच्छ । अथ ते धर्मपात्रं गुणपात्रं तपःपात्रं रूपपात्रं कामपात्रं कीर्त्तिपात्रमित्यादीनि
वदन्तोऽज्ञानतया यदृच्छया तस्य शापान्मृत्युमाप्नुवन्तीति विलोक्य, अथ श्रीविक्रम एव तत्पु-
रोभूय योजिताञ्जलिः—

२३८. भोगीन्द्र ! बहुधा पात्रं गुणयोगाद्भवेद्भुवि । मनःपात्रं तु परमं शुद्धश्रद्धापवित्रितम् ॥

इति स^५ निजाशयमेव भाषमाणं श्रीविक्रमं परितोषाद् 'वरं वृणु त्वम्'^६ इति प्राह । अथ श्रीवि-
क्रमोऽमून् पथिकानुजीवयेति तेन वरे याचिते स विशेषं विशेषात्परितोषयामास ।

॥ इति श्रीविक्रमस्य पात्रपरीक्षाप्रबन्धः ॥

१९९) अथ कदाचित्पाटलीपुत्रपत्तनेऽकस्मादमन्दानन्दे नन्दे राज्ञि पञ्चत्वमागते कश्चिद्विप्रस्त-
त्कालं तत्रागतः परपुरप्रवेशविद्यया नृपदेहमधितस्थौ । तत्सङ्केततो द्वितीयो द्विजो^७ नृपद्वारमु-
पेत्य वेदोद्गारमुदाहरन्प्रत्युजीवितो नृपः कोशाध्यक्षैस्तस्मै स्वर्णलक्षमदापयत् । अथ तद्वृत्तान्तं
विज्ञाय महामात्यः 'नन्दः पुरा कदर्योऽभूत् साम्प्रतं तु तदौदार्यं विचार्यमि'ति वदंस्तं विप्रं विधृत्य
परकायप्रवेशकारिणं वैदेशिकं सर्वत्र शोधयन् कापि मृतकं केनापि परि^८रक्ष्यमाणमाकर्ण्य चिता-
प्रवेशाद्भस्मीकृत्य पूर्वमेव नन्दं निरुपममतिवैभवान्निजप्राज्ये साम्राज्ये निर्वाहयामास ।

॥ इति नन्दप्रबन्धः ॥

२००) अथ खेडामहास्थाने देवादित्यविप्रपुत्री बालकालविधवा अतिरूपपात्रं सुभगाभिधाना
प्रातः सूर्यं प्रत्यर्घ्याञ्जलिं क्षिपन्ती^९ अज्ञाततद्व्योगाद्भोगादाधानमभूत्^{१०} । अथ^{११} कथंचित्तदसमञ्जसं
पितृभ्यामवबुध्य मन्दाक्षमन्दाक्षरमुद्रया^{१२} असमञ्जसमिति तां प्रति किञ्चिद्^{१३} व्याहृत्य सा स्वपुरुषै-

1 AD प्रबन्धे । 2 P क्षितिपः । 3 D 'स्व' नास्ति । 4 D 'प्रभा' स्थाने 'फणा' । 5 B दीप्रफणालंकृतं । 6 D सह-
स्रफणालंकृतसहस्रफणं । 7 P नास्ति । 8 BP प्रतिपुरुषं । 9 D अथ । 10 AD 'त्वं' नास्ति । 11 D ०पुरपत्तने ।
12 P विप्रः । 13 P कोशाध्यक्षाद् । 14 P विना 'विचार्य' नास्ति । 15 AD 'परि' नास्ति । 16 A पूर्वनन्दः; D पूर्वमिव
तं नन्दं । 17 AD खेड । 18 P अतिशयः; D निरुपम । 19 D प्रधाना प्रातः । 20 P रचयन्ती । 21 BP अघात् ।
22 B विना 'अथ' नास्ति । 23 D मन्दाक्षमुद्रमिति । 24 AD तद् ।

वैलभ्या नगर्या अभ्यासे मुमुचे । तथा तत्र प्रसूतः सूनुः क्रमेण वर्द्धमानः सवयोभिः शिशुभिः निःपितृक इति निर्भर्त्स्यमानो मातुः समीपे पितरं पृच्छन् तथा न जाने इत्यभिहितः । तज्जन्मवैराग्यान्मुमुषोः¹ प्रत्यक्षीभूय सविता सान्त्वनापूर्वं करे कर्करं² सम्पर्ष्य, भवन्मातुः सम्पर्ककारिणमर्कं खं ज्ञापयन् 'भवतः पराभवकारिणं प्रत्यस्यं क्षिप्तः शिलारूपो भविष्यती'त्यादिश्य निरपराधस्य कस्यापि³ क्षिप्तो यदि⁴ तवैवाऽनर्थनिबन्धनं ज्ञापयंस्तिरोधत्⁵ । अत्येत्थमभिभवकारिणः⁶ कांश्चिद् व्यापादयन् शिलादित्य इति सान्त्वयनाम्ना प्रतीतः । तन्नगरराज्ञा तत्परीक्षायै तथाकृते तमिलापालं शिलया तथा कालधर्ममवाप्य स्वयमेव भूपतिरभूत्⁷ । सदा⁸ सवितृप्रसादी कृते ह्येषधिखुदो न भश्चर इव खैरविहारी पराक्रमाक्रान्तदिग्बलर्यंश्चिरं राज्यं कुर्वन् जैनमुनिसंसर्गात्प्रादुर्भूतप्रभूतंसम्यक्त्वरत्नः श्रीशत्रुञ्जयस्य महातीर्थस्यामानमहिमानमवगम्य जीर्णोद्धारं चकार ।

२०१) कदाचिच्छिलादित्यं सभापतीकृत्य चतुरङ्गसभायां 'पराजितेन देशत्यागिनां भाव्यमि'ति¹⁰ पणवन्धपूर्वं सिताम्बर-सौगतयोर्वादे सञ्जायमाने पराजितान् सिताम्बरान् स्वविपयात्सर्वान् निर्वास्य श्रीशिलादित्यजामेयममेयगुणं मल्लनामानं क्षुल्लकं तत्र तस्थिवांसं¹¹ समुपेक्ष्य स्वयं जितकाशिनः श्रीविमलगिरौ श्रीमूलनायकं श्रीयुगादिदेवं बुद्धरूपेण पूजयन्तो धौद्धा यावद्विजयिणस्तिष्ठन्ति; तावत्स मल्लः क्षत्रकुलोद्भवत्वात्तस्य वैरव्याविस्मरन् कृतप्रचिकीर्जनदर्शनाभावात्तेपाभेव सन्निधावधीयन् रात्रिनिद्रवं तल्लीनचित्तः कदाचिद्गीष्मग्रीष्मवासरेषु निशीथकाले निद्रामुद्रित-¹⁵लोचने समस्तनागरिकलोके दिवाभ्यस्तं शास्त्रं महताभियोगेनानुस्मरन्, तत्कालं गगने सञ्चरत्या श्रीभारत्या 'के मिष्टाः?' इति शब्दं पृष्टः । स परितो वक्तारमनवलोक्य 'बह्लाः' इति तां प्रति प्रतिवचनं प्रतिपाद्य, पुनः पणमासान्ते तस्मिन्नेवावसरे¹² प्रत्यावृत्तया चाग्देवतया¹³ 'केन सह?' इति भूयो-भिहितः । तदा त्वनुस्मृतपूर्ववाक्यं 'गुडघृतेन' इति प्रत्युत्तरं ददानः तदवधानविधानं चमत्कृतया 'अभिमतं वरं वृणीष्व' इत्यादिष्टः 'सौगतपराजयाय कमपि प्रमाणग्रन्थं प्रसादीकुरु' इत्यर्थम-²⁰भ्यर्थयन्, नयचक्रग्रन्थार्पणेनानुजगृहे । अथ भारतीप्रसादादेवागततत्त्वः श्रीशिलादित्यमनुज्ञाप्य सौगतमटेषु तृणोदकप्रक्षेपपूर्वं नृपतिसभायां पूर्वोदितपणवन्धपूर्वकं कण्ठपीठावतीर्णश्रीवाग्देव-तावलेन श्रीमल्लस्तांस्तरसैव निरुत्तरीचकार । अथ राजाज्ञया सौगतेषु देशान्तरं¹⁴ गतेषु जैनाचार्येष्व्वाहूतेषु स मल्लो धौद्धेषु जितेषु 'वादी'; तदनु भूपाभ्यर्थितैर्गुरुभिः पारितोषिके तस्मै सूरिपदं ददे¹⁵ श्रीमल्लवादिःसूरिनामा । गणभृत्प्रभावकतया नवाङ्गवृत्तिकारकश्रीअभयदेवसूरि¹⁶ प्रकटी-²⁵कृतस्य श्रीस्तम्भनकतीर्थस्य विशेषोन्नत्यै श्रीसङ्घेन चिन्तायकत्वे नियोजितः ।

॥ इति मल्लवादिप्रबन्धः ॥

२०२) अथ मरुमण्डले पल्लीग्रामे काकू-पाताकौ भ्रातरौ नियसतः । तयोः कनीयान्धनवान् ज्यायांस्तु तद्गृहभृत्यवृत्त्या वर्त्तते¹⁷ । कस्मिंश्चिन्निशीथसमये दिवसकर्मवृत्तिशान्तः प्रावृट्काले काकूयाकः प्रसुप्तः कनीयसाऽभिदधे- 'भ्रातः स्वकीयाः केदाराः पयःधूरैः स्फुटितसेतवस्तव तु निश्चिन्ता'¹⁸ ३०

1 BP वैराग्यान्मुषोः मुमुषुः । 2 D कर्करत्न । 3 P तु; B नास्ति । 4 BP नास्ति । 5 निरोद्धे । 6 P भयम् । 7 D तथा स । 8 P दिवसः । 9 AD 'प्रभूत' नास्ति । 10 P.Dc देशत्यागितेन । 11 AD स्थितः । 12 P एव च वासरे । 13 AD देव्या । 14 D 'विधान' नास्ति । 15 AD देवी० । 16 AD देवाग्रतेषु । 17 A चके । 18 AD सूरिभिः । 19 P जीवति । 20 D काकूः ।

इत्युपालब्धः । स तदात्वत्यक्तस्तरः खं निन्दन् कुदालं स्कन्धे निवेद्य यावत्तत्र याति तावत्कर्म-
करान् स्फुटितसेतुबन्धरचनापरान् समालोक्य 'के यूयम्?' इति पृष्टाः 'भवद्भ्रातुः कामुकाः' इति
तैरभिहिते 'कापि मदीयाः कामुकाः सन्ति?' इति पृष्टे 'वलभ्यां सन्ती'ति ते प्राहुः । अथ सोऽप्य-
वसरे' सर्वखं पिठरे आरोप्य तं मूर्धा दधानः श्रीवलभीमवाप्य गोपुरसमीपवर्तिनामाभीराणां
5 सन्निधौ निवसन् अत्यन्तकृशतया तै रङ्ग इति दत्ताभिधानंस्तार्णमुदजं विधाय तदवष्टम्भेन
यावत्तस्थौ तावत्कश्चित्कार्पाटिकः कल्पपुस्तकप्रमाणेन रैवतकशैलादलावुना सिद्धरसमादाय मार्ग-
मतिक्रामन् काकूर्यतुम्बडीति सिद्धरसादशरीरिणीं वाणीमाकर्ण्य विस्मयस्मेरमना जातभीर्वलभी-
परिसरे तस्य सच्छद्मनो वणिजः सद्मनि रङ्ग इति तन्नाम निःशङ्कतया तत् सरसमलावु तत्रोपनि-
धीचक्रे । स स्वयं श्रीसोमेश्वरयात्रायां गतः । कस्मिन्नपि पर्वणि पाकविशेषाय चुल्लीनियोजितायां
10 तापिकायामलावुरन्ध्राद्गलितरसविन्दुना हिरण्मयीं तां निभाल्य स वणिग् तं सिद्धरसं चेतसा
निर्णीय तदलावुसहितं गृहसर्वस्वमन्यत्र नियोज्य खं गृहं प्रदीपनेन' भस्मीकृत्य परस्मिन् पुर-
गोपुरे' सौधं निर्माप्य तत्र निवसन्, कदाचित्प्राज्याज्यविक्रयकारिण्याः स स्वयं घृतं तोलयंस्त-
दक्षीणं' निरीक्ष्य घृतपात्राधः कृष्णचित्रककुण्डलिकां विमृश्य¹⁹ केनापि कैतवेन तद्व्यत्ययादप-
हृत्य चित्रकसिद्धिं स्वीचकार । कदाचित्तस्यागण्यपुण्यवैभववशात्सुवर्णपुरुषसिद्धिरजायत । इत्थं
15 त्रिविधसिद्ध्या कोटिसंख्यानि¹¹ धनानि संगृह्यापि कर्दर्यवर्यतया कापि सत्पात्रे तीर्थे वानुकम्पया
वा तस्याः श्रियो न्यासो दूरे तिष्ठतु, प्रत्युत सकललोकसंजिहीर्षया तां लक्ष्मीं सकलस्यापि विश्वस्य
कालरात्रिरूपामदर्शयत् ।

२०३) अथ स्वसुताया रत्नखचितकाञ्चनकङ्कतिकायां राज्ञा स्वसुतायाः कृते प्रसभमपहृतायां
तद्विरोधानुरोधात्स्वयं तत्र¹³ म्लेच्छमण्डले गत्वा वलभीभङ्गाय तद्याचिताः काञ्चनकोटीस्तस्य
20 नृपकोटीरस्य¹⁴ समर्प्य प्रयाणमचीकरत् । तदनुपकृतस्तु एकः¹⁵ छत्रधरो निशाशेषे सुसजाग्र-
दवस्थेऽवनीपतौ¹⁶ पूर्वसङ्केतितेन केनापि पुंसा सममित्यालापमकरोत्- 'अस्मत्स्वामिनां मन्त्रे¹⁷
सूषकोऽपि¹⁸ नहि । यदयमश्वपतिर्महीमहेन्द्रः केनाप्यऽज्ञातकुलशीलेनासाधुना साधुना वापि
वणिजा नामकर्मभ्यां रङ्गेण प्रेरितः सूर्यपुत्रं¹⁹ शिलादित्यं प्रति यश्चचाले'ति पथ्यां तथ्यां
तद्वाचमाकर्ण्य किञ्चित्चेतसि विचिन्तयन् तस्मिन्नहनि नृपः प्रयाणकविलम्बमकरोत् । अथ
25 रङ्गः साशङ्कस्तद्बृत्तान्तं निपुणवृत्त्यावगम्य काञ्चनदानेन तस्य काञ्चनतृप्तिमासूत्र्य पुनः परस्मि-
न्प्रत्यूषे विचार्याविचार्य वा कृतप्रयाणोऽयं महानरेन्द्रश्चलितः । 'सिंहस्यैकपदं यथे'ति न्यायाच्च-
लित एव राजते । यतः²¹ -

२३९. मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा हरिं²² व्याहरतां जनः । तस्य चोभयथा²³ व्रीडा²⁴ लीलादलितदन्तिनः ॥

इत्यस्य स्वामिनो निःसीमपराक्रमस्य सन्मुखे कः स्थास्यतीति तद्गिरा प्रोत्साहवान् म्ले-
30 च्छपतिर्भैरीनिनादवधिरितरोदःकन्दरं प्रयाणमकरोत् । इतश्च तस्मिन्नवसरे²⁵ वलभ्यां श्रीचन्द्र-

1 P 'ऽप्यवसरे' नास्ति । 2 D समीपेऽवसत् । 3 P दत्तसङ्केतः । 4 P 'पुस्तक' नास्ति । 5 P काकूया० । 6 D
'सिद्धरसात्' नास्ति । 7 D प्रदीपकेन । 8 AD गोपुरे । 9 AD अक्षयं । 10 P विचार्य । 11 D संख्याभिधानानि ।
12 D 'काञ्चन' नास्ति । 13 AD नास्ति । 14 'तस्य नृपकोटीरस्य' स्थाने D 'असौ' । 15 AB एकच्छत्रधरो । 16 P
पृथिवीपतौ । 17 P मन्त्री । 18 AD मूर्खः कोऽपि । 19 P सूर्यात्मजं । 20 P सातङ्कः । 21 P नास्ति । 22 P
हंसि । 23 AD द्वयमपि । 24 P व्रीडा- । 25 D वासरे ।

प्रभविम्बमम्बाक्षेत्रपालाभ्यां सहितमधिष्ठातृवलङ्गनमार्गेण शिवपत्तनभुवि भूपणीवभूव । रथा-
धिरूढा अप्रतिमा^१ श्रीवर्द्धमानप्रतिमा चादृष्टवृत्त्याधिष्ठातृवलेन सञ्चरन्ती पथि आश्विनीपूर्णि-
मास्यां श्रीमालपुरमलंचकार । अन्या अपि सातिशया देवमूर्त्तयो यथोचितं भूभागमलंचक्रुः ।
तत्पूर्ववतया च श्रीवर्द्धमानसूरीणां चोत्पातज्ञापनावसरे-

२४०. का त्वं सुन्दरि जल्प देविसदृशे ! किं कारणं रोदिपि ?
भङ्गं श्रीवलमीपुरस्य भगवन् ! पद्माम्ययं^२ प्रत्ययः^३ ।
भिक्षायां रुधिरं भविष्यति पयो लब्धं भवत्साधुभिः
स्यात्तव्यं मुनिभिस्तदेव रुधिरं यस्मिन्पयो जायते ॥

एवमुत्पातेषु सञ्जायमानेषु पुरीपरिसरं प्राप्तेषु म्लेच्छसैन्येषु देशभङ्गसमासादितपङ्केन रङ्केन
पञ्चशब्दवादकान् कनकवितरणैर्यद्दृष्ट्वा विभेद्य तस्य ह्यस्यारोहणकाल एव तैः क्रियमाणे 10
प्रतिशब्दसाराविणे ताक्षर्यवदुद्गीय तस्मिंस्ताक्षर्यं दिवमुत्पतति, किंकर्तव्यतामूढः स शिलादित्य-
स्तैर्निजमे । तदनु तैर्लीलयैव बलभीभङ्गः सूत्रितः ।

२४१. षणसयरीवाससयं^४ तिस्रसयाइं अइकमेऊण । विक्रमकालाउ तओ बलहीभङ्गो समुप्पन्नो ॥
॥ इति श्रीशिलादित्यराज्ञ उत्पत्तिस्तथा रङ्कोत्पत्तिस्तत्कृतो बलभीभङ्गश्चेति प्रबन्धत्रयम्* ॥

२०४) अथ श्रीरत्नमालनगरे श्रीरत्नशेखरो नाम राजा । स कदाचिद्दिग्यात्रापत्यावृत्तः पुरप्र-15
वेशमहोत्सवे विपणिश्रेणिं शृङ्गारितां मृगयमाणः कस्मिन्नपि हृष्टे काष्ठपात्रीयुतं कुद्दालमालोक्य
सौधप्रवेशानन्तरं प्राभृतपाणीं महाजने समायाते 'सुखिनो यूयम्?' इति नृपालापानन्तरं तैः 'न
सुखिनो वयमि'ति विज्ञप्ते विभ्रमभ्रान्तचित्तंस्तान्^{१०} विसृज्य कस्मिन्नपि निर्व्यञ्जनावसरे पुरप्रधाना-
नाह्वय 'किं न सुखिनो यूयम्?' इति पृष्टाः^{११} । अपि च काष्ठपात्रीयुतकुद्दालस्योर्ध्वीकरणकारणम-
नुयुक्तास्ते इति विज्ञपयामासुः- 'यत्र स्वामिना काष्ठपात्र्यादिकमवधारितं,^{१२} स वित्तेश्वरः स्व-
संख्यामजानन् काष्ठपात्रिकयैव^{१३} स्वचित्तसङ्कलनां ज्ञापयितुं सङ्केतं चक्रे । तथा च न सुखिनो वय-
मिति स्वामिनः सन्तानाभावात् । कोटीध्वजकुलाकुलं नगरमिदं स्वामिना चिरकाललालितमन्व-
याभावात्केन परां कोटीं नीयत ?' इति पुरातनस्यान्तःपुरस्य वन्ध्यात्वं बुद्ध्या निधाय नृपवंश-
वृद्धये नौतनमन्तःपुरं चिकीर्षवः स्वामिनोऽनुमत्या पुष्यार्कदिने^{१४} केनापि प्रधानशाकुनिकेन समं
शकुनागारं प्राप्ताः । कामपि दुर्गतनितम्बिनीमासन्नप्रसवां काष्ठभारवाहनैकवृत्तिं शिरोधिरूढदु-
र्गामालोक्य शकुनवित् तामक्षतादिभिरभ्यर्चयन्, तैः किमेतदिति पृष्टः प्राह- 'यः कश्चिदस्या
आधाने पुत्रः स एवात्र नृपो भावी, चेद्बृहस्पतिमतं प्रमाणमि'त्यसम्भान्यं वृत्तान्तममुमन्यमानाः
मानोन्नताय^{१५} नृपाय व्यायुद्य यथावस्थितं तत्स्वरूपं निवेदितवन्तः । अथ खेदमेदुरमना नृप
आसपुररूपैस्तां गर्त्तापूरीकर्तुं प्रारभ्यमाणामिष्टं दैवतं सरेत्यभिहिते सा मरणभयव्याकुला प्रदोष-
काले यावत्ताननुज्ञाप्य शङ्काभङ्गं कुर्वते तावत्सा प्रसूतं पुत्रं तत्र परित्यज्य पुनरुपागता गर्त्ता-

1 D नास्ति । 2 P वीरप्रतिमा । 3 P भूमिः । 4 AD ०. ग्यइं । 5 D प्रत्ययः । 6 D भवेत् । 7 P तुलास्य ।
8 P 'वाससयं' स्थाने 'वासइं'; तथा 'निष्णिसयाइं निष्णिसयाइं' इति द्वित्वम् । * अस्याः पंचम्याः स्थाने P भादने ॥ इति
शिलादित्यप्रबन्धः ॥ पृथक्पृथक् पंक्तिः । 9 D 'वित्त' नास्ति । 10 D तावद् । 11 D निर्जनाः । 12 D पृष्टे । 13 D
०. पात्र्यादिकमवधारितं । 14 D ०. पात्रिकः । 15 P आसरे । 16 P मानोन्नते नृपवते ।

पूरीकृत्य पुनरपि राज्ञे विज्ञपयांचक्रुः । अथ काचिन्मृगी सन्ध्याद्वयेऽपि पयःपानं कारयन्ती तम-
नुदिनं वृद्धिमन्तं कारयामास । तस्मिन्नवसरे देव्या महालक्ष्म्याः पुरतष्टङ्कशालायां हरिण्याश्च-
तुर्णां पादानामधः शिशुरूपं नाणकं नूतनं सञ्जायमानमाकर्ण्य कचिन्नवीनो नृप उत्पन्न इति प्रसृतया
वार्त्तया श्रीरत्नशेखरः सैन्यानि प्रतिदिशं तं शिशुं विशासितुं प्राहिणोत् । तैर्यत्नादेवलोक्य लब्धो-
5 ऽपि बालहत्याभीतैः स सायं पुरगोपुरे गोकुलखुररवैर्यथायं वालो विपन्नः सन् स्वयमपवादाय
न भवतीति दूरस्थैर्यावन्मुक्तस्तावत्तत्रायातं गोकुलं तं सूर्त्तिमन्तं पुण्यपुञ्जमिव बालमालोक्य
तैरेव पदैः स्तम्भितमिव तस्यौ । अथ पाश्चात्यपक्षात्पुरो भूय वृषभो वृषभासुरं तं शिशुं पदाना-
मन्तराले निधाय गोधनं सकलमपि प्रेरयामास । अथ तं वृत्तान्तं नृपोऽवधार्य तैः सामन्तनग-
रलोकैस्तं बालमानीय पुत्रीयमाणः श्रीपुञ्ज इति दत्ताभिधानः प्रवर्द्धयामास ।

10 २०७) अथ श्रीरत्नशेखरे राज्ञि दिवं गते तस्य राज्ञः कृताभिपेकस्य साम्राज्यं पालयतः पुत्री
समजनि । सा च सम्पूर्णसर्वाङ्गावयवसुन्दराऽपि कपिसुखी । तेन वैराग्येण विषयविमुग्धतां
विभ्राणा श्रीमातेति नामधेयं वभार । सा कदाचिज्जातजातिस्मृतिः पितुरग्रे स्वं पूर्वभवं निवे-
दितवती—‘यदहमर्बुदाद्रौ’ पुरा कपिपत्नीत्वमनुभवन्ती कस्यापि शाखिन एकस्याः शाखायाः
शाखान्तरं सञ्चरन्ती केनापि तदतुल्येन शिल्पेन विद्वतालुः पञ्चत्वमासदम् । तदधोवर्त्तिनि
15 कामिततीर्थकुण्डे यावद्गलितं वपुः पपात तावत्तीर्थातिशयान्मामकं वपुर्मानुषाकारमभवत् ।
यन्मस्तकं तु तत्तथैवास्ते तेनाहं कपिवदना । अथ श्रीपुञ्जनृपस्तस्यास्तन्मस्तकं कुण्डे प्रक्षेपयितुं
निजानामपुरुषान्समादिदेश । तैस्तु सुचिरात्तत्र तदवस्थं विलोक्य तथाकृते सा श्रीमाता
ज्ञानवानना समजनि । ततःप्रभृति सा मातरपितरावनुज्ञाप्याऽर्बुदसंख्यगुणा तस्मिन्नेवाऽर्बुदे
तपस्यन्ती, कदाचिद्गगनगामिना योगिना दृष्टे । स च तत्सौन्दर्यापहतहृदयो गगनादुत्तीर्य
20 प्रेमालापपूर्वकं ‘त्वं मां कथं न वृणोषि?’ इति पृष्टां सेत्यवादीत्—‘साम्प्रतं तावत्क्षणदायाः
प्रथमो यामो व्यतीतः; तुर्ययामस्य ताम्रचूडेषु रुतमकुर्वाणेषु यद्यस्मिन्ने कयाचिद्विद्यया द्वाद-
शपद्या हृद्याः कारयसि ततो भवन्तमभिकं¹⁰ करोमी’ति तदुक्तिसमनन्तरमेव तत्र कर्मणि
चेटकपेटकं नियोज्य यामद्वयेन निर्मापिते सर्वपद्यानिवहे, श्रीमाता स्वशक्तिवैभवेन कृतकताम्र-
चूडरवं कारयन्ती, तेनागत्य ‘विवाहाय सज्जीभवे’त्यभिदधे । ‘तव पद्यायां निष्पाद्यमानायां
25 कुक्कुटरवः समजनिष्टे’ति तयोक्ते ‘भवन्मायया कृतकं कृकवाकुरवं को न वेत्ति?’ इत्युत्तरं
ददानः, स सरितीरे तज्जाम्योपढौकितविवाहोपहारः, श्रीमात्रा ‘समस्तविद्यामूलं तत्रिशूलमि-
हैव विहाय पाणिपीडनाय सन्निहितो भवे’त्याह्वय, प्रेमोपहतचित्ततया तत्तथा कृत्वा सामीप्य-
मुपागतः । तत्पादयोः कृतकान् शूनो नियोज्य हृदये तेन त्रिशूलेनाह्वय मारितः¹¹ । इत्थं निः-
सीमशीललीलायितेन स्वं जन्मातिवाहितवती । तस्यामखण्डशीलायां व्यतीतायां श्रीपुञ्जराजा
30 तत्र शिखरबन्धरहितं प्रासादमाकारयत् । यतः षण्मासान्ते तस्य गिरेरंधोभागवर्ती अर्बुदनामा
नागो यदा चलति तदा पर्वतकम्पो भवति । अतः शिखररहितास्तत्र सर्वेऽपि प्रासादाः ।

॥ इति श्रीपुञ्जराज-तत्पुत्रीश्रीमाता-प्रबन्धः ॥

1 ‘यत्नाद्’ स्थाने D ‘यत्र तत्र’ । 2 P सर्वं० । 3 ‘सामन्तनगरलोकैस्तं’ स्थाने D ‘समं तमपरेतं लोकैर्विज्ञसश्च तं’
इति शब्दाः । 4 P नाम । 5 P अर्बुदे गिरौ । 6 BP नास्ति । 7 D ‘आस’ नास्ति । 8 D पप्रच्छ । 9 D नास्ति ।
10 D अभीष्टं । 11 P व्यापादितः । 12 P पर्वतस्य ।

२०६) कदाचिचौडदेशे गोवर्द्धनो नाम राजाभूत् । तत्र स्तम्भे निवद्धा सभामण्डपपुरतो न्यायिना हन्यमाना न्यायघण्टा निनदति । अन्यदा तस्यैकसूनोः कुमारेण रथारूढेन पथि सञ्चरताऽज्ञातवृत्त्या कश्चिद्ब्रह्मन्तरः पथि व्यापादितः तन्माता सौरभेयी नयनाभ्यामर्जस्रमश्रूणि चर्पन्ती स्वपराभवप्रतीकाराय शृङ्गात्रेण न्यायघण्टामवीचदत् । तद्घण्टाटङ्कारं नृपो निशम्या-
 लुनकीर्त्तिस्त्रमर्जुनीघृत्तान्तं मूलतोऽवगम्य निजं न्यायं परां कोटिमारोपयितुं प्रातः स्वयं स्यन्दने निविश्य प्रियपुत्रोऽपि तमेकमेव पुत्रं पथि नियोज्य तदुपरि तां धेनुं साक्षीकृत्य रथं भ्रामयामास । तस्य भुभूजः सत्त्वेन तस्य सुतस्य भूयसा भाग्यवैभवेन रथस्य रथाङ्गे समुद्धृते स कुमारो न विपन्नः ।

॥ इति गोवर्द्धननृपप्रबन्धः ॥

२०७) अथ कान्त्यां पुरि पुरा पुराणनृपतिश्चिरं राज्यं निर्गर्वः कुर्वन्, कदाचिन्मतिसागराभि-
 धानेन प्रियसुहृदा महामालेनाऽनुगम्यमानो राजपाटिकायां ब्रजन्, विपर्यस्ताभ्यस्तेन तुरङ्गेण नृपेऽपह्रियमाणे चतुरङ्गचमूचक्रे क्रमेण दवीयसि सञ्जायमानेऽप्यतिजवे जवनेऽधिरूढस्तदानुप-
 दिकः सचिवः" कियत्यापि भूभागे उल्लङ्घिते सति मार्गोऽल्लङ्घनपरिश्रमादल्यन्तसुकुमारतया रुधिर-
 पूरितत्वाद्दिपन्ने नृपतौ कृतानन्तरकृत्याः, तं तुरङ्गमं तद्वेपं च सहादाय प्रदोषसमये पुरं प्रविशन्,
 राज्यस्यानुसन्धानचिकीः सीमालेभूपालभयात्कमपि नृपतेः सवयसं सरूपं च कुलालमालोक्य
 तद्वेपार्पणपूर्वं तुरगेऽधिरोप्य सौधप्रवेशानन्तरं देव्यै तं व्यतिकरं निवेद्य, सचिवेन पुण्यसार इति नाम" विधाय स एव नृपतीचक्रे । इत्थं" कियत्यापि गते काले स सचिवश्चमूसमूहवृत्तः प्रतिनृपतिं प्रति प्रतिष्ठातुः स्वप्रतिहस्तकप्रायं कमपि प्रधानपुरुषं नृपतिसेवाकृते नियोज्य" स्वयं देशान्तर-
 विहारमकरोत् । अथ स पृथिवीपतिर्निर्दुःशो वेद्यापतिरिव खैरविहारी तदनन्तरं पुरकुम्भका-
 रान्समस्तानाह्वय मन्मयान् हयान् करिकलभकरभवृषभादींश्च निर्माय तैः समं चिरं चिक्रीड ।
 एवं स्थिते समस्तराजलोकस्यावहेलनां नृपतेर्निशम्य ततः स्कन्धावारात् स सचिवः स्वल्पपरि-
 च्छदो" नृपमुपेत्येववादीत्—'यस्त्वमिदानीमेवाविसृष्टकारुभावः स्वभावचलाचलतर्यां यदि कामपि मर्यादां न मन्यसे, तदा त्वां निर्विपर्ययकृत्य कमप्यपरं कुलालवालं भूपालं करिष्यामी"ति तदुक्ति-
 क्रुद्धः" स नृपः सभायासुपांशुभूमौ 'कोऽत्र भोः ?' इति व्याहृतिसमनन्तरमेव सजीवभूतैश्चित्र-
 पदातिभिः स सचिवः सन्दानितः । तदसम्भाव्यं महदाश्चर्यं" विमृश्य
 मत्कृतचित्तस्तपदयोर्निपत्य खं मोचयितुमत्यर्थमभ्यर्थयन् नृपेण तथा कारिते स सभक्तिकं
 विज्ञपयामास—'भवतः साम्राज्यदाने निमित्तमात्रोऽहम्, तव प्रभावादालेख्यरूपाणि अपि सचे-
 तनीभूयेत्थं निदेशवशंवदानि भवन्ति तत्र प्राकृतान्येव" कर्माणि कारणमत एव भवान्पुण्यसार
 इति सान्वयनामा ।

॥ इति पुण्यसारप्रबन्धः ॥

1 AB तदीयः; D उदायः। 2 BP न्यायेन। 3 AD नास्ति। 4 P 'अजलं' नास्ति। 5 P तं घण्टानिनाद् ।
 6 AD निवेश्य। 7 D साक्षाकृत्य। 8 P गच्छन्। 9 D विपर्ययलक्षणेन। 10 P विना नान्यत्र। 11 D धीमालः।
 12 P नामधेयं। 13 P नास्ति। 14 AD निवेश्य। 15 A वशाः; P विशाः; Db वशाः; B वशार्थः। 16 P
 समप्राद्। 17 P विहाय नान्यत्र 'वृषम'। 18 P परिकरः। 19 P सहजचलतया। 20 P कृपितः। 21 D सजीवः।
 22 P इति विमृशन्। 23 BP प्राकृतास्ति।

२०८) अथ पुरा कुसुमपुरे नगरे^१ नन्दिवर्द्धननामा राजकुमारो निर्जञ्छत्रधरेण समं देशान्तरविलोकनं कुतुकी पितरावनापृच्छय यदृच्छया गच्छन् प्रत्यूषकाले कापि पुरे प्राप्तः । तत्राऽपुत्रिणि नृपतौ पञ्चत्वमुपागते सति सचिवैरभिपिक्तः पट्टहस्ती निखिलेऽपि नगरे यदृच्छया भ्रामं भ्रामं स सम्भ्रमं^२ तत्रागतः । तं नृपकुमारमासन्नमपि दुःखमिव विस्मृत्य परं छत्रधरमभ्यधि-
 5 श्रत् । स च तत्प्रधानैर्महता महोत्सवेन^३ पुरं प्रवेश्यमानो राजकुमारमपि तयैव महत्या प्रतिपत्त्या सह गृहीत्वा सौधं गतः । 'अहं राजलोकस्य स्वामी त्वं तु मम' इत्युचितैरुपचारवचनैस्तमन्तरितमारराध । स तु राजा राजगुणानामनर्हो निरवधिदुर्मेधा वर्णाश्रमपालनापरिश्रमानभिज्ञो यथा यथा प्रजापीडनपरः साम्राज्यं कुरुते तथा तथा पशुपतिमूर्धा विधृतराजेव स कुमारः प्रतिदिनं हीयते । कस्मिन्नप्यवसरे तं तथास्थितं कुमारं स नृपतिस्तत्तनुताहेतुं पृच्छन् 'दुर्मेधतया त्वं'^४
 10 यत्प्रजाः पीडयसि तेनात्यन्तमनौचित्येन कृशतामावहामि ।

२४२. वासो जडाण मञ्जे दुज्जीही सामिसवर्णपंडिलगा । जीविजइ तं^५ लाहो झीणत्ते^६ विम्हयो^७ कीस ॥

इति मया गाथार्थः सत्यापितोऽस्ती^८ति तद्वचनानन्तरं 'यदस्याः प्रजायाः पापनिरताया अपुण्योदयेनावश्यं भाविपीडनावसरेऽहं नृपतीकृतः । यदि प्रजायाः परिपालना लोकेशोऽभ्यलिखिष्यत्तदा भवत एव पट्टहस्ती पट्टाभिषेकमकरिष्यदि^९ति तदुक्तियुक्तिभ्यां भेषजाभ्यामिव निगृहीत-
 15 रुक् स कुमारो वपुःपीवरतां वभार ।

॥ इति कर्मसारप्रबन्धः ॥

२०९) अथ गौडदेशे लष(ख)णावत्यां नगर्यां श्रीलक्ष्मणसेनो नाम नृपतिरुमापतिधरनाम्ना^{१०} सचिवेन सर्वबुद्धिनिधानेन^{११} चिन्त्यमानराज्यश्चिरं राज्यं चकार । स त्वनेकमत्तमातङ्गसैन्यसङ्गादिव मदेनान्धतां^{१२} दधानो मातङ्गीसङ्गपङ्ककलङ्कभाजनमजनि । उमापतिधरस्तु तद्व्यतिकरमव-
 20 गम्य प्रकृतिकूरतया च स्वामिनोऽनाकलनीयतां^{१३} च विचिन्त्य प्रकारान्तरेण तं बोधयितुं सभामण्डपभारपट्टे गुप्तवृत्त्यामूनि काव्यानि लिलेख-

२४३. शैत्यं नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता किं ब्रूमः शुचितां त्रंजन्त्यशुचयः स्पर्शात्तवैवापरे^{१४} ।

किं चातः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ॥

२४४. त्वं चेत्सञ्चरसे वृषेण लघुना^{१५} का नाम दिग्दन्तिनां व्यालैः कङ्कणभूषणानि तनुपे^{१६} हानिर्न हेन्नामपि ।

25 मूर्द्धन्यं कुरुपे जडांशुमयशः किं नाम लोकत्रयीदीपस्याम्बुजवान्धवस्य जगतामीशोऽसि किं ब्रूमहे ॥

२४५. छिन्नं ब्रह्मशिरो यदि प्रथयति प्रेतेषु सख्यं यदि क्षीवः क्रीडति मातृभिर्यदि रतिं धत्ते श्मशाने यदि ।

सृष्ट्वा संहरति प्रजा यदि तथाप्याधाय भक्त्या मनस्तं सेवे करवाणि किं त्रिजगती शून्या स एवेश्वरः ॥

२४६. एतस्मिन्महति प्रदोषसमये राजा त्वमेकस्ततो लक्ष्मीमम्बुरुहां पिधाय कुमुदे किं नो^{१७} तनोपि श्रियः ।

यद्वाह्नी स्थितिरत्र यच्च^{१८} सुमनःश्रेणीषु सम्भावना त्वं तावत्कतमोऽसि तत्तिरयितुं धातापि नैव क्षमः ॥

1 AD नास्ति । 2 AD 'निज' नास्ति । 3 BP ०दर्शन० । 4 P प्रभात० । 5 P सकलेऽपि । 6 'भ्रामं भ्रामं ससम्भ्रमं' स्थाने .D 'वभ्राम'; A 'स भ्रमन्' । 7 AD ०गतनृप० । 8 P महेन । 9 AD 'परिश्रम' नास्ति । 10 D नास्ति । 11 AD दोजीहा । 12 P सामिन्नत्त० । 13 P वरि । 14 AD झीणिते । 15 D विम्हयो । 16 D 'नाम्ना' नास्ति । 17 AD निधिना । 18 D मदान्धतां । 19 D अनालोकनी० । 20 P भवन्ति । 21 P स्पशेन यस्यापरे । 22 AD लघुता । 23 P कुरुपे । 24 BP ना । 25 P यत्न ।

२४७. 'सद्ब्रह्मसद्गुणमहार्हमनर्घ्यमूल्यकान्ताधनस्तनतटोचितचारुमूर्ते ।

आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नमग्न हा हार हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥

कस्मिन्नपि सर्वावसरं प्रस्तावे' तानि वीक्ष्य' तदर्धमवगम्य तस्मिन्नन्तर्द्वेषं दधौ । यतः-

२४८. प्रायः सम्प्रति 'कोपाय सन्मार्गस्योपदेशनम् । विल्वननासिकसेव' यद्ब्रह्मदर्शदर्शनम् ॥

इति न्यायात्सामर्पतया तं पदभ्रष्टं चकार ।

5

अथ स नृपतिः कदाचिद्राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तो दुरवस्थमेकाकिनमुपायविधुरंमुमापतिधरं' तं वीक्ष्य श्रोधाद्गुणाय हस्तिपकेन हस्तिनं प्रेरयामास । स तु निपादिनं प्रति प्राह- 'यावदहं राज्ञोऽग्रे किञ्चिद्विचिन्म तावज्जवान्निवार्यतां गजः ।' तद्वचनात्तेन तथाकृते उमापतिधरः प्राह-

२४९. नमस्त्यति धूलिभूसरवपुर्गोष्ठिमारोहति व्यालैः श्रीडति नृत्यति स्रवदसृग् चर्मोद्ग्रहन् दन्तिनः ।

आचाराद्द्विरेवमादिचरित्तरावद्भारगो हरः' सन्तो नोपदिशन्ति यस्य गुरवस्तसेदमाचोष्टितम् ॥

10

इति तद्विज्ञानाङ्कुशेन वशंवदमनोगजो निजचरित्रे¹⁰ किञ्चित्सानुशयः स्वममन्दं निन्दंस्तद्व्य-
सनं शनैर्निपिध्य तं पुनरेव प्रधानीचकार ।

॥ इति लक्ष्मणसेनोमापतिधरयोः प्रबन्धः ॥

२१०) अथ कासिनगर्या जयचन्द्र' इति नृपः प्राज्यं साम्राज्यलक्ष्मीं पालयन् पद्भुरिति विरुदं यभार । यतो यमुना-गङ्गायष्टिगुणावलम्बनमन्तरेण चमूसमूहव्याकुलिततया फापि गन्तुं न शक्नोति । कस्मिन्नप्यवसरे तत्र वास्तव्यस्य कस्यापि शालापतेः पत्नी सृष्ट्वनाम्नी सौन्दर्यनिर्जितज-
गन्नयग्रेणा, भीष्मप्रीपमतौ जलकेलिं विधाय सुरसरिर्त्तिरे तस्युपी सा खड्गनाक्षी, व्यालमौलि-
स्थितं खड्गनं वीक्ष्य तमसम्भाष्यं शकुनं कस्यापि द्विजन्मनः" स्नातुमायातस्य पदोर्निपित्य तद्वि-
चारं पप्रच्छ । स निमित्तवित् 'चेन्मदादेशं सदैव तनुपे तदा तव विचारमहं निवेदयामी'ति तेनोक्ता तव पितृनिर्विशेषस्य मान्यामाज्ञां' सदैव मूर्ध्नां तां वहामी'ति प्रतिज्ञापरयास्तस्याः 20
'सप्तमेऽहनि त्वमस्य नृपतेरग्रमहिषी भविष्यसी'ति आदिद्वयं द्वावपि यथागतं जग्मतुः । अथ निमित्तविदा निर्णीते वासरे स राजा राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तः फापि रथ्यायां नेपथ्यविहीना-
मपि अगण्यलावण्यपुण्याङ्गां तां शालापतिवालां विलोक्य स्वचित्तसर्वेश्वरौरीमृरीकृत्याग्रमहिषीं
पकार । तदनु तथा कृतज्ञया' विभ्रं प्रति स्वां प्रतिज्ञां" स्मरन्त्या नृपाय तस्मिन् विद्याधरनिमित्ते
विज्ञप्ते पटहप्रणादपूर्वं तस्मिन् विद्याधरे आह्वयमाने, विद्याधराभिधानानां द्विजानां सप्तशती-25
भागतां विलोक्य तमेकमुपलक्षितं पृथक् कृत्वा शेषेषु यथोचितं सत्कृत्य विमृष्टेषु नृपतिः 'यथे-
प्सितं प्रार्थये'ति विद्याधरं विपष्टिधुरं प्राह । राजादेशप्रमुदितेन तेन 'अङ्गसेवा सदैवास्तु' इति
प्रार्थिते नृपतिना तथेति प्रतिपत्ते, तस्य निरयथिचातुर्यं पर्यालोच्य सर्वाधिकारभारं' धुरन्धरो
व्यथापि । स च क्रमेण सम्पन्नसम्पन्नं निजद्वारिंशदचरोधपुरन्धीणामनुवासरं जाल्यकर्पूरपूराम-

† इरे पदं P अर्द्धे शोकावयवम् । 1 D कस्मिन्नप्यवसरः । 2 P भगवते । 3 P निर्दय । 4 D मग्नि प्रकोपाय ।
5 P विदुःपदार्थः । 6 P नाति 'उनायगिपुरं' । 7 P विद्याय मान्यत्र 'उमार्गीर्यम्' । 8 P श्वाभारपानाम् । 9 D भगवते ।
10 D चरित्रेऽर्थात् । 11 P तत्रपद्यः । 12 P 'मार्ग' नाति । 13 P रिजन्म । 14 D सामान्या मयाण । 15 AD
इत्यत्रापि । 16 AD निन्दन्ति । 17 P तदैवत्यापत्तये ।

रणानि कारयन् प्राच्यानि निर्माल्यानीत्यवकरकूपिकायां त्याजयन् साक्षाद्देवतावतार इव दिव्य-
भोगान् भुञ्जानोऽष्टादशजङ्घासहस्राणां ब्राह्मणानामभिलषिताभ्यवहारदानादनु स्वयमश्नाति ।

२११) अथ कदाचित् नृपतिना वैदेशिकभूपतिमभिषेणयितुं चतुर्दशविद्याधरो विद्याधरो
राजादेशादेशान्तराण्यवगाहमानः क्वचिदिन्धनविहीने देशे विहितावासस्तेषां विप्राणां पाककाले
5 सूपकाराणां तैलाभ्यक्तवस्त्रदुकूलान्येवेन्धनीकुर्वन् तान्विप्रान् रूढ्यैव भोजयामास । अथ प्रतिरिपुं
निर्जित्य जितकासितया व्यावृत्य प्राप्तनिजपुरीपरिसरः पिण्याकाभिलाषात् दुकूलज्वालनेन कुपितं
भूपतिमवगम्य स्वं गृहमर्थिभिर्लुण्ठाय तीर्थोपासनवासनया सञ्चरन्, आनुपदिकेन नृप-
तिनानुनीयमानो भानोन्नततया नृपतेराशयं स्वाभिलाषसम्भवेन निवेद्य, कथंकथंचिदापृच्छथ
निजमवसानमसाधयत् ।

10 २१२) तदनन्तरं सूहृवदेव्या निजाङ्गस्य कृते युवराजपदवीं याचितो नृपः 'सङ्ग्रहिणी-
पुत्रायास्मद्देशे राज्यं न युज्यते' इति बोधिता नृपतिं जिघांसुम्लेच्छानाहृतवती । अथ स्थानपुर-
षाणां समायातविज्ञप्तिकया तं व्यतिकरमवधार्य लब्धपद्मावतीवरप्रसादं सादरं कमपि दिग्वा-
ससं निमित्तं पृष्टवान् । स पद्मावत्याः सप्रत्ययं म्लेच्छागमनिषेधरूपसमादेशं नृपतेर्विज्ञप्तवान् ।
अथ कियद्दिनानां प्रान्ते तान् संनिहितानाकर्ण्य स आशाम्बरः^५ किमेतदिति पृष्टस्तस्यामेव निशि
15 नृपतिप्रत्यक्षं पद्मावत्याः पुरो होममारभत । अथ निरवद्याकृष्टिविद्यया होमकुण्डाज्वालामाला-
न्तरिता प्रत्यक्षीभूय श्रीपद्मावतीं तुरुष्कागमनिषेधमुक्तवती । अथ सामर्षः क्षपणकस्तां कर्णयो-
र्धृत्वा^६ क्रोधानुबन्धात् 'तेषु संनिहितेषु किं भवत्यपि वितथं ब्रूषे?' इति तेनोपालम्भिता सती
सैवमवादीत्—'त्वं यां पद्मावतीमतीव भक्त्या पृच्छसि साऽस्मत्प्रतापवलात्पलायांचक्रे । अहं तु
म्लेच्छगोत्रदैवतं मिथ्याभाषणेन लोकं विश्वास्य म्लेच्छैर्विश्वासं कारयामी'त्युदीर्य तस्यां तिरो-
20 हितायां म्लेच्छसैन्येन प्रातर्वाराणसीं वेष्टितां चेष्टया जानन् तदनुर्ध्वानैश्चतुर्दशशतीमितनिस्वा-
नयुग्मनिस्वनेऽपहुते बले सति प्रबलम्लेच्छवलंब्याकुलीकृतमनास्तं सूहृवदेव्या अङ्गं निजगजे^{१०}
नियोज्य जाह्नवीजले स राजा^{११} ममज्ज ।

॥ इति जयचन्द्रप्रबन्धः ॥

२१३) अथ जगद्देवनामा क्षत्रियः त्रिविधामपि वीरकोटीरतां विभ्रत्, श्रीसिद्धचक्रवर्तिना
25 सम्मान्यमानोऽपि^{१३} तद्गुणमन्त्रवशीकृतेन नृपतिना परमर्दिश्रीपरमर्दिना समाहृतः सोपरोधं पृथ्वी-
पुरन्ध्रीकुन्तलकलापकल्पं कुन्तलमण्डलमवाप्य यावत्तदागमं श्रीपरमर्दिने द्वाःस्थो निवेदयति
तावत्तत्सदसि काचिद्विद्वनिता विवसना पुष्पचलच्चलनकां^{१५} नृत्यन्ती तत्कालमेवोत्तरीयं समा-
दाय सापत्रपा सा तत्रैव निषसाद । अथ राजदौवारिकप्रवेशिताय श्रीजगद्देवाय परिरम्भ^{१६}प्रियाला-
पप्रभृति सन्मानदानादनु प्रधानपरिधानदुकूलं लक्ष्यमूल्यातुल्योद्भटपटयुगं प्रासादीकृत्य तस्मिन्
30 महार्हासननिविष्टे सभासम्भ्रमे भग्रे सति नृपस्तामेव विटनटीं^{१७} नृत्यायादिदेश । अथ सा औ-

1 D 'जंघा' नास्ति; Dc संख्या० । 2 D चतुर्दशविद्याधरोऽपि प्रेषितो देशाद् । 3 P वहिर्दत्तावास० । 4 BD तं
पतिं । 5 P आशावसनः । 6 P विष्टल । 7 P नास्त्येतत्पदं । 8 P धनुष्टकैः । 9 AD ०कुल० । 10 AD निजे
गजे । 11 P विहाय 'राजा' स्थाने 'गजः' । 12 P जयचन्द्र० । 13 D सन्मान्योऽपि । 14 P परमर्दिना । 15 D
पुष्पचलनका । 16 D नास्त्येप शब्दः । 17 P विद्वनितां ।

चिल्यप्रपञ्चचक्षुश्चञ्चालुर्धुर्या 'श्रीजगद्देवनाम्ना जगदेकपुरुषः साम्प्रतं समाजगाम तत्तत्र विवस-
नाहं' जिह्रेमि । स्त्रियः स्त्रीष्वेव ययेष्टं चेष्टन्ते' इति तस्या लोकोत्तरया प्रशंसया प्रमुदितमानसत्वं
नृपप्रसादीकृतं वसनयुगं तस्यै वितीर्णवान् ।

अथ श्रीपरमार्द्रिप्रसादनो देशाधिपत्ये सञ्जाते सति ऋणग्रस्तस्तदुपाध्यायः श्रीजगद्देवस्य
मिलनाय समागतः काव्यमिदं प्राभृतीचकार । तद्यथा-

२५०. *अक्षन्नक्षतवालिनो भगवतः कस्यापि सङ्गीतकव्यासकस्य च तस्य कुन्तलपतेः पुण्यानि मन्यामहे ।
एकः कामदुधामदुग्ध मरुतः क्षनोः सुवाहुद्वयीं प्रत्यक्षप्रतिपक्षभार्गव भवानन्यस्य चिन्तामणिः ॥

अस्य काव्यस्य पारितोषिके तस्यै स स्थूललक्षो लक्षार्द्धं विततार ।

२५१. चक्रः पप्रच्छ पान्यं' कथय मम सखे क्वास्ति किं स प्रदेशो
वस्तुं नो यत्र रात्रिर्भवति भुवि चिरायति स प्रत्युवाच ।
नीते मेरीं समाप्तिं ऋणकवितरणैः श्रीजगद्देवनाम्ना
द्वयैः सन्तर्हितैः सित् कतिपयदिवसैर्वसराद्वैतसृष्टिः ॥

२५२. क्षोणीरक्षणदक्षदक्षिणभुजे दाक्षिण्यदीक्षागुरौ श्रेयःसन्ननि धन्यजन्मनि जगद्देवे जगद्दातरि ।
वर्चन्ते विदुषां गृहाः प्रतिदिनं गन्धेभगन्धर्वयोरालानद्रुमरञ्जुदामघटनाव्यग्रीभवत्किंकराः ॥

२५३. त्वयि जीवति जीवन्ति बलिकर्णदधीचयः । दारिद्र्यं तु' जगद्देव ! मयि जीवति जीवति ॥

२५४. दरिद्रान् सृजतो धातुः कृतार्थान् कुर्वतस्तव । जगद्देव ! न जानीमः कस्य हस्तो विरंस्वति ॥

२५५. जगद्देव ! जगद्देवप्रासादमधितिष्ठत । त्वद्यशःशिवलिङ्गस्य नक्षत्रैरक्षतायितम् ॥

[१७४] *कीर्तिते जातजाड्येव चतुरम्भोधिमञ्जनात् । प्रतापाय जगद्देव ! गता मार्चण्डमण्डलम् ॥

[१७५] *स्वस्ति क्षत्रियदेवाय जगद्देवाय भूभुजे । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गगनं अमरायते ॥

[१७६] *एकः क्षमाचक्रपीठे वितरति ऋणकं श्रीजगद्देवदेवो

चाञ्चा दीनाः सहस्रं सततमिति मनो मा विपादास्पदं भूः ।

आदित्याः किं कियन्तः प्रवलतमतमस्तोममञ्जजनौघ-

प्राणप्राणप्रयाणप्रवणहरिसुरभुष्णदिवचक्रवालाः ॥

२५६. अगाधः पाथोधिः पृथु धरणिपात्रं विभु नमः समुतुङ्गो मेरुः प्रथितमहिमा कैटभरिपुः ।

जगद्देवो वीरः सुरतरुलदारः सुरसरित् पवित्रा पीयूषक्षुतिरमृतवर्षाति न नवम् ॥

'न नवमि'ति जगद्देवार्पिता समस्या पण्डितेन पूरिता ।

[१७७] *तथ्या पार्थक्या पृथा बलिरयं शक्रोऽवनी भूचरो

लोकः सम्प्रति साहसाङ्कचरिताश्रयैऽपि मन्दादरः ।

दृष्टः कंसरिपुर्न कल्पतरुणा शून्यं महीमण्डलं

शोच्यो न सरविग्रहस्त्वयि जगद्देवे जगद्दातरि ॥

[१७८] *यदायं दुर्वारः किरति किरणश्रेणिमनिशं यशःप्रालेयांशुर्दिशि दिशि जगद्देव ! भवतः ।

तदा सयं राकाभयसमयमालोक्य भुवनं कुह्युष्टो जातः पिक्विकिरकण्टकशरणः ॥

[१७९] *सत्रासा इव सालसा इव लसद्गर्वा इवार्द्रा इव व्याजिह्वा इव चक्रिता इव पुरो भ्रान्ता इवार्ता इव ।
त्वद्रूपे निपतन्ति कुत्र न जगद्देवप्रभोः सुभ्रुवां वात्यावर्तननर्तितोत्पलदलद्रोणिद्गुहीदृष्टयः ॥

इत्यादीनि बहूनि काव्यानि यथाश्रुतं ज्ञातव्यानि ।

अथ श्रीपरमर्दिमेदिनीपतेः पद्महादेवी श्रीजगद्देवस्य प्रतिपन्नजामिः । कदाचित् राज्ञा 'सीमा-
5 लभूपालपराजयाय प्रहितः श्रीजगद्देवो देवार्चनं कुर्वन् छलघातिना परवलेन निजं सैन्यमुपद्रुतं
शृण्वन् तमेव देवतावसरं न मुमोच । तस्मिन्नवसरे प्रणिधिपुरुषमुखाज्जगद्देवपराजयमश्रुतपूर्व-
भवधार्य महिषीं श्रीपरमर्दीं प्राह—'भवद्भ्राता संग्रामवीरताऽहंयुता'^३ विभ्राणोऽपि रिपुभिराक्रान्तः
पलायितुमपि न प्रभूष्णुरजनि' । इति नृपतेर्मर्माविधं^४ नमोक्तिमाकर्ण्य प्रत्यूषसन्ध्याकाले सा राज्ञी
प्रतीचिदिशमालोकितवती, राज्ञा 'किमालोकसे ?' इत्यादिष्टे 'सूर्योदयमि'ति; 'सुग्धे ! किं सूर्यो-
10 दयोऽपरस्यां दिशि कदाचिज्जाघटीति ?' सा तु 'विरञ्चिप्रपञ्चप्रतीपः प्रतीच्यामपि प्रद्योतनोदयो
दुर्घटोऽपि घटते परं क्षत्रियदेवजगद्देवस्य भङ्गस्तु न' इति दम्पत्योः प्रियालापे, देवार्चनानन्तरं
जगद्देवः पञ्चशत्या सुभटैः समं समुत्थितश्चण्डांशुरिव तमस्काण्डम्, केसरिकिशोर इव गजयू-
थम्, वात्यावर्त्त इव घनाघनमण्डलं निखिलमपि प्रत्यर्थिपार्थिवकु(व)लं^५ हेलयैव तदलयामास ।

२१४) अथ स परमर्दिनामा नृपो जगत्युदाहरणीभूतं परमैश्वर्यमनुभवन् निद्रावसरवर्जं रात्रि-
15 न्दिवं निजौजसा विच्छुरितं छुरिकाभ्यासं विदधानोऽशनावसरे परिवेषणव्याकुलं प्रतिदिनमेकैकं
सूपकारमकूपः कृपाणिकया निघ्नन् षष्ठ्यधिकेन शतत्रयेण भक्तकाराणां वर्षे निषेव्यमाणः कोप-
कालानल इति विरुदं वभार ।

२५७. आकाश प्रसर प्रसर्पत दिशस्त्वं पृथ्वि पृथ्वी भव प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशसां युष्माभिरुज्जृम्भितम् ।
प्रेक्षध्वं परमर्दिपार्थिवयशोराशेर्विकाशोदयाद्बीजोच्छ्वासविदीर्णदाडिमदशां^६ ब्रह्माण्डमारोहति ॥

20 इत्यादिभिः स्तुतिभिः स्तूयमानश्चिरं साम्राज्यं सुखमनुभवूव ।

२१५) स च सपादलक्ष्मीयक्षितिपतिना श्रीपृथ्वीराजेन सह सज्ञातविग्रहः समराजिरमधिरूढः
स्वसैन्ये पराजिते सति^{१०} कान्दिशीकः कामपि दिशं गृहीत्वा पलायनपरः स्वां राजधानीमाजगाम ।
अथ तस्य परमर्दिपार्थिवस्यापमानितपूर्वः कोऽपि तत्पूर्वसेवको^{१२} निर्विषयीकृतः पृथ्वीराजराज-
सभामुपेतः प्रणामान्ते 'किं दैवतं परमर्दिपुरे विशेषात्सुकृतिभिरिज्यते ?' इति स्वामिनादिष्ट-
25 स्तत्कालोचितं काव्यमिदमपाठीत्—

२५८. मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरसस्तृष्णा न कृष्णार्चने स्तम्भः^{१३} शम्भुनितम्बिनीप्रणतिषु व्यग्रो विधातृग्रहः ।
नाथो नः परमर्दिनेन वदनन्यस्येन संरक्षितः पृथ्वीराजनराधिपादिति तृणं तत्पत्तने पूज्यते ॥

इति स्तुतिपरितोषितः 'स राजा तं यथेप्सितेन^{१४} पारितोषिकेणानुजग्राह । स^{१५} च त्रिःसप्तक-
त्वस्त्रासितम्लेच्छाधिपो द्वाविंशतितमवेलायां स एव म्लेच्छाधिपतिः^{१६} पृथ्वीराजराजधानीमुपेत्य
30 निजदुर्द्धरस्कन्धावारेण समवात्सीत् । त्रासितमक्षिकेव भूयो भूयो रिपुरुपैतीति निजनृपतेररतिं

1 P ज्ञेयानि । 2 D श्रीमाल० । 3 D ०वीरनाथतां । 4 P रिपुभरा० । 5 D मर्माभिघातन० । 6 D 'कदाचित्'
नास्ति । 7 AD 'घना-' नास्ति । †-† एतदन्तर्गतं वाक्यं P आदर्शे एव लभ्यम् । 8 P बीजोच्छ्वासितपक्कदाडिमतुलां । 9 D
राज्य० । 10 D नास्ति । 11 'परमर्दि' नास्ति AD । 12 D ०मानितसर्वसेवको । 13 D स्तम्भः । 14 A तदीप्सि-
तेन । १-१ एतदन्तर्गता पंक्तिः D पुस्तके पतिता । 15 D तत्र । 16 P नृपतिः ।

मनोगतामवगम्य प्रभोर्निःसीमप्रसादपात्रं द्वितीयमिव गात्रं तुङ्गनामा क्षात्रं तेजो वहन् सुभद-
कोटिकोटीरः स्वप्रतिविम्बरूपेण पुत्रेण समं म्लेच्छपतेरनीकं प्रविश्य तस्यौ¹ । निशीथसमये तस्य
रिपोर्गुरुदरात् परितः खादिराङ्गारधगधगायमानां परिखां निरीक्ष्याङ्गजं जगाद-² 'अस्यां मम प्रवि-
ष्टस्य पृष्ठे पदं ददानो म्लेच्छपतिं निगृहणे'³ति पितुरादेशान्ते 'कार्यमेतन्ममासाध्यतमम्, किं
च निजजीविताकाङ्क्षया पितुर्विपत्तिदर्शनम्; तदहमस्यां विशामि भवन्त एव तमन्तं नयन्तु ।'⁵
इत्युक्त्वा तेन तथाकृते स्वामिकार्यं पर्याप्तप्रायं मन्यमानस्तमरातिं लीलया निगृह्य यथागतमा-
जंगाम । विभातभूयिष्ठ्यायां निशि विपन्नं स्वं स्वामिनं निरीक्ष्य परं दैन्यं दधन् म्लेच्छसैन्यं
पलायांचक्रे । स तुङ्गसुभदस्तुङ्गप्रकृतितया नृपतेः कदाचित्र ज्ञापयामास । कस्मिन्नप्यवसरे
राजमान्यतया नितान्तपरिचितां तुङ्गपुत्रवधूमवधूतमङ्गलवलयामालोक्य सम्भ्रमान् नृपतिना
पृच्छधमानोऽपि पयोधिरिव गम्भीरतया मौनमर्यादया किमप्यविज्ञपयन् निजशपथदानपूर्वकं¹⁰
पृष्टो निजगुणकथापनकं दुष्करमिति तथापि प्रभोरभ्यर्थनया निवेद्यमानमस्तीत्यभिधाय तद्-
त्तान्तं प्रत्युपकारभीरुर्यथावस्थितं निवेदयामास ।

२५९. इयमुच्चधियामलौकिकी महती कापि कठोरचित्ता ।
उपकृत्य भवन्ति निःस्पृहाः परतः⁴ प्रत्युपकारशङ्कया⁵ ॥

॥ इति तुङ्गसुभदप्रबन्धः ॥

15

२१६) अथ कदाचित्तस्य म्लेच्छपतेः सुनुर्वृपतिः पितुर्वैरं स्मरन्, सपादलक्षक्षितिपतिर्विग्रहका-
म्यया सर्वसामग्र्या समुपेतः पृथ्वीनाथस्य नासीरवीरधनुर्दरशरैः प्रावृपेण्यधाराधरधारासारैरिव
तस्मिन्ससैन्वेऽपि त्रासिते पृथ्वीराजस्तदा तदानुपदिकीभावं भजन्, महानसाधिकृतपञ्चकुलेन
व्यज्ञपि-⁶ 'करभीणां सप्तशत्यापि महानसपरिस्पन्दः सुखेन नोह्यते, ततः कियतीभिः करभीभिः
प्रभुः प्रसीदतु' इति विज्ञप्तो नृपतिः 'म्लेच्छपतिमुच्छेद्य तदौष्टिकमाच्छिद्य'⁷ भवदभ्यर्थिताः करभीः⁸
प्रसादीकरिष्यामी'ति तत्सम्बोध्य पुनः प्रयाणं कुर्वन् सोमेश्वरनाम्ना प्रधानेन भूयो भूयो निपि-
ध्यमानः, तत्पक्षपातभ्रान्त्या नृपतिना निगृहीतकर्णः, तदत्यन्तपराभवात् तस्मिन् प्रभौ सामर्थ्यं
म्लेच्छपतिं प्राप्य तदभिभवप्रादुःकरणतस्तान् विश्वस्तान् पृथ्वीराजस्कन्धावारसन्निधौ समानीय,
पृथ्वीराजराज्ञ एकादशयुपवासकृतपारणादनु सुप्तस्य तत्रासीरवीरैः सह म्लेच्छानां⁹ समरसं-
रम्भे सज्जायमाने निर्भरनिद्रानिद्रायमाण एव¹⁰ तुरुष्कैर्नृपतिर्निबध्य स्वसौधे नीतः । पुनरप्येका-²⁵
दशयुपवासपारणके नृपतेर्देवतार्चनावसरे म्लेच्छराज्ञा प्रहितं पेत्रपात्रीकृतं मांस्पाकं गुरुदरान्त-
नि्युज्य तथैव¹¹ देवताराधनवैयग्र्ये सति शुनाऽपह्रियमाणे तस्मिन् पिशिते 'किं न रक्षसि?' यामि-
कैरित्यभिहितः, 'करभीणां सप्तशत्या दुर्वहं यत्पुरा मम महानसं तत्साम्प्रतं दुर्दैवयोगादीदृशीं
दुर्दशां प्राप्तमिति कौतुकाकुलितमानसो विलोकयन्नसी'ति तेनोक्ते 'किं काचिदद्यापि त्वय्युत्सा-
हशक्तिरवशिष्यत?' इति तैर्विज्ञप्ते 'यदि स्वस्थाने गन्तुं लभेत तदा दर्शयामि वपुःपौरुषमि'¹²ति³⁰
यामिकैर्विज्ञप्तो म्लेच्छभूपतिस्तत्साहसं दिदृक्षुस्तदीयां राजधानीमानीय पृथ्वीराजं तत्र राजसौधे

1 D 'मिवामात्रं । 2 P त्रिनाऽन्यत्र गच्छीदं पदं । 3 AD वसु० । 4 AD 'परसैन्यं' इत्येव । 5 P विहाय अन्यत्र
'कथापनकं' स्थाने 'पातकं' शब्दः । 6 BP दूरतः । 7 BP 'भीरवः । 8 D नास्तेवत्पदं । 9 D म्लेच्छापिपवीनां ।
10 D 'यव' नास्ति । 11 D तत्र । 12 D तदैव ।

यावदभिषेक्ष्यति तावत्तत्र चित्रशालायां शूकरनिवहैर्हन्यमानान् म्लेच्छानालोक्यामुना मर्माभिघातेनात्यन्तपीडितस्तुरुष्कपार्थिवः पृथ्वीराजं कुठारशिरश्छेदपूर्वं संजहार ।

॥ इति नृपतिपरमर्दि-जगद्देव-पृथ्वीपतीनां प्रबन्धाः ॥

२१७) अथ शतानन्दपुरे परिखीभूतजलधौ श्रीमहानन्दो नाम राजा, मदनरेखेति तस्य 5 राज्ञी । अन्तःपुरप्राचुर्यात् तां प्रति विरक्तचेता नृपतिरिति, पतिसंवननकर्मनिर्माणव्यापृता नानाविधान् वैदेशिकान् कलाविदश्च पृच्छन्ती कस्यापि यथार्थवादिनः सत्यप्रत्ययस्य कार्मणकर्मणे किञ्चित्सिद्धयोगमासाद्य तत्प्रयोगावसरे-

‘मन्त्रमूलवलात्प्रीतिः पतिद्रोहोऽभिधीयते ।’

इति वाक्यमनुस्मरन्ती सतीव तद्योगचूर्णं जलधौ न्यधत्त । ‘अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौपधीनां 10 प्रभावः’ इति तद्भेषजमाहात्म्याद्दशीकृतो वारिधिरेव मूर्त्तिमान् निशि तां नित्यमुपेत्य रेमे । इत्थ-मकस्मादाधानवतीं प्रतीकैस्तद्विधैर्निर्णीय सकोपो भूपो यावत्तस्याः प्रवासादिदण्डं कमपि विमृ-शति तावत्तस्याः संनिहिते निधननिर्वन्धे प्रत्यक्षीभूय ‘जलधेरधिष्ठातृदैवतमहमि’ति खं ज्ञापयन् मा भैषीरिति तामाश्वास्य प्रति नृपं प्राह-

२६०. विवाहयित्वा यः कन्यां कुलजां शीलमण्डिताम् । समदृष्ट्या न पश्येत स पापिष्ठतरः स्मृतः ॥

15 इति त्वामवज्ञाकारिणं प्रलयकालमुक्तमर्यादया सान्तःपुरपरीवारं दुर्वारवारिणि⁴ मज्जयिष्यामि⁵ इति भयभ्रान्ताया अनुनयपराया ‘अयं मदीय एव सूनुः, तदस्मै साम्राज्योचितां नव्यां भुव-महमेव दास्यामी⁶त्यभिधाय क्वचित् क्वचित् पर्यास्यपहृत्यान्तरीपान् प्रादुश्चकार । तानि सर्वाण्यपि लोकेषु कौङ्कणानीति प्रसिद्धानि⁷ ।

॥ इति कौङ्कणोत्पत्तिप्रबन्धः ॥

20 २१८) अथ पाटलीपुत्रे पत्तने वराहनामा कश्चिद्ब्राह्मणाङ्गभूः आजन्म निमित्तज्ञानश्रद्धालुर्दुर्गत-त्वादसून् रक्षितुं पशून् चारयन् कापि शिलातले लग्नमालिख्याकृततद्विसर्जनः प्रदोषकाले गृहमु-पेतः । कृतसमयोचितकृत्यो निशीथकाले भोजनायोपविष्टो लग्नविसर्जनमनुस्मृत्य निरातङ्कवृत्त्या यावत्तत्र याति तावत्तदुपरि पारीन्द्रमप्युपविष्टमवगणय्य तदुदराधोभागे पाणिं प्रक्षिप्य लग्नं विमृजन् सिंहरूपमपहाय प्रत्यक्षीभूय रविरेव ‘वरं वृणु’ इत्युवाच । अथ ‘समस्तनक्षत्रग्रहमण्डलं 25 दर्शये’ति वरं प्रार्थयमानः स्वविमानेऽधिरोप्य तत्रैव नीतो वत्सरान्तं यावद् ग्रहाणां वक्रातिचारो-दयास्तमनादीन् भावान् प्रक्षत्यरूपान् परीक्ष्य पुनरिहायातो मिहिरप्रासादाद्बाराहमिहिर इति प्रसि-द्धाख्यः श्रीनन्दनृपतेः परमां मान्यतां दधानो वाराहीसंहितेति नवं ज्योतिःशास्त्रं रचयांचकार ।

२१९) अथ कदाचित्स निजपुत्रजन्मावसरे निजगृहे घटिकां निवेश्य तथा शुद्धं जन्मकाललग्नं निर्णीय जातकग्रन्थप्रमाणेन ज्योतिश्चक्रे । स्वयं प्रत्यक्षीकृतग्रहचक्रज्ञानवलात्तस्य सूनोः संवत्स- 30 रशतप्रमाणमायुर्निर्णीतवान् । तन्महोत्सवे चैकं श्रीभद्रबाहुनामानं जैनाचार्यं⁹ कनीयांसं सोदरं विहाय नृपप्रभृतिकः स कोऽपि नास्ति य उपायनपाणिस्तद्धामं¹⁰ न जगाम । स निमित्तविज्जिनभक्ताय

1 B ०निकरैः । १-१ एतदन्तर्गतं वाक्यं D पुस्तके पतितम् । 2 D व्याप्रत्या । 3 P प्रयोजनावसरे । 4 D नास्त्ये-तत्पदं । 5 एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः D पुस्तके पतितः । 6 P प्रसिद्धिमापुः । 7 P ब्राह्मणसुतः । 8 D जन्ममहो० । 9 P जैनमुनिं । 10 D ‘तद्धाम’ नास्ति ।

शकटालमन्त्रिणे तेषां सूरीणामनागमनकारणमुपालम्भगर्भितं जगौ । तेन ज्ञापितास्ते महात्मानः
सम्पूर्णश्रुतज्ञानकरतलकलितामलकफलवत्कालत्रयास्तस्य शिशोर्विंशतितमे दिने विडालान्मृत्यु-
मुपदिशन्तो वयं नागता इति 'तेषामुपदेशभूतां चाचं वराहमिहिराय निवेदितायां,' ततःप्रभृति
निजकुटुम्बं तस्य शावस्यावश्यकीं तां विपदं निरोद्धुं विडालरक्षाय' शतश उपायान् कुर्वन्नपि
निर्णीते दिने निशीथेष्कसाहालस्य मूर्ध्नि पतितयाज्जगलया स बालः परलोकमवाप । ततस्तच्छो-
कशङ्कुमुद्दिधीर्षवः श्रीभद्रयाहुगुरवो यावत्तद्ग्रेहमायान्ति तावत्तद्ग्रेहाङ्गणे समस्तनिमित्तशास्त्रपुस्त-
कान्येकत्र पिण्डीकृतानि संनिहितदहनान्पालोक्य, किमेतदिति पृष्टः सांचत्सरः समत्सरस्तान्
जैनमुनीनुपालम्भयन् 'एतानि रोहन्मोहंसन्दोहकारीणि घृष्ट्याम्पेव, यैरहमपि विप्रलब्धः'तेनेति
सनिर्वेदमुदिते, तैः श्रुतज्ञानवलात्तज्जन्मलग्नं सम्यक् तस्मै निवेद्य सूक्ष्मेक्षिकया तद्ग्रहवले ज्ञापिते
विंशतिदिनान्येव भवन्ति । इत्थं शास्त्रं विरक्तावपनीतायां स ज्योतिषिक इति जगौ—'यद्भव-
द्विंशदालान्मृत्युरूपदिष्टस्तदेव व्यभिचरितमि'ति' तेनाभिहिते तामर्गलां तत्रानाय्य तत्रोत्कीर्णं
विडालं दर्शयन्तो 'भवितव्यताव्यत्ययः किं कदापि भवति ?' इति महर्षिभिरभिदधे ।

२६१. कसात्र च रुद्यते गतः कः कायोऽयं परमाणवोऽनपायाः ।

संस्थानविशेषनाशजन्मा शोकश्चेन्न कदापि मोदितव्यम्* ॥

२६२. अभावप्रभवैर्भावैर्मायाविभवभावितैः । अभावनिष्ठापर्यन्ते सतां न क्रियते भ्रमः ॥

15

इत्युक्तियुक्तिभ्यां प्रयोध्य ते महर्षयः खं पदं भेजुः । इत्थं बोधितस्यापि तस्य मिथ्यात्वधत्त-
रितस्य' कनकभ्रान्तिरिव तेषु' मत्सरोच्छेकात्तद्भक्तानुपासकानिभ्यचारकर्मणा कांश्चन पीडयन्
कांश्चन व्यापादयन् तद्भक्तान्तं तेभ्यो ज्ञानातिशयादवधार्योपसर्गशान्तये 'उचसग्गहरं पासं' इति
नूतनं स्तोत्रं रचयांचकुः ।

॥ इति वराहमिहिरप्रबन्धः ॥

20

२२०) अथ दङ्गाभिधाने भूभृति रणसिंहनामा राजपुत्रस्तद्वन्दनां भूपलनाम्नी' सौन्दर्यनिर्जित-
नागलोकंधालामालोक्य जातानुरागतया तां सेवमानस्य वासुकेः सुतो नागार्जुननामा समजनि ।
तेन पातालपालेन सुतस्नेहमोहितमनसा सर्वासामपि महौपधीनां फलानि मूलानि दलानि च
भोजितः ततस्तत्प्रभावान्महासिद्धिभिरलङ्कृतः सिद्धरुपतया पृथ्वीं' विगाहमानः ज्ञातवाहनवृ-
पतेः कलागुरोर्गरीयसीं' प्रतिष्ठासुपागतोऽपि गगनगामिनीं विद्यामध्येतुं श्रीपादलिप्तपुरे पालित्वा-
२५ यान् सेवमानो मानोज्ज्वलतमैतिभोजनावसरे पादलेपप्रमाणेन गगनोत्पतितान् श्रीअष्टापदप्रभृती-
नि तीर्थानि नमस्कृत्य' तेषां स्वस्थानमुपेयुषां पादौ प्रक्षाल्य ज्ञातसप्तोत्तरशतसंख्यमहौपधीनामा-
खाद-वर्ण-घ्राणादिभिर्निर्णीय च गुरुनवगणय्य कृतपादलेपः कृकवाकुकलापिवदुत्पतन्' अवटतटे
निपतंश्च तद्गणश्रेणिजर्जरिताङ्गो गुरुभिः किमेतदित्यनुयुक्तो यथावद्भक्तान्तं निवेदयन्, तच्चार्य-
चमत्कृतचेतोभिस्तच्छिरसि पद्महस्तप्रदानपूर्वकं 'पाटीकतन्दुलोदकेन तानि भेषजान्यभ्यज्य 30

१-१ पृष्ठद्वन्तर्गतपादस्थाने P 'तेषामुपदेशे वराहमिहिराय मंत्रिणा निवेदिते' एष पाठः । 1 BP विडालवालरक्षायकं ।

2 BP नास्ति । 3 D नास्ति 'रोहन्मोह' । 4 D 'वास्य' नास्ति । 5 D च्यमिचातीति । * एतत्पर्यं गद्यरूपेण लिखितं D पुलके ।

6 D ध्यानारितस्य । 7 'तेषु' स्थाने D 'तथात्राद्युन्' । 8 D 'उपासकान्' नास्ति । 9 P 'नामिकां' । 10 P लोकाहनां ।

11 B हस्य वासुकेः । 12 P महौ । 13 P महर्षी । 14 AD पादलिप्ता । 15 'मानोविद्वत' स्थाने D 'मत' शब्दः ।

16 P प्रणम्य । 17 D उषस्यवदे ।

तत्पादलेपाद् गगनगामी भूया' इति तदनुग्रहादेकां सिद्धिमासाद्य 'श्रीपार्श्वनाथपुरतः साध्य-
मानो रसः समस्तस्त्रैणलक्षणोपलक्षितपतिव्रतावनिमर्द्यमानः' कोटिवेधी भवती'ति तन्मुखा-
दाकर्ण्य च; यत्पुरा समुद्रविजयदाशार्हेण त्रिकालवेदिनः श्रीनेमिनाथमुखात् [श्रुत्वा] महाति-
शायिनः श्रीपार्श्वनाथस्य विम्बं रत्नमयं निर्माप्य श्रीद्वारवत्यां प्रासादे न्यस्तम्, द्वारवतीदाहानन्तरं
5 समुद्रेण ह्लावितायां तस्यां पुरि, तत्र समुद्रे तस्मिन्विम्बे तथैव विद्यमाने कान्तीयसांयात्रिकस्य
धनपतिनाम्नो यानपात्रे देवतातिशयवशात् स्वलिते, इह जिनविम्बमस्तीति दिव्यवाचा निर्णाय
नाविकांस्तत्र प्रक्षिप्य सप्तसंख्यैरामतन्तुभिः सन्दानितमुद्गृत्य निजायां पुरि चिन्तितातीतला-
भात् स्वयंकृतप्रासादे न्यस्तवान् । तत्सर्वातिशायिविम्बं नागार्जुनः स्वसिद्धरससिद्धयेऽपहृत्य
सेडीतटिन्यास्तटे विन्यस्य तत्पुरतो रससाधनाय श्रीशातवाहनस्यैकपत्नीं³ चन्द्रलेखाभिधानां
10 प्रतिनिशं सिद्धव्यन्तरसान्निध्यात्तत्रानीय रसमर्दनं कारयति स्म । इत्थं भूयो भूयस्तत्र यातायाते
सति बन्धुबुद्ध्या सा नागार्जुनपार्श्वे तदौषधीनां मर्दनहेतुं पृच्छन्ती सोऽपि स्वकल्पनया कोटि-
वेधरसस्य यथावस्थितं वृत्तान्तं निवेदयन्, तस्याश्च वचनगोचरातीतं सत्कारं कुर्वाणोऽनन्यसा-
मान्यं सौजन्यं प्रवर्द्धयामास । अथ कदाचित्तया निजाङ्गजयोरस्मिन् वृत्तान्ते निवेदिते तौ तल्लुब्धौ
राज्यं परित्यज्य नागार्जुनसमलङ्कृतां भुवमागतौ कैतवेन तस्य रसस्य जिघृक्षया गुप्तवेषौ यत्र
15 नागार्जुनो भुङ्क्ते तत्र तामर्थदानेन परितोष्य रसवार्त्तां पृच्छतः । सा च तज्जिज्ञासया तदर्थं सल-
वणां रसवतीं कुर्वती⁴ षण्मास्यां व्यतीतायां तस्मिन् क्षारामिति रसवतीं दूषयति सति, इङ्गितैः
सिद्धं रसमिति ताभ्यां निवेदितवती । अथ प्रतिपन्नभागिनेयाभ्यां ताभ्यां रसग्रसनलालसाभ्यां
वासुकिना निर्णीतदर्भाङ्कुरमृत्युमिति परम्परया ज्ञाततत्त्वाभ्यां तेनैव शस्त्रेण तथैव स निजघ्ने ।
स रसः सुप्रतिष्ठितत्वाद्देवताधिष्ठानार्चं तिरोहितो बभूव । यत्र स रसः स्तम्भितस्तत्र स्तम्भनका-
20 भिधानं श्रीपार्श्वनाथतीर्थं रसादप्यतिशायि सकललोकाभिलषितफलप्रदम् । ततः कियता कालेन
तद्विम्बं वदनमात्रवर्जं भूम्यन्तरितं बभूव ।

२२१) अथ श्रीशासनदेवतादेशात् षण्मासीं यावदाचाम्लानि निर्मायतया⁶ निर्माय कठि-
नीप्रयोगेण नवाङ्गवृत्तौ निवृत्तायां श्रीअभयदेवसूरीणां⁷ वपुषि प्रादुर्भूते प्रभूतप्रसूतिरोगे पाता-
लपालः श्रीधरणेन्द्रनामा सितसर्परूपमास्थाय तद्गुर्जिह्वया विलिह्य⁹ प्रसह्य¹⁰ निरामयीकृत्य तत्तीर्थं
25 श्रीमदभयदेवसूरीणामुपदिदेश । श्रीसंघेन सह समागतास्तत्र ते सूरयः प्रसवन्तीं सुरभिं विलो-
क्य गोपालबालैर्निवेदितायां भुवि नवं द्वात्रिंशतिकास्तवमवास्तवं¹¹ कुर्वन्तस्त्रयस्त्रिंशत्तमे वृत्ते
तत्र श्रीपार्श्वनाथविम्बं प्रादुश्चक्रुः । देवतादेशेन च तद्दृत्तं गोप्यमेव निर्ममेशो¹³ निर्ममे ।

२६३. *जन्माग्रेऽपि¹⁴ चतुःसहस्रशरदो देवालये योऽर्चितः स्वामी वासववासुदेवरुणैः स्वावासमध्ये¹⁵ ततः ।

कान्त्यामिभ्यधनेश्वरेण महता नागार्जुनेनार्चितः¹⁶ पायात्स्तम्भनके पुरे स भवतः श्रीपार्श्वनाथो जिनः ॥

1 D ०लक्षितः । 2 P वनिता पतिदेवतया मर्द्यमानः । 3 D ०वाहनपत्नी । 4 P कुर्वाणा । 5 P सुप्रतिष्ठानदेवताधिष्ठानवशो
रसश्च । 6 D नास्त्येतत्पदं । 7 P पतितमिदं पदं । 8 D नास्ति 'प्रसूति' । 9 P लेलिह्य । 10 D प्रसह्य । 11 'अवास्तवं'
नास्ति D । 12 'त्रय' शब्दो नास्ति D । 13 AD नास्ति । * P आदर्शे एतत्पदं नोपलब्धम् । 14 D यन्माग्रेऽपि ।
15 B स्वर्वादिमध्ये । 16 B ०नाञ्चितः ।

२२२) अथ पुराऽवन्त्यां पुरि कश्चिद्विप्रः पाणिनिव्याकरणोपाध्यायतां कुर्वाणः सिप्रासरित्पान्तवर्त्तिचिन्तामणिगणेशप्रणामगृहीताभिग्रहः, छात्रैः फक्किकाव्याख्यानप्रश्नादिभिरुद्देजितः कदाचित् प्रावृषि तस्या सरितः पूरे प्रसर्पति कृतज्ञम्पापातः, दैवात् सङ्घटितवृक्षस्तन्मूले करावलम्बनस्तत्तीरमासाय प्रत्यक्षं परशुपाणिं प्रणमन्, तेन तत्साहसानुष्ठानेन वरं वृणीष्वेत्यादिष्टः, पाणिनिव्याकरणस्योपदेशं प्रार्थयमानस्तेन तथेति प्रतिपद्य खटिकार्पणपूर्व* प्रतिदिनं व्याकरणे 5 व्याख्यायमाने पणमासीपर्यन्ते व्याकरणे समर्थिते सति लम्बोदरं निर्बिलम्बमनुज्ञाप्य तत्प्रथमादर्शं सहादाय तां पुरीं प्रविश्य कस्यापि पुरस्य स्यण्डिले निपण्ण एव सुप्वाप । ततः प्रत्यूपे प्रेष्याभिस्तं तथावस्थितं प्राप्यं विपणिरमणी तद्दत्तान्तं ज्ञापिता सती ताभिरेव तं समानीय प्रेङ्खोलपत्यङ्के मुक्तः । अहोरात्रत्रयान्ते किञ्चित्पुस्तनिद्रश्चित्रशालादिचित्रं चित्रकारि पश्यन् खलोकसमुत्पन्नमात्मानं मन्यमानस्तया पणहरिणीदृशा ज्ञापितवृत्तान्तः स्नानपानभोजना-10 दिभिर्भक्तिभिः परितोषितो नृपसभायां समुपेतः, पाणिनिव्याकरणं यथावस्थितं व्याचक्षाणो नृपप्रभृतिपण्डितैरशेषैः सत्क्रियमाणस्तदुपात्तं सर्वस्वं तस्यै समर्पयामास ।

२२३) अथ* तस्य क्रमेण चतुर्णां वर्णानां स्त्रियश्चतस्रः प्रिया अभवन् । तथा क्षत्रियाङ्गजः श्रीविक्रमार्कः, शूद्रीसुतो भर्तृहरिः, स हीनजातित्वात् भूमिगृहस्यो गुप्तवृत्त्याऽध्याप्यते । अपरे त्रयः प्रत्यक्षाः पाठ्यन्ते । एवं भर्तृहरिरज्जुसङ्केतेन* तेषामध्याप्यमानानाम्- 15

२२४. दानं भोगो नाशस्तिष्ठो गतयो भवन्ति वित्तस्य । [यो न ददाति न भुङ्के तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥]

इति पाठ्यमाने* भर्तृहरिरज्जुसङ्केतेऽसञ्जायमाने प्रत्यक्षच्छात्रैस्त्रिभिरुत्तराद्धं पृच्छयमाने स कुपितः उपाध्यायः- 'रे वेद्यासुत ! अद्यापि' रज्जुसङ्केतं न कुरुषे' इत्याकुष्टः* प्रत्यक्षीभूय शास्त्रकारं निन्दन्-

२२५. आयासशतलब्धस्य प्राणेष्योऽपि गरीयसः । गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥ 20

इति पाठाद्विस्तस्यैकामेव गतिं मेने । तेन भर्तृहरिणा वैराग्यशतकादिप्रबन्धा भूयांसश्चक्रिरे ।

॥ इति भर्तृहरि-उत्पत्तिप्रबन्धः ॥

२२४) अथ श्रीधारायां मालवमण्डनस्य श्रीभोजराजस्यायुर्वेदवेदी कश्चिद् वाग्भटनामाऽऽयुर्वेदोदितानि कुपथ्यानि विधाय तत्प्रभावात्* रोगान् प्राडुःकृत्य पुनस्तन्निग्रहाय सुश्रुतविश्रुतैर्भैषजैः पथ्यैश्च तान्निगृह्य, नीरमन्तरेण कियत्कालं जीव्यते इति परीक्षार्थं तत्परिहृत्य, दिनत्रयान्ते 25 पिपासापीडितताल्बोष्ठपुट इत्यपाठीत-

२२६. क्वचिदुष्णं क्वचिच्छीतं क्वचित्क्वथितशीतलम् । क्वचिद्वेपजसंयुक्तं वारि क्वापि न वारितम् ॥

इति वारिसत्कारकारि वाक्यमिदमपाठीत् । तेन निजानुभूतो वाग्भटनामा प्रसिद्धो ग्रन्थो* विदधे । तस्य जामाताऽपि लघुवाहृडः श्वशुरेण बृहद्वाहृडेन सह राजमन्दिरे प्रयातः । प्रत्युपकाले श्रीभोजस्य शरीरचेष्टितं* विलोक्य बृहद्वाहृडेनाथ नीरुजो यूयमित्युक्ते लघोर्मुखभङ्गं वि-30 लोक्य श्रीभोजेन कारणं पृष्टः स 'स्वामिनः शरीरेऽयं निशाशेषे कृष्णच्छायाप्रवेशसूचितो राज-

* B सञ्ज्ञा प्रतिरिक्तः परं पुंदिं प्राज्ञा । 1 P वीदय । 2 P नासि । 3 D •हरिसंकेतेन । † AD आदयोऽस्य श्लोकस्य रूप उन्तारायां न लभ्यते । 1-1 पृष्ठदन्तर्गता पंक्तिः पतिता A आदर्श । 4 D इत्याकुपन्; A इत्यादिष्टः । 5 P तप्यवत् । 6 AD प्रबन्धः । 7 AD चङ्के । 8 Da शरीरेऽयं ।

यक्ष्मणः प्रवेशोऽभूदिति देवतादेशेनातीन्द्रियं भावं विज्ञपयन्, तत्कलाकलापचमत्कृतेन राज्ञा तस्य व्याधेः प्रतीकारतयानुयुक्तो लक्षत्रयसूल्यं रसायनं निवेदयन्, षड्भिर्मासैस्तावता द्रव्यव्ययेन परमादरेण च तस्मिन् रसायने सिद्धे, प्रदोषसमये तद्रसायनं काचमये कुम्पके विन्यस्य नरेन्द्रपत्न्यङ्गे निधाय प्रत्यूषे देवतार्चनानन्तरं तद्रसायनमत्तुमिच्छुः, रसायनपूजावर्द्धापनादनु

5 सज्जीकृतायां समग्रसामग्र्यां स लघुरगदंकारी केनापि कारणेन तं काचकुम्पकं भूमावास्फाल्य वभञ्ज । आः किमेतदिति राज्ञोक्ते रसायनपरिमलवलादेव¹ पलायिते व्याधौ व्याधेरभावाद्वातु- क्षयकारिणानेन² वृथा स्थापितेनालम्, यदद्य शर्वरीविरामे सति सा पूर्वोक्ता कृष्णा छाया प्रभो- र्वपुरपास्य दूरं गतैव दृश्ये, इत्यर्थे देवः प्रमाणमिति तदीयसत्यप्रत्ययेन परितोषितो राजा दारि- द्यद्रोहि पारितोषिकं प्रसादीचकार ।

10 २२५) अथ ते सर्वे व्याधयस्तेन चिकित्सितेन भूतलादुच्छेदिताः, खल्लोकेऽश्विनीकुमारवैद्ययोः स्वपराभवं निजगदुः । अथ तौ तथा प्रवृत्त्या चित्रीयमाणमानसौ नीलवर्णविहङ्गमयुग्मीभूय व्याधिप्रतिभटस्य लघुवाग्भटस्य धवलगृहवातायनतले वलभ्यां निविष्टौ 'कोऽरुक्' शब्दं चक्रतुः । अर्थं स आयुर्वेदवेदी नेदीयांसं तदीयं शब्दं साभिप्रायं चेतसि चिरं विचिन्त्य-

२६७. अंशाकभोजी घृतमत्ति योऽन्धसा³ पयोरसान् शीलति नातिपोऽम्भसाम् ।

15 अशुक् विरुद्र⁴ वातकृतां⁵ विदाहिनां चलत्प्रभुक्¹⁰ जीर्णभुगल्पशीररुक्¹¹ ॥

इति¹² भणितानन्तरं किञ्चिच्चमत्कृतचित्तौ तौ प्रयातौ । पुनर्द्वितीयदिने द्वितीयवेलायां तादृक्- पक्षिरूपं विधाय प्राक्तनशब्दं कुर्वाणौ समायातौ वैद्यगृहे । पुनस्तयोर्वचः¹⁴-

२६८. वर्षासु¹⁵ यस्तिष्ठति शरदि पिवति हेमन्तशिशिरयोरत्ति ।

माद्यति मधुनि ग्रीष्मे स्वपिति भवति खग ! [नरः] सोऽरुक् ॥

20 इति भणितानन्तरं पुनरेव गतौ । 'तृतीयदिने योगीन्द्ररूपं कृत्वा तद्गृहे समागतौ' । तयोर्वचः-

२६९. अभूमिजमनाकाशमहद्दान्तर्मवारिजम् । सम्मतं सर्वशास्त्राणां वद वैद्य ! किमौषधम् ? ॥

पुनर्वैद्यवचः-

२७०. अभूमिजमनाकाशं पथ्यं रसविवर्जितम् । पूर्वाचार्यैः समाख्यातं लङ्घनं परमौषधम् ॥

तत्ते निजाभिप्रायसदृशप्रत्युत्तरत्रयदानेन¹⁷ चमत्कृतचित्तौ वैद्यौ प्रत्यक्षीभूय यथाभिमतं वरं

25 वितीर्य स्वस्थानं भेजतुः ।

॥ इति वैद्यवाग्भटप्रबन्धः ॥

२२६) अथ धामण्डलिग्रामे वास्तव्यो धाराभिधानः¹⁸ कोऽपि नैगमः श्रिया वैश्रवणस्पर्द्धिष्णुः सङ्गाधिपत्यमासाद्य माद्यद्द्रविणव्ययव्यतिकरजीवितजीवलोकः पञ्चभिरङ्गजैः समं श्रीरैवताच- लोपत्यकायां विहितावासः, दिगम्बरभक्तेन केनापि गिरिनगरराज्ञा²⁰ सिताम्बरभक्त इति स

30 स्वल्पमानस्तद्वयोः सैन्ययोः समरसंरम्भे प्रवर्त्तमाने सति अमानेन रणरसेन युध्यमाना देवभ-

1 D परिमलदेव । 2 P 'अनेन' नास्ति । 3 D 'लघु' नास्ति । 4 D ततः । 5 A आशाक० । 6 A घृतमत्पथ्यो- धसा । 7 D नास्ति योऽम्भसा । 8 D विभुक् । 9 D जापकृतां; A तावकृतां । 10 P चलत्प्रभुक् । 11 D ०ल्पसारशुक् । 12 D इत्यभाणि । 13 D 'किञ्चिद्' नास्ति । 14 D ०वचः प्रतिवचः । 15 P वर्षा । १-१ एतदन्तर्गता पंक्तिः P प्रतौ पतिता । 16 D अहन्तव्यम्० । 17 इदं पदं D पुस्तके मूलग्रन्थे नास्ति । 18 A धारण्डलि० । 19 A धाराव्यः; P नास्ति । 20 D ०राजेन ।

क्त्यातिशयबल्लभतया प्रोत्साहितसाहसा विपद्यं ते पञ्च पुत्राः पञ्चापि क्षेत्रपतयो बभूवुः । तेषां क्रमेण नामानि—कालमेघः १, मेघनादः २, भैरवः ३, एकपदः ४, त्रैलोक्यपादः ५—इति बभूवुः^१ । तीर्थप्रत्यनीकं पञ्चतां नयन्तस्ते पञ्चापि गिरेः परितो विजयन्ते स्म ।

२२७) अथ तत्पिता धाराभिधान एक एवावशिष्टः कन्यकुब्जदेशे गत्वा श्रीवप्पभट्टिसूरीणां व्याख्याक्षणप्रक्रमे श्रीसङ्घस्याज्ञां दत्तवान्—‘यद्वैवतकतीर्थं दिगम्बराः कृतवसतयः सिताम्बरान् पापपिडरूपान् परिकल्प्य पर्वतेऽधिरोहुं न ददतिः’ अतस्तान् निर्जित्य तीर्थोद्धारं कृत्वा निजदर्शनप्रतिष्ठापरैर्व्याख्याक्षणो विधेय’ इति तद्ब्रुचनेन्धनप्रोज्ज्वलितप्रतिर्घप्रज्वलनादामनृपतिं सहादाय तेन समं तां भूधरधरामवाप्यं सप्तभिदिनैर्वादस्यलेन दिगम्बरान् पराजित्य श्रीसङ्घसमक्षं श्रीअम्बिकां प्रत्यक्षीकृत्य ‘इक्षोवि नमुष्कारे’ ‘उज्जिन्तसेलसिहरे’ इति तदुक्तां गाथामाकर्ष्य सिताम्बरदर्शने स्थापिते सति पराभूता दिग्बसना बलानकमण्डपात् झम्पापातं वितेनुः ।^{१०}

॥ इति क्षेत्राधिपोत्पत्तिप्रबन्धः ॥

२२८) अथ कदाचिद्भवान्या भव इति वृष्टः—‘यत्त्वं कियतां कार्पाटिकानां राज्यं ददासि?’ इति तद्वाक्यादनु ‘घो लक्षसङ्घानामपि एक एव वासनापरस्तस्यैव राज्यमहं वितरामी’ति प्रत्ययदर्शनाय गौरीं पङ्कमग्रां जरतीं गर्वीं विधाय स्वयं नररूपेण तटस्यः पङ्कात्तामुद्वर्त्तुं पान्थानाकारयन् तैरासन्नसोमेश्वरदर्शानोत्कैरुपहस्यमानः कृपावता केनापि पथिकवृन्देन तस्यामुद्वर्त्तुमारब्धायां^{१५} सिंहरूपेण शिव एव तान् त्रासयन् कश्चिदेकं एव पथिको मृत्युमप्याहृत्य तस्या गोः समीपं नौजहत् । स एव राज्याहं इति पृथक् कृत्य गौर्यां दर्शितः ।

॥ इति वासनाप्रबन्धः ॥

२२९) अथ कश्चित्कार्पाटिकः सोमेश्वरयात्रायां ब्रजन् पथि लोहकारौकसिं प्रसुप्तः । तस्य लोहकारभार्या पतिं निहत्य कृपाणिकां कार्पाटिकशीर्षेण निदधती बुम्भारवमर्करोत् । आरक्षकेण^{२०} तत्रागत्य तस्यापराधिनः करौ छिन्नौ । स ‘सिदैव दैवस्योपालम्भनपरः निशि प्रत्यक्षीभूयेत्युक्तः—‘शृणु, त्वं स्वं प्राग्भवम्’—कदाचिदजा’ केनापि एकेन सोदरेण पाणिभ्यां अवनयोर्धृता, तदपरेण मारिता । ततः सा अजा मृत्वा इयं योपिदजनि । येन व्यापादिता स साम्प्रतं पतिरभूत् । यत्त्वया कर्णो विधृतौ तदा तव समागमे जाते सति करौ छिन्नौ । तत्कथं भमोपालम्भः ? ।

॥ इति कृपाणिकाप्रबन्धः ॥

२३०) पुरा शङ्खपुरनगरे श्रीशङ्खो नाम नृपतिस्तत्र नामकर्मभ्यां घनदः श्रेष्ठी । स कदाचित्करिकर्णतालतरलां कमलां विमृश्योपायनपाणिर्नृपोपान्तमुपेत्य तं परितोप्य च तत्प्रसादीकृतायां शुवि चतुर्भिर्नन्दनैः सह समालोच्य सुलभे जिनप्रासादमचीकरत् । तत्र प्रतिष्ठितविम्बानां स्थापनां^१ विधाय, तस्य प्रासादस्य समारचनाय बहून्पायद्वाराणि रचयन्, तत्सपर्यापर्याकुलतया नानाविधकुसुमवृक्षावलीसमलङ्कृतमभिराममारामं च निर्माप्य, तच्चिन्तकेषु गोष्ठिकेषु^३ नियुक्तेषु,^३ उदिते प्राचक्रान्तरायकर्मणि क्रमात् संह्रियमाणसम्पदधर्मणया तत्र मानम्लानिमाकलध्यान-

१ P इत्यादयः । २ D पर्वतापिरुद्राग्रेष्ठनि । ३ ‘प्रनिय’ स्थाने D ‘प्रवीप-’ । ४ P आयाच । ५ D इत्यादि । ६ D पान्थानामुद्वर्त्तुमाकारयन् । ७ P कोऽप्येकः । ८ P ष्वारगृहे । ९ P तांतामिने । १० D नात्रि । ११ D त्वया प्राग्भवे । १२ A कदाप्यजाः । १३ P नात्रि । १४ D नात्रि ।

तिदूरवर्तिनि कापि ग्रामे कृतवसतिर्नगरयातायातेन सुतोपात्ताजीविकः कियन्तमपि कालमति-
 वाहितवान् । अथान्यस्मिन्नवसरे सन्निहिते चतुर्मासकपर्वणि तत्र यायिभिः सुतैः समं स धनदः
 शङ्खपुरं प्राप्य निजप्रासादसोपानमधिरोहन्, निजाराभपुष्पलाविकयोपायनीकृतपुष्पचतुःसरिकः
 परमानन्दनिर्भरस्ताभिर्जिनेन्द्रमभ्यर्च्य, निशि गुरूणां पुरः खं दौस्थ्यममन्दं निन्दन्, तैः प्रद-
 5 त्तकपर्दियक्षाकृष्टिमन्त्रोऽन्यदा कृष्णचतुर्दशीनिशीथे तमेव मन्त्रमाराधयन्, प्रत्यक्षीकृतात् कप-
 र्दियक्षात् गुरूपदेशतश्चतुर्मासकावसरे पुष्पचतुःसरिकपूजापुण्यफलं देहीति प्रार्थयन्, तेन¹ 'एक-
 स्यापि पूजाकुसुमस्य पुण्यफलं सर्वज्ञेन विना नाहं वितरीतुं प्रभूष्णुरिति; किं तु कपर्दियक्षस्तस्य
 साधर्मिकस्यातुल्यत्वात्सत्यसम्बन्धे तद्द्वाम्नि चतुर्षु कोणेषु सुवर्णपूर्णान् चतुरः कलशान् निधी-
 कृत्य तिरोदधे । स प्रातः स्वसन्नानि समागतः धर्मनिन्दापराणां नन्दनानां तद्द्रव्यं समर्पया-
 10 मास । तेऽपि निर्बन्धात् पितुः पार्श्वे तद्विभवलाभहेतुं पृच्छन्तस्तेषां हृदि धर्मप्रभावाविर्भावाय
 जिनपूजाप्रभावतः परितुष्टेन कपर्दियक्षेण प्रसादीकृतां तां संपदं निवेदयामास । तेऽपि सम्पन्न-
 सम्पत्तयस्तदेव जन्मनगरं समाश्रित्य निजधर्मस्थानसमारचनपरा जिनशासनप्रभावनां विविधां
 कुर्वन्तो वैधर्मिकाणामपि मनस्सु जिनधर्मं निश्चलीचक्रुः ।

॥ इति श्रीजिनपूजायां² धनदप्रवन्धः ॥

15 ॥ इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते³ प्रवन्धचिन्तामणौ विक्रमादित्योदितपात्रविवेचनप्रमुखं जिनपूजायां⁴
 धनदप्रवन्धपर्यन्तवर्णनो नाम प्रकीर्णकाभिधानः पञ्चमः प्रकाशः समर्थितः⁵ ॥

¹असिन्प्रकाशे ग्रन्थसंख्या ७७४ । समस्तग्रन्थे प्रतिश्लोकं ग्रन्थाग्रं ३१५० ॥

ग्रन्थकारस्य प्रशस्तिः ।

दुःप्रापेषु¹ बहुश्रुतेषु गुणवद्बुद्धेषु च प्रायशः
शिष्याणां प्रतिभाभियोगविगमादुच्चैः श्रुते सीदति ।
प्राज्ञानामथ भाविनामुपकृतिं कर्तुं परामिच्छता
ग्रन्थः सत्पुरुषप्रबन्धघटनाचक्रे सुधासत्रवत् ॥ १ ॥

प्रबन्धानां चिन्तामणिरयमुपात्तः करतले
स्वमन्तस्य भ्रान्तिं रचयति चिरायोपनिहितः ।
हृदि न्यस्तः शस्तां सृजति विमलां कौस्तुभकलां
तदेतस्माद् ग्रन्थाद्भवति विबुधः श्रीपतिरिव ॥ २ ॥

यथाश्रुतं सङ्कलितः प्रबन्धैर्ग्रन्थो² मया मन्दधियापि घत्नात् ।
मात्सर्यमुत्सार्य³ सुधीभिरेप प्रज्ञोद्गुरैरुल्लसतिमेव नेयः ॥ ३ ॥

यावद्वि वि कितवाविव रविशशिनौ श्रीडतो ग्रहकपदैः ।
ग्रन्थस्तावन्नन्दतु सूरिभिरुपदिश्यमानोऽयम् ॥ ४ ॥

अपोदशस्वब्दशतेषु वैकपष्ट्यधिकेषु क्रमतो गतेषु ।
वैशाखमासस्य च पूर्णिमायां ग्रन्थः समाप्तिं गमितो मितोऽयम्* ॥ ५ ॥

❀ ❀ ❀ ❀

‘नृपश्रीविक्रमकालातीत’ संवत् १३६१ वर्षे वैशाखसुदि¹ १५ रवावद्येह श्रीवर्द्धमानपुरे
प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थः समर्थितः ।

॥ समाप्तोऽयं प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थः ॥

1 P दुःप्रापेषु । 2 P प्रबन्धग्रन्थो । 3 P उत्पद्यते ।

* D बुद्धये एतत्पदं रिप्यनीम्नाने उद्भूतं प्राप्यते, परं APDां कदाचित् मूलग्रन्थ एव समुपलभ्यते । † एतत्पदं P प्रती
तिम् । ‡ AD ‘वैशाख’ स्थाने ‘फाल्गुन’ शब्दो विद्यते यं भ्रान्तिमूलकं एव ।

परिशिष्टम्—

कुमारपालस्य अहिंसाया विवाहसम्बन्धप्रबन्धः ।

नाभून्न भविता श्रीमद्वेमसूरिसमो गुरुः । श्रीमान् कुमारपालश्च जिनभक्तो महीपतिः ॥ १ ॥

अथ चौलुक्यचक्रवर्तिनः प्रभुप्रतिबोधान्मारिनिवारणप्रबन्धश्चैवम्—कस्मिन्नप्यवसरेऽणहिल्ल-
 5 पुरे श्रीकुमारपालदेवनामा नृपो वाहकेल्यां व्रजन् सौन्दर्यनिर्जितसुरसुन्दरीं बालेन्दुवदनां 'सदा-
 चरणप्रसरणशीलामपि मन्दचरणप्रचारां मुनिभिः समं क्रीडां कलयन्तीं सुकोमलवचःप्रपञ्च-
 मत्कारितत्रिजगज्जनां सस्मितमधुराकृतिं[†] कामप्येकां[‡] बालिकां वीक्ष्य तद्रूपापहतचित्तः सन्नि-
 हितप्रसादचित्तं 'केयमि'त्यादिशंस्तेनेति विज्ञपयांचक्रे—'अपारश्रुताकूपारपारदृश्वतया सञ्जात-
 कलिकालसर्वज्ञप्रसिद्धेर्द्वादशभेदभिन्नतपस्समाराधनवशंवशीकृताष्टमहासिद्धेर्निःशेषभूपालमौ-
 10 लिमणिचुम्बितपादपीठस्य भगवतः श्रीहेमचन्द्रमहर्षेराश्रमवासिनी अहिंसानाम्नी कनीयम् ।
 *अस्या याथातथ्यानुरूपनिरूपणविधौ न प्रगणन्ते स्मृतिपुराणवचांसि भूयांसि । किन्तु सकल-
 जन्तुजातजनकायितश्रीजिननायकोपदिष्टस्पष्टसिद्धान्तोपनिषदावासितहृदा केनापि मुनिपुङ्गवेन
 प्ररूपिताऽस्याः स्थितिरीतिः, नान्येनेति वाचमाकर्ण्य स्वसौधमध्यास्त नृपतिः । परं तस्याः
 स्वरूपावबोधाय तथाङ्गीकाराय च परमरसिको भाग्यसौभाग्यादि तदङ्गीकारेण कृतार्थं कर्तुकामो
 15 विवेकनाम्ना मित्रप्रवरेण आदिष्टवर्त्मना तेषामेव मुनीनां आश्रममासाद्य तत्पुरः क्रीडता
 सदाचारनाम्ना तद्भ्रात्रा प्रख्याततदागमप्रवृत्तीन् समचित्तवृत्तीन् तान् श्रीहेमचन्द्रसूरिमहर्षीन्
 सहर्षं सभक्तियुक्तिकं क्षितितलमिलन्मौलिरानम्य तस्याः स्वरूपं पप्रच्छ । तैरथोचे—'शृणु
 नृपपुङ्गव !* त्रिजगदेकसार्वभौमस्य श्रीमदर्हर्द्धर्माधिपस्यानुकम्पामहादेव्याः कुक्षिसरसीराजहंसी
 निःसीमसौन्दर्या अहिंसाभिधेयं कनी । यस्मिँल्लग्रे सुतेयमजनि तल्लग्नग्रहबलं तत्पित्रा सर्वविदा
 20 एवमादिष्टम्—यदियमतीव पुण्यवती सुदतीशिरोमणिर्दुहिता । पुत्रजन्मोत्सवादप्यस्या जन्म
 श्लाघ्यम् । यतः—

श्रियाऽम्भोधिं विधिं वाचां देव्या व्यालोक्य विश्रुतौ । दुष्पुत्रदुःखान्नाकेन्दू तापमङ्गं च मुञ्चतः ॥ २ ॥

अतः क्रमाद् वर्द्धमाना कन्याऽसौ अनुरूपवराप्राप्त्या वृद्धकुमारी भूत्वा केनाप्यनुरूपेण महीमहे-
 न्द्रेण सोपरोधमूढा सती सतीमतल्लिका तमुद्बोढारं च स्वं च जनकं च परामुन्नतेः कोटिं नेष्य-
 25 तीति । §स चोद्बोढा लीलयैव महामोहमहीपं जित्वा परमानन्दभाजनं भवितेति' श्रुत्वा नृपोऽवादीत्
 —'प्रभो ! अधुनार्हर्द्धर्मपुत्री श्रीयुष्मच्चरणकमलमुपासती श्रीयुष्मद्रचसैव परिणेतुं शक्येत नान्येन ।
 ततः प्रसीदन्तु पूज्यपादाः, विषीदन्तु विषादाः, प्रवर्ततां महामोहजयः, प्राप्नोमि परमानन्द-
 मि'ति वचःपर्यन्ते गुरुराह—'इयं वृद्धकुमारी । दुःपूरस्तस्याः सङ्गरः । तं सङ्गरं तस्या एव पार्श्व-'

† एतदन्तर्गतः पाठः A आदर्शे नास्ति । 1 'एकां' नास्ति P । 2 P सन्निहितं सदाचारनामानं तद्भ्रातरमिव ।

* एतद्विस्तारकान्तर्गतं वर्णनं A आदर्शे नास्ति । तत्रैतत्स्थाने 'इति निशस्य नृपः कदाचित् तान् महर्षीन् मोदभाक् सभक्तिकं सौधमाकार्यं तद्दृष्टान्तं पृच्छंस्तरूचे—' इत्येवंरूपा संक्षिप्ता पंक्तिः ।

§ एतदन्तर्गतं वर्णनं A आदर्शे नास्ति । तत्र तु अस्य स्थाने 'तद्वाक्यपर्यन्ते तदर्थे तामनुकूल्य तस्याः सविधेः सुबुद्धिनाम्नीं कूर्त्वा प्राहिणोत् ।' एतावती संक्षिप्ता पंक्तिर्विद्यते ।

‘सुव्वा परिणया नान्यथा’ इति पीयूषकल्पां वाचमाकर्ण्य तस्याः सविधे सुबुद्धिनामदूर्ती अनु-
कूल्य प्राहिणोत् । सा तां सप्रश्रयं प्रणिपत्य व्यजिज्ञपत्-‘स्वामिनि राजकन्ये ! धन्यतमासि; यत्त्वा-
मष्टादशदेशसम्प्राद् समस्तसामन्तसीमन्तमणिमयूपमालालङ्कृतचरणकमलयुगलश्रौलुक्यचक्र-
वर्तीश उद्गोढुमभिलपति ।’ इति तद्वचसा सुखमोदनया नाटयन्ती सोपहासोल्लासं सैवं प्राह-
‘सखि ! अलं नरकान्तप्राज्यसाम्राज्यप्राप्तिलोभनवान्तांविस्तरेण । परमनुकूलमेव दयितं समीहे । 5
पुरुषा हि परुषाशया नानाविधानुरागवन्तः; तैः किं क्रियेत । यतः-

अनुहा[पि]वरं कन्या रूपयौवनवत्यपि । निष्कलेनानुकूलेन न कुपत्या विडम्बिता ॥ ३ ॥

परं शृणु, -

निष्किञ्चनेन दयितेन^१ विवाहितानां यद् योपितां सुखपदं न तदीश्वरेण ।

भागीरथीं वहति यां शिरसा गिरीशो लक्ष्मीपतिः स्पृशति नैव पुनः पदापि ॥ ४ ॥ 10

‘तथा वृथा जानीहि मद्भरणाभिलापम्, दुःपुरा मे प्रतिज्ञा महीमहेन्द्रेणापि ।’ इत्युक्तवतीं
युवतीं सा प्राह-‘सखि ! भवत्या अहं प्रियसखी अनुपलपनकर्तव्याऽसि, तद् ब्रूहि स्वाभिमत-
मिति । अहं तथा सुबुद्धिर्नाम यथा पूरयामि ते प्रतिज्ञां तेन कुमारपालेन भूषालेने^२ति उक्ता
सा प्रोवाच-’

सत्यवाक् परलक्ष्मीमुक् सर्वभूताभयप्रदः । सदा खदारसन्तुष्टस्तुष्टो मे स पतिर्भवेत् ॥ ५ ॥ 15

*[सु]दूरं दुर्गतेर्वन्धून् दूतान् सप्तपौरुषान् । निर्वासयति यश्चितात्स शिष्टो मे पतिर्भवेत् ॥ ६ ॥

मत्सोदरं सदाचारं संस्थाप्य हृदयासने । तदेकचित्तः सेवेत स कृती मे पतिर्भवेत् ॥ ७ ॥

इति तद्वाचमाकर्ण्य सकर्णा सा व्यजिज्ञपत्-‘शृणु सुलोचने ! तदाहं यथार्थनामा, यदा ते प्रतिज्ञां
श्रीहेमस्तूरीन् पुरस्कृत्य समग्रजनसमक्षं तव प्रतिज्ञातानर्थान् समर्थ्य त्वां परिणयति, तदा मां
विदग्धां स्वसखीं मन्येथा, अन्यथा न तृणायेति ।’ इत्युक्त्वा नृपसंसदि तस्या दुःपुरं सङ्गरमचक-20
थत् । सोऽपि तदवज्ञाकुक्कूलानभेन (?) सन्तस्रखान्तः परामरतिं विभ्राणः, तयैव सुबुद्ध्याभिदधे-
‘हे श्रीनिधे ! विधेहि धीरताम्, किं दुष्करं पौरुषाधिष्ठितानाम् । तथा वास्ति निरपायद्वयायः(?) ।
अनुसर्षते हेमचन्द्रमहर्षिः, श्रूयन्ते तद्वचांसि ।’ इति तथा प्रेरितो विनयपदत्तहस्तावलम्बो ययौ
उपसूरिम्, ननाम तत्पदाम्बुजान्, पप्रच्छ तत्कनीसङ्गरवृत्तान्तम् । ‘वत्स ! पूरय तस्याः समी-
हितं चेतस्याः परिणिनीपाऽस्ति । निःसीमोन्नतये परिणेतारं भोस्यते (?) एषा । यतः- 25

१-२ तथा ३-४ अष्टान्तर्गतं वर्णनं A आदर्शं न विधत्ते । 1 P कान्तेन तेन च किं च ।

* एतत्तारकान्तर्गतवर्णनस्थाने A आदर्शं निष्ठावतारितं संक्षिप्तमेव वर्णनं प्राप्यते । यथा-‘इति तस्याः प्रतिश्रयं दुःप्रवमाकर्ण्य
सा विफलवैदग्ध्यमामिनी स्वं पदनुपगता स्वामिनं सर्वथा निराशामकरोत् । तदनु तं नृपं तद्विनोगाग्निमभ्रमाकलय्य श्रीहेमचन्द्रमहर्षि-
भामिति प्रतिबोधितयान्-याः कन्याया इतरलोकदुष्करः संगतः स तवाप्युभयलोकहितसदनुकूलनाहेतुश्च । अतन्मति निर्मायतया निर्माय
स्वनिःसीमोन्नतये सा सर्वथा परिणेतुमुचितैव । यतः-

धन्यां सतीमुत्तमवंशजातां लब्ध्याधिकां याति न कः प्रतिष्ठाम् ।

हीरोदकन्यां गिरिराजपुत्रीं गोपस्तपोभ्रष्टा यथाधिगम्य ॥

इति तेन महर्षिणा प्रतिषेधं तानदोषानभिप्रदात् प्राहयित्वा तस्याः सम्प्रदानं चक्रे । अथ सं० १२१६ मार्गं सुदि २ द्वितीयरत्ने षड्यनि
संयोगमवज्ञात्करो रत्नप्रयत्नफलकृद्यो दक्षिणापाणिवददानकड्डणः सम्पकवानुचरेण समं धदासहोदरया क्रियमाणलयणवतारणो गुरमदि-
देशविरति-जाननीभ्यां दीयमानधवलमङ्गलः पीपयधेदमद्वादि अनुकल्पया कन्याजनन्या कृतप्रोद्गुणः श्रीमन्महादेवस्याहेतः साक्षि स
नृपतिरहिंसायाः पार्थिव जगद् ॥

धन्यां सतीमुत्तमवंशजातां लब्ध्वाधिकां याति न कः प्रतिष्ठाम् ।
क्षीरोदकन्यां गिरिराजपुत्रीं गोपस्तथोग्रथ्व यथाधिगम्य ॥ ८ ॥

इति तद्वचनमाकर्ण्य दूरितदुरितावलिं योजिताञ्जलिं तं भूपालपुङ्गवं नानाभिग्रहान् ग्राहयित्वा
तस्याः प्रदानेनाऽनुजग्राह । ततः प्रमोदः सञ्जज्ञे । संवत् १२१६ वर्षे मार्गसुदि द्वितीयायां बल-
5 वति लग्ने संवेगमतङ्गजाखडो रत्नत्रयालङ्कृतशरीरः शुभमनःपरिणामवसनवान् दक्षिणपाणिबद्ध-
दानकङ्कणः सम्यक्सितातपत्रनिवारितापव्यापः श्रद्धासोदर्या क्रियमाणलवणावतरणो गुरुभ-
क्ति-देशविरति-समिति-गुक्ति-प्रमुखसुसुखीजाणिणीगणदीयमानधवलमङ्गलः अमारिघोष एतत्पू-
र्णादितिर्वसे.....(?) पटहेषु वाचमानेषु प्रोत्सारितेषु परिग्रहप्रमाणपटेषु दूरितेषु पापावकरेषु
10 देव्या कन्याजनन्या कृतप्रोङ्गणः श्रीमदहंतः साक्षिकं स नृपवरेन्द्रो अहिंसायाः पाणिं जग्राह ।
तदा तारामेलपर्वणि परमानन्दः । अथ षट्त्रिंशत्सहस्रपरिमाणत्रिषष्टिपुरुषचरित्राणि नवाङ्गवे-
दीमहोत्सवेन समानिन्ये । वेदिपडधास्थाने कपर्दपञ्चकन्यासव्यवहारे ते विंशतिर्वीतरागस्तवा
नवाः । तत्र वंशे २ एकैकं शमीकाष्ठम् । तत्पदे श्रीयोगशास्त्रप्रकाशाः १२; तथा लक्षण-साहित्य-
तर्कतिहास-प्रमुखशास्त्ररचना तत्परिकरः । मूलोत्तरगुणाभ्यां दृढीकृत्य वेदिकायां ज्ञानानलमु-
15 दीप्य, तत्र 'चत्तारी संगल' इति मङ्गलान्यदात् । द्वासप्ततिलक्षप्रमाणरुदतीकरमोचनं कन्या-
मुखमण्डने राज्ञा दत्तम् । तत्कालमेव तस्याः पट्टबन्धं कारयित्वा तत्पितुर्योग्यानावासान् १४४४
विहारान्कारयामास । ततः सा हिंसा सपत्न्या अहिंसायाः परोन्नतिं तथाविधामालोक्य भर्तुः
पराभवनिवेदनाय पितुर्धातुः समीपमुपागता । चिरदर्शनादभिभववैरूप्याच्चानुपलक्षिता तेने-
त्यभिदधे-

20

का त्वं सुन्दरि ! ?, मारिरस्मि तनया ते तात धातः प्रिया,
किं दीनेव ?, पराभवेन, स कुतः ?, किं कथ्यतां कथ्यताम् ।
हेमाचार्यगिरा परार्द्धगुणवान् हृद्वक्त्रहस्तोदरान्
मामुत्तार्य कुमारपालनृपतिः क्षोणीतलादाकृषत् ॥ ९ ॥

इति तद् भणितेरनन्तरं श्रीकुमारपालदेवस्य सत्यप्रतिज्ञस्यापि तस्य लिङ्गिनो गिरा त्वयि रक्तायां'
25 विरक्तचित्तां विमृश्य, अतःपरं भवत्याः स' कोऽपि प्रवरः वरः करिष्यते यस्तवैव एकातपत्रं
कुरुते । धीरा भव' इति तां सम्बोध्य स्वसमीपे स्थापयांचक्रे । अथाहिंसादेव्या सार्द्धं श्री-
कुमारपालनृपतिर्जीवन्नपि, असमानमहानन्दसुखमनुभवन्, 'चतुर्दशवर्षाणि यावत् सुखेनासा-
मास' । तदनु कीर्तिं पूर्वप्रियामपि देशान्तरे प्रस्थाप्य यदा स्वर्लोकमलंचकार, तदैव तस्य प्रियस्य
30 सप्रेमप्रसादललितान्यनुस्सरन्ती कलिमलिनं जनं परिजिहीर्षुरहिंसाऽनेनैव भूमिनाथेन' समं

॥ इति श्रीकुमारपालस्य अहिंसाया विवाहसम्बन्धप्रबन्धः ॥ शुभं भवतु ॥

[A सं० १५०९ वर्षे फागुणसुदि ९ वार रवौ पठता लपी ॥ ७ ॥]

प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थान्तर्गतपद्यानुक्रमणिका

—अकाराद्यनुक्रमेण—

	पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क		पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क
अ			अर्थास्तावद् गुणास्तावद्	[१]	५
अकारात्कुरुते कोश०	२१३	९९	अर्थिभ्यः कनकस्य दीपकपिशा०	२०८,	९६
अकल्पयदनल्पानि०	[१५१]	९९	अर्हन् शिवो भवो विष्णुः०	[९४]	६३
अकारयदयं वापी०	[१५६]	९९	अलं कलङ्कशृङ्गार०	[७७]	४३
अक्षत्रक्षतवालिनी भगवतः०	२५०,	११५	अलङ्कारः शङ्काकरनरकपालं०	[४४]	२४
अगाधः पाथोधिः०	२५६,	११५	अशाकमोजी घृतमत्ति०	२६७,	१२२
अजितास्ते गुणास्तेन०	[१६५]	१०२	अश्वा वहन्ति भवनानि०	[५२]	२९
अद्य मे फलवती पितु०	२३५,	१०५	अष्टौ हाटकक्रोटयस्त्रिनवति०	५५,	२७
अधाम धामधामार्कं०	१८४,	८२	अष्टमो मरुदेव्यां तु०	१४२,	६२
अधिकारात्रिभिर्मासैः०	२७,	१८	असंख्यहरिसैन्येन०	[१०८]	७६
अन्त्योऽप्याद्यः समजनि०	१,	१	असेव्या मातङ्गाः परिगलित०	२३,	१५
अन्धयसुयाण कालो०	६३,	२८	असौ गुणीति मत्वेव०	११९,	४८
अन्नदानैः पयःपानैः०	२३३,	१०५	अहिंसा लक्ष्णो घर्मः०	१०५,	४२
अन्नदिणे सिवमवणे०	[६२]	३९			
अपारपौरुषोद्गारं०	[१०७]	७६	आ		
अपुत्राणां धनं गृह्णान्०	१९०,	८६	आः कण्ठशोपपरिपोषफलं०	[१०४]	६६
अभ्युद्धृता वसुमती०	९५,	४०	आकाश प्रसर प्रसर्पत दिश०	२५७,	११६
अभावप्रभवैर्भावैः०	२६२,	११९	आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां०	२२,	१४
अभिरामगुणग्रामो०	[८८]	५५	आज्ञावर्तिषु मण्डलेषु०	२०५,	९४
अभूमिजमनाकाशमहद्भ्रान्त०	२६९,	१२२	आतङ्ककारणमकारणदारुणानां०	२०१,	९२
अभूमिजमनाकाशं पथ्यं	२७०,	१२२	आददानाः पयःपूर्०	[१५५]	९९
अमर्षणं मनः कूर्पन्०	[१०९]	७६	आदौ भवैवायमदीपि०	१७८,	७९
असुप्तौ चोराय प्रतिनिहत०	५२,	२६	आपणपद्मं प्रथु होईयद्०	१७९,	८१
असेध्यमश्नाति विवेकशून्या०	[५७]	३८	आपदर्थे घनं रक्षेत्०	४३,	२५
अस्वयफलं सुपकं०	१२३,	५१	आपद्रवं हसति किं०	[३६]	२४
अस्या तुष्यति न मया०	१०३,	४२	आवाल्याधिगमान्मभैव०	९८,	४०
अम्मीणउ सन्देसडउ०	७,	८	आयान्ति यान्ति च परे०	२३२,	१०४
अम्ह एतलई संतोसु०	[१०१]	६५	आयासशतलब्धसं०	२६५,	१२१
अयमवसरः सरस्ते०	४६,	२६	आयुक्तः प्राणदो लोके०	१४६,	६४
अयि खलु विपमः पुरा०	१०१,	४०	आरनालगलदाहशङ्कया०	[७२]	४२
अर्थो न सन्ति न च मुञ्चति०	८०,	३५	आवर्जिता जितारारतेः०	[१४]	१६

	इ		
इकह फुल्लह माटि०	२०४,	९३	
इणि राजिइं नहु काजु०	[२८]	२२	
इदमन्तरमुपकृतये०	४४,	२६	
इयमुच्चधियामलौकिकी०	२५९,	११७	
इयं कटी मत्तगजेन्द्रगामिनी०	[४५]	२४	
	उ		
उग्या ताविउ जिहिं न किउ०	२८,	१९	
उज्ज्वलगुणमभ्युदितं क्षुद्रो०	१८६,	८४	
उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं०	११२,	४६	
उद्दामाम्बुदनादनृत्तशिखिनी०	[५४]	३०	
उद्धूमकेशं पदलयमेकं०	३३,	१९	
उन्नाहश्चिबुकावधिर्भुजलता०	१०७,	४३	
उपतिष्ठन्तु मे रोगाः०	२६,	१८	
उपरुन्धन् विरुद्धानां०	[२२]	२०	
उमया सहितो रुद्रः०	४,	४,	
	ए		
एउ जम्मु नग्गहं गियउ०	७५,	३२	
एकस्त्वं भुवनोपकारक०	२२४,	१०१	
एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा०	१८१,	८३	
एकः क्ष्माचक्रपीठे०	[१७६]	११५	
एकैव जगृहे धारा०	[११४]	७६	
एतस्मिन्महति प्रदोषसमये०	२४६,	११२	
एतस्यास्य पुरस्य०	[९९]	६३	
एषाऽऽकृतिरयं वर्णाः०	७८,	३३	
एषा तटाकमिषतावक०	[६६]	३९	
	ओ		
ओलि ताव न अणुहरइ०	१४७,	६४	
	क		
कच्छपलक्षं हत्वा०	३०,	१९	
कतिपयदिवसस्थायी०	४७,	२६	
कतिपयपुरस्वामी कायव्ययै०	८८,	३७	
कथाशेषः कर्णोऽजनि जनकृशा०	१९७,	८९	
कन्ये कासि न वेत्सि मामपि०	[८२]	५०	
कथलितरू विञ्जगिरी०	१९,	११	

करवालजलैः स्नातां०	[१३१]	९५
कर्णाटे गूर्जरे लाटे०	[१२५]	९५
कर्णे लगद्भिरन्येषां०	[१६९]	१०२
कलाकलापैस्तु महद्भं०	[१२४]	८६
कवणिहिं विरहकरालियइं०	६०,	२८
कविषु कामिषु योगिषु भोगिषु०	१२६,	५२
कसिणुजलो य रेहइ०	१२,	११
कसु करु रे पुत्त कलत्त धी०	[८४]	५१
कस्यात्र च रुद्यते गतः०	२६१	११९
कह नाम तस्स पावं०	२०,	१२
कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटा०	१५५,	६७
काण्डानां सह कोदण्ड०	[१६८]	१०२
का त्वं सुन्दरि जल्प देवि सदृशे०	२४०,	१०९
कानीनस्य मुनेः स्वान्धव०	[७१]	४२
कालेन करवालेन०	[२४]	२०
काव्यं करोमि न च चारुतरं०	[५०]	२९
कियन्मात्रं जलं विप्र०	४९,	२६
किं कृतेन न यत्र त्वं०	१९२,	८८
किं च यदनस्तमिते०	४८,	२६
किं ताए पढियाए०	[५५]	३७
किं नन्दी किं मुरारिः०	[६७]	३९
किं वर्ण्यते कुचद्वन्द्वं०	[७५]	४३
कीर्तिस्ते जातजाड्येव०	[१७४]	११५
कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोज०	७९,	३५
कृतहारानुकारेण०	[६]	१३
केवलिहुओ न भुज्जइ०	१५७,	६७
केवलिहुओ वि भुज्जइ०	१५८	६७
को जाणइ तुह नाह०	१३३,	५८
कोणे कौङ्कणकः कपाटनिकटे०	७३,	३१
कोशेनापि युतं दलैरुपचितं०	१४५,	६४
कौरवेश्वरसैन्यस्य०	[१०]	१३
कौङ्कणे तु तथा राष्ट्र०	[१२६]	९५
क्वचित्तूलं क्वचित्सूत्रं०	२२६,	१०३
क्वचिदुष्णं क्वचिच्छीतं०	२२६,	१२१
क्व तरुरेष महावनमध्यगः०	[४६]	२४

क्षणं क्षीणास्तारां नृपतय०	[७८]	४३	जगद्देव जगद्देव०	२५५,	११५
क्षितिधव भवदीयैः०	[९०]	५९	जनेन मेने यः स्वामी०	[११७]	७६
क्षिप्त्वा धारापतिं राज०	[११३]	७६	जन्माग्नेऽपि चतुःसहस्रशरदो०	२६३,	१२०
क्षुण्णाः क्षोणिभृतामनेन कटका०	[८९]	५९	जह सरसे तह सुके वि०	१६,	११
क्षुत्क्षामः यथिको मदीय०	८३,	३५	जन्तूनामभयं सप्तन्यसन०	[१२७]	९५
क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः०	१२८,	५३	जा मति पच्छह सम्पज्जह०	[४२]	२४
क्षोणीरक्षणदक्षदक्षिणशुजे०	२५२,	११५	जामदग्न्य इवोद्दाम०	[१४१]	९६
ख			जे थका गोलानई०	[३७]	२४
खद्योतद्युतिमातनोति सविता०	१५८,	६८	जेसल मोडि म बांह०	१५१,	६५
ग			जेनं चौद्रं तथा ब्राह्मं०	[९५]	६३
गणेशखेव यस्याग्ने०	[११९]	७६	जो करिवराण कुम्भे०	२०७,	९६
गतप्राया रात्रिः कृशतनु०	१०९,	४४	जो जेण सुद्वधम्मम्मि०	१३१,	५७
गय गय रह गय तुरय गय०	३९,	२३	ज्ञानारुखं यस तच्चक्षु०	[१६२]	१००
गवाक्षमार्गप्रविभक्तचन्द्रिको०	[४७]	२७			
गुरुणा विक्रमेणायं०	[८५]	५५	ज्ञ		
गूर्जराणामिदं राज्यं	२१,	१३	शोली तुडुवि किं न मूउ०	३८,	२३
गृहीता दुहिता तूर्णम्०	[११०]	७६	त		
गोपीपीनपयोधराहवहुरः०	[८१]	५०	तईं गरुआ गिरनार काहं०	१५०,	६५
गौरी रागवती त्वयि त्वयि दृष्टो०	२२७,	१०३	तत्कर्णाशुनयोर्वैरं	[८७]	५५
च			तत्कुक्षवजनिट विटपमणिः०	[१३]	१६
चक्रः पप्रच्छ पान्थं०	२५१,	११५	तत्कृतं यन्न केनापि०	५३,	२७
चतुर्मासीमासीत्तव पदयुगं०	१९९,	९१	तत्र कुसलादिवीजं०	[९६]	६३
चन्द्रशालासु धालानां०	[७]	१३	तथ्या पार्थकथा वृथा बलिरयं०	[१७७]	११५
चापलादिव बाल्येन०	[१४४]	९७	तमाहुर्वासुदेवांशं०	[९२]	६३
चित्ति विसाड न चिंतीयह०	[३३]	२३	तव प्रतापन्चलनाजगाल०	[५८]	२७
चिन्तागम्भीरकृपादनवरत०	१००,	४०	तस्मिन्नथ कथाशेषे०	[१८]	१९
चूडारत्नप्रमाकत्रं०	[१३४]	९५	तस्य आरुसुतः श्रीमान्०	[२६]	२०
चेतोहरा युवतयः०	[८०]	४९	ताः प्रयाः कारितास्तेन०	[१५७]	९९
चौडः क्रोडः पयोधेर्विशति०	७२,	३१	ताण पुरो य मरीहं०	१५,	११
चौरमागधविप्रेभ्यो०	[५]	९	तित्थयरगुणा पडिमासु नत्थि०	२१८,	१०१
च्यारि बह्छा धेनु दुह०	[३५]	२९	तेपां वै भरतो ज्येष्ठो०	[९३]	६३
छ			तेहि वि न किं पि भणिए०	६८,	३०
छिन्नं ब्रह्मशिरो यदि प्रथयति०	२४५,	११२	त्यागैः कल्पद्रुम इव श्रुवि०	१२७,	५२
ज			त्रिपुरी विपरीतश्रीः०	[९]	१३
जईपह रावणु जाईपउ०	५९,	२८	त्रिभिर्वर्षेधिभिर्मासे०	२११,	९७
			त्वचं कर्णः शिविर्मासं०	२५५,	१०३

त्वयि जीवति जीवन्ति०	२५३,	११५
त्वं चेत् सञ्चरसे वृषेण लघुना०	२४४,	११२
द		
दक्षिणक्षितिपं जित्वा०	[१३६]	९५
दण्डे मण्डपिका हैमी०	[१४०]	९६
दरिद्रान् सृजतो धातुः०	२५४,	११५
दर्शयन् सुमनोभावं०	[१५४]	९९
दानं प्रियवाक्सहितं०	२२९,	१०४
दानं भोगो नाशस्तिस्त्रो०	२६४,	१२१
दानं वित्ताद् ऋतं वाचः०	५७,	२७
दानानि ददतो नित्यं०	[१४२]	९६
दानोपहतदारिद्र्यं०	[१७]	१६
दारिद्र्यानलसन्तापः०	८१,	३५
दासिहिं नेह न होइ०	[३८]	२४
दिग्वासा यदि तत्किमस्य०	[६३]	३९
दुर्वादिगर्वगजनिदर्लनाङ्कुशश्रीः०	[१०५]	६६
दूर्वाः श्यामलयन्ति सन्तत०	[८३]	५०
देव अम्हारी सीष०	[३०]	२२
देव त्वं जय कासि लुब्धक०	[५१]	२९
देव दीपोत्सवे जाते०	७६,	३२
देव श्रीगिरिदुर्गमल्ल भवतो०	[९७]	६३
देवादेशय किं करोमि सहसा०	१५३,	६६
देवे दिग्विजयोद्यते धृतधनुः०	९९,	४०
देशाधीशो ग्राममेकं ददाति	[५६]	३७
दो मुह निरक्खर लोह०	१०२,	४१
द्रुतमुन्मूलिते तत्र०	[१४६]	९७
द्वाभ्यां यन्न हरिस्त्रिभिर्न च०	[६४]	३९
द्विषां शीर्षाणि लूनानि०	[१११]	७६
ध		
धर्मच्छन्नप्रयोगेण०	२२८,	१०३
धर्मलाभ इति प्रोक्ते०	६,	७
धाई धौअइ पाय०	१३४,	५८
धारयित्वा त्वयात्मानं०	६६,	२९
धाराधीश धरामहीशगणने०	[६९]	४१
धाराभङ्गप्रसंगेन०	[११२]	७६

धिग् रोहणं गिरिं दीन०	२,	२
धृतपार्थिवनेपथ्ये०	[१४३]	९६
न		
न केवलं महीपालाः०	[१२९]	९५
नमस्तिष्ठति धूलिधूसरवपु०	२४९,	११३
नग्नैर्निरुद्धा युवतीजनस्य०	१५६,	६७
नग्नो यत्प्रतिभाषर्मात्०	१६५,	६९
नद्युत्तारेऽध्ववैपम्ये०	२०६,	९६
न भिक्षा दुर्भिक्षे पतति०	८२,	३५
न माघः श्लाघ्यते कैश्चित्०	१६३,	१०२
न मानसे माद्यति मानसं मे०	१४४,	६३
न धन्मुक्तं पूर्वं रघुनहुपनाभाग०	१८९,	८६
न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा०	१२९,	५३
नाभेरथो स वृषभो०	१४१,	६२
नारीणां विदधाति निर्धृतिपदं०	१६०,	६८
नाहं स्वर्गफलोपभोगवृषितो०	९२,	३८
निजकरनिकरसमृद्ध्या०	४५,	२६
नियउयरपूरणम्मि य०	६७,	३०
नृपव्यापारपापेभ्यः०	२३६,	१०५
नेव सयं तं पुञ्जइ०	[७३]	४२
नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं०	१७०,	७५
प		
पञ्चाशत् पञ्च वर्षाणि०	३४,	२२
पञ्चाशदादौ किल०	१४०,	६२
पञ्चाशद्भक्तमाने शिवभवनयुगे०	१२४,	५२
पढमो नेहाहारो०	१७,	११
पणसयरी वाससयं०	२४१,	१०९
पयःप्रदानसामर्थ्याद्०	[५८]	३८
परपत्थणापवन्नं०	६९,	३०
परिओससुन्दराइं०	१३,	११
पर्जन्य इव भूतानाम०	१९४,	८८
पाणिग्रहे पुलकितं०	९७,	४०
पाणिपङ्कजवर्तिन्या०	[२०]	१९
पातु वो हेमगोपालः०	१९५,	८९
पादलग्नैर्महीपालैः०	[१३८]	९५

पिवेद्वटसहस्रं तु०	१६८,	७२
पुण्ये (त्रे) वाससहस्ते०	८, १७७,	८, ७८
पूर्णः स्वामिशुणैः स वीरधवलौ०	२३७,	१०५
पृथुकार्तस्वरपात्रं०	[६८]	४१
पृथुमृतिभिः पूर्वं०	[१२८]	९५
प्रकाश्यते सतां साक्षात्०	[१६४]	१०२
प्रतापो राजमार्तण्ड०	२१२,	९७
प्रतिभाधारिणोऽप्येषां०	२१६,	१८१
प्रहतमुरजमन्द्रध्वानवद्भिः०	[७६]	४३
प्रायः सम्प्रति कोपाय०	२४८,	११३
प्रियव्रतो नाम सुतो०	[९१]	६२
प्रीणिताशेषविश्वारु०	११८,	४७
प्रौढश्रीरलका न जातपुलका०	[११]	१३
य		
वभूव भूपतिस्तस्य०	[२३]	२०
वलि गरुया गिरनार०	[१००]	६५
वापो विद्वान् वापपुत्रोऽपि०	७६,	३७
विन्दवः श्रीयशोवीर०	२२१,	१०२
भ		
भजेन्मायुकरां वृत्तिं०	८५,	३६
भववीजाङ्कुरजनना०	१८८,	८५
भघार्णवतरी ब्रह्मपुरी०	[१५८]	९९
भीमसेनेन भीमोऽयं०	[१४७]	९७
भुञ्जीमहि वयं भैक्ष्यं०	१८०,	८१
भूपालोऽजयपालोऽभूत्०	[१३९]	९६
भूमि कामगवि ! स्वगोमय०	१३६,	५९
भैकैः कोटरश्यापिमिर्मृतमिव०	७०,	३०
भेजेऽवकीर्णतां नमः०	१६३,	६९
भोगीन्द्र बहुधा पात्रं०	२३८,	१०६
भोजराज मया ज्ञातं०	७४,	३२
भोजे रात्रि दिवंगतेऽतिवलिना०	१२५,	५२
भोली मुनिव म गव्यु करि०	४०,	२४
भोय एव गलि कण्ठलज०	११०,	४५
भ्रातः ! संशुषु पाणिनिप्रलपितं०	१३९,	६१
म		
मग्नं चिय अलहन्तो०	११,	११

मन तंबोलु म मागि०	[१०२]	६५
मन्त्रीशकरसंसर्गात्०	[१७२]	१०२
मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरस०	२५८,	११६
मस्तकस्यायिनं मृत्युं०	१११,	४६
महालयो महायात्रा०	१७२,	७५
महिषीढह सचराचरह	२०९,	९७
महीमण्डलमार्तण्डे०	[१२२]	७६
महुकारसमा बुद्धा०	८६,	३६
मा जाण कीर जह०	१४,	११
माणुसडॉ दस दस दसा०	११६,	४७
मात्रयाप्याधिकं किञ्चिन्०	१७३,	७५
मानं मुञ्च सरस्वति त्रिपथगे०	१७४,	७५
मान्धाता स महीपति०	३५,	२२
मा मङ्कड कुरुद्वेगं०	[४०]	२४
मालवस्वामिनः प्रौढ०	[११२]	७६
मा स सन्धि विज्ञाननु०	१३७,	६०
मीनानने प्रहसिते०	९,	१०
मुखे हारावाभिर्नयनयुगले०	१२२,	५०
मुग्गमासाह पयुहं०	८७,	३७
मुञ्ज भण्ड मुणालवइ०	३६,	२३
मूलार्कः श्रूयते शास्त्रे	२४,	१६
मुनेन्द्रं वा मुगारिं वा०	२३९,	१०८
मृतका यत्र जीवन्ति०	[५३]	२९
मृतो मृत्युर्जरा जीर्णा०	११५,	४६
मेदिन्यां लघ्नजन्मा जितवलिनि०	३१,	१९
य		
यच्छिन्नम्लेच्छकङ्काल०	[१४५]	९७
यत्कङ्कणामरणभूपित०	[४८]	२८
यत्र तत्र समये यथा तथा०	१८७,	८५
यदनस्तमिते सूर्ये०	४८,	२६
यदपसरति मेघः कारणं०	२५,	१६
यदायं दुर्वारः किरति०	[१७८]	११५
यदि नाम कुण्ठदचन्द्रं०	१६२,	६९
यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदं०	५१,	२६
यद्गुणं यत्र यन्नष्टं०	[१५०]	९९

यशःपुञ्जो मुञ्जो गजपति०	४२,	२५
यशोवीर यशोमुक्ता०	२२०,	१०२
यशोवीर ! लिखत्याख्यां०	२२२,	१०२
यस्य पौषधशालासु०	[१६१]	१००
यस्यान्तर्गिरिशामार०	१४३,	६३
यः पञ्चग्रामसङ्ग्राम०	२३१,	१०४
यान् लिङ्गिनोऽनुवन्दन्ते०	२१५	१०१
यासौ दक्षिणदक्षिणार्णवधू०	[३]	९
यूकालक्षशतावली बलवल०	२००,	९२
यूपं कृत्वा पशून् हत्वा०	९३,	३८
येन पौषधशालास्ताः०	[१६०]	१००
येन विश्वैकवीरेण०	[११८]	७६
येषां बल्लभया सह क्षणमिव०	७७,	३३
यौष्माकाधिपसन्धिविग्रहपदे०	७१,	३१

र

रजकवधूवचनमिदं०	[४]	९
रजोभिः समरोद्धूतै०	[१२१]	७६
रत्नाकर इव क्षार०	२१४,	१०१
रम्भासम्भावितैर्यस्य०	[१५२]	९९
रसातलं यातु यदत्र पौरुषं०	९०	३७
रागाद् भूपालबल्लाल०	[१३५]	९५
राजन् मुञ्जकुलप्रदीप०	६१,	२८
राजप्रतिग्रहदग्धानां०	१८५,	८२
राज्यं यातु श्रियो यान्तु०	१६९,	७४
राज्यं यातु स्त्रियो यान्तु०	[२]	५
राणा सवे वाणिया०	१४९,	६५
रात्रौ जानुर्दिवा भानुः०	६५,	२९
रुलीयउ रायह राजु०	[३१]	२२
रे रे यन्नक मा रोदीः०	[४१]	२४

ल

लक्षं लक्षं पुनर्लक्षं०	५०,	२६
लक्ष्मीर्यत्र न वाक् तत्र०	[१६६]	१०२
लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे०	४१,	२५
लक्ष्मीश्वला शिवा चण्डी०	२३०,	१०४
लङ्का शङ्कावती चम्पा०	[८]	१३

लच्छिवाणि मुहकाणि सा०	२०२,	९२
लब्धलक्षा विपक्षेषु०	[९८]	६३
लादेश्वरस्य सैनान्यं०	[१६]	१६
लिङ्गं जिणपन्नत्तं एव०	२१९,	१८१
लिङ्गोपजीविनां लोके०	२१७,	१८१
लोकः पृच्छति मे वार्ता०	११३,	४६
लोकत्रयोल्लसत्कीर्तिः०	[२१]	२०
	व	
वक्रत्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति०	५४,	२७
वक्षो विश्लिष्य वैपक्षं०	[१७१]	१०२
वचनं धनपालस्य०	[७४]	४२
वधो धर्मो जलं तीर्थं०	[६०]	३८
वन्यो हस्ती स्फटिकघटिते०	३,	३
वरं भट्टैर्भान्वं वरमपि०	२१०,	९७
वर्षासु यस्तिष्ठति०	२६८,	१२२
वल्लीच्छन्नद्रुम इव०	१६७,	७०
वस्तुपाल-यशोवीरौ०	[१६७]	१०२
वस्त्रप्रतिष्ठाचार्याय०	१६१,	६९
वादविद्यावतोऽद्यापि०	१६४,	६९
वाढी तडं बढवाण०	१५२,	६५
वासो जडाण मज्जे०	२४२,	११२
विद्धा विद्धा शिलेयं०	१२१,	४९
विना कर्णेन तेन स्त्री०	[८६]	५५
विनास्योत्तमाङ्गं वृथा०	[६१]	३८
विप्रे प्राहरिके नृपो०	५,	६
विरलविरलीभूतास्ताराः०	[७९]	४३
विरोधिवनिताचित्तः०	[१९]	१९
विवाहयित्वा यः कन्यां०	२६०,	११८
विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो०	१८२,	८२
विहाय शरधिं वेगात्०	[१७०]	१०२
विहारं कुर्वता वैरि०	[१३७]	९५
वीतरागरतेर्यस्य०	[१३०]	९५
वीराणां पाणिपादाब्जैः०	[१७३]	१०२
वेलामहल्लकल्लोल०	११७	४७
वैसा छंडी वडायती०	[३९]	२४

वैरिणापि हि मुच्यन्ते०	९१,	३७	सवत्थ अतिय धम्मो०	८९,	३७
व्यापिद्धा नयने मुखं च रुदती०	१९६,	८९	संगृहीतानि हारीत०	[१५३]	९९
व्रजत व्रजत प्राणाः०	८४,	३५	संसारार्णवसेतवः०	१९३,	८८
	श		सामिय अतिहिं अजाणु०	[२९]	२२
शान्तोऽग्निः स्फुटिताधरस्य०	६४,	२९	सामी मुहतउ वीनवह०	[३२]	२२
शिशुनापि शुनासीरवीर०	[१०६]	७६	सायरु खाई लंक गढु०	[३४]	२३
शीतत्रा न पटी न चाग्नि०	[४९]	२९	सांयात्रिकज्जो येन०	[१४८]	९९
शूराणां सम्मुखान्येव०	[१३२]	९५	सिद्धिस्तनशैलतटी०	१३५,	५९
शैत्यं नाम गुणस्तवैव तदनु०	२४३	११२	सिंहो पली द्विरदशकरमांस०	१८३,	८२
शैलेर्बन्धयति स वानर०	[७०]	४२	सुकृतं न कृतं किञ्चित्०	२३४,	१०५
शौर्यं शत्रुकुलक्षयावधि०	१०६,	४३	सुधेव वसुधा लब्धुं०	[११६]	७६
श्मशाने यातुधानेन्द्रं०	[१२०]	७६	सुरताय नमस्तसौ०	१०८,	४३
श्रीमज्जैत्रमृगारिदेववृषते०	१७५,	७५	सुहृदेवेन्द्रस्य क्रतुपुरुष०	[४३]	२४
श्रोतव्यः सौगतो धर्मः०	१०४,	४२	सो जयउ कूडयरडो०	१७१,	७५
श्वःकार्यमद्य कुर्वात०	११४,	४६	सोहग्निउ सहिकञ्चुयउ०	१९८,	८९
	प		स्नाता प्रावृषि वारिवाहसलिलैः०	३२	१९
पाटिलक्षयुता कोटी०	१९१,	८७	स्पर्शोऽमेघभृज्वां गवामयहरो०	[५९]	३८
	स		स्पृष्टास्पृष्टनिषेधाय०	[१४९]	९९
सहरु नहीं स राण०	१४८,	६५	स्फुटं वेष्टयता शुभ्रैः०	[१५९]	९९
सउ चित्तह सट्टी मणह०	३७,	२३	स्मरे एत्य वनं जगाद०	[१२]	१६
स एप भुवनत्रयप्रथित०	९६,	४०	स्वप्रतापानले येन०	२९,	१९
सत्यं यूपं तपो ह्यग्निः०	९४,	३९	स्वस्ति क्षत्रियदेवाय०	[१७५]	११५
सत्यं वप्रेषु शीतं शशिकर०	६५,	३९		ह	
सत्रागारमशेषकेवलमृतां०	१६६,	६९	हत्वा नृपं पतिमवेक्ष्य०	१२०,	४९
सत्रासा इव सालसा इव लसद्०	[१७९]	११६	हरिरिव बलियन्धकरः०	१३८,	६१
सद्गुणमहाहर्मनर्षमूल्य०	२४७,	११३	हंसैर्लेन्धप्रशंसैस्तरलित०	२२३,	१०२
सपत्राकृतशत्रूणां०	[१५]	१६	हंहो श्वेतपटाः किमेप विकटा०	१५४,	६७
सपादलक्षः सह भूरिलक्षैः०	१७६	७६	हा कस्त पुरोहं प्रकरेभि०	[१०३]	६६
सप्तर्षयोऽपि सततं गगने चर०	[१२३]	८६	हारो वेणीदण्डो०	१०,	११
सम्पत्तौ निवमः शक्तौ०	१३२,	५८	हा हा सखइ हियए०	[२७]	२२
सयलज्जणाणन्दयरो०	१८,	११	हृदि प्रविष्टयद्गण०	[१३३]	९५
सर्वधातुपमोग्येषु०	[२५]	२०	हेम तुहाला कर मरउं०	२०३,	९२
			हेलानिदलियगहन्द०	६२,	२८

टिप्पण्यन्तर्गतपद्यानामनुक्रमणिका ।

पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क		पद्याङ्क	पृष्ठाङ्क
अनूढा वरं कन्या०	३,	१२७	निवरुह प्र(१)णाण मञ्जे०	(५) ६
अपूर्वेयं धनुर्विद्या०	(१३)	७	परोक्षे कार्यहन्तारं	६३
अम्बा तुष्यति न मया०		२८	पोतानेतान्नय गुणवति०	(४४) ३०
अर्द्धे दानववैरिणा०		५२	प्रशान्तं दर्शनं यस्य०	(७) ७
अहो कोऽपि दरिद्राणां०	(२०)	१०	भोजराज मम स्वामी यदि कर्णाट०	(४५) ३१
आपदर्थे धनं रक्षेद्०		२५	माउर्लिगु जइ बुचइ०	४५
आप्ते दर्शनमागते दशशती०	(८)	७	माणुसडा दस दस हवइ०	४७
आहते तव निःस्वाने०	(१४)	८	मुखं पद्मदलाकारं०	६३
उरुयन्तरवाहलयी०	(१६)	८	मूलार्कः श्रूयते लोके०	१६
कट्टं काउं मुक्कं च साहसं०	(१७)	९	यदा जीवश्च शुक्रश्च०	(१९) ९
कन्ये काऽसि न वेत्सि०		५२	यद्यपि कृतसुकृतशतः प्रयाति०	(१) २
का त्वं सुन्दरि ! मारिरस्मि	९,	१२८	यमी किं ध्यायते ध्याने०	(३) ६
किं कारणं नु कविराज मृगा०		३७	वक्त्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति	(१५) ८
किं जीवियस्स चिह्नं०	(४)	६	विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो	६०
कुक्षे कोटर एव कैटिभरिपु०		५२	रम्येषु वस्तुषु मनोहरतां०	(२१) १०
कृतप्रयत्नानपि नैव कांश्चन०		५६	रे रे चित्त कथं भ्रातः०	५७
दत्ता कोटी सुवर्णस्य०		५२	रे रे मण्डकं मा रोदी०	२४
दातुर्नार्थिसमो बन्धुः०		५७	शीर्णघ्राणाङ्घ्रिपाणीन्०	४५
दिदृक्षुर्भिक्षुरायात०	(९)	७	सत्त्वैकतानवृत्तिनां	(२) ३
दीयन्तां दश लक्षाणि०	(१०)	७	सत्यं त्वं भोजमार्तण्ड०	(४६) ३१
देव ! त्वत्करनीरदे दशदिशि०		५२	सरस्वती स्थिता वक्त्रे०	(१२) ७
देव ! त्वामसमानदानविहितै०		५२	सर्वदा सर्वदोऽसीति०	(११) ७
नक्तं दिवा न शयनं०	(२२)	१२	संग्रहैकपरः प्राप०	५७
नवजलभरिया मग्गडा०	(३०)	३२	सेनाङ्गपरिवाराद्य०	५७
नवि मारीयइ नवि चोरीयए०	(६)	७	खच्छं सज्जनचित्तवह्लघुतरं	(१८) ९

परिशिष्टान्तर्गतपद्यानामनुक्रमणिका ।

धन्यां सतीमुत्तमवंश (टिप्पण्यामपि)	१२८	मत्सोदरं सदाचारं०	७,	१२७
नाभून्न भविता श्रीमद्भेम०	१,	श्रियाऽम्भोधिं विधिं०	२,	१२६
निष्किञ्चनेन दयितेन०	४,	सत्यवाक् परलक्ष्मीमुक्त्०	५,	१२७
	१२७	[सु]दूरं दुर्गतेर्बन्धून्०	६,	१२७

